KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

MODERN TÜRKİYE'DE KOMÜNİZM ALGISI (1923-1960)

DOKTORA TEZİ

Engin Çağdaş BULUT

OCAK-2019

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

MODERN TÜRKİYE'DE KOMÜNİZM ALGISI (1923-1960)

DOKTORA TEZİ

Engin Çağdaş BULUT

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ

OCAK-2019

TRABZON

ONAY

Engin Çağdaş Bulut tarafından hazırlanan Modern Türkiye'de Komünizm Algısı (1923-1960) adlı bu çalışma ……………………………… tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda ……………………….. (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim dalında Doktora Programı'nda doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		**Karar**		**İmza**
Unvanı – Adı ve Soyadı	**Görevi**	**Kabul**	**Ret**	
	Başkan	☐	☐	
	Üye	☐	☐	
	Üye	☐	☐	
	Üye	☐	☐	
	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEN

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Engin Çağdaş BULUT

02.01.2019

ÖNSÖZ

İdeolojiler düşünce biliminin yapı taşlarından biridir ve her biri kendi ideal dünya tasavvuruna sahiptir. Cengiz Aytmatov; *Her ideoloji esas olarak yalnız ve yegâne gerçeğe kendilerinin sahip olduğunu iddia eder* diyerek ideoloji sahiplerinin bütün dünyayı kendi zihinlerindeki gibi düzenlemek istediğini vurgulamıştır. Bu bakış açısı tarih boyunca neredeyse bütün ideolojilere yayılmacı bir anlayış katmış ve kendilerine karşıt ideolojiler ortaya çıkarmıştır. Komünizm de kendi düşmanını yaratan ideolojilerden biridir. 1917'de Rusya'da Bolşevik Devrim'i gerçekleşene dek kimsenin ciddi boyutlarda ilgilenmediği komünizm, bir anda dünyanın en tehlikeli silahı olmuştur. Devrimden sonra Rusya ile özdeşleştirilen komünizmin uygulanmasında gerçek komünizmden ayrışıp ayrışmadığına dikkat edilmemiştir. Çünkü anti-komünizm kendi gerçeğini üretmiştir. Bu çalışmada Türkiye'deki anti-komünist düşüncenin ürettiği gerçeklerden yola çıkılarak komünizmin nasıl algılandığı konusu tartışılmıştır. Elde edilen verilere göre komünizmin tanımından ziyade ona yakıştırılan sıfatlar üzerinden bir algı oluşturulmuş, bu durum da devleti yönetenler, milliyetçi ve muhafazakâr gruplar tarafından siyasi ve kültürel amaçlarla kullanılmıştır. Türkiye'deki komünistlerin dahi Rusya tarafından tanımlanmış komünizme olan sadakati ve Komünist Enternasyonal'in dünya komünizmini yönetmeye talip olduğu düşünülerek, dış politikadaki gelişmeler de içerdeki komünizm algısını destekleyen etmenler olarak bu tartışmanın içine katılmıştır.

Doktora tez konusunun seçiminde, kendi istediğim konuyu çalışmam noktasında beni destekleyen ve bu kapsamda yaptığım çalışmalar süresince öneri, katkı ve yardımlarını esirgemeyen kıymetli danışmanım Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ'e teşekkürü borç bilirim. Yine tez yazım sürecinde ilgilerini esirgemeyen, aynı zamanda tez izleme jürimde bulunan Prof. Dr. Rahmi ÇİÇEK ve Doç. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ ile bu zorlu süreçte sürekli yanımda olan arkadaşım Arş. Gör. Özlem SAYLAN'a da şükranlarımı sunarım. Bu çalışma Karadeniz Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje Numarası: SDK-2016-5282.

Ocak, 2019 Engin Çağdaş BULUT

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖZET

Sanayi Devrimi'nden sonra Avrupa'da toplumsal yapının değişmesiyle birlikte ortaya çıkan işçi sınıfı, 19. yüzyılda sosyalizm ve komünizm ideolojilerinin dayanak noktası olmuştur. Kısa bir Paris Komünü deneyiminden sonra 1917 yılında Rusya'da ortaya çıkan komünizmin devlet pratiği, Türkiye sınırlarına da komünizmin yerleşmesini sağlamıştır. Bu farklı ideolojiyi gözlemleme fırsatı bulan Türklerin çoğu tarafından komünizm din, ahlak, namus, aile, mülkiyet ve hürriyet düşmanı olarak algılanmıştır. Komünizmin yayılmacı politikası ve dünya devrimini sağlama çabası Anadolu'da açık veya gizli faaliyetlere yol açmıştır. Milli Mücadele Dönemi'nde Bolşevik Rusya ile zaman zaman iyi ilişkilere rağmen komünist faaliyetlere izin verilmemiş, sonraki dönemlerde de bu politika çoğu zaman takip edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlayacağı sıralarda devletin yanı sıra anti-komünist düşüncede olan gruplar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu gruplar milliyetçi ve muhafazakâr görüşteki insanların bir araya gelmesiyle ve yayıncılık faaliyetlerinin artmasıyla birlikte belirgin hale gelmiştir. Özellikle savaş döneminde yoğunlaşan anti-komünist faaliyetler, Demokrat Parti Dönemi'nde cemiyetleşme aşamasına geçmiştir.

Türkiye ve dünyada komünizmin yayılması için çalışan Komünist Enternasyonal ve komünist partilerinin Rusya ile olan bağlantısı, bu ideolojiyi dış politika konusu haline getirmiştir. Soğuk Savaş Dönemi'nin başlamasıyla birlikte ortaya iki kutuplu dünya çıkmıştır. Bunlar, komünizm ve anti-komünizmdir. Türkiye'de bu iki taraf arasından anti-komünist cepheyi seçmiş, Truman Doktrini ve Marshall Yardımları çerçevesinde komünistlere karşı tedbirler almıştır. Kore'de fiili olarak komünizme karşı savaşa giren Türkiye, NATO'ya katılmakla kırmızı çizgilerini kesin olarak belirlemiştir. Bu dış politikanın içerdeki yansıması da komünistlere karşı artan cezalar ve baskı olmuştur. Komünistler ise kendi ideolojilerini olumlu bir şekilde yansıtmak için yaşam koşullarının iyileştirilmesi, daha fazla özgürlük gibi sloganlarla legal ya da illegal yollardan parti ve hücre teşkilatları kurmuş, gazete ve dergi çıkarmış, radyo yayını yapmışlardır.

Yerli ve yabancı arşiv kaynakları, gazeteler ve dergilerden yola çıkılarak yapılan bu çalışmada devletin, anti-komünist grupların ve komünistlerin dış politikada yaşanan gelişmelerle birlikte komünizm algısını nasıl etkiledikleri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Komünizm algısı, milliyetçilik, muhafazakârlık, iç politika, dış politika

ABSTRACT

The working class, which emerged with the change of social structure in Europe after the Industrial Revolution, became the mainstay of socialism and communism ideologies in the 19th century. After a short Paris Commune experience, the state practice of communism occurred in Russia in 1917 led to the establishment of communism in Turkey's borders. Many Turks, who have the opportunity to observe this different ideology, have perceived Communism as enemies of religion, moral, honour, family, property and freedom. The expansionist policy of communism and its attempt to maintain the world revolution led to open or secret activities in Anatolia. Despite sometimes the good relations with the Bolshevik Russia during the National Struggle**,** communist activities were not allowed and this policy was often followed in later periods. At the time of the World War II, anti-communist groups, which accepted the view of the state, began to emerge. These groups were influential with the coming together of nationalist and conservative people and with the increase of broadcasting activities. The anti-communist activities, which were especially concentrated in the war period, were in the process of the society association during the Democratic Party.

The relation between Russia and Communist International and communist parties that worked towards propagating communism in Turkey and all around the world has turned this ideology into the subject matter of foreign policy. The bipolar world emerged with the beginning of the Cold War. These are communist and anti-communist blocs. Turkey chose anti-communist side between them and took measures against the Communism in the in the context of the Truman Doctrine and the Marshall Aid. Turkey, actively fought against communism in Korea, set the red line joining NATO. The internal reflection of this policy were seen as increasing penalties and repression against the communists. In order to reflect their own ideologies positively, the communists have established party and cell organizations either legally or illegally with some slogans such as improving their living conditions and more freedom. They also published newspapers, magazines, and broadcast.

In this study, based on the sources of local and foreign archives, newspapers and magazines, it was discussed how the state, anti-communist groups and the communists influenced the perception of communism along with the developments in foreign policy.

Keywords: Perception of communism, nationalism, conservatism, domestic policy, foreign policy

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo Nr. **Tablo Adı** **Sayfa Nr.**

RESİMLER LİSTESİ

Resim Nr. **Resim Adı** **Sayfa Nr.**

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser.
CCA	: Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi
CA	: Cumhurbaşkanlığı Arşivi
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
COMECON	: The Council for Mutual Economic Assistance / Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DP	: Demokrat Parti
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
HP	: Hürriyet Partisi
HTKP	: Hafi Türkiye Komünist Partisi
İGB	: İlerici Gençler Birliği / İleri Gençlik Birliği
İYTGD	: İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği
KMD	: Komünizmle Mücadele Derneği
KP	: Komünist Parti
KTC	: Kıbrıs Türktür Cemiyeti
MAH	: Milli Amale Hizmet / MİT
MD	: Milliyetçiler Derneği
MF	: Milliyetçiler Federasyonu
MKP	: Milli Kalkınma Partisi
MOPR	: Междунарóдная организáция пóмощи борцáм революции / International Red Aid / Uluslararası Kızıl Yardım

MP	: Millet Partisi
MTTB	: Milli Türk Talebe Birliği
NARA	: National Archieves and Records Administration
NEP	: Yeni Ekonomi Politikası
OSF	: Osmanlı Sosyalist Fırkası
p.	: Page
RTKF	: Resmi Türkiye Komünist Fırkası
RSDİP	: Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi
s.	: Sayfa
TBC	: Türkiye Barışseverler Cemiyeti
TGD	: Türkiye Gençlik Derneği
THİF	: Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası
TİÇSF	: Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası
TKF	: Türkiye Komünist Fırkası
TKGB	: Türkiye Komünist Gençler Birliği
TMD	: Türkiye Milliyetçiler Derneği
TSEKP	: Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi
TSP	: Türkiye Sosyalist Partisi
TÜSTAV	: Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı

GİRİŞ

Modern Türkiye'de Komünizm Algısı (1923-1960) isimli bu çalışmanın konusu belirlenirken amaçlanan düşünce, *5N1K* yöntemiyle araştırma problemlerini cevaplayabilmekti. Bu problemler komünizmin ne olduğu, Türkiye'de hangi dönemlerde nasıl algılandığı, ortaya çıkan farklı algılamaların neden kaynaklandığı ve algıyı yönlendirenlerin kim olduğu şeklindedir. Bu kapsamda konu başlığında araştırma içeriğine ve sınırlarına dair ipuçlarının verilmesi hedeflenmiştir. *Modern* sözcüğünün kelime anlamı; bulunulan çağın anlayışına ve şartlarına uygun, çağdaş olan demektir. Sanayi Devrimi'nden sonra gelişen teknolojiyle birlikte çağdaşlık ölçüsü Batılı uygarlıklar tarafından belirlenir hale gelmişti. Doğulu ülkeler Batı uygarlığını sadece maddi bir uygarlık olarak nitelerken, dini sınırlamalar çerçevesinden bakmışlardır. Modern bilimin tanrı tanımaz mı, yoksa sadece materyalist mi olduğu konusu Avrupa'da sıkça tartışılmıştır.[1] Osmanlı Devleti'nin uzun zaman modernleşme konusundaki geri kalması gelenekçilik ve modernlik arasındaki sıkışmışlıktan kaynaklanıyordu. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu sıralarda Osmanlı Devleti'nden kendisine kalan bakiye; teknolojik anlamda geri kalmış bir sanayi, iflas etmiş bir ekonomi ve işgal altına girmiş parçalanmak üzere olan vatan toprağıydı. Bu maddi öğelere karşılık gelen insani boyutta ise okuma-yazma bilmeyen, büyük miktardaki erkek nüfusunu yıllar süren savaşlarda kaybeden bir halk vardı. Büyük Taarruz başarılıyla sonuçlanıp Milli Mücadele Lozan'da sona erdiği vakit, devleti Osmanlı mirasının üstüne inşa etmek yerine, yeni baştan kurmak amaçlanmıştır. Çünkü Saltanat ve Hilafetin kaldırılması, rejimin değişmesi, Medeni Kanun'un kabulü gibi kökten değişiklikler ancak yeni kurulan bir devletin özellikleri olabilirdi.

Çağdaşlaşan Batı toplumları anayasal rejimlere geçerek güçler ayrılığı ilkesini benimsemeye başlamış, kamusal alandaki kurumlara anayasal görevler vermiştir. Meslek grupları ise aile kurumundan ayrılarak farklılaşmıştır.[2] Sanayi Devrimi'nin getirdiği değişim süreci toplumda yeni sınıfların oluşmasına yol açmış, geleneksel aile ve yaşam şekilleri farklılaşmaya başlamıştır. Bu gelişme Marksizm'in, sosyal ve politik hayattaki değişmeleri üretim şeklinin değişmesine bağlayan materyalist görüşünü de desteklemektedir.[3] Türkiye Cumhuriyeti kurulurken tam da bu noktaları temel aldığı için *modern* olarak tanımlanacağı bir süreci başlatmıştır. *Muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak* gayesiyle devlet, hukuk yapısı, sosyal ve özel hayat gibi alanlarda yapılan inkılaplarla Batı uygarlığına giderek daha çok yaklaşılmıştı.[4] Hatta kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi gibi,

---

[1] René Guénon, **Modern Dünyanın Bunalımı**, (Çev. Mahmut Kanık), Verka Yayınları, İstanbul, 2009, s. 124-126.
[2] Gianfrancı Poggi, **Çağdaş Devletin Gelişimi**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 26-27.
[3] Stalin, **Diyalektik Materyalizm ve Tarihsel Materyalizm,** (Çev. Zeynep Seyhan), Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, 2009, s. 11-15.
[4] Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 10.Baskı, TTK, Ankara, 2007, s. 16-17.

Batılı ülkelerin çoğunda olmayan bazı inkılaplarla ilerici bir yaklaşım benimsemiştir. Bu çalışmanın başlığındaki *Modern Türkiye* tabiri de Cumhuriyetin ilanından sonra gerçekleşen inkılaplar ve değişim döneminin ülkeyi modern ülkelere yaklaştırmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye'de komünizm algısının ortaya konulması için öncelikli olarak bazı sınırlamaların getirilmesi gerekmektedir. Bu sınırlamalardan ilki hangi tarihlerin esas alınacağı noktasıdır. Kabaca bakıldığında günümüzde bilinen komünizm algısı 1960'lardan sonra yaşananların hatıralardaki yansımasından ibarettir. 1980 darbesine giden süreçteki öğrenci olayları, çeşitli sol örgütlenmeler, çatışmalar ve idam cezaları günümüz insanının yakın geçmişinde unutulmayan öğeler olarak kalmıştır. Ancak bu olayların temeli çok daha eskilere dayanmaktadır. Cumhuriyetin ilanı ve arkasından 1924 Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle modernleşme anlamında büyük bir adım atılmıştır. Rejimin henüz belli olmadığı Milli Mücadele Dönemi'ndeki Amerikan ya da İngiliz mandasını kabul etme veya Bolşevikleşerek Rusya etkisine girme gibi seçenekler tercih edilmeden demokratik bir rejim ortaya çıkarılmıştır. Dolayısıyla araştırmanın 1923'ten başlaması *modern* tanımına uygun düşmektedir. 1960 askeri darbesiyle demokratik rejimin askıya alınması ise bir geriye gidiş olarak görünmekte ve Batı'dan uzaklaşmayı temsil etmektedir. Demokrasinin kesintiye uğradığı bu kısa aralık, ülkedeki olağanüstü şartlar da dikkate alındığında araştırmanın sonlandırılması için uygun zemini teşkil etmiştir. Zira modernleşme anayasanın rafa kaldırıldığı bir dönemde gerçekleşemez. 1923-1960 yılları arasındaki dönemin bir başka özelliği de tek partili ve çok partili dönem olmak üzere ikiye ayrılmasıdır. 1923-1945 arası tek partili, 1945-1960 arası da çok partili dönemdir. Komünizm algısının her iki dönemde nasıl şekillendirildiği sorusu karşılaştırmalı olarak incelenebilecektir. Bu veriler ışığında araştırma dört bölüm halinde ele alınmıştır. Birinci bölümde komünizm ve benzer ideolojiler hakkında bilgi verilmiş, Milli Mücadele Dönemine kadar gelen süreçte Türkiye'deki komünizm algısına değinilmiştir. İkinci Bölümde Mustafa Kemal Atatürk Dönemi'ndeki algı anlatılırken, üçüncü bölümde İsmet İnönü Dönemi ve dördüncü bölümde de Adnan Menderes Dönemi'ndeki algı anlatılmıştır. Böylece uygulanan 5N1K yöntemindeki ilk soruya birinci bölümde cevap verilirken kalan bölümlerde de diğer sorulara cevap verilmiştir.

Araştırmada tutarsızlık yaratmaması için açıklanmaya ihtiyaç duyulan bazı noktalar mevcuttur. Bunlardan biri dildeki Türkçeleştirme çalışmalarından dolayı farklı şekillerde kullanılan kavramlar, diğeri ise bazı kavramlara yüklenen anlamlardır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilmiş, ancak günlük yaşamda kullanılan sözcüklerin çoğu Arapça ve Farsça olarak kalmıştı. 1945 yılında anayasanın dilinin Türkçeleşmesiyle birlikte birçok Arapça kelimenin yerini Türkçe kelimeler almıştı. DP'nin iktidara gelmesinden sonra 1952 yılında çıkartılan kanunla dildeki Türkçeleşmeden vazgeçilmiş ve 1945 yılından önce kullanılan kelimeler yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum 1960'daki askeri darbeye ve 1961 Anayasası'na kadar devam etmiştir. Bu araştırma kapsamında 1945'e kadar eski kelimeler, 1945-1952 arasında Türkçe kelimeler, 1952'den sonra da yeniden eski kelimeler kullanılmıştır. En sık kullanılan kelimelerdeki değişim şöyledir: Fırka→Parti, Vekil→Bakan→Vekil, Vekâlet→Bakanlık→Vekâlet,

Başvekil→Başbakan→Başvekil. Kısaltmalarda karmaşa yaşanmaması için 1945 ten sonra *fırka* kelimesi *parti* olarak kullanılmaya devam edilmiş, geriye dönüş olmamıştır. Bu kullanımın tek istisnası *Hafi Komünist Partisi (HTKP)*'dir. Bu parti, nizamnamesinde yabancı ülkelerden esinlenerek, bu ülkelerde olduğu gibi parti kelimesini kullanmıştır. Bu nedenle *HTKP* kuruluşundan 1960'a dek *parti* kelimesiyle anılmıştır. Özellikle Milli Mücadele Dönemi anlatılırken komünist örgütlenmelerin fazlalığı konunun daha dikkatli bir şekilde incelenmesine yol açmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde bütün komünist faaliyetler İstanbul'daki tek parti tarafından yönlendirilirken, Milli Mücadele Dönemi'nde Ankara ve İstanbul merkezli birçok sol örgütlenmeden bahsedilmiştir. Bu kapsamda içerikte bahsi geçen kısaltmalardan; Türkiye Komünist Partisi (TKP) Bakü'de Mustafa Suphi'nin liderliğinde kurulan parti için, HTKP Ankara ve İstanbul'daki gizli komünist partileri için, Resmi Türkiye Komünist Fırkası (RTKF) devletin desteğiyle kurulan resmi komünist partisi için kullanılmıştır.

Kavramlara yüklenen anlamlar da kısaca izah edilmeye muhtaçtır. Yapılan araştırmalarda, Türkiye'de komünistlerin çoğunlukla *solcu*, milliyetçi ve muhafazakârların da *sağcı* olarak nitelenmesine İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından itibaren daha sık rastlanıldığı görülmektedir. Ancak Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte sol ve sağ görüşlerin iki kutuplu dünyanın bir getirisi olarak karşıt cephe çizgileri içerisine yerleştirildiği söylenebilir. Bu cepheleşme sonucunda Türkiye'de solculuk genel manada; liberal, ilerici, sosyalist gibi ayrımlara bakılmadan komünistlik olarak görülmüş, sağcılık ise; gerici, irticacı, faşist olarak etiketlenmiştir. Bu doğrultuda konjonktüre de uyması şartıyla solculuk; ekonomik ve sosyal düzenle ilgilenen, eleştiren, Sovyet yanlısı bir düşünce içerisinde olan, sağcılık ise vatan, millet ve dini öğeleri ön plana çıkaran kişileri tanımlamakta kullanılmıştır. Burada kişilerin hangi sol ya da sağ fraksiyonlara mensup olup olmadıkları değerlendirilmemiştir. Bunun yerine İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan fikir kamplarında kendilerini ve karşılarındakileri nasıl niteledikleri dikkate alınmıştır.

Araştırmada kullanılan kaynakların seçiminde belli ölçütler takip edilmiştir. Özellikle dönemin yazılı basını taranırken evreni temsil edecek örneklem seçilmesi yoluna gidilmiştir. 37 yıllık bir dönemi içeren araştırma konusunun basına yansımasının en iyi şekilde tespiti için farklı görüşleri temsil edecek yayın organları seçilmiştir. Bunlar Tek Parti Dönemi için; partiyi ve devleti temsil eden Ulus, Cumhuriyet (1943'e kadar), Akşam gibi gazeteler iken, yine aynı dönemde muhalefeti temsil edecek Tan ve Vatan gazeteleridir. Bunların yanı sıra milliyetçi görüşün temsilcilerinin çeşitli dergilerdeki yazılarının derlendiği eserlerden faydalanılmıştır. 1945-1950 arasında faydalanılan kaynaklar çeşitlilik kazanmış, sol görüşü temsilen Nuh'un Gemisi, Nazım Hikmet, Markopaşa gibi neşriyat da öncekilere eklenmiştir. DP Dönemi'ndeyse Zafer gazetesi iktidarın yayın organı olarak önemli bir yer tutmuştur. Büyük Doğu ve Sebilürreşad gibi daha muhafazakâr yayın politikası yapan dergiler de dikkate alınmıştır. Bunun dışında Amerikan ve az da olsa İngiliz gazetelerinden faydalanılmış, Rus basınında çıkan haberlerse *Rus Basınında Türkiye ve NATO* isimli eserden

sağlanmıştır. Bazı olayların incelenmesinde sondaj yöntemi uygulanarak derinlemesine araştırmalar da yapılmıştır.

Tez konusunun araştırılması sırasında kullanılan literatür içerisinde komünizm algısını tam manasıyla ele alan eserler yoktur. Ancak Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Altan Öymen, Zekeriya Sertel, Abidin Nesimi gibi isimlerin hatıratlarında aktardıkları komünizm algısının incelenmesinde işlevsel veriler sunmuştur. Algıdan ziyade Türkiye'deki komünist faaliyetleri anlatan detaylı eserler de mevcuttur. Bunların en önemlileri Mete Tunçay'ın *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, *Türkiye'de Sol Akımlar (1925-1936)*, *Türkiye Sol Tarihine Notlar*, *Eski Sol Üstüne Yeni Bilgiler*, Fethi Tevetoğlu'nun *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, Aclan Sayılgan'ın *Solun 94 Yılı 1871-1965*, *Türkiye'de Sol Hareketler* adlı eserleridir. Bu eserlerde kronolojik olarak komünistlerin başrolde olduğu faaliyetler hakkında bilgiler yer almaktadır. Ayrıca Erden Akbulut'un gerek tek yazarlı gerekse ortak yazarlı çalışmalarından *Türkiye Halk İştirakiyun Furkası (1920-1923)*, *İstanbul Komünist Grubundan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919*-1926 adlı eserleri de komünist teşkilatlanmanın anlaşılmasında oldukça önemlidir. Bunlardan başka Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (TÜSTAV)'yayınladığı eserler de Türkiye komünizm tarihine ve komünistlerin yargılanma süreçlerine ışık tutmaktadır. Algı çalışmaları için önemli olacak eserlerse Derya Çağlar'ın *Hayali Komünizm* adlı eseri ise Zehra Aslan'ın *Türk-Rus İlişkileri Ekseninde Türkiye'de İktidarların 'Sol' Algısı (1923-1960)* adlı makalesidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TEMEL KAVRAMLAR VE OSMANLI DÖNEMİNDE KOMÜNİZM ALGISI

1.1. Temel Kavramlar

İdeoloji kavramının 1796 yılında Fransız felsefeci Antoine Destutt de Tracy tarafından ortaya atılmasından sonra, dünyada fikirler üzerine yapılan çalışmalar bütün bilimlerin üzerinde yer alan bir düşünce bilimi olarak tanımlanmıştır.[5] Fransız Devriminden hemen sonra ortaya çıkan bu kavram genel olarak sağ ve sol olarak nitelenen birçok fikir akımının üstünde bir şemsiye görevi görür. Sağ ve sol ayrımı Fransız Devriminden sonra başlayan Birinci Cumhuriyet Dönemi Fransız Parlamentosundaki oturma düzeniyle kullanılmaya başlanmıştır. Bu oturma düzenine göre sol tarafta eşitlik ve reform yanlıları yer alırken sağ tarafta ise soldakilerin fikirlerini onaylamayan ılımlılar ve soylular oturmaktaydı. Sağ ve sol kavramlarının çıkış noktası Fransız Devrimi olmakla birlikte bu kavramların keskin sınırları yoktur. Örneğin; Bolşevikler Anarşistlere göre daha sağda yer alırken, Menşeviklere göre daha solda yer almaktadır. İdeolojik anlamlarıyla bakıldığında sol ideoloji insanı merkeze alan bir düşüncedeyken, sağ ideoloji ise devlet, millet, ırk ve din gibi kavramları merkeze almıştır. Karl Marks'ın düşüncelerinin yayılmasına kadar bütün sol ideolojiler sosyalizm adı altında anılmıştır. Marks'ın üzerinde durduğu *tarihsel materyalizm* ve *sınıf kavgası* gibi kavramlar sol ideolojilerin içerisinde komünizmin de yaygınlaşmasını sağlamıştır.[6]

Tarihsel materyalizme göre bilinenin aksine coğrafya ve nüfus artışı toplumsal gelişmenin temel gücünü, sosyal sistemin temel niteliğini ve toplumun görünüşünü belirleyen güç değildi. Bu güç insanın varoluşu için gerekli olan yaşama araçlarının elde edilişi ve maddi malların üretim biçimiydi. Bu üretim ve üretim biçimi hem toplumun üretim güçlerini hem de insanların üretim ilişkilerini kapsamaktaydı. Üretimin en önemli özelliklerinden biri aynı kalmadan sürekli bir değişme ve gelişme içinde olmasıydı. Üretim biçimindeki değişmeler sosyal sistemin tümünde sosyal düşüncelerde ve politik görüşlerde değişmeyi gerektiriyordu. Üretim biçimi nasılsa, toplumun kendisi, toplumdaki düşünce ve teoriler, politik görüş ve kurumlarda aynı şekilde inşa ediliyordu. Yani insanın yaşama biçimi nasılsa düşünme biçimi de öyleydi. Kısaca toplumun gelişme tarihi üretimin gelişme tarihiyle paraleldi. Üretimin ikinci özelliği üretimdeki ve dolayısıyla toplumdaki değişme ve gelişmelerin her şeyden önce üretim aletlerinde olan değişme ve gelişmelerle

---

[5] Yücel Bulut, "İdeolojinin Tarihçesi", **Sosyoloji Dergisi**, 3/23, 2011, s. 186.
[6] Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)**, Üçüncü Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 13-16.

başladığıydı. Bundan dolayı üretim güçleri üretimin en hareketli ve devrimci ögesidir. Üretimin üçüncü özelliği yeni üretim güçlerinin ve ilişkilerinin eski sistem içerisinde doğmasıdır. Bu durum insanın önceden düşünülmüş bir faaliyetinden değil kendiliğinden ortaya çıkmıştır.[7] Engels'e göre tarihsel materyalizm: *toplumun ekonomik gelişmesinde, üretim ve mübadele biçimlerindeki değişimlerde, buna bağlı olarak toplumun farklı sınıflara bölünmesinde ve bu sınıflar arasındaki mücadelede bütün önemli tarihsel olayların harekete geçirici gücünü, nihai nedenini araştıran tarihsel sürecin belli bir yorumunu ifade eder.*[8] Buna göre üretim gücünü elinde bulunduranlar toplumu kökünden değiştirebilecek güce sahiptiler.

Üretimin ve üretim biçimlerinin toplumdaki etkisini savunan Marks, bu düşüncesine dayanarak, toplumu üretimin temelini teşkil eden proletaryanın yönetmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu düşüncenin yaygınlık kazanmasından sonra Marksizm olarak bilinen sol görüş önem kazanmıştır. Sosyalizm ve komünizm arasında bocalayan Marksçılar, nasıl bir sistem inşa edileceği konusunda ortak bir görüşe varamamıştır. Karl Marks ve Friedrich Engels tarafından Komünist Manifesto'nun yayınlanmasından sonra komünizm kavram olarak giderek daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Fakat uygulamada çeşitli fraksiyonlara ayrılmıştır. Türkiye'de ve dünyanın birçok bölgesinde komünizm Rusya ile özdeşleştirildiğinden sosyalizm ve komünizmin yanı sıra Bolşevizm, Leninizm ve Stalinizm gibi ayrımlar da bilinmesi gereken ideolojiler olmuşlardır.

Sosyalizm, Fransız Devriminden sonra ön plana çıkan bir ideoloji olmakla birlikte kökleri İngiliz İç Savaşı (1642-1652)[9] sırasında yaşanan Cromwell Devrimine dayanır. Bu devrimle birlikte ortaya çıkan eşitlik yanlısı ve ayrıcalık karşıtı düşünceler sosyalizmin çekirdeğini oluşturan düşüncelerdi.[10] Sosyalistlerin demokrasi, eşitlik ve kolektivizm özelliklerini işçi sınıfıyla bütünleştiren gelişme ise 1830-1840'lı yıllarda İngiltere'deki Çartist hareketidir.[11] Komünist

---

[7] Stalin, **Diyalektik Materyalizm ve Tarihsel Materyalizm,** s. 11-15.

[8] William H. Shaw, "Tarihsel Materyalizm", **Marksist Düşünce Sözlüğü**, (Çev. Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 572-575.

[9] İngiltere'de Kral I. Charles artan giderlerin üstlenilmesi karşılığında 1628'de Magna Charta'dan sonra parlamentonun yetkilerini genişleten Haklar Bildirgesini imzalamıştır. Ancak Kral kısa bir süre sonra parlamentoyu feshedip on yıl boyunca otoriter bir yönetim uygulamıştır. Daha sonra 1642 yılında parlamentoya savaş açan Kral ve destekçilerinin ordusu 1645'te Cromwell yönetimindeki parlamento ordusuna yenilmiştir. Ancak daha sonra parlamento güçleri arasında görüş ayrılıkları başlamış Kralın idamına ve parlamentodaki kralcıların tasfiyesine kadar gidecek süreç yaşanmıştır.

[10] Muzaffer Sencer, "İnsan Hakları Açısından İngiliz Devrimi", **Amme İdare Dergisi**, 23/2, 1990, s. 9-10.

[11] Çartizm, 1838'den 1850'ye kadar olan dönemde, İngiltere'de, politik reformlar için işçi sınıfının verdiği mücadeleye ve bu mücadele etrafında şekillenen işçi hareketine verilen isimdir. Engels bir eserinde Çartizm'i burjuvaziye karşı çıkışın yoğunlaştırılmış bir şekli olarak tanımlamıştır. Nitekim Çartistler Avam kamarasının yeniden yapılandırılması ve yoksul insanlarında seçimlere katılabilmesini amaçlıyordu. Ancak asıl düşünceleri emekçi sınıfın lehine olarak daha iyi bir ev, daha iyi bir gıda, daha kısa işgünü ve refahı sağlamaktı. Bu açıdan bakıldığında Çartist hareketin sosyalist hareketlere benzer yanları olduğu söylenebilir. Sosyalist harekette de işçilerin toplum içindeki durumlarının iyişetirilmesi ön plandadır. Modern sosyalist teori Marks ve Engels'in birlikte kaleme aldıkları Komünist Manifesto'nun yayımlandığı Şubat 1848'de ön plana çıkmıştır. Marks'ın ilk görüşlerini etkileyen düşüncelerden bazıları Hegel'in idealizmi ve Feuerbach'ın soyut materyalizmidir. Başlangıçta Genç Hegelcilerin saflarında yer alan Marks ve Engels daha sonra bu akımdan kopmuş ve Feuerbach'ın görüşlerinden etkilenmiştir. Marks'ın Hegel'in görüşlerine karşı çıkışının nedenlerinden biri o dönemde Prusya'da ve dünyada yaşanmakta olan toplumsal ve siyasi gelişmelerdir. Marks Hegel'in devletin sınıflar üstü bir nitelikte olabileceği görüşünü reddetmiştir. (Bkz. Friedrich Engels, **İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu**, (Çev. Yurdakul

Manifesto'nun yazıldığı dönemlere rastgelen bu gelişmeler sırasında sosyalistlik kapitalizmin sorunları nedeniyle endişelenen insanları temsil ediyordu. Komünist Manifesto'da da aynı anlamda kullanılmıştır.[12] Marks, sosyalizm hakkında belirgin bir tanım yapmamış fakat kapitalist toplumdan komünist topluma geçiş sürecinde iki aşamadan bahsetmiştir. Birinci aşamada proletaryanın devleti yöneteceği bir düzen olacaktı.[13] Lenin Marks'ın belirttiği bu ilk aşamayı sosyalizm olarak tanımlamış, bu tanım ondan sonra da benimsenmiştir. Proletarya diktatörlüğünü öngören birinci evreye uygun olarak, ilk kez Rusya'da bir devlet kurulmuştur. Marks'a göre burjuvaziden iktidarın alınmasıyla başlayan bu devrede; toplumdaki sınıflar, mesleklere göre iş bölümü, pazar ekonomisinin belli özellikleri ve emeğe göre mal paylaşımı devam edecekti.[14] Bu durum komünizmin ruhuna aykırıydı fakat her şeyin aniden değişebilmesi devrimcilere göre de mümkün değildi. Nitekim Rusya'da Bolşevik Devriminden sonra olaylar bu düşünceye uygun olarak gelişmiştir. İç savaşı zaferle tamamladıktan sonra Rusya'da sosyalist bir devletin inşa süreci hızlanmış, bunun yanı sıra devletin adına da *sosyalist* kelimesi getirilmiştir. Böylece dünyadaki ilk sosyalist devlet *Soyuz Sovetskikh Sotsialisticheskikh Respublik (SSSR) / Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği* (SSCB) olmuştur.[15] Ancak Rusya'da teoride Marksist fikirlere dayalı olan sistem, uygulamada bu fikirlerin yorumlanmasıyla değişmiştir. Bolşevik Devriminden sonra SSCB'de Lenin'in yönettiği dönemdeki uygulamalar ile Stalin Dönemi uygulamaları birbirinden farklı ideolojilere dönüşmüştür. Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisinin (RSDİP)[16] 1903'deki ikinci kongresinde işçi sınıfının liderliğinde Marksist bir parti ile siyasete girmek amaçlanmıştır. Bolşevizm olarak bilinen bu düşüncede partinin tamamen sosyalizme sadık üyelerden oluşması beklenirken, sosyalizme sadece sempati duyanların alınmayacağı militan bir düzen kurulması planlanmıştır. Devrimin Bolşeviklerin önderliğinde başarıya ulaşmasından sonra Lenin Dönemi'nde *Komünist Enternasyonal/Üçüncü Enternasyonal/Komintern* adlarıyla anılan yeni bir Enternasyonal kurulmuştur. Kominternin ikinci kongresinde ise RSDİP'ye üyelik koşullarının belirlenmesiyle Bolşevizm yerini komünizm adı altında uluslararası bir harekete bırakmıştır.[17] Çünkü bu üyelik koşullarında Kominterne üye her partinin *komünist* adını taşıması isteniyordu.

SSCB'nin ilk lideri Vladimir İlyiç Lenin iktidara gelince Marks ve Engels'in öğretilerine göre hareket etmekle birlikte bu öğretileri uygulanabilir bir hale sokmak için geliştirmiştir.[18] Böylece

---

Fincancı), Sol Yayınları, Ankara, 1997, s. 270-272; Karl Marks ve Friedrich Engels, **Komünist Manifesto**, (Çev. Kemal Ülker), Versus Yayınları, İstanbul 2012, s. 12.)

[12] Marks ve Engels, **Komünist Manifesto**, s. 21.

[13] Karl Marks, "Gotha Programının Eleştirisi", **Siyasi Yazılar**, Hil Yayın, İstanbul, 2003, s. 187.

[14] Lenin, **Devlet ve İhtilal**, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, 2003, s. 109-113.

[15] Devletin daha önceki adı *Russian Soviet Federative Socialist Republic(RSFSR) / Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti* idi.

[16] Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi 1898 yılında Minsk'te kurulmuştur. Parti içinde karşıt politikalara sahip iki grup vardı. Partinin ikinci kongresinde bu gruplardan başında Lenin'in olduğu ve çoğunluğu oluşturan gruba Bolşevikler, Julius Martov'un liderliğindeği azınlıktaki gruba da Menşevikler denmiştir.

[17] D. S. Lane, "Bolşevizm", **Marksist Düşünce Sözlüğü**, (Çev. Oktay Etiman ve Tansel Güney), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 93-94.

[18] **Leninizm Nedir?**, (Çev. İsmail Yarkın), İnter Yayınları, İstanbul, 1990, s. 16-17.

Leninizm denilen temelini Marksizm'den alan bir ideoloji oluşmuştur. Leninizm'e göre proletarya sosyalist bir toplum kurabilmek için iktidarı ele geçirmeli ancak bundan sonra devleti parti aracılığıyla yönetmeliydi. Lenin bürokratik bir kurum olarak partinin hegemonyasında bir yönetim biçimi düşünmüştü. Leninistlere göre kapitalist düzendeki mevcut demokrasi anlayışında iktidarın ele geçirilerek proletarya lehine kullanılması mümkün değildi.[19] Çünkü kapitalizm geliştikçe tekelci bir kapitalizme yani emperyalizme dönüşecekti.[20] Emperyalizmi yenmek içinse sadece iki yol vardı: Birincisi gelişmemiş ülkelerin kısa bir sürede federatif bir yapı kurarak, kapitalizme karşı direnip sosyalizmi kurmasıdır. İkincisi ise gelişmemiş ülkelerde ortaya çıkacak devrimlerin, gelişmiş ülkelerdeki devrimleri tetiklemesidir.[21] SSCB'nin kuruluşu her iki yönteme de benzemektedir. Çarlık Rusya'sı sınırları içerisindeki çeşitli milletlerle bir birlik kuran Rusya, kapitalist Çarlık rejimini yıkıp sosyalist düzeni kurmuştur. Böylece birinci yola uygun hareket etmiştir. Diğer bir açıdan bakıldığında Avrupa devletleri içerisinde en geri kalmış ülkelerden birisi de Rusya idi. Dolayısıyla Rusya'da devrimin gerçekleşmesinden sonra Bolşeviklerin en başta gelen düşüncesi devrimin Batı'ya ihracı olmuştu. Bunun için de özellikle Almanya'da devrimin ortaya çıkmasını beklemişlerdi. Ancak devrim gerçekleşmemiş, Lenin'in önerdiği ikinci çözüm yolu Almanya için başarısız olmuştur.

Josef Stalin, Lenin'den sonra SSCB'nin başına geçtiğinde devletin ideolojisini değiştirmiştir. Devrimin yayılmasını bir kenara bırakarak *tek ülkede sosyalizm* parolasıyla, sanayi atılımını tamamlamış bir ülkenin tek başına da sosyalizme geçebileceği tezini geliştirmiştir.[22] Stalin bu aşamada *gelişme halindeki sosyalizm* kavramını ileri sürerek sosyalizmin ekonomik temelinin sağlanması koşulunu öne sürmüş, bunun da Marks'ın düşüncesinin aksine devrimden sonra gerçekleşebileceğini belirtmiştir.[23] Stalinizm denilen bu görüş iki bölüme ayrılabilir. Birinci bölümde Stalin, kırsal bölgelerde büyük bir tepkiyle karşılanan tarımın kolektifleştirilmesi talimatını vermiş, ikinci dönemde ise *Büyük Terör* veya *Büyük Temizlik* gibi isimlerle anılan muhalifleri temizleme çalışmalarını yapmıştır.[24] Stalin bütün muhaliflerini ortadan kaldırdıktan sonra kendine bir diktatörlük kurmuş ve belirlediği hedeflere ulaşabilmek için iyi ya da kötü hiçbir kararı vermekten kaçınmamıştır. Stalin Dönemi Rusya'sı bolca katliamın yaşandığı, devrimin amacından saptığı ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'nin emperyalist bir devlete dönüştüğü dönem olmuştur. Bu dönemde SSCB'de komünizm adına söylenebilecek tek şey parti isminin komünist partisi olduğuydu. Nitekim SSCB dünyada komünizmle özdeşleştirilen ülke olmasına rağmen, ne

---

[19] D. S. Lane, "Leninizm", **Marksist Düşünce Sözlüğü**, (Çev. Uygur Kocabaşoğlu ve Tansel Güney), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 385-386.
[20] V. İ. Lenin, "Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması", **Seçme Yazılar**, (Çev. Sungur Savran), Yordam Kitap, İstanbul, 2009, s. 212-213.
[21] D. S. Lane, "Leninizm", s. 386.
[22] J. V. Stalin, **Leninizmin Sorunları**, İnter Yayınları, İstanbul 1997, s. 183-185.
[23] Nermin Abadan, "Kitap Tahlili - Wolfgang Leonhard: Marksizmin Üçe Bölünmesi", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 25/4, 1970, s. 367-368.
[24] Ralph Miliband, "Stalinizm", **Marksist Düşünce Sözlüğü**, (Çev. Zehra Aksu), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 557.

Lenin ne de Stalin Dönemi'nde komünizme geçiş yapmak için çabalamamış, sosyalizmi kendi çıkarlarına uygun olarak yorumlamayı tercih etmişlerdir.

Komünizm kelimesi 1830'ların ortalarında Paris'te ortaya çıkmıştır. Devrimci amaçlar güden gizli örgütlerin kullandığı bu kavram[25] Komünist Manifesto'da üretim araçları üzerindeki mülkiyetin millileştirildiği ve sınıf ayrımlarının ortadan kaldırılarak sınıf kavgasına son verildiği bir toplum biçimi olarak tasavvur edilmiştir.[26] Komünizmin belirgin özellikleri şöyleydi:

- **Devlet:** Üretim araçlarının mülkiyetini toplum adına eline alan, sonra da giderek sönümlenecek olan yapıydı.[27]
- **Ekonomi:** Marks'ın *Artı Değer*[28] ve *Emek-Değer*[29] teorileri ile proletarya sınıfının sorunları ön plana çıkarılmıştır. Bu teorilere göre toplum eşit bir şekilde biçimlendirilecekti.[30] Sanayi üretiminde rekabet yerine işbirliği getirilecek ve özel mülkiyet kaldırılarak bütün üretim araçlarının ortaklaşa kullanımı sağlanacaktır.
- **Toplum:** Üretim ilişkileri toplumun sınıf yapısını belirleyen etmendir. Özel mülkiyetin kaldırıldığı, tüm vatandaşların eşit çalışma yükümlülüklerinin olduğu, komünal konutların inşa edildiği, ulaşımın kamusallaştırıldığı, *herkesin yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar* ilkesine uygun bir toplum oluşturulacaktı.[31] Komünist toplumda eğitim, sağlık ve barınma hizmetleri ücretsiz sağlanacaktı.
- **Din:** Marks dini, insanın yabancılaşmasının nedenlerinden biri olarak görmüştür. İnsanlar hayal kırıklığına uğradıklarında dine sığınmışlardır. Komünist toplumda herkes eşit olacağı için yabancılaşmaya gerek kalmayacaktı.[32] Lenin ise devletin dinle hiçbir ilgisi olmamasını, dinin özel bir sorun olarak kalmasını savunmuştur. Bu anlamda komünist toplumda din karşıtı propaganda yapılacak ancak din yasaklanmayacaktı.[33]
- **Aile ve Kadın:** Kapitalizmde maddi eşitsizlik üzerinde kurulu olan aile, komünizmde kadınların erkeklerle eşit şekilde özgürleştiği, eğitim aldığı ve kendi paralarını kazanabileceği bir şekle bürünecekti. Kadınların çalışabilmesi için yeterli sayıda çocuk bakım merkezi yapılacak ve bu süreçler sonunda ataerkil aile yapısı yıkılacaktı. Komünistler kadınların ortak kullanımı ya da ailenin dağıtılması gibi bir fikre sahip

[25] Tom Bottomore, "Komünizm", **Marksist Düşünce Sözlüğü**, (Çev. Levent Köker), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 354-355.
[26] Marks ve Engels, **Komünist Manifesto**, s. 69-70.
[27] Friedrich Engels, **Anti-Dühring**, Sol Yayınları, Ankara, 1995, s. 265-266.
[28] Artı Değer Kuramı; bir işçinin ücret aldığı çalışma saatinden daha kısa sürede bir malı üretmesi sonrasında, arta kalan sürede yaptığı işin kazanımının işverene kar olarak yansımasıdır.
[29] Emek Değer Kuramı; bir ürünün değerinin elde edilmesi sırasında emek harcanan süreye göre belirlenmesidir.
[30] Karl Marks, "Ücretli Emek ve Sermaye", **Marks-Engels Seçme Yapıtlar**, 1, Sol Yayınları, İstanbul, 1976, s. 185-190; Karl Marks, "Ücret, Fiyat ve Kar", **Marks-Engels Seçme Yapıtlar**, 2, Sol Yayınları, İstanbul, 1977, s. 68-72; Gill Hands, **Marks Kilit Fikirler**, Optimist Yayınları, İstanbul, 2011, s. 81-83.
[31] Hands, a.g.e., s. 142-143.
[32] Hands, a.g.e., s. 146-147.
[33] V. İ. Lenin, **Din Üzerine**, İnter Yayınları, İstanbul, 1998, s. 9-11.

olmadıklarını, aksine kadın ortaklaşa kullanımının özel mülkiyetten kaynaklanan fuhuş sistemi ile burjuva sisteminin sonucu olduğunu söylemişlerdir.[34]

Tablo 1: İdeolojiler arasındaki farklılıklar

	Sosyalizm	Bolşevizm	Leninizm	Stalinizm	Komünizm
İktidar	Proletarya diktatörlüğü	İşçi sınıfının önderi olan militan bir Marksist parti	Partinin hegemonyası altında proletarya diktatörlüğü	- Dünyadaki tüm komünist partilerin bağlı olduğu Sovyet Komünist Partisi – Devlet diktatörlüğü	Kendi kendini yöneten kurumlar
Sınıflar	Sınıfların devam eden mevcudiyeti	Devrimle biten sınıf mücadelesi	Devrimle biten sınıf mücadelesi	- Sosyalizm ilerledikçe artan sınıf mücadelesi - Yahudi entelektüeller ve sanatçılara karşı düşmanlık	Devrimle biten sınıf mücadelesi
Ekonomi	Pazar ekonomisi	Savaş Komünizmi	Yeni Ekonomi Politikası (NEP)	- Büyük sanayi hamlesi - Tarımın kolektifleştirilmesi	Üretim araçlarının ortaklaşa kullanımı
Uluslararası İlişkiler		Devrimin İhracı	Dünya Devrimi	Tek ülkede sosyalizm	Dünya Devrimi

Komünizmin bu özelliklerinden yola çıkarak yapılacak kaba bir tanımında şöyle denebilir: Komünizm, özel mülkiyet hakkını kaldırarak zenginleşmenin önüne geçmeyi amaçlayan, işçi ve insan haklarına saygı duyan, cinsiyet ya da statü gözetmeksizin her insanın sosyal ve ekonomik açıdan eşit olduğunu savunan ve insanlara eşit şartlar sağlayan, ateist bir politika takip eden, ailede kadını erkekle eşit haklara ulaştırmaya çalışan, çocuğu kadınların çalışma hayatının önündeki engel olmaktan çıkaran bir toplum inşa etme sürecidir. Bu tanıma bakıldığında Türkiye'nin SSCB'yi temel alarak geliştirdiği komünizm tanımıyla arasında farklar olduğu görülecektir. Çünkü SSCB dağıldığı döneme kadar ülkesinde komünizm şartlarını tam olarak uygulayamamıştır. Devlet giderek sönümlenmek yerine iyice güçlenip bürokratik bir hale bürünmüş, toplumda komünist partisi yönetici ve üyeleriyle diğerleri olmak üzere iki sınıf ortaya çıktığından eşitlik ilkesi uygulanamamış, din çıkarlara göre zaman zaman kullanılmış, zaman zaman dışlanmıştır. Devrimin Rusya'ya kattığı en kayda değer özellik kadınların çalışma hayatına girebilmesi olmuştur.

[34] Karl Marx ve Friedrich Engels, **Komünist Manifesto ve Komünizmin** İlkeleri, (Çev. Muzaffer Erdost), Dokuzuncu Baskı, Sol Yayınları, Ankara, 2011, s. 184-185; Hands, a.g.e., s. 146-147.

1.2. Osmanlı Devleti'nde Komünizm Algısı

1.2.1. II. Meşrutiyetten Önce Komünizm Algısı

Devrimci fikir akımlarının Osmanlı coğrafyasında gündeme gelmesi Avrupa'daki 1848 ihtilalleri sonrasında gerçekleşmiştir. 1871'de Fransa'da yaşanan Paris Komünü hadisesiyle birlikte komünizm ve sosyalizm gibi kavramlara olan ilgi artmıştır. Bunun sonucunda 1894 yılında Komünist Manifesto Ermenice olarak çevrilmiştir.[35] 1848 yılında Batılı ülkeleri etkileyen ihtilaller hakkında; Ahmet Cevdet Paşa'nın eseri Tarih'i Cevdet'te mülkiyet ve evlilik haklarını yok saydığı eşitlik anlayışının dünya çapında yayılmasını istediği için endişe edilmekteydi. [36] Osmanlı Devleti, ihtilallerin ardından ortaya çıkan anayasal düzenin ve Avusturya-Macaristan'daki milliyetçi cereyanların Balkanlardaki ve özellikle Eflak ve Boğdan'daki durumu bozmasından çekinmiştir. [37] Paris Komünü ile ilgili gelişmeler Osmanlı kamuoyunda yer almış, bazı haberlerde komün *Kızıl Cumhuriyet* olarak betimlenmiş ve anlamı da *Daire-i Belediye* olarak aktarılmıştır. Bu tanımın içeriğinde mallarda ortaklık gibi özelliklerin de olduğu ifade edilmiştir.[38] Erken dönemde sosyalist ve komünist cereyanlarda öne çıkarılan özelliğin eşitlik isteği değil malların paylaşımı olması komünizm algısının Türkiye'deki temellerinin ne kadar geriye gittiğinin göstergesidir. Marksizm'in kurucusu Karl Marks'ın ismi ise Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye Matbaasında basılan Hakayik-ül Vakayi gazetesinin 9 Şubat 1871 tarihli sayısında Daily News'ten çevrilen bir yazıda geçmiştir.[39]

Namık Kemal'in İbret adlı gazetesinde komünü savunan görüşlere rastlanılmaktadır. Bu gazetede yukarıda belirtilen komün tanımına karşı çıkılmış ve komünü destekleyenlerin komünistlerden ayrılması gerektiği savunulmuştur. Çünkü komünü savunanlar *iştirak-i emval ve iyal* den tenzih edilmiştir.[40] Bu görüşlerin dayanağı ise Yeni Osmanlılar olarak bilinen İttifak-ı Hamiyyet'in en genç kurucuları arasında yer alıp Paris Komünü'nün yanında Prusya ordusuna karşı savaşan Mehmet, Reşat ve Nuri Beylerin deneyimleridir. İbret gazetesinde Namık Kemal ile birlikte çalışan Reşat Bey komünü savunanların komünistlerle alakası olmadığını izah etmeye çalışmıştır.[41] Komün ve komünizm arasındaki farkın tartışılması o sıralarda yaşanan bilgi karmaşasını göstermektedir.

Osmanlı kamuoyunun ilgisini çeken bir başka konu ise enternasyonal kongreleridir. 1864 ve 1888 yıllarında toplanan kongreleri yabancı dilde yayınlanan İstanbul gazeteleri yakından takip etmiştir. Dönemin Fransız Dışişleri Bakanı Jules Favre 6 Haziran 1871'de yayımladığı tamimde

---

[35] Uygur Kocabaşoğlu ve Metin Berge, **Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 28.
[36] A. Cerrahoğlu, **Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı**, May Yayınları, İstanbul, 1975, s. 499.
[37] Kocabaşoğlu ve Berge, a.g.e., s. 17.
[38] Cerrahoğlu, a.g.e., s. 251-252; Kocabaşoğlu ve Berge, a.g.e., s. 18.
[39] Fethi Tevetoğlu, **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1967, s.55.
[40] Cerrahoğlu, a.g.e., s. 79, 81-82.
[41] Kocabaşoğlu ve Berge, a.g.e., s. 18-19.

Paris'te yaşanan olaylar için Enternasyonal Cemiyetini suçlamış, bu tamimin tercümesi de Türk basınında yayınlanmıştır. Favre ayrıca enternasyonalin dinsiz ve mezhepsiz olduğunu belirterek cemiyetin bu fikirleri yaymaya çalıştığını söylemiştir.[42] Takvim-i Vekayi'nin 27 Muharrem 1289 (1872) tarihli sayısında enternasyonal *fesat cemiyeti* olarak nitelenmiştir. Osmanlı aydınlarından Ahmet Mithat Efendi ise Dağarcık adlı dergisinde enternasyonal hakkında şöyle yazmıştır:

> Bakınız bu cemiyet ne diyor? Diyor ki: ben kunduracıyım size bir çift potin yapacağım Siz de o potini giyip ve baloya gidip raks edeceksiniz ki orada bir gecelik zevkiniz için beş on altın sarf etmeyi çok görmüyor musunuz? Hâlbuki bu bir çift potin için bana yirmi frankı zor veriyorsunuz. Ne olur bana yirmi frank yerine yirmi beş frank verseniz ne kaybetmiş olursunuz? Ben size yaptığım kunduradan kazandığım para ile beş altı nüfustan mürekkep çoluğuma çocuğuma ancak kuru ekmek yedirebiliyorum. Etin yüzünü haftada bir görüyorum. Siz ise has ekmeği bile beğenmiyorsunuz da zimiçka yiyorsunuz. Dana eti, koyun eti mideniz ağır geldiğinden keklik ve bıldırcın eti yiyorsunuz. Reva mıdır ki sizin medeni cemiyetinizin ben dahi lazımlı bir adam olduğum halde kan kusup gideyim? Toplumumuzda kunduracının olmamasını ve yalınayak gezmeyi ister misiniz?[43]

Toplumdaki sınıfların farklı yaşam koşullarına vurgu yapan Ahmet Mithat Efendi, Osmanlı entelektüelleri içerisinde enternasyonal yanlısı, ezilen sınıfları tutan aydınlar olduğuna örnektir. Bu iki zıt görüş gerek Osmanlı kamuoyunda gerekse onu takip edecek yeni Türkiye devletinin kamuoyunda yaşamaya devam edecektir.

Osmanlı Devleti'nde proletaryayı yani işçi sınıfını etkileyen ilk kararlar 1848 ihtilalleri yaşanmadan önce 1845 yılında yayınlanan polis nizamnamesiyle ortaya çıkmıştır. Bu nizamnamenin 12.maddesinde emniyete işini gücünü bırakıp halkın işini engelleyen işçi cemiyetlerini ortadan kaldırarak herhangi bir ihtilalin meydana çıkmasını engelleme görevi verilmiştir.[44] Ayrıca devletin sınırları içerisinde *komün* fikirlerinin yayılmasını engellemek amacıyla Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa Emirname-i Sami'yi 25 Temmuz 1871'de yayınlamıştır. Bu tamimde; enternasyonalin Allah'ın yarattığı dünyanın kanunlarına muhalif düşünceler yaydığı, bu düşüncelerin yerleşmesinin ihtilal ve çatışma ortamı meydana getireceği ve bu konuda önlemler alınması gerektiği yer almaktadır.[45]

Osmanlı kamuoyunda sosyalizm meselesine ilk ilgi duyan kişi Berlin elçiliğinde tahminen 1871 den önce ve 1848'den sonra görev yapan başkâtip Ethem Pertev Paşa'dır. Ancak Ethem Pertev Paşa sosyalizme ilgi duyup öğrense de *iştirak-i emval ve iyali* reddetmiştir. 19.yüzyıl Osmanlı basınında *iştirak-i emval ve iyal* tabiri sosyalizm ve komünizmle eş anlamda kullanılmaya başlanmıştı. 30 Mart 1871 tarihli bir gazetede yer alan *Komünizm yani tesavir-i emval ve iştirak-i evlad ü iyal* başlıklı yazıda batıl ve atıl olarak nitelenen komünizmin amacının özel mülkiyetin ve evlenmenin caiz görülmediği anne-babası belli olmayan çocuklar yetiştirmenin uygun görüldüğü bir

[42] İlhami Yangın, **Osmanlı'da Sosyalizm**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2009, s. 59-60.
[43] Cerrahoğlu, a.g.e., s. 92.
[44] Lütfü Erişçi, **Türkiye'de İşçi Sınıfının Tarihi**, Kutulmuş Basımevi, İstanbul, 1951, s. 3.
[45] Yangın, a.g.e., s. 94-95.

toplum kurmak olduğu anlatılmıştır. Yazara göre bu inançlar fiiliyata geçerse insanlar; din, kanun, ilim ve fenlere lüzum olmadan hayvanlar gibi yaşayacaklardı.[46] Ancak bir başka gazetede Şemsettin Sami; *iştirak-i emval*in sosyalizm yerine kullanılmasının beyazın siyah diye tercüme edilmesi olduğunu söylemiştir. Ona göre sosyalizmin tanımı aşağıdaki gibidir:

> Sosyalizm cemiyet-i beşerin hüsnü iradesiyle refah ve saadetini ve bila istisna bütün efrad-ı beşerin hürriyet ve müsavatını ve hiç kimsenin hukuk-u tabiyesinin paymal olmamasıyla hak ve adlin meydana çıkmasını ve nizam-ı tabiiyyeden herkesin mütenaim ve hissemend olmasını arar bir tarik-i selamettir…[47]

Namık Kemal ise bir mektubunda Şemsettin Sami'nin aksine sosyalizmin üstün gelmesi halinde Avrupa'nın karmakarışık olacağını söylemiştir.[48] Yine Ahmet Cevdet Paşa bir makalesinde sosyalizm veya komünizmi Nihilizm-Mazdeki-Bâtıni çizgisinde zikretmekte ve bunu da özel mülk ve kadınların durumuna dayandırmaktadır. Cevdet Paşa'ya göre Mazdeki mezhebi İslam dünyasında Bâtıni hareketleri ortaya çıkartırken, bu mezhep Haçlılar yoluyla gittiği Avrupa'da komünizm, sosyalizm ve nihilizm olarak hayat bulmuştur.[49] Görüldüğü üzere Osmanlı kamuoyunda sosyalizm konusunda parçalanmış bir hava hâkimdi. Aydınlar arasında sosyalizm yanlısı olduğu kadar karşıtı bulunanlar da mevcuttu.

Osmanlı Devleti'nde ilk işçi cemiyeti her ne kadar 1871'de kurulan *Ameleperver Cemiyeti*nin kuruluşuna bağlansa[50] da, bu cemiyetin asıl ismi *Amelperver Cemiyeti*dir. Bu cemiyet işçi haklarını savunan bir cemiyet değil, sadece işçilere yardım amacıyla kurulmuş bir hayır cemiyetiydi.[51] Birçok kaynakta yanlış şekilde değerlendirilen Amelperver Cemiyetinin haricinde Osmanlı'daki ilk işçi cemiyeti gizli olarak örgütlenen *Osmanlı Amele Cemiyeti*dir.[52] 1875'de kurulduğu belirtilen[53] cemiyet bazı kaynaklara[54] göre ise 1895 yılında kurulmuştur. Paris proletaryasını örnek alan cemiyet, işçiler arasında komünist manifestoyu yaymaya ve istibdat rejimini yıkmak için işçileri örgütlemeye çalışıyordu. Yaklaşık bir sene faal olarak kalabilen cemiyet daha sonra kapatılarak yöneticileri tutuklandı.[55] II. Meşrutiyet'in ilanına kadar da kayda değer bir işçi hareketi yaşanmadı.

---

[46] Cerrahoğlu, a.g.e., s. 247.
[47] Kocabaşoğlu ve Berge, a.g.e., s. 25-26.
[48] Fevziye Abdullah Tansel, **Namık Kemal'in Hususi Mektupları II**, TTK, Ankara, 2013, s. 207.
[49] Cerrahoğlu, a.g.e., s. 490.
[50] Mahmut Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 257.
[51] Erkan Serçe, "Mitostan Gerçeğe Amelperver Cemiyeti", **Toplumsal Tarih**, 14/3, 1995, s. 6-11.
[52] Oya Sencer, **Türkiye'de İşçi Sınıfı Doğuşu ve Yapısı**, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1969, s. 155-157.
[53] İlhan E. Darendelioğlu, **Türkiye Komünist Hareketleri**, Toprak Dergisi Yayınları, İstanbul, 1962, s. 9; Samiha Ayverdi, **Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2004, s. 52.
[54] Yangın, a.g.e., s. 150; Sencer, a.g.e., s. 157; Erişçi, a.g.e., s. 8.
[55] Dimitır Şişmanov, **Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi**, Belge Yayınları, İstanbul, 1990, s. 32.

1.2.2. II. Meşrutiyetten Sonra Komünizm Algısı

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi alandaki en eski sosyalist örgütleri Ermeniler tarafından kurulmuştur. 1887'de Ermeni Hınçakyan Partisi, 1890'da ise Taşnaksutyun Partisi kurulmuştur.[56] Türklerin bir sosyalist parti kurması ise ancak II. Meşrutiyet'ten sonra gerçekleşecektir. 1909 yılındaki Anayasa değişiklilerinden sonra Osmanlı Devleti'nde kurulan ilk sosyalist parti *Osmanlı Sosyalist Fırkası* adıyla Hüseyin Hilmi Bey tarafından 1910 yılında kurulmuştur. Ancak bundan daha önce başka bir cemiyete de temas etmek gerekir. Osmanlı Devleti'nin en büyük kentlerinden biri olan Selanik'te 1909 yılında Yahudi kökenli militanlar tarafından etnik engelleri ortadan kaldırıp tek bir çatıda işçilerin örgütlenmesini amaçlayan Sosyalist İşçi Derneği kurulmuştur. Avram Benoraya önderliğinde çeşitli grupların katılımıyla daha sonra federasyon haline gelen dernek Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu adını almıştır. 1910-1911 yıllarında altı bin üyeyle devletin en büyük işçi örgütü haline gelen federasyon Birinci Balkan Savaşında Selanik'in elden çıkması üzerine işlevini yitirmiştir. Bu federasyon Osmanlı Devleti'nin Selanik şehrinde 1 Mayıs kutlamalarına öncülük etmiştir. İttihat Terakki Hükümeti'nin yoğun baskısı altında kalan federasyon buna rağmen 1912 yılının 1 Mayısı'nda kutlamalar için yedi bine yakın işçinin işlerini bırakmasını sağlamıştır.[57] Üyelerinin çoğunluğu Rum, Yahudi ve Bulgar olan federasyon bazı kaynaklarda parti olarak adlandırılır. Yine Selanik'te 1912'de *Türkiye Sosyalist Birliği* kurulmuş ve Türk üyelerin de katılımıyla sosyalist teşkilat İstanbul ve İzmir gibi ülkenin geri kalanına yayılma fırsatı bulmuştur. Meşhur Alman sosyalisti ve aynı zamanda İttihat Terakki'nin teorisyeni olduğu iddia edilen Parvus da bu harekete destek vermiştir.[58]

II. Meşrutiyet'in 1908 yılında ilan edilip akabinde 31 Mart Vakası ile II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi Osmanlı toplumunda görece bir özgürlük ortamı sağlamıştı. Bu ortamda ülkedeki sol hareketler de yeniden ortaya çıkmaya başladı. Ahrar Fırkasından sonra kurulan ikinci parti Osmanlı Demokrat Fırkası ise emekçi sorunlarını tutarlı bir dille ortaya koyan ilk partidir. Ancak Meclis-i Mebusan'da sosyalizm kavramı ilk kez 25 Mayıs 1909 tarihinde *Tatil-i Eşgal* (Grev) kanun tasarısının görüşmeleri sırasında tartışılmıştır.[59] 1910 yılında Prens Sabahattin-Abdullah Cevdet çizgisinden gelen genç aydınlar tarafından kurulmuş olan Osmanlı Sosyalist Fırkasının (OSF) çevresinde yer alan neredeyse herkes Osmanlı Demokrat Fırkası tabanında ve yönetiminde bulunmaktaydı.[60] Hüseyin Hilmi Bey başkanlığında kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkasının resmi yayın organı *İştirak* gazetesi idi. Ayrıca partinin kurucuları arasında yer alan Namık Hasan'ın

---

[56] Georges Haupt ve Paul Dumont, **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketler**, (Çev. Tuğrul Artunkal), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 26.
[57] Haupt ve Dumont, a.g.e., s. 129.
[58] Walter Z. Laqueur, **Communism and Nationalism in the Middle East**, Frederick A. Praeger, New York, 1956, s. 207.
[59] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)**, Üçüncü Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 148.
[60] Selçuk Gürsoy, **Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Yayınları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 129, 134.

Sosyalist gazetesi, Pertev Tevfik'in Muahede gazetesi İsmail Faik, Baha Tevfik ve Hamit Suphi'nin İnsaniyet gazetesi ve yine İsmail Faik'in Medeniyet gazetesi de vardır.[61] Bu gazetelere İştirak'ın kapatılması ihtimaline karşı ruhsat alınmıştı. Hüseyin Hilmi ve ekibinin sosyalistlikten ne anladığı üzerine yapılan yayınlara bakılarak çıkartılabilir. İştirak gazetesinin yanı sıra parti beyanname ve programları incelendiğinde Hüseyin Hilmi ve çevresinin sosyalizme çok uzak olduğu anlaşılmaktadır. OSF'nin programı incelendiğinde içeriğinin sosyalist özellikler göstermekten çok liberal bir nitelikte olduğu anlaşılmaktadır.[62] Fırka temsilcileri sosyalizmi medeniyetin ulaşacağı nokta olarak düşünmüşler ve bu ideolojilerinin insanlara eşitlik sağlayacağına inanmışlardır. Fırka yayın organlarından Medeniyet gazetesinin yayınlanan *Sosyalizm Nedir?* başlıklı makaleye göre elbette ki fikren, ahlaken ve fiziken insanlar arasında eşitlik kurmak mümkün değildi. Ancak sosyalizm ile birlikte imkânlarda eşitlik sağlamak olasıydı. OSF'lilere göre eşitlik olmayınca kardeşlik olması da mümkün değildi.[63] Ayrıca İştirak gazetesinde Hüseyin Hilmi imzasıyla basılan tek yazı da sosyalizmin halka yaklaştırılması amacıyla İslamiyet'le bağdaştırılmaya çalışıldığı görülmüştür. Hüseyin Hilmi bu yazıda sosyalistliğin Hz. İsa ile başladığını öne sürerek İslamiyet içinde de birçok ayet ve hadiste de sosyalizmin ilkelerinin bulunduğunu söylemiştir.[64] Türk toplumunun değerlerini iyi bilen OSF'liler dinsiz gösterilen sosyalizme ilgi çekmek için İslamiyet'le ilişki kurma yoluna gitmişlerdir.

OSF'nin Osmanlı toprakları içerisinde İstanbul haricinde örgütlendiğine dair bir bilgi yoktur. OSF kuruluş beyannamesinde dini açıdan da önem taşıyan sosyalizmin Osmanlı toplumunda yanlış anlaşıldığını vurgulamaktadır. Ancak bu beyannamede üretim ilişkileri ve devrimden söz edilmemiştir. Bunun yerine sosyalizm; yardımlaşma, dayanışma, yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve temel hak ve özgürlükler üzerinden tarif edilmiştir. İştirak gazetesi külliyatı incelendiğinde birçok sosyalist eğilimle ilgili ipuçları bulunabilir. [65] OSF'nin lideri Hüseyin Hilmi'nin Fransız sosyalistlerinden Jaures ile irtibatı vardı. Yabancı dil bilmeyen Hüseyin Hilmi Branko Mercanapulos adındaki bir Hristiyan'dan Jaures'e mektup yazmasını ve Osmanlı toplumuna uygun bir sosyalist fırka programı istemesini rica etmiştir. Branko mektubu gönderdikten sonra, Jaures'in cevabında gönderdiği programa göre fırka programı yazıldı. Branko'nın görüşlerine göre OSF'nin en büyük eksikliği temsilcilerinin dil bilmemeleri ve yazıların çoğunu Fransızcadan çevirterek yayınlamaları ve dolayısıyla kendi bilgilerinin noksanlığının ortaya çıkmasıdır.[66]

---

[61] Darendelioğlu, **Türkiye Komünist Hareketleri**, s. 10; Gürsoy, a.g.e., s. 161-164; Tevetoğlu, a.g.e., s. 18. OSF'nin bütün yayınları bir kaynakta gazete değil dergi olarak gösterilmiştir. Bkz. Gürsoy, a.g.e., s. 161-164. Ayrıca Medeniyet gazetesinini sahibi de bir kaynakta İsmail Faik değil Hamid Suphi Bey olarak gösterilmiştir. Bkz. Tevetoğlu, a.g.e., s. 18.
[62] Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)**, s. 43-44.
[63] Cerrahoğlu, a.g.e., s. 41-42.
[64] Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)**, s. 45.
[65] Gürsoy, a.g.e., s. 187-192.
[66] Abidin Nesimi, **Türkiye Komünist Partisi'nde Anılar ve değerlendirmeler 1909-1949**, İkinci Basım, Nöbetçi Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 35.

Osmanlı kamuoyunun sosyalizm ve komünizme bakışının belirlenmesinde gazete ve dergiler çok önemli yer tutmuştur. Dünyada yaşanan gelişmelerin ve yeni fikirlerin halka aktarılması çoğu zaman basın aracılığıyla olmaktaydı. Bu nedenle ilk sosyalist parti olan OSF'nin yukarda bahsedilen yayınlarında sosyalist ve komünist akımlara bakış açısını gösteren birkaç örnek vermek yerinde olacaktır. 13 Mart 1326 (26 Mart 1910) tarihli İştirak gazetesinde yer alan *İştirakiyun 'Sosyalist' Mektebi* isimli yazıda sosyalizmin ilkelerinden bahsedilmiştir. Bu yazıya göre sosyalizm; emlak, arazi, ticari, sınai ve zirai varlıkların merhametsiz bazı sermayedarların elinde bulunmasının toplumda düzensizliklere yol açtığını ve bu nedenle de özel mülkiyetin kaldırılması gerektiğini savunmaktadır. Birçok sosyalist akım vardır: Bunlar her türlü eşya, emlak ve arazi için özel mülkiyetin kaldırılmasını savunan *İctimaiyyun* akımı, yalnız üretim hizmetinde yer alan eşya ve varlıklar üzerindeki mülkiyetin kaldırılmasını savunan *İştirakiyun* akımı ve sadece arazi ve gayrimenkul üzerindeki mülkiyetin kaldırılmasını savunan *Arazi Sosyalistleri* gibi.[67]

İştirak gazetesinin 27 Mart 1326 (9 Nisan 1910) tarihli sayısındaki *Muhasebe-i İştirakiyye Sosyalizm Nedir?* başlıklı diyalog şeklindeki bir yazıda sosyalizm her şeyde ortak mülkiyet yani her şeyi ortaklaşa yapmak olarak açıklanmaktadır. Alım gücü çalışılan saate karşılık olarak ölçülecek ve kazanç çalışma saatlerine oranlanarak elde edilecektir. Soru-cevap şeklindeki yazının devamında da sosyalizm ile ilgili akla gelebilecek her soruya cevap verilmeye çalışılmıştır. İştirak gazetesinde yabancı dilde yazılan metinlerden çevrilen yazılar da yer almaktaydı. 3 Nisan 1326 (16 Nisan 1910) tarihli sayıdaki *Sosyalistlerin Kusurları* başlıklı George Tournere'den Haydar Rıfat tarafından çevrilen yazıda sosyalistlerin mal paylaşımı istedikleri düşüncesi cehalete yorulup sosyalistlerin gerçekte ortaklaşma taraftarı oldukları belirtilmektedir.[68] Başka bir yazıda da sosyalistlerin emellerine sulh yoluyla ulaşabileceklerini düşünmedikleri için ihtilal taraftarı oldukları anlatılmaktadır. Mal paylaşımı ile ortak kullanım arasındaki farkların vurgulanması toplumdaki korkunun önüne geçilmek istenmesinin bir sonucudur. Önyargıları kırmaya çalışan OSF'nin bunda başarılı olduğu söylenemez.

II. Meşrutiyetten sonra, 1910'lu yıllarda, Osmanlı basınında sosyalizm tartışılmakta ve topluma anlatılmaya çalışılmakta idi. Sosyalizmin ne olduğu, neleri içerdiği, farklı sosyalizm çeşitleri gibi konularda toplum aydınlatılmaya çalışılıyordu. Çünkü sosyalizm savunucularına göre cehalet ve anti-sosyalist politikaları savunanlar sosyalizmin anlamının çarpıtılmasına yol açıyordu. Ancak bu tarz sol yayınlar hükümetin tepkisini çekmekteydi. Nitekim çoğu zaman dönemin hükümetleri OSF'nin yayınlarının durdurulmasına karar vermiştir. Mahmut Şevket Paşa'nın 1913 yılında öldürülmesinden sonra İttihat ve Terakki Fırkasının muhalefeti sindirme çabalarından etkilenen Hüseyin Hilmi Sinop'a sürgün edilince, 1919'a kadar OSF hareketsiz kaldı. Bu yıl içerisinde Türkiye

---

[67] Gürsoy, a.g.e., s. 261-262.
[68] Gürsoy, a.g.e., s. 287, 303.

Sosyalist Fırkası olarak yeniden ortaya çıktı. OSF İstanbul dışında ülke içinde örgütlenememiş, ülke dışında ise yalnızca Paris'te Dr. Refik Nevzat öncülüğünde şube açmıştır.[69]

Sosyalizm meselesi Meclis-i Mebusan'da da tartışma konusu olmuştur. Çünkü hükümetin baskılarına rağmen Meclis-i Mebusan içerisinde sosyalist mebuslar da vardı. Başta Ermeniler olmak üzere gayrimüslim mebuslar içinde sosyalistler yaygındı. Ermeni mebuslar Taşnak ve Hınçak olarak ikiye ayrılmışlardı. Taşnaklar İttihat ve Terakkiye, Hınçaklar ise muhalefetteki Hürriyet ve İtilaf Fırkasına yakındılar.[70] Örneğin; işçilerin çalışma saatleriyle ilgili bir kanun tartışılırken Kütahya Mebusu Ferit Bey bu kanunun İştirakiyuncuların istediği bir kanun olduğunu söylemiş ve hükümetin sosyalizmi takdir edip etmediğini öğrenmek istemiştir. Yine bir tartışmada Ermeni asıllı İstanbul mebuslarından Zöhrab Efendi bilip bilmeden her nazariyeye sosyalizm denilmesinden yakınmaktadır. Emlak vergisiyle ilgili bir görüşmede Ankara Mebusu Talat Bey'e cevap veren Erzurum Mebusu Varteks Efendi: *...sosyalizmin asıl esaslarını bilmeyen adamlar sokakta, şurada burada işitilen lakırdıları burada söylemesinler...* demiştir. Görüşmenin devamında da sosyalizm tartışması sürmüş neredeyse kavgaya varılacak şekilde alevlenmiştir.[71] Yine Varteks Efendi meclisteki bir konuşmasında Maliye Nazırı Cavid Bey ve Halil Beylerin[72] sosyalizmi bilmediklerini ya da bilmiyormuş gibi göründüklerini söylemiştir. Ona göre Cavid Bey sosyalizmi malların paylaşılması sanıyordu. Ancak sosyalizm herkesin çalıştığı kadar kazanmasıdır.[73]

Kürt asıllı mebuslardan Babanzade İsmail Hakkı Bey, Tanin gazetesinde yayınlanan bir makalesinde sosyalizmi dinamite benzetmiş ve yanlış ellere geçmesi halinde insanlığın mutluluğunun mahvolacağını belirtmiştir. Beyazıt Medresesi hocalarından M. Savfet sosyalizmin önüne sadece dinin geçebileceğini, zekât müessesesinin İslamiyet'te sosyalizmi önleyici en büyük tedbir olduğunu belirtmekteydi.[74] İslamiyet'in herkesin kardeşçe yaşamasını buyurması sosyalistlerin de savunduğu bir noktaydı. Sosyalistler bu konuda İslamiyet'e yakın durabilmek için şöyle demekteydi: *İslamiyet'in cinsiyeti bir tarafa bırakarak vaaz ettiği bütün İslamların birbirinin kardeşi olması kaidesi sosyalistlerin tebcil ettikleri ve insanların insanlara yaklaşması için tatbikine çalıştıkları bir kaidedir.*[75] Sosyalistlerin İslamiyet ile bağ kurma konusundaki ısrarları Milli Mücadele Dönemi'nde de kendisini gösterecektir.

Türklerin sosyalizme karşı tavırlarının yanı sıra Avrupa sosyalistleri de 1908 hareketini olumlu karşılamalarına rağmen 1911-1913 yılları arasında İttihat ve Terakki karşıtı cepheye geçmişlerdir. İkinci Enternasyonal'in 1912'deki Basel Kongresi'nde Balkanlardaki karışıklıklardan Türkler

---

69 Gürsoy, a.g.e., s. 195-196.
70 Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler**, s. 148.
71 Yangın, a.g.e., s. 275, 284-286.
72 Halil Bey Menteşe mebusu olup Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Dahiliye, Adalet ve Hariciye nazırlıklarında bulunmuştur. Aynı zamanda Meclis-i Mebusan başkanlığıda yapmıştır.
73 Yangın, a.g.e., s. 275, 289-290.
74 Yangın, a.g.e., s. 296-298.
75 Kerim Sadi, **Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 131.

sorumlu tutulmuştur. Sosyalizme karşı olmasına rağmen aslında İttihat ve Terakki Fırkası kendini bu ideolojiye yakın görmüştür. İkinci Enternasyonal'in 1917'deki Stockholm Kongresi'ne iki kez delege göndermekle birlikte bu delegeler kabul edilmemiştir. Nitekim İttihatçıların bu ideolojiye yakınlığı Bolşevik Devriminden sonra Talat, Enver ve Cemal Paşaların Kasım 1918'de ülkeyi terk etmelerinden sonra da kendini göstermiştir. Öyle ki Enver Paşa Eylül 1920'de Bakü'deki Doğu Halkları Kongresi'nde Bolşevikliği överek, eğer bilseydi kendisinin bu rejimin yanında olacağını ifade etmiştir.[76] Bu durum iktidardaki en yetkili kişinin dahi Bolşevikliğin ne olduğunu yaklaşık üç sene boyunca öğrenemediğini ya da siyasi amaçlarla bildiğini sakladığını düşündürmektedir.

1.2.3. Bolşevik İhtilali Sonrası Türkiye'de Komünizm Algısı

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında sessiz kalan sol hareketler 1917 yılında Rusya'da Bolşevik İhtilali'nin gerçekleşmesi ile birlikte yeniden hız kazanmıştır. Osmanlı basının ihtilale bakışı farklılık göstermiştir. Çünkü Osmanlı basınının haber kaynakları daha çok Batı ajans ve gazeteleriydi. Bu kaynaklara dayandırılan haberler vasıtasıyla Osmanlı toplumu ihtilalden önce yaşanan gelişmeler hakkında da bilgilendiriliyordu. Ancak haberler Batılı kaynaklardan alındığı için genellikle birkaç gün gecikmeli olarak Osmanlı basınında yer bulabiliyordu. Örneğin 7 Kasım'da gerçekleşen devrimin haberleri ancak 10 Kasım'da basına yansımaktaydı. Bu tarihte İkdam gazetesine yansıyan Lenin'in nutkunda yer alan savaşa son verileceği, toprağın çiftçilere teslim edileceği gibi bilgiler okuyuculara aktarılıyordu. *Rusya'da Kanlı Bir İhtilal* alt manşeti atan gazetenin haberinde ihtilalin kanlı yönüne dair bir bilgi verilmemiştir. Vakit gazetesinde ise Lenin'in hedefinin barış, toprak ve ekonomi olduğu vurgulanmıştı. Yine Vakit gazetesinde İkdam'dakine benzer şekilde *Kanlı Sokak Muharebeleri* alt başlığı atılmış ancak olaylar hakkında bilgi verilmemiştir.[77] İstanbul basını takip edildiğinde Lenin'in Rusya'yı savaştan çıkararak barış imzalayacağını ümit eden İttihatçıların, Kerensky Hükümeti'nin devrilmesine sevindikleri söylenebilir.[78] Osmanlı basınının ihtilale gösterdiği ilk reaksiyon barışı getirebileceği inancından dolayı olumlu olmuştur.

Akdes Nimet Kurat'ın verdiği bilgilere göre Rusya'da ihtilal gerçekleşeceğine dair alınan ilk istihbarat Stockholm Maslahatgüzarı Esat Bey'e aitti. 3 Kasım'da bildirilen bu istihbarata göre Bolşevikler zaman kaybetmeden ilhaksız ve tazminatsız barış istemekteydiler. Nitekim ihtilalden sonra Yunus Nadi'nin yaptığı bir değerlendirmede söylediği gibi önemli olan ihtilalin barışa ne kadar hizmet edip edemeyeceği idi. Tanin ve İkdam gibi gazetelerin devrimden sonraki ilk günlerde çıkan

---

[76] Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler**, s. 149-151
[77] Kocabaşoğlu ve Berge, a.g.e., s. 98-99
[78] Feroz Ahmad, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Sınıf Bilincinin Oluşması, 1923-1940", **Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiyesi'ne İşçiler,** Donald Quataert ve Erik Jan Zürcher (Der.), 4. Baskı *içinde (123-154)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 129.

yazılarında yeni Rus hükümeti müfrit bir ideoloji içerisinde görülüyordu.[79] 27 Kasım 1917 tarihli Vakit gazetesinde Ahmet Emin Bey Rusya'daki durum ne olursa olsun ihtilalin Osmanlı'yı büyük bir tehlikeden kurtardığını yazmıştır.[80] 3 Aralık 1917'de Lenin ve Stalin'in imzasıyla *Rusya'nın ve Doğu'nun Tüm Müslüman Emekçilerine* başlığıyla bir beyanname yayınlandı. Bu bildiriye göre Müslümanlar artık inançlarını, örf ve adetlerini, kültürlerini özgürce yaşayabilecek, bağımsızlık mücadeleleri Rusya tarafından desteklenecekti. Bunun karşılığında ise Müslümanların yeni Rus sistemine ve devrime destek vermeleri ümit ediliyordu.[81] Bu beyanname, Osmanlı basınında ancak bir ay sonra gündeme geldi. Tanin ve Ati gibi gazetelerde takdirle karşılanan beyanname hakkında Celal Nuri Bey; ehl-i İslam ve sosyalizmin hasımlarının aynı olduğunu, sosyalizmin İslam'a yardımının kutlu bir olay olarak kabul edilmesi gerektiğini, bu nedenle de milletin bu cereyana bigâne kalmasının doğru olmadığını söylemiştir. Ancak başka bir haberde Şubat 1920'de Bolşevik nazariyelerinin Müslüman halka kabul ettirilebilmesi için şiddet uygulandığı, bu yüzden de Müslümanların Bolşeviklere karşı hale geldiği belirtilmiştir.[82] Osmanlı kamuoyunda tüm bu farklı fikirler tartışılmaya devam ederken yeni Rus hükümeti ne pahasına olursa olsun ilhaksız ve tazminatsız bir barış için görüşmelere başlamıştı. Nitekim 3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Barış Antlaşması ile birlikte Doğu Cephesi'nde savaş sona ermiş, Rus işgalindeki toprakların büyük kısmı geri alınmıştır.

Rusya'da 1917 yılı sonlarına doğru gerçekleşen Devrimden sonra, Lenin ve Rusya'nın durumu Türk basınında sıkça haber haline getirilmiştir. Yeni Rus yönetiminin kuracağı sistemin, yani komünizm ve sosyalizmin gündeme geldiği haberlerin çoğu anti-Bolşevik olan diplomatlar ve gazeteciler tarafından olduğundan farklı servis ediliyordu. Giderek gerçeklerden daha da uzaklaşan bilgiler içeren bu yayınlar özellikle Bolşeviklerin Çarlık Dönemi'ndeki gizli antlaşmaları deşifre etmesi ve savaşı sona erdirip barış istemeleri nedeniyle İtilaf Devletleri tarafından destekleniyordu. Örneğin Batı basınındaki manşetlerde bir süre kalan *Kadınların Millileştirilmesi* ya da Bolşeviklerin *12 yaşından büyük bütün nüfusun katli gerektiğini ilan ettikleri* gibi haberler ortaya çıktı. Osmanlı gazete ve mecmualarının haber kaynakları Avrupa merkezli ajans ve gazeteler olduğu için söz konusu haberler aynı şekilde Osmanlı kamuoyuna da yansıtılmaktaydı. Hatta bazı haberlerde Bolşevikler çapulcu, hırsız, ihtilalci, intikamcı olarak nitelenip bütün Kafkas Ermenilerinin Bolşevik olduğu söylenerek Türk halkının Bolşevik ideolojiden nefret etmesine çalışılıyordu. İslamcı yayınlardan olan Sebilürreşad'da yer alan bir yazıya göre mülkiyet ve evlilik esaslarını inkâr eden zenginlerin mal ve mülklerinin alınmasını mubah gören zihniyetin kabul edilmesi mümkün olamazdı. Bolşeviklerin ifratı yüzünden sosyalizm ideolojisi önemini yitirmişti.[83]

---

[79] Kocabaşoğlu ve Berge, a.g.e., s. 103-108
[80] Ahmet Emin, "Yeni Rusya", **Vakit**, (27.11.1917).
[81] Stefanos Yerasimos, **Türk-Sovyet İlişkileri Ekim Devriminden "Milli Mücadele" ye**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1979, s. 35-37.
[82] Kocabaşoğlu ve Berge, a.g.e., s. 163-164
[83] Kocabaşoğlu ve Berge, a.g.e., s. 138, 180-181

Rusya'daki devrimin uzun vadede başarılı olamayacağına inanan haberler de Osmanlı basının da yer almaktaydı. 8 Temmuz 1918 tarihli Tanin gazetesinde Rusya'da anarşiyi yenebilecek tek gücün Çarlık olduğu ve Çarlık Rusya'sı yeniden kurulmadıkça Rusya'nın bir devlet ya da kuvvet olamayacağı belirtiliyordu. [84] Yine 15 Aralık 1918 tarihli bir haberde Lenin'in Robespierre rolünü üstlenerek ülkesinde dehşet verici olaylara ve ölümlere sebebiyet verdiği, kan ve ateş üzerine kurulacak yeni devletin hiçbir zaman payidar olamayacağı ileri sürülmekteydi.[85] Rusya'nın eski Hariciye Vekili Milyukov' la yapılan röportajda Milyukov şöyle demiştir:

> Bolşevikliği sosyalizm zannedenler vardır. Hâlbuki bu hareketle sosyalizm arasında hiçbir münasebet mevcut değildir. Bolşevizm birkaç kişinin hükmüne tabi yeni bir nevi istibdattır. Rusya'da herkes bu istibdadın aleyhindedir. Köylüler, hatta Bolşeviklerin menfaatlerini müdafaa ettiklerini söyledikleri amele de kendilerinin aleyhine bulunmaktadır. Lehinde bulunanlar yalnızca şahsen menfaattar olanlardır.[86]

Röportajdan Rusya'daki Bolşevik ideolojinin dünyada tam olarak anlaşılamadığı ileri sürülmüştür. 1918 yılında Osmanlı toplumunda Bolşevik ideolojiye karşı olanlar sonraki yıllarda görüleceği gibi bir anti-Bolşevizm'e dâhil olmamışlardır. Anti-Bolşevizm 1919 yılının ortalarından itibaren Milli Mücadele'nin başlamasıyla birlikte dinsel konularla da desteklenerek yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ancak bu dönemde anti-emperyalist düşüncelere de çok sık rastlanılmaktaydı. Ziya Gökalp bir makalesinde ülkenin iki tehlike ile karşı karşıya olduğunu belirtiyordu. Bunlardan biri İngilizlerin zararlı propagandalarla desteklediği Tanzimat'tan öncesine dönülmesini savunan *Kara,* diğeri ise medeniyet ve hars ile alakalı her şeyi yok etmeye uğraşan *Kızıl* tehlikeydi.[87] Ziya Gökalp'in bu ayrımı sonraki dönemlerde şekillenecek ilerici ve gerici ayrımına benzese de, komünizmin yıkıcılığı ihtilalin zor kullanılarak gerçekleşmesine dayanmış ve kavram kargaşasından da etkilenmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlubiyetle ayrılması, mütareke şartlarının ağırlığı, memleketin savaş sonrasındaki harap olmuş durumu, ülkeyi devrimci akımlar için uygun bir hale getiriyordu. Bu nedenle de savaşın bitmesiyle birlikte sosyalist ve komünist hareketlerin etkisi giderek daha fazla yayıldı. Savaş sonlarından Milli Mücadele'nin başlangıcına kadar geçen süreçte Osmanlı Devleti'nde yeniden sosyalist fırkalar kurulmaya başlandı. Bunların ilki 6 Ocak 1918'de kurulan Sosyal Demokrat Fırkasıdır. Diğerleri ise sırasıyla 29 Ocak 1919'da kurulan Osmanlı Mesai Fırkası ve 20 Şubat 1919'da kurulan Türkiye Sosyalist Fırkasıdır.[88] Türkiye Sosyalist Fırkası daha önce bahsedilen Osmanlı Sosyalist Fırkasının devamıdır. Nitekim kuruculuğunu yine Hüseyin Hilmi yapmıştır. Türkiye Sosyalist Fırkası siyasi olarak İttihat ve Terakki Fırkasının karşısında Hürriyet ve

---

[84] "Rusya İşleri",**Tanin**, (08.17.1918).
[85] "Rusya'da Tarz-ı İdare", **İkdam**, (15.12.1918).
[86] "Profesör Milyukov ile Mülakat", **Vakit**, (08.12.1918), s. 1.
[87] Ziya Gökalp, "İki Tehlike", **Yeni Mecmua**", (21.03.1912), s. 1.
[88] Aclan Sayılgan, **Solun 94 Yılı 1871-1965**, Mars Matbaası, Ankara, 1968, s. 66-67

İtilaf Fırkasının ise yanında yer almıştır. Bunun nedeni Osmanlı Sosyalist Fırkasının İngiliz yanlısı, İttihat Terakki'nin ise Alman yanlısı olmasından kaynaklanmaktadır.[89]

Avrupai manada sosyalist ideolojiyi Osmanlı topraklarına ilk getiren fırka olan Sosyal Demokrat Fırka etkin bir faaliyet yürütememiştir. Dr. Hasan Rıza'nın kurduğu ve II.Enternasyonal'e bağlı olan fırka 1920 yılında feshedilmiştir.[90] 1919 ya da 1920 seçimlerden önce Milli Ahrar Fırkası ile birleşeceği yönündeki söylentiye karşı *sosyalistler milliyetçilik prensiplerini takip edenlerle birleşemez* gerekçesini ortaya koymuşlardır.[91] Osmanlı Mesai Fırkası ise seçimlerde fişekçi ustası Numan Efendi'yi 135 oyla seçtirmeyi başarmıştır. Kendi adaylarını seçtirmeyi başaramayan Türkiye Sosyalist Fırkası yöneticileri Numan Usta'nın gerçek bir işçi temsilcisi olmadığını iddia etmişlerdir.[92] Türkiye Sosyalist Fırkası Mütareke Dönemi'nde Hüseyin Hilmi önderliğinde İdrak gazetesini çıkartarak partinin yayın organı haline getirmişti. Gazetenin başında *Biri yer biri bakar kıyamet ondan kopar, Ağniya servetinin kırkta biri fukaranın hakkıdır, Anlamam, dinleyemem, başkaca bir telkin. Milletim nev'-i beşerdir, vatanım rûy-ı zemin* cümleleri yazılarak fırkanın antikapitalist, İslamcı ve enternasyonalist fikirleri savunduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Nitekim fırka Osmanlı Sosyalist Fırkasına göre adını ve programını yenilemiş olmasına rağmen İslam'ı ve sosyalizmi bağdaştıran tavrından vazgeçmemiştir. İdrak gazetesinin çıkan yazılarda İttihat Terakki'nin işçi sınıfının can düşmanı olduğu ve onların haksız yollardan zenginleşerek sermayedar sınıf haline geldikleri üzerinde duruluyordu. Fırkanın programında ise yoksulluk ve felakete çare bulmak ve üretim araçlarını toplumsallaştırmak gibi amaçlardan söz ediliyordu.[93] İdrak gazetesinin finansmanı Gümülcineli Hakkı Bey[94] tarafından sağlanmaktaydı. Gümülcineli Hakkı İngilizlerle anlaşarak Türkiye'nin bağımsızlığının sağlanabileceğini düşünürken Damat Ferit hükümeti, Hakkı Bey'in bu Türkiyeci tutumuna karşı Osmanlıcı bir tutum içerisindeydi. Sosyalist Hüseyin Hilmi de Hakkı Bey ile aynı görüşü savunduğundan fırkasının adını Osmanlı yerine Türkiye Sosyalist Fırkası koymuştur. Bu düşmanlık sonrası Damat Ferit Sadrazam olur olmaz İdrak gazetesini kapatmıştır.[95] Bir iddiaya göre Hüseyin Hilmi daha sonra İngiliz ajanı olmuş ve Milli Mücadele'nin karşısında yer almıştır. Hüseyin Hilmi'nin öldürülmesiyle birlikte TSF de bir daha kendisini toparlayamamıştır.[96]

---

[89] Nesimi, **Türkiye Komünist Partisi'nde**, s. 38
[90] Tevetoğlu, a.g.e., s. 66-69
[91] Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)**, s. 88
[92] Sayılgan, **Solun 94 Yılı 1871-1965**, s. 69; Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 259.
[93] Sadi, a.g.e., s. 391-392.
[94] 1877 Gümülcine doğumlu olan İsmail Hakkı Bey II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Gümülcine'den mebus seçilmiştir. 31 Mart Vakası'ndan sonra İttihat ve Terakki'den ayrılarak Ahali Fırkası'nı kuran İsmail Hakkı Bey daha sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkasına geçti. Bab-ı Ali baskınından sonra yurtdışına kaçtı ve akabinde darbe planladığı gerekçesiyle idama mahkum edildi. Mondros Mütarekesinden sonra yurda döndü ve Bursa Valiliğine atandı. İcraatlarından dolayı Bursa ve İstanbul'da tutunamayarak Gümülcine'ye gitti. Kurtuluş Savaşı sırasında İngiliz Elçiliğine sığınan İsmail Hakkı Bey 150'lilikler listesine 25. sıradan "Esbak Bursa Valisi Gümülcineli İsmail" adıyla girmiştir. Bkz. **Gümülcineli İsmail Hakkı Bey**, http://bgc.org.tr/ansiklopedi/gumulcineli-ismail-hakki-bey.html, (13.02.2019).
[95] Nesimi, **Türkiye Komünist Partisi'nde**, s. 39.
[96] Sayılgan, **Solun 94 Yılı 1871-1965**, s. 70.

Sol partilerin dışında komünizm algısını belirleyen etmenlerden biri de İstanbul Hükümeti'nin tutumudur. Ankara'da 1920 yılında konjonktürel olarak bir Bolşevik rüzgârı esince, İstanbul Hükümeti de Kemalist hareketi Bolşeviklikle suçluyordu. Milliyetçilerin katlini vacip gören bir anlayışla Anadolu'ya yayılan İngiliz ajanları Osmanlı ajanlarıyla birlikte milliyetçileri din, ırz ve mülkiyet düşmanı yani komünist göstererek iç isyanları körüklemiştir. Damat Ferit Paşa'nın yayınladığı anti-komünist bir bildiride şöyle denilmektedir:

> İsyancılar, Bolşeviklerden yardım istiyorlar. Osmanlı milletine bundan büyük saygısızlık olamaz. Güzel ve erdemli ahlakı ile dünyanın en büyük bir devletini kurmuş ve yüzyıllarca sürdürmüş olan namuslu ve edepli, uysal ve soylu, İslam kurallarına saygılı Türk kavmi, hakkı ve gerçeği inkâr eden, malların ve eşlerin ortaklığı ile insanları öldürme ve malları zorla alma ilkelerine dayanan, insanlıktan çok hayvanlığa yakın olan azgınlıklardan ve Bolşevikler gibi Allah'ın ve insanların düşmanlarından yardım istemez.[97]

Damat Ferit Paşa, İstanbul Hükümeti'nin Sevr Antlaşması'nı kabullendiğini bildiren yazısında yukarıdaki cümleleri sarf etmiştir. Böyle bir metinde milliyetçileri suçlaması Sevr Antlaşması'nı halkın gözünde haklı çıkarma gayretlerine yorulabilir. Ancak Bolşevik Rusya'daki sistemin de tam anlamıyla bilinmediğini göstermesi açısından önemlidir. Nitekim bu metinden biraz daha önce 19 Mayıs 1920'de Bolu Mutasarrıfı Osman Kadri Bey'in açıklamasında Bolşeviklik: *paranın, malın, emlağın ve arazinin ayak takımı, yersiz yurtsuz haydutlar tarafından yağmalanması, hiç kimsenin nikâhlı karısı olmayıp, her kopuğun her kadını istediği gibi kullanması, çocukların anasız babasız büyütülmesi…* şeklinde yorumlanmıştır.[98] Milliyetçileri suçlamak ve Sevr Antlaşması'na meşruiyet kazandırmak amacıyla yayınlanan bu bildiriden anlaşılan Osmanlı Devleti Sadrazamı olan Damat Ferit'in Bolşevikliğin ne olduğunu tam olarak bilmediği ya da bildiği halde propaganda amaçlı farklı şekilde kullandığıdır. Osman Kadri Bey'in manifestosunda yapılan tanımda ise birçok yanlış olmakla birlikte esas sorun sınıf ayrımına devam ederek işçi ve çiftçi kesimini ayaktakımı olarak görmesidir. Bu durum zaten Bolşevik anlayışının tartışmalı olduğunu göstermektedir. Nitekim 19 Eylül 1919'da Damat Ferit Paşa'nın Trabzon Valisi Mehmet Galip Bey'e Samsun ve Trabzon yoluyla Anadolu'ya giden ve burada Bolşevizm usulünün yayılması ve genişlemesi için çalışan Bolşevikler hakkında ne gibi tedbirler alındığı konusunda telgraf çektiği Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Valiliğine 21 Eylül 1919'da çektiği telgrafa konu olmuştur. Mustafa Kemal Paşa telgrafında bu durumun kesinlikle yalan olduğu belirtilmiştir.[99] Anadolu'ya bu tip Bolşevik girişlerinin gayri resmi yollardan olma ihtimali bulunmakla birlikte, tespit edilen asıl girişler 1920 yılı içerisindedir. Bu bağlamda Damat Ferit Paşa'nın Bolşevikliği Anadolu hareketini suçlamak için kullandığı büyük bir olasılıktır.

---

[97] Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi**, 2, Üçüncü Basım, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 661-662.
[98] Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi**, s. 662-663.
[99] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, ATAM, 2006, s. 82-83; Rasih Nuri İleri, **Atatürk ve Komünizm**, Yedinci Baskı, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 84.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ATATÜRK DÖNEMİ KOMÜNİZM ALGISI

2.1. Milli Mücadele Dönemi'nde Komünizm Algısı (1919-1923)

Milli Mücadele Dönemi'nde komünizm algısının belirlenmesinde üç ana etken göz önüne alınmalıdır. Bunlardan birincisi Milli Mücadele'den önce kurulan ve İstanbul merkezli sosyalist ve komünist partilerin ya da faaliyetlerin bu dönemdeki durumları, ikincisi Osmanlı Devleti'nin merkezi İstanbul yerine Milli Mücadele'nin merkezi Ankara'daki sol hareketler, üçüncüsü ise Bolşevik Rusya ile olan ilişkiler üzerinden algının şekillenmesini izleyebilmektir.

Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığı sıralarda memleketin birçok bölgesi Mondros Mütarekesi gereğince İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmişti. Havza Bildirisi, Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas Kongreleri sürecinin akabinde Heyet-i Temsiliye'nin oluşturulması ve Ankara'da Büyük Millet Meclisinin açılmasından sonra milli hareketin merkezi burası olmuştu. Bu tarihten sonra sosyalist ve komünist fırkaların bazılarının kuruluş yeri de Ankara olmuş, faaliyetlerini Ankara ve civarındaki şehirlerde yürütmüşlerdir. Ancak İstanbul'da da sol hareketler yaşamını sürdürmüştür. Sosyal Demokrat Fırka, Osmanlı Mesai Fırkası ve Türkiye Sosyalist Fırkası varlıklarını korumuşlardır. Bunlara ek olarak İstanbul'da 22 Eylül 1919'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF) kurulmuştur. Ankara'da ise 18 Ekim 1920'de Resmi Türkiye Komünist Fırkası (RTKF) ve 7 Aralık 1920'de Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (THİF) olmak üzere birçok fırka kurulmuştur. Ayrıca yarı gizli Yeşil Ordu Cemiyeti ve Hafi Türkiye Komünist Partisi (HTKP)[100] teşkilatları da komünizm algısının şekillenmesinde etkili olmuştur. Bir de Bakü'de 15 Eylül 1920'de kurulan Mustafa Suphi yönetimindeki Türkiye Komünist Fırkası (TKF) vardır ki, yabancı etkisinde hariçten gelen en şiddetli komünizm cereyanı bu fırkanın güdümündeydi.

Atatürk döneminde Bolşevik Rusya ile olan ilişkilerin gidişatı komünizm algısını da etkilemiştir. Bolşeviklerin ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkını savunmaları Ermenilere de özerklik verilmesi anlamına geliyordu. Milli Mücadele döneminde Bolşevik Rusya ile süren

---

[100] Hafi Komünist Partisi dışındaki diğer teşkilatlar kendilerini "parti" kelimesi ile değil "fırka" kelimesiyle betimlemiştir. Beyannamelerinde "parti" terimini ilk kullanan hafi TKP'dir. Bkz. Tevetoğlu, a.g.e., s. 190. Bu nedenle diğer örgütler metinde fırka olarak anılırken hafi TKP ise parti olarak belirtilecektir. Ayrıca TKP'nin başındaki "Hafi" tanımlaması diğer partilerle karışmaması için kullanılmıştır.

görüşmelerde Ruslar, yapacakları yardım karşılığında Ermenilere çeşitli toprakların verilmesini istemiştir.[101] Bu tutum üzerine görüşmeler kesilmiş ve Bolşevik Rusya ile yaşanan anlaşmazlık nedeniyle bu ülkedeki ideoloji, emperyalist olma endişesi ile karşılanmıştır. Ankara hükümetinin temsilcileri dışında Enver Paşa'nın kurdurduğu Karakol Cemiyeti'nin temsilcileri Bolşevik Rusya'nın temsilcileri ile görüşmelere başlamış ve bir anlaşmaya varmıştı. Müsveddesi Kasım 1919 tarihli aslı da 11 Ocak 1920 tarihli olan bu antlaşma metni Kara Vasıf Bey aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa'ya da sunulmuştur. Ancak Karakol Cemiyetini ve Uşak Kongresini milli direnişin merkezi olarak gösteren bu antlaşma kabul edilmemiştir.[102] Böylece Bolşeviklerle ilişkilere Ankara üzerinden devam edilmiştir.

2.1.1. İstanbul Merkezli Komünizm Algısı

Osmanlı Dönemi'nde İstanbul'da kurulan Türkiye Sosyalist Fırkası ile Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF) İstanbul merkezli komünizm algısının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. TİÇSF Almanya, Avusturya ve İsviçre'den gelen işçilerin kurduğu tamamen Marksist bir partiydi.[103] TİÇSF ilk olarak Berlin'de *Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası* adıyla kurulmuş ve Kurtuluş adında bir gazete de çıkartmıştır. Daha sonra Türkiye'ye kesin dönüş yapan fırka üyeleri 22 Eylül 1919'da adına sosyalist kelimesini ekleyerek fırkayı yeniden kurdular. Fırkanın resmi yayın organı Almanya'da olduğu gibi *Kurtuluş* gazetesidir. Bu fırkanın Ethem Nejat, Şefik Hüsnü Değmer gibi birçok üyesi Türkiye'deki komünist harekette aktif roller oynamıştır.[104] Ancak fırkanın başkanı ressam Namık İsmail idi. Dr. Şefik Hüsnü ise genel sekreterliğini yapıyordu. TİÇSF'nin siyasal yaşamı kuruluşundan İstanbul'un İtilaf Devletlerince işgaline kadar devam etmiştir. Parlamentonun basılmasından sonra fırka üyeleri ikiye bölünmüş, bir kısmı Anadolu'ya geçerken bir kısmı da İstanbul'da çalışmalarına devam etmeye karar vermiştir. İstanbul'da kalanlar arasında ise ideolojik bir ayrışma daha meydana gelmiştir. Kalanların bir kısmı Kominterne bağlanarak TİÇSF'yi gizli TKF'nin[105] yer üstündeki bir uzantısı olarak kullanmaktaydı. Vedat Nedim (Tör), Şevket Süreyya (Aydemir), İsmail Hüsrev (Tökin) ve Burhan Asaf (Belge) gibi diğer bazı üyeler ise kayıtsız şartsız Moskova'nın emrine girmeyi reddetmişler ve bu konuda Şefik Hüsnü ile çatışarak partiden ayrılmışlardır. Kominterne bağlı olan TİÇSF meşrutiyet yıllarından farklı bir Osmanlı sosyalizmi üzerinde çalışmıştır. Bölünmelerden sonra İstanbul'da *Aydınlık* dergisi etrafında toplanan Şefik

---

[101] Kamuran Gürun, **Türk Sovyet İlişkileri (1920-1953),** Ankara, TTK, 2010, s. 1-2

[102] Betül Aslan, "Yeni Belgeler Işığında Karakol Cemiyeti, Uşak Kongesi ve Karakol Cemiyetinin Bolşeviklerle Yaptığı Anlaşma", **Atatürk Dergisi**, 4/1, 2004, s. 48-51.

[103] Mete Tunçay, **Eski Sol Üstüne Yeni Bilgiler**, Belge Yayınları, 1982, s 124.

[104] George S. Harris, **Türkiye'de Komünizmin Kaynakları**, (Çev. Enis Yedek), Üçüncü Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1979, s. 52-54; Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)**, s. 298.

[105] Bu dönemde Şefik Hüsnü'nün Hüsnü'nin mensup olduğu grup Komintern belgelerinde İstanbul TKF olarak yer almakta ve böylece Ankara'daki TKF'den ayrı olarak kabul edilmektedir. Bkz. Burak Gürel, "Şefik Hüsnü (Değmer): Ekim Devrimi'nden Stalinizme TKP'nin Dönüşümü", Emir Ali Türkmen ve Ümit Özger (Haz.), **Türkiye Solundan Portreler** *içinde* (171-184), Ankara: Dipnot Yayınları, 2016, s. 172.

Hüsnü liderliğindeki fırka üyeleri, komünist enternasyonalce ağır eleştirilere hedef olmuş 1924[106] yılında halka ve köylüye hitap etmek için *Orak Çekiç* dergisini çıkartmışlardır.[107]

TİÇSF'nin yayın organları incelendiğinde parti mensuplarının nasıl bir düzen öngördükleriyle alakalı bilgiler edinilebilir. Kurtuluş gazetesinin ilk sayısında *Kurtuluş Yolu* başlığıyla neşredilen makalede mücadelenin başarıya ulaşması için sosyalizme doğru gidecek bir istikamet gösterilmiştir. Yine aynı nüshada *Proletarya Kimlerdir?* yazısıyla Ethem Nejat da Türkiye'nin bulunduğu kötü durumdan kurtuluşu için tek yolun sosyalizm olduğunu ileri sürmüştür. Türkiye nüfusunun yüzde 95'ini proletarya olarak gören Ethem Nejat, bu nedenle Türkiye'nin sosyalizme yaklaşmasının normal olacağını savunmuştur.[108] Ancak asıl fırkayı sürükleyen ve ideolojisini belirleyen kişi uzun yıllar Türkiye'de komünizm gündemini tek başına belirleyecek olan fırka genel sekreteri Şefik Hüsnü'dür. Başlarda Jön Türk grubuna dâhil olan Şefik Hüsnü bu hareketin mağlubiyetini gördükten sonra Fransız Jean Jaures'ten etkilenerek sosyalizmi Türkiye'de yerleştirme çabasına girmiştir. Fırkanın bölünmesinden sonra İstanbul'da kalarak fırkayı komünist bir teşkilat olarak düzenleyen Şefik Hüsnü bir tutuklamada ele geçirilen kendi el yazısıyla yazılmış belgede, TKF'nin Rumlardan oluşan bir grup ile Ermeni Hınçak Cemiyetinin sol grubunun da eklenmesiyle teşkil olduğunu yazmıştır.[109] Şefik Hüsnü ayrıca Komünist Manifesto'yu çevirip Aydınlık'ta yayınlamıştır. Aydınlık dergisi 1 Mayıs 1923'teki özel sayısında kızıl renkli kapağının üzerinde *Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz!* sloganıyla birlikte basılmıştır.[110] Bu slogan komünizm jargonunda çok sık kullanılarak komünizmin simgelerinden birini teşkil etmektedir.

Türkiye'nin sınıfsal yönden ilk tahlilini yapan kişi Şefik Hüsnü'dür. 1919 yılında yapılan ve Kurtuluş dergisinde yayınlanan bu tahlilde proletaryanın Batı bölgelerde ve sahil kesimlerinde kümelendiği ancak bu bölgenin büyük kısmının da işgal altında olduğu belirtilmektedir. İstenilse de bu proletarya üzerinden sosyal devrim yapılamazdı. Yine tahlile göre Anadolu'daki küçük atölyelerde çalışanlar ise sol kesime bağlı olarak savaşı destekliyordu. Doğu bölgesinde yaşayan aşiret ve şeyhlerine bağlı Kürtler arasında ise sosyalist hareketi destekleyecek bir grup bulunmuyordu. Orta Anadolu'daki fakir köylüler sosyal devrime karşı olmasa bile devrim için yeterli gücü teşkil etmiyorlardı.[111]

---

[106] Başka bir kaynağa göre Orak Çekiç 21 Ocak 1925 ve 5 Mart 1925 tarihleri arasında 7 sayı olarak çıkmıştır. Bkz. Tevetoğlu, a.g.e., s. 97.
[107] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, 2, İkinci Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 494-496.
[108] Tevetoğlu, a.g.e., s. 86-88.
[109] Sayılgan, **Solun 94 Yılı 1871-1965**, s. 78-83.
[110] Tevetoğlu, a.g.e., s. 91.
[111] İleri, a.g.e., s. 36-37.

1919 yılındaki seçimleri bir propaganda fırsatı olarak gören TİÇSF, bu amaçla işçi toplantısı düzenlemiş ve işçilerin dikkatini çekmeyi başarmıştır.[112] Seçimlerde fırkanın gösterdiği dört aday seçimi kazanamamıştır. Damat Ferit'in politikasına karşı olan TİÇSF, emperyalizmle savaştığı için TBMM hükümetinden yana olmuştur. 1 Mayıs 1922 gösterileri sırasında Şefik Hüsnü tarafından imzalanan telgrafta da bu davranış açıkça belirtilmiştir.[113] TİÇSF'nin bölündükten sonra gizli TKF ile hareket etmesi ve 1 Mayıs 1923'de dağıtılması planlanan 8000 beyannamenin ele geçirilmesi nedeniyle 21 fırka üyesi vatana ihanetten yargılanmış, fakat Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun İstanbul'da uygulanıp uygulanmayacağı belirsizliğinden dolayı beraat etmişlerdir. Bu yargılamalar sırasında 26 Mayıs 1923'te İstanbul Valiliğinin Dâhiliye Vekâletine gönderdiği raporda 1919'dan beri memlekette komünizmi yaymak için çalışmalar yapıldığı ve TKF ile Türkiye Komünist Gençler Birliği (TKGB) örgütlerinin bu çalışmalarda başrol oynadığı vurgulanmıştır. Komintern ile temas halinde bulunan TİÇSF ve TKF'nin yöneticilerinden Şefik Hüsnü ve Sadrettin Celal'in buradan aldıkları talimatla ülkeye döndükleri ve Türkiye İşçi Derneği gibi çeşitli örgütlenmeler kurdukları belirlenmişti. Mahkemenin verdiği beraat kararı üzerine 6 Haziran 1923'te yine İstanbul Valiliğince Dâhiliye Vekâletine yazılan yazıda bu kararın komünist faaliyetleri kuvvetlendireceğinden bahsedilmiş ve Bolşeviklerin de Türkiye'de komünizmi yaymak için 100 milyon altın ruble tahsis ettikleri bildirilmiştir.[114] Bu durum göstermektedir ki daha uzun yıllar Türkiye'nin gündeminde yer alacak Şefik Hüsnü liderliğindeki komünist hareket Bolşevik Rusya ile irtibat halindedir ve kendi özgün fikirlerinin aksine bağımlı bir komünist ya da sosyalist ideolojiyi Türkiye'ye uyarlamaya çalışmıştır. Nitekim TİÇSF 1924 yılında feshedilmesine rağmen, basın ve yayın organları çalıştırılmaya devam edilmiş ve gizli olarak eylemlerini sürdüren TKF yolu ile Türkiye'de komünist propaganda ve faaliyetlerini sürdürmüştür.

Bolşevik Devriminden sonra Rusya'dan kaçıp İstanbul'a sığınan Beyaz Rusların da komünizm konusunda toplumu etkileyebileceğinden şüphe edilmekteydi. Başvekâletten çıkan 28 Mayıs 1918 tarihli kararname de İstanbul'a gelen 6 bin Beyaz Rus ve Menşevik Gürcü yetişkin içerisinde Bolşeviklik hesabına çalışanların olabileceği belirtilmiştir. [115]

---

[112] Bu amele toplantısına yaklaşık 2000 işçi katılmıştır. Bkz. Mehmet Salih Erkek, **Ethem Nejat**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 125.
[113] "İstanbul'un şuurlu işçileri, köylü ordularının, bütün cihan proletaryasının müzaheretiyle cihan emperyalizmine karşı kazandıkları zaferi kalpten alkışlamışlardır. Bu münasebetle İstanbul münevverleri arasında müşahede edilen irticai hareketi nefretle takbih ederiz. Terakki yolunda yapılacak mücadele tekmil emekçi sınıfının inkılapçılarla sonuna kadar beraber olacağını temin ederiz. Yakın âtide işçi ve çiftçilerimizi hakiki kurtuluşa mazhar edecek yegane çare olan müşterek istihsal ve mülkiyete müstenit içtimai inkılabın husul bulacağını katiyen ümit ettiğimizi arz ederiz." Bkz. Erkek, a.g.e., s. 125.
[114] Sayılgan, **Solun 94 Yılı 1871-1965**, s.86-88; Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, s. 497-499.
[115] Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CCA), 30.18.1.1/9.27.8, 28.05.1334(1918)

2.1.2. Ankara Merkezli Komünizm Algısı

Milli Mücadele'nin yönetileceği yer olarak Ankara'nın tercih edilmesi ve Heyet-i Temsiliyenin 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelmesiyle birlikte komünizmi yaymak isteyenler için de yeni bir merkez ortaya çıkmış oldu. Osmanlı Devleti'ne uzun yıllar başkentlik yapan İstanbul'un işgal edilmesi ve Meclis-i Mebusanın basılarak bazı mebusların Malta'ya sürgün edilmesi başkentten Ankara'ya doğru bir göç başlatmıştı. Başta ordu mensupları ve siyasiler olmakla birlikte sosyalist parti mensupları da Milli Mücadele'ye destek vermek için Ankara'ya gelmiştir. Ankara'da sosyalist düşüncelere mensup yeni partiler kurulması da bundan sonra başlamıştır. Bolşevik Rusya'nın Milli Mücadele'yi desteklemesinden dolayı iki ülke arasında iyi ilişkiler ortaya çıkmıştı. Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler Bolşevikliği kabul etmemekle birlikte bu akımı kendi içlerinde tartışmışlardır. Bolşevikliğin Rusya'daki Türkleri bağımsızlıkla ikna etmesi Anadolu'da da bir sempatiye neden olmuştu. Tıpkı Amerikan mandasını isteyenler gibi Bolşeviklik taraftarı olanlar da bağımsızlık peşindeydi. Bu amaçla kendilerini Bolşevik olarak gösterenlerin çoğu aslında Bolşevik değildi.[116] Nitekim Anadolu'da Bolşevikliğin ne olduğunu bilen insan sayısı son derece azdı. Tek bilinen her milletin istediğinde bağımsız olabileceğiydi.[117]

Mustafa Kemal Paşa'nın sosyalist fikirlerle tanışması 1903-1904 tarihlerine rastlamıştır.[118] Daha sonra 1919 yılında Samsun'a çıktığında zihninde vatanın ve milletin kurtuluşu için çeşitli fikirler vardı. Henüz Samsun'a varmadan önce İstanbul'da da bu konuyla alakalı birçok görüşmede bulunmuştur. Ancak ne mandacılığı ne de Bolşevikliği yaptığı konuşmalarda veya yazışmalarında kabul edeceğine dair bir ifade kullanmamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın *bu mülkün sahib-i hakikisi köylüdür* diyerek küçük arazi sahiplerinin mülkiyet haklarını güçlendirmiş, sadece bu yönüyle bile Bolşevizm ile uyuşmadığını göstermiştir.[119] Buna rağmen Milli Mücadele boyunca Bolşeviklik ve Bolşevik olma konusu sıklıkla gündeme gelmiştir. Bolşeviklikten toplumun ve Milli Mücadele'yi yönetenlerin ne anladığı konusu bir sorun olarak görülmelidir. Anadolu'nun çeşitli yerleri İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmekte iken Trans Kafkasya bölgesinde Bolşevik işgaline kadar bağımsız devletler kurulmuştu. Dolayısıyla zaten ülkesindeki iç savaş ile meşgul olan Bolşevik Rusya ile irtibat neredeyse kesilmiş durumdaydı. Bolşeviklerin ideolojileri ve ülkelerinde yaşananlar hakkında Batılı haber ajanslarından gelen bilgiler İstanbul basınına yansımaktaydı. Bu durum anti-Bolşevik bir karalama kampanyasına neden olmuş ve Bolşeviklik hakkında toplumun doğru bilgilendirilmesini engellemiştir.

---

116 Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, 1, 11. Basım, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 330.
117 Yusuf Hikmet Bayur, "Mustafa Suphi ve Milli Mücadele'ye El Koymaya Çalışan Başı Dışarda Akımlar", **Belleten,** 35/140, 1971, s. 603.
118 **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, 1, Üçüncü Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s. 15.
119 İsmail Arar, **Atatürk'ün Halkçılık Programı**, Baha Matbaası, İstanbul, 1963, s. 43.

Kurtuluş hareketinin başladığı sıralarda *Bolşeviklik* ya da *Komünistlik* hareketin liderlerine korkulacak bir şey olarak gelmemiştir. Bu nedenle de sosyalist fikirlerin öğrenilmesi veya yayılması karşısında ilk başlarda bir önlem alınmamıştı.[120] Mustafa Kemal Paşa'nın Bolşeviklik konusunda çekingen bir tutumu vardı. Bu çekingenliğin sebepleri: sosyalist veya komünist sistemin tatbikatta başarılı olup olmayacağına güvenilememesi, Enver Paşa ve İttihatçıların Bolşeviklerle ilişkisi, Mustafa Suphi ve partisinin Anadolu'daki faaliyetleri, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası gibi kontrol edemediği sol akımların yayılması ve İnönü Savaşı'ndan sonra Batı'nın yumuşamasıydı. Ancak Ali Şükrü Bey'in belirttiği üzere Bolşevikliğin ilan edilmesi, sonrasında İngilizlerin Anadolu'ya asker göndermesini ve Kürt aşiretlerin Misak-ı Milli'ye karşı hareket etmelerini sağlayabilirdi.[121] Mustafa Kemal Paşa Kâzım Karabekir'e 23 Haziran 1919'da gönderdiği bir telgrafta; Kazan, Orenburg ve Kırım gibi bölgelerde kabul edildiği gibi din ve geleneklerle alakadar olmayan Bolşevik prensiplerinin kabul edilebileceğini, ancak 17 Haziran'da Kâzım Karabekir'in gönderdiği telgraf üzerine[122] Bolşeviklerin daha müessir bir vaziyette bulunmaları durumunda tarafsız olunması gerektiğini belirtmiştir. Devamında da bir an evvel Bolşeviklerle müzakerelere başlanılmasını ve yardım sağlanması için çalışılmasını söylemekteydi.[123] Yine Mustafa Kemal Paşa'nın 24 Eylül 1919'da Amerikalı General Harbord'a[124] yazdığı muhtırada ise memleketin Bolşevik doktrine uygun olmadığı anlatılmıştır. Çünkü memleketin dini, adetleri ve sosyal bünyesi bu doktrine elverişli değildi. Mustafa Kemal bu muhtırada Anadolu'daki Milli hareketi Bolşevizm olarak ilan edenlere karşı çıkmıştır.[125] Nitekim Milli Mücadele'nin halka dayanması Avrupalıların Kemalistlere Bolşevik demesine neden oluyordu.[126] Mustafa Kemal Paşa 7 Ocak 1920'de Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği yazıda Bolşeviklerle temas edenlerin ya sosyal veya politik hareket birliğine ya da silahla karşı koyma durumuna mecbur kaldığını vurgulamıştır. İtilaf Devletlerinin Bolşeviklerle Türkiye'nin barış yapmasını önlemek için birçok fedakârlıkta bulunması gerektiğini savunan Mustafa Kemal Paşa, Arap olmayan toprakların Türklere geri verilmesi gerektiğini söylemiştir.[127]

Milli Mücadele'yi yöneten diğer komutanlar da Bolşeviklik hakkında kesin olmayan farklı bilgilere sahipti. Mustafa Kemal Paşa'nın askeri değerlendirme raporuna Şubat 1920'de verdiği cevapta 56.Fırka Kumandanı Albay Bekir Sami Bey Karl Marks'ın prensiplerinin tek bir ülkede

---

[120] Sebahattin Selek, **Anadolu İhtilali,** 2, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1987, s. 603.
[121] Selek, **Anadolu İhtilali**, s. 617-619; XIII.Kolordudan gelen telgrafta doğu bölgesinde feodal olarak yaşayan Kürt aşiret reislerinin Bolşevikliği ruhen ve fikren kabul etmeyecekleri bilinmektedir. Bkz. İleri, a.g.e., 62.
[122] Bu telgrafta Bolşeviklerle temas sağlandığında niyetlerinin anlaşılacağı, gerek İtilaf Devletleri gerekse Bolşevikler tarafından bitaraflığın ihlal edilmesine izin verilmemesi gerektiğinden söz edilmektedir.
[123] Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, 2, Üçüncü Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 61.
[124] General Harbord'un Mustafa Kemal Paşa ile 1921'deki görüşmesinden birkaç gün sonra Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesi Rus basını tarafından tesadüf olarak görülmemiş ve olaydaki Amerikan etkisinin kanıtı olarak düşünülmüştür. Bkz. Rasim Dirsehan Örs, **Rus Basınında Türkiye ve NATO**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2014, s. 110.
[125] İleri, a.g.e., s. 84-85; Tevetoğlu, a.g.e., s. 304.
[126] Ahmad, a.g.e., s. 139.
[127] İleri, a.g.e., s. 88.

başarısız olacağını ve bir dünya devrimi gerektirdiğini belirtmiştir.[128] Devrimin üzerinden yaklaşık iki buçuk yıl geçtikten sonra Kâzım Karabekir bu nazariyeyi ölümcül olarak görmüştür.[129] Mustafa Kemal ise 29 Şubat 1920'de Talat Paşa'ya gönderdiği telgrafta vatanın parçalanması ve İngiliz esareti altına girilmesindense Bolşevik prensiplerini tatbik etmek çare olursa her yönüyle uygulanmasının zor olmasına rağmen bu hususun da kabul edilmesi gerekebileceğini belirtmiştir.[130] Bu sıralarda Batı basınında Türk Milliyetçilerini komünist olmakla suçlayan yayınlar yapılmaktaydı. Türk basınına yansıyan haberlerde Avrupa kamuoyunda Kuva-yı Milli'ye dahi Bolşevizm'in öncü kuvveti gözüyle bakılmaktaydı.[131]New York Times 5 Şubat 1920 tarihli sayısında *Osmanlı Kızılları* ve *Genç Türk Kızıl Ordusu* gibi manşetler atarken, 7 Ocak 1921 tarihli sayısında da Türk ordusunun Bolşevik olduğunu belirtmiştir. Times'ın 6 Temmuz 1921 tarihli sayısında ise Lenin'in Türkiye'nin koruyucusu olduğu iddia edilmektedir. Mahmut Goloğlu'na göre Fransız gemileri ve uçakları Karadeniz kıyılarına anti-Bolşevik bildiriler atmış ancak bu bildiriler Milliciler tarafından yok edilmiştir.[132] Times gazetesinde 1922 yılında çıkan haberde; Anadolu'da komünist partisinin yeniden kurulduğu Türkiye'ye gelen İttihat ve Terakki üyelerinin komünizme dair konferanslar verdiği belirtilmektedir.[133]

Anadolu basınında da Bolşeviklik konusu üzerine haberler ve köşe yazıları çıkmaktaydı. Trabzon'da yayınlanan İstikbal gazetesinin 10 Şubat 1920 tarihli sayısında Faik Ahmet Bey Bolşevikliğe karşı kamuoyunu uyarmıştı.[134] Erzurum'da çıkan Albayrak gazetesinin 1 Nisan 1920 tarihli sayısında *Yeşil ve Kızıl* başlıklı yazısında Müştak Sıtkı Bey bu renklerle İslami Bolşevizm ve komünizmi anlatmak istemiştir. Bunun nedeni de Rusya'daki Türkler ile Türkiye'deki bazı aydınlar arasında komünizm prensiplerinin İslamiyet'e aykırı olmadığı görüşü idi. Aksine bu grup komünizmin İslami inançlarla büyük benzerlikler taşıdığını savunmaktaydı.[135] Bolşeviklerin Müslüman halka nasıl davrandıkları hakkında da yeterince bilgi sahibi olunmadığı 1920 Nisanında Kâzım Karabekir tarafından Heyet-i Temsiliye'ye gönderilen bir telgraftan anlaşılmaktadır. Bu telgrafta Karabekir; *…Şimdiye kadar Bolşeviklerin hakiki programını ve ayrıca alem-i İslam içindeki programlarını okumadık. Ahiren Trabzon'a Rusça bir program geldi. Tercüme edilmektedir…* demiştir. Ayrıca telgrafın devamında kendi fikirlerini belirtirken de memleketin kapitalist değil tarım memleketi olduğu, fabrikaların yokluğundan bahsedip İngilizlere olan düşmanlık ve emperyalizm karşıtlığından müttefik olabileceklerini söylemiştir. Padişah ve halifelik makamının korunması gerektiğini savunan Karabekir, Bolşevik prensiplerinin bir kısmının Kuran'ı Kerim'de yer aldığını

---

128 Kocabaşoğlu ve Berge, a.g.e., s. 270
129 İleri, a.g.e., s. 263.
130 Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)**, s. 97.
131 "Asya Tehlikesi", **Hakimiyet-i Milliye**, (02.02.1920).
132 Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 283.
133 Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA), Ebis No: 01003176, Fihrist No: 25, 28.05.1334(1918).
134 Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 274.
135 Dursun Ali Akbulut, **Albayrak Olayı**, Temel Yayınları, İstanbul, 2006, s. 48.

söylemiştir. Ona göre, bu prensiplerden dolayı da Müslümanlar Bolşevizm'e yakın olmuşlardır.[136] 24 Nisan 1920'de BMM'de yaptığı bir konuşmada Mustafa Kemal Paşa Bolşeviklerin birçok esasları olduğunu ve kendisinin bunları tamamıyla vakıf olmadığını söylemiştir.[137] Rusya'nın Ankara'daki temsilcisi Aralov anılarında Kâzım Karabekir'i bir Sovyet Rusya düşmanı ve gerici olarak nitelemiştir.[138] Nitekim Mustafa Kemal'de 22 Ocak 1921'deki Meclis konuşmasında Kâzım Karabekir'i Bolşeviklikle suçlayanlara karşı çıkarak Kâzım Karabekir'in Rusya ile iyi ilişkiler kurmak amacıyla Bolşeviklere yakın davrandığını anlatmıştır.[139] İsmet Paşa'da komünizme karşıdır. Kâzım Karabekir'e çektiği telgrafta memlekette gerçekleşecek bir komünist inkılabının ülkeyi kayıtsız şartsız Rus esareti altına sokacağını söylemiştir.[140]

Ali Fuat Paşa ise Bolşeviklik konusunda Halide Edip'e şöyle demiştir: *...Rus ihtilali hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmiyoruz. Tüm bildiklerimiz Sovyetlerin paralı ajanlarının ya da bu ihtilale karşı ön yargılı olanların anlattıklarıdır. Marks'ı okumuş pek az insanımız vardır….*[141] Yine Ali Fuat Paşa Moskova Hatıralarında Ankara Hükümetinın Sovyetlerin iç yüzünü bilmediğini ve mecburiyetten Bolşeviklerin dostu olduğunu belirtmiştir. TBMM, Bolşevik propaganda ve komünizmin ülkede yayılmasına karşı çok hassas ve uyanık davranmış, zaruret halinde bazı sosyalist prensiplerin Türk vatandaşları tarafından ve Türk kanunlarının müsaadesi nispetinde kabul edilebileceğini ima etmiştir.[142]

Hüsrev Bey de Bolşevikliğin prensiplerinin anlaşılması ve İslam'ın ve Türklüğün örf ve adetlerine zarar gelmemesi, Rusya'dan silah, cephane ve erzak yardımının sağlanması koşuluyla nasıl uygulanacağının karara bağlanabileceğini söylemiştir.[143] İleride Türkiye'nin Başbakan ve Cumhurbaşkanlarından birisi olacak olan Celal Bayar ise bir anısında Ege köylülerinin kendisine Bolşevikliğin ne olduğunu sorduğunu anlatmaktadır. Bolşeviklerin Rus Çarlığını kökünden yıktığı köyde biliniyordu. Bayar verdiği cevapta onlara Bolşeviklerin uyguladığı toprak sisteminden bahsetmiştir. Köylülerin tepkisi ise hemen kendi paylarına düşecek toprak miktarını hesaplamak olmuştur. Bir başka örnekte ise Aydınlı Sarı Hüseyinoğlu Ahmet Bey Yunus Nadi'ye yazdığı mektupta Yunanlıların memleketten kovulması için vicdanen inanmadığı Bolşevikliğin ülkede

---

[136] Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, s. 696; İleri, a.g.e., s. 116-117. Karabekir'e göre: *"Kuran-ı Kerim fakirlere, işçiye ve emeğe ilişkin ve bizce bilinebilen ne kadar Bolşevik ilkeleri varsa hepsini içine almaktadır. Bu nedenle de Müslümanlar Bolşevikliği kolay ve munis kabul etmektedir."*
[137] TBMM Gizli Zabıt Cerideleri, Devre: 1, İçtima: 1, Cilt: 1, 24.04.1920.
[138] Semyon İvanoviç Aralov, **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1923**, (Çev. Hasan Ali Ediz), 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 21.
[139] TBMM Gizli Zabıt Cerideleri, Devre: 1, İçtima: 1, Cilt: 1, 22.01.1921, s. 326.
[140] Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 286.
[141] Kocabaşoğlu ve Berge, a.g.e., s. 230.
[142] Ali Fuat Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s. 15,19.
[143] Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, s. 66.

egemen olmasına ve bütün mal ve mülkünün alınmasına razı olduğunu belirtmiştir. Bu örnek Yunan işgaline nazaran Bolşevikliğin daha iyi bir seçenek olduğunu göstermektedir.[144]

Erzurum Kongresi'nin yapıldığı tarihlerde de Bolşeviklik üzerine çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Ömer Fevzi Bey'in askerlerin siyasetten çekilmesi, milli hareketin halkın kendi içinden ortaya çıkması, düzenli ordu yerine halkın silahlandırılması gibi fikirleri komünist propagandası olarak görülmüştür.[145] Dış devletlerin bu dönemde Ankara'daki milliyetçi hükümetin politikaları hakkındaki düşüncelerine bakıldığında iki ayrı görüş göze çarpar. Birincisi Sovyet kaynaklarında vurgulanan Milli Mücadele'nin Sovyet Devrimi'nden esinlendiği ve onu örnek aldığı görüşüdür. Bu görüşü benimseyenler Sovyet yardımı olmasaydı Türk Milli Mücadelesi'nin zora gireceğini düşünenlerdi. Ayrıca Anadolu'da sınıf esaslı örgütlenmeler ve uzlaşmalar olduğunu ifade ediyorlardı.[146] Örneğin dönemin Yunanistan Başbakanı Venizelos milliyetçi Türklerin Bolşeviklere iştirak ettiğini iddia etmiş, bir Gürcistan nazırı ise nutkunda Anadolu'da Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa, Rauf Bey ve arkadaşlarının Bolşeviklik ilan ettiğini söylemiştir.[147] İkinci görüş ise milliyetçi hükümetin Bolşevik olmadığı ve böyle bir eğiliminin de bulunmadığıdır. Moskova Hükümetinin etkisi altında bulunmayan Türk hükümeti açıkça Bolşevik kurallarının dini ve ekonomik nedenlerle uygulanamayacağını ifade ediyordu.[148]

Bolşeviklik tartışmaları TBMM'ye de yansımıştır. Nitekim TBMM'nin açılışından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Çiçerin'e çektiği telgrafta; emperyalist ülkelerin esareti altındaki insanları kurtarmak için Sovyetlerle işbirliği yapmayı, Azerbaycan'ın Bolşevikleşmesinin kabul edilmesini, Sovyetler Menşevik Gürcistan'a karşı harekete geçerse Türklerin de Taşnak Ermenistan'a karşı harekete geçebileceğini taahhüt etmiştir.[149] İttihatçılar bile Rusya'ya gittiklerinde komünizme karşı oldukları halde Bolşeviklerle anlaşma yolları arayıp, antlaşmalar yapmaktaydılar. 11 Mayıs 1920'deki oturumda Kâzım Karabekir'in telgrafı üzerine yapılan konuşmalarda Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey; memleketin Bolşevizm'in neden ibaret olduğunu ve hedeflerini açıkça bilmediğini söylemiştir. Ona göre memleket Bolşeviklik konusunda kandırılmış ve Bolşevikliğin yağma, yıkım ve mukaddesata hürmetsizlik getireceği belirtilmiştir. Fakat bu durum böyle olmayabilirdi. Suphi Bey Meclisin Bolşevikliği inceleyip millete ne olduğunu anlatması gerektiğini ileri sürmüştür. Kütahya Mebusu Besim Atalay da Bolşeviklikle İslam'daki zekat anlayışının bağdaştığını konuşmasında vurgulamıştır. Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey ise Bolşeviklik aleyhine

---

144 Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi**, s. 457-458, 429.
145 Mahmut Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 144.
146 Zeki Çevik, **Milli Mücadele'de "Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na" Geçiş (1918-1922)**, Atatürk Araştırma Merkezi (ATAM) Yayınları, Ankara, 2002, s. 27-28.
147 Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, s. 516.
148 Orhan Duru, **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, Beşinci Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007, s. 143.
149 Tevfik Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadolu'da (1919-1921)**, TTK, Ankara, 1959, s. 67.

yapılan İngiliz propagandalarına değinerek bu propagandaların her tarafta yayıldığını söylemiştir.[150] Ali Şükrü Bey yine Meclisteki başka bir konuşmasında Bolşevizm'e karşı olmadığını, fakat taklitçi bir şekilde uygulanırsa memlekete nifak sokulacağını söylemiş ve Bolşeviklerin amaçladıklarının ihmal ettiğimiz dini kurallarda olduğunu belirtmiştir.[151] 3 Temmuz 1920'de TBMM'deki gizli celsede konuşan Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey memleketi kurtaracak tek devlet olarak Bolşevik Rusya'yı gördüğünü, Azerbaycan'da Bolşevikliğin ilan edilmesinden sonra paranın kullanımının kalkması ile orda kalan 13 milyon liranın yurda getirilebileceğini iddia etmiştir. Bu durum Bolşeviklerin uyguladıkları sistemden ne kadar habersiz olunduğunun bir göstergesidir. Zira Bolşevikleşen hiçbir yerde para yürürlükten kalkmamıştır. Aynı oturumda söz alan Kırşehir Mebusu Müfit Efendi de Bolşeviklik kelimesini henüz kimsenin anlamadığını ve şeriatın emrettiklerinden kaçınmamak gerektiğini belirtmiştir.[152]

Milli Mücadele için Rusya konusunda esas olan nokta Bolşeviklerden maddi ve manevi destek sağlayabilmekti. Mustafa Kemal Paşa 24 Temmuz 1920'de Fransa'da yayınlanan Le Temps gazetesine verdiği demeçte köylülerin topraklarını savunurken ve şehit düşerken yakın zamanda bütün İslamiyet'in komünizm ile birlik olarak intikamlarını alacağından emin olmalarını istemiştir.[153] Bu nedenle de iki ülke arasında çeşitli temsilciler ya da diplomatik heyetler devamlı temas halindeydi. Yine 1920 yılının yazında Kuva-yı Seyyare birliklerinin reisi Çerkez Ethem Bolşevizm'in dünyayı zapt edeceğini, bunun uygun şekilde karşılanmasının milleti mutlu edeceğini belirtmiştir. Çerkez Ethem'e göre Bolşeviklik istikbal için çok faydalı olacaktır.[154] Halide Edip'e göre de 1920 yazında dahi Bolşeviklikle ilgili ve bu konuda bilgili görünen sadece iki kişi vardı ve bunlar da Hakkı Behiç ve Mustafa Suphi idi. Mustafa Kemal ise o sıralarda komünist sistemi adeta bir haritaya benzer şekilde tespit eden incelemelerle uğraşmaktaydı.[155] Mustafa Kemal Paşa Bolşevikliği kabul etmemekle birlikte kendi uyguladıkları sistemin Bolşevizm'le benzerlik gösterdiğini vurgulamıştır. 14 Ağustos 1920'deki bir meclis konuşmasında uyguladıkları halkçılığı ve milletin kendi kendini yönetmesi sistemini Bolşevikliğe benzetmiştir. Ayrıca Müslümanlığın getirdiği ümmetçilik de sınırları olmayan bir alana dönüştüğünden Bolşeviklikle bir tutulmuştur. Özellikle kendi bakış açılarına göre zulme uğramış bir sınıfı yücelten Bolşevik sistemine karşı Türkiye'de yaşayanların hepsi zulme uğradığından büyük güçler tarafından himayeye layıktı.[156] Sovyet Rusya'sı içerisinde yaşayan Müslüman nüfus da Anadolu Türklerinin mücadelesine

150 TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima: 3, Devre: 1, Cilt: 1, 11.05.1920.
151 İleri, a.g.e., s. 242.
152 TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 1, Cilt: 1, 03.07.1920.
153 İleri, a.g.e., s. 167-168.
154 Kocabaşoğlu ve Berge, **a.g.e.**, s. 273.
155 Halide Edip Adıvar, **Türkün Ateşle İmtihanı II**, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 45; Kocabaşoğlu ve Berge, a.g.e., s. 232.
156 TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 1, Cilt: 3, 11.08.1920; Mustafa Kemal Paşa 3 Ocak 1922'de General Frunze için verilen ziyafetteki konuşmasında da sahip oldukları halk yönetiminin Rusya'da Sovyet denilen şura idaresinden başka bir şey olmadığını ve emek sahibi olmayanların insandan sayılmaması ve hakkı emeğe dayandırma inancının göz önüne alındığını söylemiştir. Bkz. **Hakimiyet-i Milliye**, 04.02.1922.

sempatiyle bakmaktaydı. Nüfusunun çoğu hem Türk hem de Müslüman olan Azerbaycan Cumhurbaşkanı Neriman Nerimanov'un 19 Ağustos 1920'de Halil Paşa'ya gönderdiği mektupta Müslüman komünistlerin Milli Mücadele'ye destek olacakları aksi halde Doğu dünyası için varlığını sürdürmenin mümkün olamayacağı vurgulanmıştır.[157] Nitekim İtilaf Devletleri Kafkas Devletlerini Türkiye ile Rusya arasında bir set olarak konumlandırmak gayreti içerisindeydi. Bu nedenle taarruz hareketini birleştirmek ve iki devlet arasındaki yardımlaşmayı kolaylaştırmak için Bolşeviklerle iş birliği yapmak gerekmekteydi. 14. Kolordu Komutanı Mirliva Yusuf İzzet Paşa ise İtilaf Devletlerinin bu Kafkas settini oluşturmasının mümkün olmadığını, çünkü Bolşevizm'in bir fikir akımı ve güçlü bir orduya sahip bir güç olarak durdurulamayacağını savunmuştur.[158]

Kâzım Karabekir'in anlattığına göre Doğu Cephesi'nde Nahcivan üzerinden Kızıl Ordu ile temas sağlayan Türk birlikleri nedeniyle korkanlar olmuştur. Beyazıt'taki tümen kumandanı Cavit Bey *kendi elimizle ateşe atılıyoruz* derken, Erzurum'un zenginleri *Bolşevikler geliyor* diye telaş etmiştir. Hatta Karabekir Paşa'nın en yakınları bile iki ülke askerinin temas etmesinin karşısındaydı. Karabekir'in aktardığına göre Bolşevikler aleyhinde o kadar fazla kötü söylenti vardı ki, ülkenin içinde bulunduğu kötü tabloyu düşünen yoktu.[159] Bolşevikliğin toplumda bilinirliği de askeri ve siyasi kadrolara paralel olarak alt seviyede idi. Bu durumu tespit etmenin en iyi kaynakların biri hatıratlardır. Niyazi Berkes anılarında 10-11 yaşlarında iken[160] bulunduğu ortamda açılan bir Bolşevizm konusunu şöyle aktarmaktadır:

> (…) O zamana değin bu sözcüğü hiç duymadığım halde o gün söylenenler beni ilgilendirmişti, çünkü ilk kez duyduğum şeyler söyleniyordu. Konu üzerinde fazla bilgileri yoktu, ama söylediklerine yarı inanır yarı inanmaz halleri vardı. (…) Sert bir düşmanlık belirmiyordu. Yalnızca iki konu gelince birbirine karşıt sözler ediliyor, ötekine karşıda kıkır kıkır gülüyorlardı. Birincisi mal, mülk paylaşıklığı sorunu, ikincisi kadınların paylaşık olacağı.(…)[161]

Bu hatıra devrimden hemen sonra Bolşevikliğe dar bir pencederen bakıldığını göstermektedir. 1920 yılındaki Bakü Kongresi'nde Rus temsilcisi Zinovyev'in[162] bir Türk politikacısına Bolşevikliğin Türk köylüsü tarafından nasıl anlaşıldığını sorması üzerine aldığı cevap şudur: *biz genellikle bu kelimeyi İngiltere'ye karşı mücadele etmek ve bize de yardım etmek isteyen kişiler için kullanırız.*[163] Bu cevaptan anlaşılan Rusya'daki yeni ideolojinin çıkar ilişkisi çerçevesinde önemsenip tanımlandığıdır.

[157] Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 255, 262.
[158] İleri, a.g.e., s. 64.
[159] Feridun Kandemir, **Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası**, Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul, 1966, s.72
[160] Niyazi Berkes'in 1908'de doğduğu dikkate alındığında 1918-1919 yıllarına tekabül etmektedir.
[161] Niyazi Berkes, **Unutulan Yıllar**, Beşinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 36.
[162] Grigori Zinovyev 1883'de Ukrayna'da doğmuş, Lenin'le birlikte Rusya'daki devrimin gerçekleşmesi, önce Troçki'nin daha sonra da Stalin'in tasfiyesi için çalışmıştır. 1936 yılında Nazilerle işbirliği yapmaktan idam edilmiştir. Bkz. **Zinovyev Kimdir?**, http://hakkindabilgial.com/zinovyev-kimdir/ , (13.02.2019).
[163] Kocabaşoğlu ve Berge, a.g.e., s. 231

Devlet memurları da ülkedeki komünist hareketleri hükümete bildirmeyi görev edinmişti. Hükümete gönderilen bir telgrafta Ahmet Cemil adlı bir memur Ankara'da bulunan Bolşevik heyetinin para karşılığı ikna ettiği Müslümanlar yoluyla propaganda yaptığını yazmıştır. Aynı memur Türkiye Komünist Fırkasının memleketi yıkıma götüreceği inancında olduğunu ve memleketin bölünmeye tahammülü kalmadığını belirtmiştir.[164] Böylece komünizm akımına bölücülük olarak bakanların da bulunduğu anlaşılmaktadır.

25 Eylül tarihli Anadolu'da Yeni Gün gazetesinde Yunus Nadi'nin *Nasıl Bolşevik Olunur?* başlıklı makalesinde Bolşevizm'in şeyhinden izin alınıp girilecek bir tarikat ya da usul ve erkanına uyulacak bir meslek olmadığı belirtilmiştir. Yunus Nadi, taklitle devrim olmayacağını ileri sürerek her memleketin kendine özgü şartlarının dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre komünizm denilen şey her yerde aynı sonuçları veremezdi.[165] Sonuç olarak TBMM tarafından Bolşevik Devrimini incelemek üzere dört kişilik bir mebuslar heyeti seçilmişti. Tevfik Rüştü (Aras), Fuat (Carım), Besim (Atalay) ve İsmail Subhi (Soysallıoğlu) bu heyetin içerisinde yer alan isimlerdi.[166] Hakimiyet-i Milliye gazetesinin komünizmle ilgili bir politikası olduğu 9 Ekim 1920 tarihli gazetesinden anlaşılmaktadır. Bu gazetedeki habere göre Hakimiyet-i Milliye, taklitçi olmayan Türk ve Anadolu halkının şartlarına uygun hakiki ve verimli bir komünizmin müdafaasını yapmaktadır. Gazeteye göre komünizm diyerek çalışanların ne Bolşeviklerden ne de komünizmden haberleri yoktu. Her işini kendi kendine halleden bir millet için gerekenin komünizm olduğu gazeteye göre muhakkaktı.[167]

Peyam-ı Sabah gazetesinde çıkan yazısında Cenap Şahabettin, Bolşevizm'i inkılap sananların aldandığını, bu akımın ancak isyan ya da ihtilal olarak adlandırılabileceğini belirterek, Bolşeviklerin can, mal, ırz gibi şeyleri tahrip ederken kendilerini kahraman olarak gösterdiklerini iddia etmiştir. Onun görüşüne göre Bolşevikler için mal, mülk, ırz, din, vatan ve millet gibi kavramların hiçbiri yoktur. Dolayısıyla Bolşevikliği isteyenler ancak bu durumdan haberdar olmayanlar olabilirdi.[168] Yine Hâkimiyet-i Milliye'deki bir yazıda Anadolu'da Rusya'daki gibi kanlı bir işçi diktatörlüğüne ihtiyaç olmadığı ve sadece kapitalizmle mücadele edilerek komünist olunabileceği belirtilmiştir. Çünkü Anadolu'nun zenginleri dahi işgal altında yaşamaktansa maddeten sarsılacaklarını bildikleri halde komünizmi istemektedir.[169] 16 Ekim 1920 sayılı Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin ise Bolşevik inkılabının bir örnek değil bir rehber olduğu vurgulanmış, taklitçilikten uzak durmak gerektiğini belirtmiştir. Yazıda Rus Bolşevizm'i ile Türk Komünizmi'nin köken ve tatbik tarzı bakımından farklı olduğu belirtilmiştir. Buna göre Rusya'da yüksek derece mutlakıyet rejimi olan Çarlığın baskısı ve

---

[164] TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 1 İçtima: 1, Cilt: 1, 22 Ocak 1921, s. 326.
[165] Kocabaşoğlu ve Berge, a.g.e., s. 311-313.
[166] Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, İkinci Baskı, Temel Yayınları, İstanbul, 2010, s. 54.
[167] "Cereyanlar", **Hakimiyet-i Milliye**, (9 Ekim 1920).
[168] Kocabaşoğlu ve Berge, a.g.e., s. 375, 359-360.
[169] "İki Komünizm", **Hakimiyet-i Milliye**, (12 Ekim 1920).

arazi meselesi mevcuttur. İhtilale karşı da Çarlığın ciddi bir mukavemet göstermesi nedeniyle inkılap altüst edici bir hal almıştır. Türkiye uzun zamandır muzaffer olamadığından fikir akımlarından uzakta kalmıştır. Türkiye'nin sorunu iç rejimin baskısından çok hariçten gelen baskılardır. Bu sayede Türkiye'de komünizm milletin ruhundan gelen bir ihtilal olup, yakıcı, yıkıcı ve kırıcı olmayacaktır.[170]

Milli Ordu ve Kızıl Ordu'nun karşılaştırıldığı haberler de Anadolu basınında yer almıştır. Hâkimiyet-i Milliye'deki bir yazıda iki ordunun birbirine olan benzerlikleri sıralanmıştır. Bunlar emperyalistlerle mücadele, başkentin Rusya'da Petrograd'dan Moskova'ya, Türkiye'de ise İstanbul'dan Ankara'ya taşınması, iç isyanların bastırılmasıyla uğraşılması, iki ülkede de İngiliz etkisine girmiş politikacıların bulunması ve Türkiye için Ermenistan ile Yunanistan, Rusya içinse Polonya, Finlandiya ve Letonya gibi maşa ülkelerin bu iki devlete karşı kullanılmasıdır.[171]

Mustafa Kemal Paşa 3 Ocak 1921'deki meclis konuşmasında sosyal konularla pek uğraşmadığını fakat milli bir sınır politikası izlemelerinin sınır tanımayan komünizmle çatıştığını ve komünizmin kayıtsız şartsız özgürlük isteyerek kabul edemeyecekleri bir şey istediğini belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa konuşmasının devamında Rusların kendilerinden komünist olmalarını istemediğini, kendilerinin Ruslarla dost kalmak için komünist olmayı vaat etmediklerini söylemiştir. Ancak Rusların komünizmi dünyaya yayma isteği aleni olduğu için bu akımın memlekete ve millete zarar verecek tarzda ülkeye girmesine karşı tedbir almaları gerektiğini ifade etmiştir.[172] Lenin de Aralov'a Mustafa Kemal Paşa'nın sosyalist değil, iyi bir örgütçü, yetenekli bir komutan, ilerici bir insan olduğunu anlatmıştır.[173] Yine gizli bir oturumda komünizmle başa çıkmak için bu akımın memleket için, millet için ve dini gereksinimler için kabul edilemez olduğunu anlatmanın yani kamuoyunu aydınlatmanın en etkili çare olduğunu vurgulamıştır. Yine de komünist olduklarını söyleyenlerin hükümetçe programı görülmüş ve tasdik edilmiş cemiyetlere kaydolabileceklerine de değinmiştir.[174] Mustafa Kemal Paşa meclis gizli oturumunda yaptığı açıklamada *Hudud-u Milli* ve millettin istiklalini gaye edinen insanların komünizm gibi esasları bulunan bir cereyanla mutabakatta bulunmasının mümkün olmadığını söylemişti. Bu nedenle de Heyet-i Aliyye'nin siyaseti hiçbir zaman komünistlik esaslarına dayanmamış ve Rusya ile komünistlik ya da Bolşeviklik konusu telaffuz edilmemiştir. Mustafa Kemal'e göre memleket dahilinde komünizmin ne olduğunu bilmeden kurtuluş getireceğine inanan insanlar vardı. Hatta hariçten gelen komünizmle alakaları olmayan ancak kendi teşkilatlarını kurmaya çalışanlarda bulunuyordu. Ankara ve Eskişehir'in yanı sıra daha bir çok yerde birçok insan birbirinden bağımsız komünizm teşkilatı kurmak için çabalamıştır. Fakat Heyet-i Vekiliye bu memlekette komünizmin tatbik edilemeyeceğine dair sabit bir fikre sahipti. Aydın kesim komünizmin ne olduğunu bilirse, ancak memleket dâhilinde tatbik edilebilirdi. Fakat

---

[170] "Rus Bolşevizmi Türk Komünizmi", **Hakimiyet-i Milliye**, (16 Ekim 1920).
[171] "Milli Ordu-Kızıl Ordu", **Hakimiyet-i Milliye**, (14 Şubat 1921).
[172] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 1, Cilt: 7, 03.01.1921.
[173] Aralov, a.g.e., s. 27.
[174] TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 1, Cilt: 1, 22.01.1921.

aydın kesim de, halkta, ordu da komünizmin ne olduğunu bilmiyordu. Sadece kurtuluş için körü körüne komünizme bağlı olan bir grup vardı.[175]

Mustafa Kemal Paşa 6 Şubat 1921'de Hâkimiyet-i Milliye gazetesine verdiği bir röportajda komünizmin sosyal bir sorun olduğunu, memleketin sosyal, dini ve milli geleneklerinin kuvvetinin Rusya'daki gibi bir komünizmin uygulamasına engel olacağını belirtmiş ve bu duruma binaen son zamanlarda komünizm esaslarını temel alarak kurulan partiler de kapanmıştır.[176] Hükümetin baskısı ve kovuşturmaları nedeniyle kapatılan sol partilerin kapanma nedeni bu konuşmada saptırılmış görülmektedir. 1921 sonbaharında Kâzım Karabekir'e eski Matbuat ve İstihbarat Müdürü Muhittin Bey tarafından çekilen telgrafta Ankara Hükümetinin Rusya ve dünyadaki durum hakkında bilgisizlik içerisinde olduğuna, Rus ve Rus siyaseti hakkında gerçeklerin bilinmediğine değinilmiştir.[177]

Milli Mücadele Dönemi Anadolu toplumunda komünizm algısını biçimlendiren etkenler arasında en önemlilerinden biri de dindir. Dinden uzaklaşmak ya da yakınlaşmak komünistlikten uzaklaşıp yakınlaşmayla bir tutulmaktadır. Örneğin Erzurum'da 1921 yılında kurulan *Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti* beyannamesinde komünistliği *mesail-i iblisane* olarak nitelemiştir. Beyannameye göre komünizmde Allah, peygamber, halife ve şeriat yoktur. Namahremlik reddedilerek, kadınların erkeklerle girip-çıkmaları, yeme-içmeleri ve çalışmaları serbesttir. Bütün çocuklar 3 yaşında toplanıp ana babalarını tanımadan kimliksiz ve ideolojiye göre yetiştirilir. Din dersleri kaldırılıp komünizm dersleri koyulur ve kanunlar lağvedilir. Çalışmayana ekmek verilmez.[178] Görüldüğü üzere bu beyannamenin birçok maddesinde komünistliğin din karşıtı bir ideoloji olduğu vurgulanmıştır. Nitekim komünizmden uzak kalabilmek için de dini yönlerin kuvvetlendirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Kâzım Karabekir Müdafaa-i Milliye Vekâletine gönderdiği bir telgrafında dâhil ve hariçten yapılmakta olan Bolşeviklik gibi muhtelif propagandalardan askerleri korumak için hissiyat-ı milliye ve diniyelerin takviye edilmesini gerektiğini söylemiştir.[179]

2.1.3. Partiler

Milli Mücadele'nin yönetim merkezinin Ankara olmasından sonra bu bölgede de sol akımlar hız kazanmıştı. Başlıcaları RTKF, Yeşil Ordu, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası olmak üzere illegal TKF'nin faaliyetlerini sürdürmesiyle sol fikirler halk arasında devlet nezdinde önem kazanmaya

---

[175] **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**, İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz (Haz.), 1, TBMM Basımevi, Ankara, 2014, s. 170; TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 1, Cilt: 1, 22.01.1921.
[176] İleri, a.g.e., s. 329-330.
[177] Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihat ve Terakki Erkanı**, İkinci Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015, s. 153.
[178] Akbulut, a.g.e., s. 98-100.
[179] CCA, 30.10.0.0/54.354.23, 04.05.1337 (1921).

başladı. Ayrıca Bolşevik Rusların emperyalizme karşı savaşında ve Türkler'in bağımsızlık savaşında karşı karşıya geldikleri düşmanların aynı olması iki ülkenin yakınlaşmasına neden olmuştu. Karşılıklı temsilciler gönderilmiş ve uzun yıllar sürecek dostluğun temelleri daha bu dönemlerde atılmıştır. Ankara'ya gelen Rus temsilcileri buradaki sol hareketlerle doğrudan ya da dolaylı yoldan ilişki içerisine girdiği araştırmalarda ortaya çıkmıştır.

2.1.3.1. Yeşil Ordu Cemiyeti

Anadolu'da sol hareketlere dair bahsedilecek ilk teşkilat Yeşil Ordu Cemiyetidir. Aslında Milli Mücadele Dönemi'nde Ankara ve Eskişehir'de birçok gizli ya da açık sol teşkilatlar birbirine geçmiş vaziyette idi. Bunlardan biri olan Yeşil Ordu Cemiyetinin ismi henüz 1919 yılı ortalarındayken Kızıl Ordu'ya yardım eden Doğu Müslümanlarından oluşan bir orduyu karşılıyordu.[180] Zira başlı başına anlamlı milli hislere tercüman olan bir isimdi. Yunus Nadi'nin anlattığına göre ilerici bir cemiyet kurma fikri Komintern tarafından da olumlu karşılanabilirdi.[181] Yeşil Ordu'nun gizli amacını takip etmiş olanlar Türkiye'nin bütün İslam ülkeleriyle beraber hareket ettiğini göstererek ülkenin kuvvetli olarak tanıtılmasını düşünüyorlardı. Böylece Türkiye'nin yanında yer almak, bütün İslam dünyasının desteğini kazanmak anlamına gelecekti.[182] Sovyetlere yapılması öngörülen antlaşmaya elverişli ortam hazırlamak da cemiyetin amaçlarından biriydi.[183] Mayıs 1920'de kurulan ve kuruluşunu resmi makamlara bildirmemesine rağmen açık olarak çalışan cemiyetin[184] işleyişi ve kuruluşuyla ilgili birçok farklı bilgi vardır. Bu bilgilerden doğan en önemli soru cemiyetin kuruluşunun Mustafa Kemal'in onayıyla olup olmadığıdır. Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta bu konunun açıklamasını yaparken Milli Mücadele'ye karşı gelen asilerin orduda yer alan erlere halifenin ve padişahın askerliği affettiğini, Ankara'daki hükümetin meşru olmadığını söylediğinden bahsediyordu. Bu durumu önlemek ve orduyu canlandırmak için çareler arayan Mustafa Kemal, bu sıralarda yakın arkadaşlarının kendisine yardım etmek amacıyla harekete geçtiklerini kendisine söylediğini belirtmiştir. Bu faaliyet sonucunda kısmen gizli bir teşkilat olan Yeşil Ordu kurulmuş ve genişlemiştir. Mustafa Kemal bu teşkilatta olanların kendi ismini kullanarak teşkilatı güçlendirdiğini haber aldıktan ve Çerkez Ethem ve müfrezelerinin de teşkilata katılmasından sonra teşkilatın amacından saptığını belirtmiştir. Kendisinin de bir mektupla durumdan haberdar olduğunu ve yaptığı incelemeden sonra Yeşil Ordu'yu zararlı bulup kapatılmasını istediğini söylemiştir. Ancak cemiyet tam olarak kapatılamamış ve gizli olarak faaliyetlerini sürdürmüştür.[185] Ali Fuat Paşa Cemiyetin

---

[180] Başka bir kaynağa göre Yeşil Ordu deyimi ihtilal sürecinde Rusya'nın güneyinde Soçi ve Suhumi bölgelerinde Beyaz ya da Kızıl Ordulara katılmayan Hristiyan köylüllerin hareketine verilen isimdir. Bkz. Ahmet Efe, **Çerkez Ethem**, 2. Baskı, Bengi Kitap Yayın, İstanbul, 2007, s. 94.
[181] Selek, **Anadolu İhtilali**, s. 610-611.
[182] Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, s. 515.
[183] Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)**, s. 136.
[184] Henüz Sivas Kongresi öncesinde Cemiyetin gizli örgütlenmesinin başladığı ve daha sonra Meclis'in açılmasıyla Yeşil Ordu adını aldıkları da söylenmektedir. Bkz. İhsan Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Genişletilmiş 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 165.
[185] Kemal Atatürk, **Nutuk**, Zeynep Korkmaz (Haz.), ATAM yayınları, Ankara, 2013, s. 319-322.

kuruluş sebeplerini; dâhili ihtilaflar karşısında yeni düşünceye göre eğitilmemiş bir ordunun başarısız olacağı düşüncesiyle inkılabı daha kolay anlatabilecek bir teşkilat kurmak ve isyanları bastırmak olarak anlatmaktadır.[186]

Yeşil Ordu'nun kurucuları içerisinde Mustafa Kemal Paşa'ya yakın mebuslar da vardı. Cemiyetin genel merkez üyeleri Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi, Sıhhiye Vekili Doktor Adnan Bey, Maliye Vekili Hakkı Behiç Bey, Eskişehir Mebusu Eyüp Sabri Bey, İzmir Mebusu ve daha sonra Cumhuriyet gazetesinin kurucularından olan İzmir Mebusu Yunus Nadi Bey, Çerkez Ethem'in ağabeyi Saruhan Mebusu Reşit Bey gibi tanınmış insanlardı. Başlangıçta bu kişilerin hiçbiri Bolşevizm'i benimsememekle birlikte bu harekete sempati duyuyorlardı. Ankara ve Eskişehir'de teşkilatı olan cemiyetin genel sekreteri Tokat Mebusu Nazım Bey'di. Nitekim cemiyetin nizamnamesi de kısmen Nazım Bey tarafından yazılmıştır. Cemiyetin içindeki asıl Bolşevikler bu şubelerde yer alan mebus olmayan Baytar Binbaşı Salih Hacıoğlu, Ziynetullah Nuşirevan, Mustafa Nuri ve Arif Oruç gibi isimlerdi.[187] Komünizmi İslamiyet'e yaklaştırma çabası içinde olan Yeşil Ordu Cemiyeti Nizamnamesi anti-kapitalist, anti-militarist ve anti-emperyalist bir mahiyette idi. İktisadi ve toplumsal alanda devlet müdahalelerine destek veren cemiyet, aile hayatına hürmetkâr ve İslamiyet'in bütün esaslarına dayalı bir siyasaya sahip olduğunu iddia etmiştir.[188] Yeşil Ordu'nun programı karmaşık bir model içermekteydi. Sosyalist ya da komünist toplumda mülkiyet hakkının kaldırılması söz konusu iken Yeşil Ordu sadece fazla mülkiyet edinmenin yasaklanmasını, gelir getiren mülklerden ve yatırımlardan sağlanacak faydanın da yalnız aile ve şahıslara değil bütün topluma yayılmasını öngörmekteydi. Bu açıdan nizamname kısmen Bolşevik programına uygunken, cemiyetin tüzüğünde yer alan İslamiyet esaslarını merkeze alan yaklaşım sosyalist ya da komünist kuramlara ters düşmekteydi. Görüldüğü üzere cemiyetin yönetici kadrosu da üst sınıf bürokratlardan, memurlardan ve mebuslardan oluşmuştur. Ayrıca bir görüşe göre de cemiyet küçük ve topraksız köylülerden meydana gelen Kuva-yı Milliye'nin büyük çoğunluğundan oluşmaktaydı.[189] Ancak bu görüş gerçeği yansıtmamaktadır. Sovyet temsilcisi Frunze'ye göre ise Yeşil Ordu'nun başındakiler milli güçlerin niteliklerini taşıdığından izledikleri sosyalist halkçı program belli belirsiz bir hal almaktaydı.[190] Yeşil Ordu Cemiyeti yöneticilerinden olan Mülkiye Kaymakamı Vakkas ve Baytar Binbaşı Salih daha çok üye kazanmak için geldikleri Feridun Kandemir'e kendilerini şöyle tanıtmışlardı:

> Yeşil Ordu Cemiyeti, Avrupa emperyalizmiyle mücadele, yani vatan ve milleti kurtarmak gayesini takip eden bir mukaddes cemiyettir. Memur olmanızın ehemmiyeti yok. Zira azalarımız kamilen

---

[186] Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları,** s. 514.
[187] Necip Hablemitoğlu, **Milli Mücadele'de Yeşil Ordu Cemiyeti,** Bir Harf Yayınları, İstanbul, 2006, s. 62-63.
[188] Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925),** s. 136-139; Tevetoğlu, a.g.e., s. 151-152.
[189] Edward Hallett Carr, **Bolşevik Devrimi III**, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s. 281.
[190] A. M. Şamsutdinov, **Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923**, 2.Baskı, (Çev. Ataol Behramoğlu), Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s. 154.

> mebuslarla memurlardan mürekkeptir. Esasen sizi de Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin tensip ve tasvibiyle davet ediyoruz.[191]

Bu bilgiler Mustafa Kemal Paşa'nın endişelerini de doğrulamaktaydı. Cemiyet üyeleri onun adını kullanarak genişleme çabası içerisine girmişlerdi. İsmet Paşa ise hatıralarında Yeşil Ordu hareketinin öncelikle mebuslar arasında başladığını, gizli bir cemiyet olarak kurulduğunu ve Mustafa Kemal Paşa'nın ve kendilerinin haberi olmadığını söylemiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa daha önce bahsi geçtiği üzere nutkunda bunun aksini söylemiştir. İsmet Paşa'nın aktardığına göre Mustafa Kemal Paşa, Yeşil Ordu ve Halk İştirakiyun gibi teşkilatlarla çok uğraşmış üyelerini tek tek bulmuş ve çekilmelerini sağlamıştır. İstifa etmeyen birkaç kişi de politikayı bırakmak zorunda kalmış fakat gizli olarak cemiyet faaliyetlerini sürdürmüştür.[192] Cemiyetin amacı ise Kominternin bir prensibine benzemekteydi: Sosyalist olmasalar dahi emperyalistlere karşı savaşanlara destek vermek.

Mustafa Kemal Paşa'nın Yeşil Ordu Cemiyetinin kapatılmasına dair verdiği emirden sonra Tokat Mebusu Nazım Bey ve İzmir Mebusu Yunus Nadi Bey Mustafa Kemal Paşa'nın huzuruna çıkmış ve cemiyetin faaliyetlerinin devamını istemişlerdir. Meclisteki savunmasında Nazım Bey bu isteklerinin amacını ortalıkta dolaşan zararlı cereyanlara ve gizli örgütlenmelere karşı Mustafa Kemal'in yakınında, kontrol altında bir teşkilat olmasının uygun olacağını düşünmelerine dayandırmıştır.[193] Mustafa Kemal Paşa ile yapılan görüşmeler neticesinde faaliyetlerin Yeşil Ordu Cemiyeti olarak değil Meclis içerisinde oluşturulacak *Halk Zümresi* vasıtasıyla devam ettirilmesi kararlaştırılmıştı. Bu görüşmede *Halk* adını Mustafa Kemal Paşa, *Zümre* adını da Yunus Nadi Bey koymuştur.[194] Halk Zümresinin sol-liberal programı oluşturulurken sol grupların taleplerini dinlemek, sahip çıkmak, kendi programlarına ikna etmek isteniyordu. Askeri kesimlere ise bu programın tek kurtuluş olduğu vurgulandı. İslamiyet'in kurallarının korunması gerektiğine inanılmaktaydı.[195] Milli Mücadele'nin halka dayanan yapısı Mustafa Kemal Paşa'nın en çok önemsediği unsurlardan biriydi. Bu yüzden *Halkçılık* anlayışı Bolşevik Rusya'dan farklı bir şekilde yorumlanmış, ancak hareketin çıkış kaynağı Rusya'daki *Narodnik* hareketler olmuştur. Eski İttihatçılar Rusya'daki harekete paralel olarak *Mesai, Halk Şuralar Fırkası Programı, Halk Zümresi Programı* şeklinde üç eylem planı hazırlamış ve bu programlar Rusların desteğini alma, Bolşeviklerle işbirliği yapma gibi esaslara dayanmıştır.[196]

---

[191] Kandemir, a.g.e., s. 10.
[192] İsmet İnönü, **Hatıralar**, Sabahattin Selek (Haz.), 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009, s. 216-217; İstiklal Mahkemesi yargılamalarında Tokat Mebusu Nazım Bey'in ifadesi sırasında da Mustafa Kemal Paşa'nın böyle bir cemiyetten haberi olmadığından bahsedilmiştir. Bkz. Tevetoğlu, a.g.e., s. 157.
[193] Aynı düşüncelerle Mustafa Kemal Paşa tarafından daha sonra RTKF kurulmuştur.
[194] TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 2, Cilt: 2, s. 20; Halk Zümresinin kuruluşu birçok kaynakta farklı tarihlendirilmiştir. Bir kaynakta Halk Zümresi'nin henüz Nisan 1920'de kurulduğu ve mecliste 85 kadar mebusun bu grubun içerisinde yer aldığı belirtilmiştir. Bkz. Harris, a.g.e., s. 105. Diğer bir kaynakta ise Yeşil Ordu'nun Temmuz 1920'de dağıtıldığı ve yine Temmuz 1920'de Mustafa Kemal Paşa'nın izniyle Halk Zümresi'nin kurulduğu belirtilmiştir. Bkz. Eric Jan Zürcher, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, Bağlam Yayınları, Ankara, 1987, s. 227.
[195] Hamit Erdem, **1920 Yılı ve Sol Muhalefet**", Sel Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 75-76.
[196] Anıl Çeçen, **Atatürk'üm Kültür Kurumu Halkevleri**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, s. 46.

Yeşil Ordu'nun propaganda faaliyetlerinin zararlı olduğuna dair ilk şikâyet Merkez Ordusu Kumandanı Nureddin Paşa tarafından 19 Ocak 1921'de Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyasetine telgrafla bildirilmiştir. Bu telgrafta Nureddin Paşa propagandanın o gün için zararlı ve yabancı unsurların telkinlerinin eseri olduğunu söylemiştir. Bu şikâyet süreci sonrasında İstiklal Mahkemesine intikal eden Yeşil Ordu davasında cemiyete üye bazı mebusların dokunulmazlıklarının kaldırılması istenmiştir. Meclisteki 21 Mart 1921'deki gizli görüşmelerde Nazım Bey'in dokunulmazlığı kaldırılarak İstiklal Mahkemesinde yargılanmasına izin verilmiştir. Nazım Bey'e isnat edilen suçlar ise halk arasında nifak ve fesat oluşturmak, yabancılardan para temini, Çerkez Ethem'le ilgisi gibi konulardır. Nazım Bey Cemiyetin bütün faaliyetlerinden hükümetin haberi olduğunu söyleyerek diğer suçlamaları reddetmiştir. Ancak Meclis soruşturmasında Cemiyetin faaliyetlerinin durdurulması kararına kadar olan döneme ait bir suç atfedilmemiş, sonraki döneme ait suçlar gündeme getirilmiştir. Burada da odak noktası Nazım Bey'in gizli komünist faaliyetlerde bulunduklarını bildiği halde Yeşil Ordu Cemiyetinin HTKP teşkilatı ile Halk İştirakiyun Fırkası adı altında birleşmesine müsaade etmesidir. Ayrıca Nazım Bey'in Rus Sefarethanesine girip çıktığı ve buradan aldığı maaş karşılığında meclisteki müzakereler hakkında Bolşeviklere bilgi verdiği iddia edilmekteydi[197] Bu birleşmeden sonra yıkıcı ve gizli faaliyetler peşindeki insanlarla Nazım Bey'in aynı saflarda yer aldığı çeşitli mektuplarla ispatlanmıştır.

Tokat Mebusu Nazım Bey'in İstiklal Mahkemesinde kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplarda Yeşil Ordu Cemiyetinin amacını Avrupa emperyalizmi ile mücadele olarak açıklamıştır. Yunus Nadi Bey ise Cemiyetin amacını Batı emperyalizmine karşı Doğu inkılabıyla yakınlık kurmak ve Rusya'dan gelecek tahripkâr etkiler yapacak inkılabı engellemek olarak açıklamıştı. İfade veren cemiyet üyelerinin birçoğu nizamnamelerinde dine ve aileye verilen önemden bahsederek Bolşeviklik esaslarından farklı bir çizgide olduklarını ileri sürmüşlerdir.[198] Fakat Yeşil Ordu'nun komünizm algısı dini esaslara uydurulmak suretiyle halkın yabancılık çekmeyeceği şeklindeydi. Yeşil Ordu Cemiyeti Bolşevizm'le İslamiyet'in bağdaşabileceğine de inanmaktaydı. Cemiyetin önde gelen üyelerinden Şeyh Servet'in yazdığı bir risalede Kuran'a ve hadislere dayanarak Bolşevikliğin İslamiyet'le aynı olduğu anlatılıyordu.[199] Bu düşünceye göre İslamiyet'in şura fikri demokrasinin kabulü, zekât vermenin ise eşitliğin kabulü olduğu vurgulanıyordu.[200] Bu hassasiyet nedeniyle halkın hoşuna gitmeyecek, yanlış anlaşılacak komünizm terimi yeni kurulacak partinin adında yer almamıştır. Ayrıca yayınladığı bir bildiride köylü, çiftçi, bağcı, yemenici gibi sınıfların her türlü eşitsizliğine karşı çıkılacağı anlatılıp, çizilen yenidünya portresinde hükümetin fakirlerin eline geçeceği söyleniyordu. Vali, mutasarrıf ve kaymakam gibi makamların ortadan kaldırılacağı belirtilerek şuralar sistemine atıf yapılıyordu.[201] Cemiyet savaş ve askerliği haksız kuvvet

---

[197] TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 2, Cilt: 2, s. 20-23.
[198] Tevetoğlu, a.g.e, s. 156-183.
[199] Emel Akal, **İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 67.
[200] Şamsutdinov, a.g.e., s. 151.
[201] Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 281.

kazanmanın yollarından biri olarak gördüğünden sadece emperyalizmin yok edilmesine kadar göz yumulabileceğini ilke edinmişti. Kızıl Ordu mensuplarına kardeşlik içerisinde bakan ve onları dost olarak gören cemiyet, Moskova Kızıl Ordu merkeziyle irtibat halindeydi. Yeşil Ordu'nun amaçlarından biri de sosyalist ve Bolşevik hareketin yanlış anlaşılmaması için gayret göstermek ve Moskova'dan gelen komünistleri denetim altında bulundurmaktı.[202]

Bakü'den Mustafa Suphi'nin temsilcisi olarak gelen Süleyman Sami, Nazım Bey ile yaptığı görüşmede Bolşevikliğin Müslümanlıkla ve memurları tayin etmekle ilgisi olmadığını söylemiştir. Bolşeviklikte tayin yoktur ve memurları halkın kendisi seçmektedir. Yeşil Ordu genel sekreteri Nazım Bey bu konuları bilmediğini ve icap ederse cemiyet tüzüğünün revize edilebileceğini söylemiştir. İslamiyet ile Bolşevikliğin aynı şey olduğunu savunan Şeyh Servet ise Süleyman Sami'ye din konusunu sormuştur. Süleyman Sami dinin serbest olduğunu, Hicaz'a gitmek isteyenin gidebileceğini, miras hakkının olmadığını, şeriatın istediği usulde iki şahitle polis merkezine gidilip nikah kıyılabileceğini, söylemiştir.[203] Buradan anlaşılan Yeşil Ordu Cemiyeti üyelerinin komünizmi tam olarak bilmedikleridir. İslami Bolşevizm taraftarı olan bu cemiyetin üyeleri farklı bir ideoloji ile birlikte Rusya'nın ilgisini çekebilecekleri konusunda yanılmışlardır. Nitekim başlarda kendi içlerinde olan gerçek komünistlerde Yeşil Ordu ilkelerinin kendilerine uymadığını fark ettikten sonra HTKP'yi kurmuşlardır. HTKP Bolşevik Rusya etkisinde çalışmalarını yürüttüğünden sonraki başlıkta incelenecektir.

2.1.3.2. Resmi Komünist Fırkası (RTKF)

Yeşil Ordu 1920 yılının Eylül ayı sonu (veya Ekim ayı başında) kapatılmış, Tokat Mebusu Nazım Bey ve Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi başta olmak üzere üyelerin bazıları cezalandırılmıştır. Ancak daha sonra afla birlikte serbest kalan üyelerin bir kısmı RTKF'ye girerken diğerleri yeni kurulan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasına geçmiştir.[204] Yeşil Ordu Cemiyetinin faaliyetlerinin durdurulması sonrasında 18 Ekim 1920'de Mustafa Kemal Paşa kontrol edebileceği bir komünist partisi kurdurmuştur. Bu partiye Milli Mücadele'de yer alan birçok paşa kaydedildi. Partinin idare heyetinde Kılıç Ali, Hakkı Behiç, Refik Bey (Koraltan), Fevzi Paşa (Çakmak), Ali Fuad Paşa, Refet Paşa ve İsmet Paşa gibi isimler vardı. Mustafa Kemal Paşa partinin kontrol altında tutulması için aklı başında kimselerin yönetici yapıldığını, bu cereyanların ordudaki etkisini azaltmak için de komünizmin en büyük kumandanların kontrolündeyken orduda olması gerektiğini söylemiştir.[205] Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarından olan Hakkı Behiç Bey'e kurdurduğu Türkiye Komünist Partisi Bolşevizm'i bir Rus deneyimi olarak görmüş ve Bolşevik olma iddiasında

---

[202] Erdem, **1920 Yılı ve Sol Muhalefet**, , s. 75-76.
[203] Erdem, **1920 Yılı ve Sol Muhalefet**, , s. 171.
[204] Erdem, **1920 Yılı ve Sol Muhalefet**, s. 107.
[205] Ali Fuat Cebesoy, **Bilinmeyen Hatıralar**, 3. Baskı, Temel Yayınları, İstanbul, 2011, s. 442

bulunmamıştır. Hakkı Behiç'in dediğine göre Mustafa Kemal Paşa Rus inkılabının aynısını hedef almak şartıyla partinin kurulmasını sağlamıştır. Mustafa Kemal'in düşüncesine göre Kurtuluş Savaşı'nın ilk günlerinde düşman saflarında yer alan hilafet ve Enver Paşa yanlılarına karşı komünistlerle birlik olmak yenidünyada söz sahibi olmayı sağlayacaktı.[206] Mustafa Kemal Paşa fırkayı kuranların düşüncelerini; hudud-ı milli içerisindeki halkın bağımsızlığının korunması, refah ve saadetin artması için idare teşkilatının ıslah edilmesi, komünizmin ne olduğunun millete anlatılması, memleket içindeki her inkılabın milletin kendisi tarafından yapılması, yabancılarla birlikte inkılap için çalışanların engellenmesi şeklinde saymıştır.[207]

Partinin kurulma amacı Anadolu'da çeşitli kollardan yayılan sol cereyanları bir çatı altında toplayarak kontrol altında tutabilmekti. Komünizm hakkında Rusya'da dahi açık kanaatler yokken bu cereyanın gerek harici gerekse dahili yollardan yurda yayılmasına izin verilemezdi. Anadolu'da sosyalist fikirlerden hangisinin uygulanabileceği ancak yapılacak parti propagandasına milletin vereceği tepkilerden anlaşılabilirdi.[208] Mustafa Kemal Paşa partinin propagandasını yürütmek üzere Eskişehir'den Çerkez Ethem'in Seyyare Yeni Dünya gazetesinin Ankara'ya getirilmesini istemişti. Seyyare Yeni Dünya *İslam Bolşevik Gazetesi* olarak geçiyordu. Komünizmde İslam'la alakalı niteliklerin olduğunu ileri süren bir yayın politikası vardı.[209] Bu gazete daha önce Yeşil Ordu Cemiyeti'ne destek veriyordu. RTKF kurulduğunda Yeşil Ordu Cemiyetinin de kendisine katıldığını ilan etmişti. Ancak bu cemiyetin bazı üyeleri yeni kurulan partiye geçmemiş ve yeni bir parti kurma çalışmalarına başlamıştır. Zaten Mustafa Kemal Paşa'nın Yeşil Ordu'nun kapatılması talimatından sonra cemiyet dağılma sürecine girmişti. Cemiyetin üyeleri Meclisteki Halk Zümresinde toplanmıştı. Resmi bir komünist partisinin samimiyetine ne onlar ne de Bolşevikler inanmamışlardı.[210] Bunun en önemli göstergesi partinin Kominterne giriş talebinin reddedilmesi ve Yeşil Ordu'dan kalanların Halk İştirakiyun Fırkasını kurmalarıdır. Mustafa Kemal Paşa Mecliste yaptığı bir konuşmada, bu teşkilatların komünist gibi görünerek Bolşevikleri kandırıp memlekette ihtilal yapma imkânlarının bulunduğuna ikna etmeye çabaladıklarını söylemiştir. Paşa'ya göre teşkilat üyeleri Eskişehir'de işçiyi isyan ettirmek istemiş, muvaffak olamayınca Bolşeviklerin güvenini kaybetmişlerdir. Böylece Yeşil Ordu ve HTKP ile ilişkileri olan Çerkez Ethem de Yunanlılara sığınmak zorunda kalmıştır.[211]

RTKF kurulduğu sırada Anadolu'da parti dışında bu cereyanlara dâhil olarak çalışmak yasaklanmıştı. Bu durum iki açıdan fayda sağlıyordu: resmi bir Bolşevik propaganda ile ülkede huzurun devamının sağlanması ve parti dışında kalan komünistlerin takibatlarının yapılabilmesi.[212]

---

[206] İleri, a.g.e., s. 229-230.
[207] **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**, s. 171.
[208] Ali Fuat Cebesoy, **Bilinmeyen Hatıralar**, s. 442.
[209] Doğu Ergil, **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981, s. 362.
[210] Zürcher, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, s. 228.
[211] **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**, s. 157.
[212] CA, Ebis No: 01003275, Fihrist No: 3, (16 Ocak 1920).

Hükümetin tehlikeli olarak gördüğü komünist teşkilatlanmaların, Rusya'daki yapının tam olarak bilinmemesinden dolayı, ülkedeki iktisadi hayatı tahrip edebileceği düşünülüyordu. Bu nedenle komünizmin gelmesi için önce Sovyet Rusya'yı tanımak ve askeri cepheleri tasfiye etmek gerekiyordu. Sonra da dışarıdan gelen tahrikçilere ve propagandacılara karşılık olarak Türkiye'ye Bolşevizm'i yine Türkler getirmeliydi. Nitekim parti kendisini Ali Fuat Paşa'ya *Komünist İtimatnamesi* verecek kadar komünist saymıştır. [213] Amerikan basınında çıkan bir habere göre; Kominterne katılan Türk komünist delegeleri Mustafa Kemal'i Abdülhamit'e benzetmişlerdir. Haberde Ankara Hükümetinın kendi Türkiye Komünist Fırkasını kurduğu ve dışarda kalan komünistleri de tutukladığı yer almıştır. Bu partinin kendine has bir komünizm teorisinin olduğu ve bu teoride; her kim ki *özel mülkiyet kamulaştırılmak zorunda ve yasal sahiplerinden alınmalı* derse komünist değil emperyalist olur; yine her kim *camiler ya da dini topluluklar tarafından kullanılan mülkler kamulaştırılmalı* derse komünist değil emperyalist olur denmekteydi. Ayrıca birisi halifenin ya da fetvalarının karşısında konuşursa ya da İslam'a saldırırsa o da komünist değil emperyalist sayılacaktı.[214]

RTKF sol fikirlerin Türkiye'de uygulanabilmesi için İslamiyet ile iç içe olması gerektiğini savunmuştur. Henüz RTKF kurulmadan önce Ankara basınında kurulacak partinin ön hazırlıkları olarak görülebilecek yazılar çıkmıştır. RTKF genel sekreteri Hakkı Behiç Bey'in Fuat Sabit Bey'e göndermiş olduğu bir mektupta partinin esasları üç başlıkta anlatılmış ve Mustafa Suphi'nin TKF'sı kötülenmiştir. Bu esaslara göre komünizm herhangi bir sınıfın diktatörlüğü değildir. Zaten Anadolu'da bir geçiş devresine de ihtiyaç yoktur. Burada şartlar komünizme daha yakın olup partiye üye alımında çeşitli deneme süreleri getirilmiştir. İnkılabı tekamül olarak benimseyen parti, bu çerçeve kapsamında Kominterne bağlı olduğunu vurgulamıştır. Ancak bu bağlılıkta kendi vasıtalarını seçme ve tetkik etme haklarını saklamışlardır.[215] Ali İhsan Bey'e göre dünya ihtilalinden vazgeçilip Anadolu'da özel sermayenin serbest bırakıldığı ancak büyük endüstri ve sermaye birikiminin devletleştirildiği bir yapı getirilmelidir.[216]

Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle RTKF'yi Kominterne kabul ettirmek için Dr. Tevfik Rüştü Bey Moskova'ya gitmiştir. Kendisi Kominterne katılma konusunda samimi olduklarını, çok mücadele ettiğini, ancak Kominternin Mustafa Suphi'yi tercih ettiğini söylemiştir.[217] Nitekim Kominternin ikinci kongresinde örgüte giriş için 21 şart koyulmuştur. Bunların arasında; ülke içerisinde kesin olarak bağımsız olunması, her üye partinin proletarya ihtilali konusunda propaganda yapması, Kominternin bütün kararlarını bağlayıcı olarak kabul etmesi ve parti programını Komintern

---

[213] Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)**, s. 165-166, 173.
[214] "Kemal's Defeat", **New York Tribune**, (03.08.1921), p. 8.
[215] CA, Ebis No: 01001626, Fihrist No: 212, (30 Aralık 1920).
[216] Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)**, s. 167.
[217] Tevfik Rüştü Aras, **Atatürk'ün Dış Politikası**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s. 11-12.

ilkelerine göre değiştirmesi gibi şartlar vardır.[218] Doğal olarak Türkiye'de RTKF bu şartları taşıyacak durumda değildi. En başta bağımlı bir parti olduğundan kabul edilme olanağı yoktu. Cumhurbaşkanlığı Arşivinde Dr. Tevfik Rüştü Bey'e ait olduğunu düşündüğümüz bir belgede Rusların parti programını ve nizamnamesini Fransızca olarak istediği ve Kominternin yakında partiye bir yazı yazacağının umulduğu söylenmektedir.[219] RTKF'de genel müfettiş Hakkı Behiç'in çekilmesinden sonra yerine Muhiddin Baha Bey geçmiştir. Komünizmin her ne şekilde olursa olsun memlekette yayılması zararlı görüldüğünden fırka teşkilat yapmamış ve sadece siyasi bir maksadla adını korumuştur.[220] Hüseyin Avni Bey RTKF'yi kuranlar için: *Bizimkiler itiraf etmelidirler ki geçen sene hiç komünist değillerdi* demiştir.[221] Buradan da anlaşıldığı üzere RTKF'nin birçok üyesi aslında göstermelik olarak partiye katılmıştır.

2.1.3.3. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (THİF)

Devlet bütün komünist akımları RTKF altında toplayıp kalanları yasadışı ilan ettikten sonra RTKF'ye girmeyen ve faaliyetlerine gizli olarak devam eden komünistler, kanuni yollardan bir parti kurmak zorunda kalmıştır. RTKF kuruluş bildirgesinde Yeşil Ordu'nun kendisine katıldığını ilan etmişti. Yeşil Ordu mensupları başta Tokat mebusu Nazım Bey olmak üzere buna karşı bir bildiri yayınlamak istemişler, ancak Mustafa Kemal'in engellemesiyle hiçbir gazete bu bildiriyi basmamıştı. Bunun üzerine Yeşil Ordu ve HTKP üyeleri bir araya gelerek 7 Aralık 1920'de Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nı kurdular. Kurucuları Yeşil Ordu kanadından gelen Nazım Bey, Şeyh Servet Efendi, HTKP kanadından gelen Baytar Binbaşı Salih Bey ve Ziynetullah Neşirvanov gibi isimlerdi. THİF'in savunduğu fikirler komünist ideolojiden farklı olarak sadece işçi ve köylülere değil bütün sınıflara hitap ediyordu. İslamiyet'in sola yakınlığı üzerinde duran fırka iki ay sonra kapatılmış ancak 1922 yılının ilkbaharında yeniden açılmıştır.[222] THİF yayın organı olarak Yeni Hayat dergisini çıkarmaya başlamıştır. Bu dergide çıkan beyannamede Türkiye'de izlenecek yol olarak burjuva demokrasisi usulüyle ıslahat yapmak, inkılaba dahil olan köylülerin varlığını sürdürmek için iktisadi yenilikler ve teşkilat yapmak gösterilmiştir.[223]

THİF'in kuruluşuna hükümetçe izin verilmesi Trabzon ve Erzurum gibi şehirlerde infiale yol açmıştır. Bu konudaki yazışmalar komünizm algısının nasıl geliştiği konusunda güzel bir örnek oluşturmaktadır. 16 Aralık 1920'de Erzurum Valisi Hamit Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri tarafından verilen istifanamelerin nedeninin hükümetçe komünizmin kabul edildiği düşüncesi olduğunu söylemiştir. Hamit Bey bu yanlış

[218] Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi**, s. 631-632.
[219] CA, Ebis No: 01003275, Fihrist No: 3, (24 Nisan 1921).
[220] CA, Ebis No: 01001180, Fihrist No: 27, (29 Ocak 1921).
[221] Akbulut, a.g.e., s. 93.
[222] Akbulut ve Tunçay, **Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 126-129.
[223] Akbulut ve Tunçay, **Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)**, s. 226-227.

düşünceyi bertaraf etmek için izahat vermesine rağmen başarılı olamadığını merkezden bir yazı gönderilmesi gerektiğini söylemiştir.[224] Bunun akabinde Mustafa Kemal Paşa tarafından Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne çekilen telgrafta TBMM komünizm cereyanlarından azade olduğunu vurgulamış, ayrıca merkezde teşekkül eden komünist teşkilatlara da memlekette ortaya çıkacak gizli ve zararlı akımları sınırlandırmak için izin verildiğini söylemiştir. Hükümetin hudud-ı milli sınırlarına sonsuza dek sadık kalacağı belirtilen telgrafta Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin hizmetlerine devam etmesi istenmiştir.[225] Ancak bu telgraftan yaklaşık bir ay sonra Mustafa Suphi'nin Anadolu'ya gelişinden öldürülmesine kadar geçen süreçte hükümete olan güven yeniden sarsılmıştır. Yine Erzurum Valisi Hamit Bey'in 16 Ocak 1921'de Mustafa Kemal'e çektiği telgrafta Mustafa Suphi'nin gelişinin ve Ankara'dan Cafer'in hemşerilerine Bolşevik olmayı nasihat etmesinin Erzurum'da halkı galeyana getirdiği anlatılmaktadır. Hükümetin komünizme karşı olan siyasetinin açıklanmasını talep eden bir heyet valiliğe gelerek Ankara'da kurulan partinin maksadının açıklanmasını da istemiştir. Hamit Bey son olarak Mustafa Suphi'nin hareketinin bireysel olduğunu ve def edilmesi için her türlü tedbirin alındığını beyan ettiğini eklemiştir.[226] Aynı gün Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Mebusu Durak Bey'e çektiği telgrafta kendilerini komünist olarak niteleyip kargaşa çıkarmak isteyenlere meydan vermemek için komünist parti vesikası arandığını yazmıştır. Bu suretle hükümetçe izin verilmiş fırka (THİF) ile bağını ispat edemeyenler bu faaliyetlerden men edilerek asayiş korunacaktı. Yalnız vatanın menfaatini düşünen arkadaşların kurduğu RTKF ile THİF'e verilen müsaadeyi seçilmiş bir hükümetin engellemesi uygun olmazdı. Memleketin huzurunu bozacak hiçbir fırka ve meslek faaliyetine izin verilmeyeceğine Erzurumluların inanması gerektiği Mustafa Kemal tarafından istenmiştir.[227] Ancak bundan beş gün sonra 21 Ocak 1921'de Erzurum'da kurulan Muhafaza-i Mukaddesat Hukuku Cemiyeti heyeti tarafından TBMM riyasetine çekilen telgrafta komünistlik ve iştirakiyunun dinsizlik anlamına geldiği, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin programını rehber edinerek bunun üzerine bir de muhafaza-i diniye görevini koyup yeni cemiyetle komünizme karşı kanlarının son damlasına kadar savaşacakları bildirilmişti.[228]

Erzurum Mebusu Durak Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen telgrafların yanlış anlaşılmaması için 22 Ocak 1921'de Paşa'ya çektiği telgrafta bölgede komünizm aleyhinde büyük bir cereyan olduğundan bahsetmiştir. Sovyet hakimiyetindeki Türk bölgelerinin kötü durumu bütün muhitte duyulmuş ve herkes tarafından biliniyordu. Gerek şuralar kapsamında gerekse programlarındaki mukaddesat aleyhindeki faaliyetler halkın asabiyetini bozmuştur. Durak Bey, hükümetin telgraflara verilen cevaplarının yetersiz kaldığını, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden istifa edilerek Muhafaza-i Mukaddesat ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurulduğunu, komünizm aşılamak için bölgeye gelen Mustafa Suphi'nin başına gelenlerin ehemmiyetinin anlaşılamadığını belirtmiştir. Son olarak Rusya

---

[224] CA, Ebis No: 01001626, Fihrist No: 212, (16 Aralık 1920).
[225] CA, Ebis No: 01001626, Fihrist No: 212, (20 Aralık 1920).
[226] CA, Ebis No: 01003275, Fihrist No: 3, (16 Ocak 1921).
[227] CA, Ebis No: 01003275, Fihrist No: 3, (16 Ocak 1921).
[228] CA, Ebis No: 01003275, Fihrist No: 3, (21 Ocak 1921).

ile menfaat icabı dost olmayı Erzurum ahalisinin şimdilik anlayabildiğini söyleyen Durak Bey, komünizmin ise ne pahasına olursa olsun imha edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.[229] Mustafa Kemal Paşa aynı gün Mecliste yaptığı konuşmada RTKF'yi kurarken geri kalan teşkilatları men etmek istediklerini, insanların sadece hükümetçe onay verilmiş fırkalara katılmalarına müsaade ettiklerini söylemiştir. Bir parti kurmak için hükümetin istediği şartlar ise mukaddesat-ı milliyeye, icabat-ı diniyeye ve millet ile devlete aklı eren insanların parti kurabileceği idi. Bu kapsamda THİF başvurusunu yapmış ve kabul edilmişti. Ancak RTKF Türkiye için memleket dahilinde çalışan bir fırka iken THİF doğrudan doğruya komünizm faaliyetini gösteren bir fırka olarak yorumlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa konuşmasının devamında THİF'in Rus elçiliği ile irtibat içerisinde olduğuna dair sağlam bilgi sahibi olduklarını da söylemiştir.[230]

Durak Bey'in çektiği telgraftan üç gün sonra verdiği cevapta Mustafa Kemal Paşa, Mecliste komünizmin tatbikine imkan olmadığını, Rus komünist Bolşevik tatbikatının hangi felaketlere yol açtığının haber alındığını, Ankara'da bu doğrultuda bazı tutuklamalar yapıldığını, Şeyh Servet'in azli ile takibatına başlanıldığını, Ankara'da teşkilat yaptığı anlaşılan Rus elçilik heyeti reisi Upmal'ın memleketi terk etmeye zorlandığını ve Mustafa Suphi ile ilgili olan planın tasvip edildiği gibi konularda izahat vermek zorunda kalmıştır.[231] Son olarak 31 Ocak 1921'de Mustafa Kemal'in Erzurum Valisi Hamit Bey'e çektiği telgrafta bildirdiği üzere hükümetçe şayan-ı itibar ve itimat edilmeyen THİF'in mensuplarından bazıları hakkında hıyanet-i vataniye suçundan dolayı takibat ve tahkikat icra edildiği haber verilmiştir.[232]

2.1.4. Bolşevik Rusya Etkisinde Komünizm Algısı

Bolşevik Rusya etkisindeki komünist hareketler ve bunların komünizm algısı mekânsal olarak birkaç başlıkta toplanabilir: İstanbul'daki Rus etkisindeki faaliyetler, Ankara'da kurulan HTKP, Bakü'deki TKP ve Rusya'daki Enver Paşa gibi İttihatçıların içinde bulundukları sol örgütlenmelerdir. Bunlardan İstanbul'da olan faaliyetler İtilaf Devletlerinin baskısı nedeniyle çok başarılı olamamıştır. Enver Paşa'nın başında olduğu Halk Şuraları Fırkası ise Anadolu'ya ciddi anlamda etki edememiştir. Ancak Ankara'da ve Bakü'de yaşananlar ciddi anlamda etki bırakmıştır. Ankara'da aktif olarak çalışan Yeşil Ordu ve HTKP zaman zaman iç içe geçmiş aynı kadrolara sahip teşkilatlardı. Ancak Yeşil Ordu'nun İslami Bolşevizm ideolojisi bir grup komünistin ayrılarak HTKP'de ciddi anlamda faaliyette olmasına yol açtı.

---

[229] CA, Ebis No: 01003275, Fihrist No: 3, (22 Ocak 1921).
[230] **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**, s. 171-173.
[231] CA, Ebis No: 01003275, Fihrist No: 3, (25 Ocak 1921).
[232] CA, Ebis No: 01003275, Fihrist No: 3, (31 Ocak 1921).

HTKP'nin kurucuları arasında Rusya'dan gelen Şerif Manatov, Ziynetullah Nuşirvan, emekli Baytar Binbaşı Salih ve Arif Oruç gibi isimler vardı. Bu isimlerin en önemlileri Ankara'daki Millet Bahçesinde Şerif Manatov ve Vakkas Ferit tarafından verilen sosyalizmle ilgili konferanslar aracılığıyla bir araya gelmiştir.[233] HTKP Haziran 1920 ya da 14 Temmuz 1920'de kurulmuştur. Bu tarihlerde iki ayrı beyanname mevcuttur. HTKP'nin kurucusu olan Şerif Manatov'un Anadolu'ya gelişi hakkında çeşitli görüşler vardır. Bunlar Lenin, Mustafa Suphi ya da Zeki Velidi'nin gönderdiğine dair görüşlerdir. Emel Akal bu iddiaların hiçbirinin doğru olmayıp Manatov'un kendi isteğiyle Anadolu'ya geldiğini savunarak farklı bir görüş sunmaktadır.[234] Ancak Cumhurbaşkanlığı Arşivinde rastladığımız bir belgede Mustafa Suphi'nin Şerif Manatov'u Ankara'ya gönderdiğinden bahsedilmektedir. Burada siyasi durumun uygun olmaması ve zaten propaganda yapacak Rus elçiliğinin yolda oluşu nedeniyle Eskişehir'e geçen Manatov, Yeni Dünya adında bir gazete çıkarmış ve HTKP'yi kurmuştur. Manatov'un burada Yeşil Ordu'nun Eskişehir şubesine sızdığını Tokat Mebusu Nazım Bey'de kabul etmiştir.[235] Eskişehir ve Ankara'da Yeşil Ordu'nun da dahil olmasıyla artan komünist cereyanlar neticesinde Manatov'un ülke dışına sürülmesi kararlaştırılmıştı. Ancak Manatov yakalanmadan daha önce Rus elçiliği aracılığıyla sınır dışına çıkarılmıştır. Partinin kurucularından Ziynetullah Nuşirvan doğrudan doğruya ihtilal fikrine karşı tedbirci yaklaşmış ve ihtilalin fikri bir yolla yapılmasını, aydın kesimin elde edilmesinin akabinde halka yayılmasını savunmuştur.[236] Haziran 1920 tarihli *Türkiye Komünist Partisi Ana Tüzüğü* adındaki Manatov'un liderliğindeki HTKP'ye ait olduğu düşünülen belgede Türk toplumunun kökünden değişmesi ya da değiştirilmesi yolunda talepler vardı. Bu bağlamda memleketi proleter iktidara devretmek için piramit sistemli Sovyetlerin kurulması, özel mülkiyetin kaldırılması, bütün ticari ve sınai teşebbüslerin millileştirilmesi, şahsi mal ve mülk fazlasına el konulması ile paranın kaldırılıp yerine mübadele usulünün getirilmesi esastı.[237]

HTKP Mustafa Kemal hükümetini burjuva elinde olmakla suçlamıştır. Partinin 25 maddelik beyannamesine göre Türkiye Bolşevikleri şura sistemini kabul etmiş, dini hükümetten ayırmış ve ona serbestlik vermiş, her milletin geleceğini tayin hakkına saygı duymuş ve dış borçları reddetmiştir.[238] Salih Hacıoğlu bir yazısında eski dünyayı zenginlerin milyonlarca insanı esir gibi çalıştırdığı, emeklerini sömürerek onları fukara bıraktığı bir yer olarak nitelemiştir. Yeni dünya ise ona göre zengin ve fakirin eşitlendiği, mal ve mülkün millete ait olduğu, rütbelerin kaldırıldığı, okul, hastane ve eczanelerin ücretsiz olduğu bir dünyaydı.[239] Ankara'da Bolşevik propagandası yapmak

---

[233] Erdem, **1920 ve Sol Muhalefet**, s. 160.
[234] Akal, **İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri**, s. 89-90; Harris, a.g.e., s. 98-99.
[235] Hablemitoğlu, a.g.e., s. 148; Yurtdışına sürülen Şerif Manatov'un yerine HTKP'nin başına Baytar Binbaşı Salih Bey geçmiştir.
[236] CA, Ebis No: 01003105, Fihrist No: 3.
[237] Harris, a.g.e., s. 102.
[238] Akbulut ve Tunçay, **Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)**, s. 117-118; Erdem, **1920 Yılı ve Sol Muhalefet,** s. 166-167.
[239] Akbulut ve Tunçay, **Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)**, s. 116.

üzere Rus Bolşeviklerden 2 milyon altın ruble talep ederek, bu parayla halk ve ordu arasında ihtilal ve ayaklanma çıkarmayı ve hükümeti değiştirmeyi amaçladıkları iddia edilen HTKP üyeleri Yeşil Ordu mensuplarıyla birlikte İstiklal Mahkemesinde yargılanmıştır. Mahkeme dosyasındaki bilgilere göre Komintern ve Mustafa Suphi'nin temsilcisi olarak Türkiye'ye gelen Süleyman Sami[240] ile görüştükleri ve Türkiye'de bu gizli teşkilatın genişletilmesi için para yardımı konusunda söz aldıkları belirtilmektedir.[241]

HTKP Anadolu'da Bolşevik Rusya'nın ideolojisine en yakın olan teşkilattı. İdeolojilerinin İslam'a entegre edilmesinden ziyade dini devlet işlerinden ayrı tutmuşlardır. Salih Bey Bolşevikliği anlatırken herkesin eşit olacağını, bir kişinin neyi varsa diğerinin de aynısından olabileceğini söylemiştir. Salih Bey propaganda yaparken bu fikirlerin Mustafa Kemal Paşa tarafından da kabul edildiğini belirterek, Türkiye'nin de Rusya ile birleşeceğini ve Rusya'daki şura hükümetinin Anadolu'ya da geleceğini anlatmıştır.[242] İdeolojik farklılık nedeniyle Yeşil Ordu'dan ayrılan parti daha sonra RTKF'nin kurulmasıyla yeni bir hamle yapma gereği hissedecek ve Halk İştirakiyun Fırkasında yeniden Yeşil Orduyla birlikte hareket ederek illegal durumunu legal hale getirecektir.

Anadolu'da komünizm cereyanlarını etkileyen en önemli fırka Bakü'de kurulan Türkiye Komünist Fırkasıdır. 1-7 Eylül 1920 tarihlerinde yine Bakü'de *Birinci Doğu Halkları Kurultayı* toplanmıştır. Bu kurultaya 235'i Türk olmak üzere 1891 delege katılmıştı. Bolşeviklerin Doğu'ya yöneldiğinin göstergelerinden biri olan bu kurultayda 4 Eylül'de alınan kararlarla Türkiye'deki Milli Mücadele'ye destek verilmiş, Türk işçi ve çiftçilerinin örgütlenmesi tavsiye edilmiştir.[243] Aslında Rusya'daki Türk komünistlerinin teşkilatlanması Moskova'da 22-25 Temmuz 1918 tarihlerinde toplanan *Türk Sosyalistleri Konferansı* ile başlamıştır.[244] Fırka olarak teşkilatlanması ise iki yıl sonra Bakü'de ilk kongresini yaptığı sırada, Birinci Doğu Halkları Kurultayından üç gün sonra 10 Eylül 1920'de, gerçekleşmiştir. Yavuz Aslan'a göre TKF'nin kesin kuruluş tarihi 15 Eylül 1920'dir.[245] TKF teşkilatı tarafından İstanbul, Zonguldak, Trabzon, Nahcivan ve Tuapse'de şubeler açılmıştır. Partinin istihbarat şubesi tarafından Anadolu'ya 34 kişi gönderilmiş ve bunlar ülke içerisine dağılarak 30 adet rapor hazırlamışlardır.[246] Ayrıca Trabzon'da İkbal, Ankara'da Yeni Gün, İstanbul'da İleri gibi burjuva gazeteleri sosyalizm yanlısı yazılar yazmaya başlamış; Erzurum'daki Albayrak gazetesi ile Eskişehir'deki İşçi ve Arkadaş gazeteleri de açıkça komünist fikirleri savunmaya devam etmiştir.[247] Hatta Albayrak gazetesi çalışanlarından Mithat ve Cevat Beylerin

---

[240] Süleyman Sami bir konuşmasında; "TKP, Türkiye'de komünist devrimi gerçekleştirmek üzere Moskova'da kurulmuştur. Sovyet Rusya hükümeti Türkiye işleri için bu örgütle ilişkide bulunmaktadır…" ifadelerini kullanmıştır. Bkz. Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi**, s. 623.
[241] Sayılgan, **Solun 94 Yılı 1871-1965**, s. 129-131.
[242] CA, Ebis No: 01003105, Fihrist No: 3.
[243] Yavuz Aslan, **Birinci Doğu Halkları Kurultayı**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s. 45, 239-240.
[244] Yavuz Aslan, **Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi**, TTK, Ankara, 1997, s. 49-50.
[245] Aslan, a.g.e., s. 244.
[246] Aclan Sayılgan, **Türkiye'de Sol Hareketler**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2009, s. 90.
[247] **TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-1**, (Çev. Yücel Demirel), TÜSTAV, İstanbul, 2004, s. 17.

başında olduğu bir heyet 8 Ağustos 1920'de Kâzım Karabekir ile görüşüp bir halk hükümeti kurmayı dahi istemişti.[248] Anadolu'daki bu gazeteler dışında Bakü'de TKF tarafından çıkartılan Yeni Dünya gazetesinin 2000 nüshası ve Bolşevizm ile ilgili bazı kitaplar da ülkeye sokuluyordu.[249] TKF üyeleri Bakü'deki ilk kongreden sonra Ankara'ya gelme kararı almışlardır. 16 kişiden oluşan heyet Kars'ta Moskova'ya gitmekte olan Ali Fuat Paşa başkanlığındaki elçilik heyetiyle karşılaşmış ve görüşmüştü. Ali Fuat Paşa hatıralarında Kars'ta Rus Elçisi Mdivani heyetinde rastladığı Mustafa Suphi'nin daha ilk bakışta memlekete Kominternin gerçek komünist elçisi gibi görünmek istediğinin fark edildiğini yazmıştır.[250]

Mustafa Suphi geldiğinde Bakü'de İttihatçılardan kurulu bir komünist partisi vardı. Suphi bu teşkilatı dağıtarak fırkayı yeniden yapılandırmıştır.[251] İlk iş olarak hükümetle ilişki kurmaya çalışan Suphi, temsilcisi olan Süleyman Sami'yi Ankara'ya göndermişti.[252] Bunun dışında daha birçok ilde teşkilatlanmaya gidildi. Örneğin Erzurum'da çoğu esnaflardan oluşan 17 kişilik ve Bayburt'ta işçilerden kurulu yedi kişilik teşkilat yapılmıştı. Trabzon'da ise Yusuf Kemal tarafından kayıkçılar ve hamalcılar arasında yapılan teşkilata zenginler, Müdafaa-i Hukukçular ve burjuvalar girmişti.[253] Erzurum Kongresi'nden sonra Bolşeviklerden yardım temin etmek için Bakü'ye giden Fuat Sabit, yazdığı bir mektupla buradaki TKF'ye katıldığını belirtip düşüncelerini şöyle aktarmıştır:

- Komünizm prensipleri her memlekete özgü olarak değişir. Türkiye'de Avrupa'daki gibi proletarya yoktur. Bu yüzden ülkenin kendine özgü bir siyaseti olmalıdır.
- Komünizm de sadece çalışanların seçmeye hakkı vardır. Komünist parti her komünistim diyeni almaz. İşçileri 3 ay, aydınları ise 6 ay denemeye tabi tutar.[254]

Mustafa Suphi'nin liderliğindeki TKF'nin programında; devletin şekli şuralar cumhuriyeti olarak belirtilmiş, ordunun Kızıl Ordu gibi teşkilatlanması öngörülmüştür. Dini konularda özgürlüğün sağlanacağı, kimsenin inançlarından dolayı eleştirilmeyeceği, dini kurumların devletten ayrılarak cemaat teşkilatı şeklinde bırakılacağı belirtilmiştir. Dil ve kültür konularında özgürlük, her milletin hür olacağı federasyon sistemi, tamamen bağımsız olmak isteyen milletlere plebisit uygulama, üretimin millileştirilmesi, kadınların çalışabilmesi için çocuklara yuva gibi özellikler de TFK programında yer almaktaydı.[255]

Süleyman Sami Eskişehir'de Mustafa Kemal ile yaptığı görüşmede TKF'nin amacını *Türkiye'de içtimai inkılap husulüne çalışmak* olarak açıklamıştır. Mustafa Kemal'in soruları üzerine

---

[248] Akbulut, **Albayrak Olayı**, s. 61.
[249] Sayılgan, **Türkiye'de Sol Hareketler**, s. 91. Nitekim bu gazetelerin memleket dahiline sokulmasına bir örnek Baba Mehmet'in Rusya'dan Anadolu'ya takasıyla silah kaçırırken Yeni Dünya gazetelerini de getirmesidir. Bkz. Sayılgan, **Türkiye'de Sol Hareketler**, s. 64.
[250] Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, s.38.
[251] Aslan, a.g.e., s. 86.
[252] Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)**, s. 204-206.
[253] **TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-1**, s. 35.
[254] CA, Ebis No: 01001606, Fihrist No: 212, (18 Kasım 1920).
[255] Aslan, a.g.e., s. 244-257.

Rusya'nın komünizm yoluna girdiğini, ezilen mazlum İslam milletlerine hakimiyet ve özgürlük verdiğini ve Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin başında eşraf ve zorbaların olduğunu bunun da köylü ve işçinin ezilmesine yol açtığını söylemiştir. Paşa ise cevap olarak bu konuyu bildiğini ve bazı tedbir ile ıslahatların yapılacağını söylemiştir.[256] Süleyman Sami'nin İttihatçıların TKF'deki ajanı olduğuna dair iddialar da vardır. Bu iddiaya göre aslında Mustafa Suphi adına çalışmak için değil talimat almak üzere Ankara'ya gelmiştir.[257] Mustafa Kemal Paşa Süleyman Sami vasıtası ile Mustafa Suphi ve Mehmet Emin Bey'e bir mektup göndermiştir. 13 Eylül 1920 tarihli bu mektupta İstanbul Hükümeti'nin kabul ettiği barış şartlarının reddedildiği, milletin büyük çoğunluğunun çiftçi ve köylülerden oluştuğu, emperyalizme karşı savaşıldığı ve TKF'nin de aynı amaç ve kanaat ile çalışmakta olduğunun memnuniyetle karşılandığı belirtilmiştir. Yine mektupta, uygulanan idari sistemin Sovyet idari teşkilatından farksız olduğu ve toplumsal inkılabın BMM tarafından idare edildiği anlatılmıştır. Mustafa Kemal mektubunda ayrıca milletin birlik ve beraberlik mukavemetini bozabilecek zamansız teşebbüslerden kaçınmak gerektiğini vurgulayıp, bir çalışma yapılacaksa bunun sadece BMM aracılığıyla yapılabileceğini söylemiştir.[258] Mektup değerlendirildiğinde Mustafa Kemal Paşa'nın hariçten gelecek akımları kontrol altında tutmak istediği ve aynı doğrultuda hareket ettiklerini belirterek de onları yıldırmaya çalıştığı görülebilir. 8 Kasım 1920'de TKF Merkez Komitesi, savaş ortamının getirdiği koşullar gereğince işgale karşı Anadolu'yu savunan hükümetin desteklenmesi, ancak kontrolü tamamen hükümetin yüksek memurlarına ve burjuvaziye bırakmadan işçi ve köylüler arasında sınıf bilincini arttıracak faaliyetlerde bulunulmasına karar vermiştir. Böylece bir yandan İtilaf Devletlerine karşı olan düşmanlık ortamından faydalanılacak, diğer taraftan da Bolşevizm'e sempati duyan akımlar güçlendirilecekti.[259]

Mustafa Suphi her zaman Türkiye Komünist Fırkası adındaki bir partinin Anadolu'dan yönetilmesi gerektiğini biliyordu. Anadolu'ya geçip faaliyetlerini yürütmek için uygun zamanı bekliyordu. Bu nedenle 3 Ocak 1921'de TBMM riyasetine gönderdiği yazıda Bakü'de kurdukları TKF'nin memlekete nakil kararı aldığını bildirmiştir. Milli Mücadele'ye destek veren yaklaşık 25 kişinin yanlarında komünizmi anlatan yayınlarla birlikte ülkeye girme isteğini iletmişlerdir.[260] Zaten bu istek yapıldığı sıralarda Ankara'ya Rus büyükelçisi olarak atanan Mdivani ile birlikte Mustafa

---

[256] **TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-1**, s. 97-98.
[257] Mehmet Perinçek, **Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri**, 3. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s. 54-56.
[258] **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, 9, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002, s. 328-329.
[259] **TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-1**, s. 154-155.
[260] CA, Ebis No: 01001007, Fihrist No: 2, (3 Ocak 1921); Aslında izin istenen bu seyahatin 1920 yılının son ayından beri planlandığı bilinmektedir. Müdafaa-i Milliye Vekaletinden TBMM riyasetine gönderilen yazıda Bakü'deki Suphi ve dört arkadaşının 25 Aralık 1920 akşamı Gümrü'ye varmalarının muhtemel olduğu, sonra da uygun bir refakatle Ankara'ya geleceklerinin Şark Cephesi Kumandanlığınca bildirildiği belirtilmiştir. Bkz. CA, Ebis No: 01001635, Fihrist No: 221, (26 Aralık 1920). 29 Aralık 1920'de Mustafa Kemal tarafından Kâzım Karabekir'e gönderilen yazıda ise Ankara'da komünizm cereyanlarının yayılma eğilimde olduğu, eğer Mustafa Suphi gelirse cereyanlarının daha da körüklenebileceği belirtilmiştir. Bir kez kendisinin görülmesinden sonra mütalaa-i devletlerinin işar edilmesini rica etmiştir. Bkz. CA, Ebis No: 01001635, Fihrist No: 221, (29 Aralık 1920). Zira 2 Ocak 1921'de Çerkez Ethem'e karşı asker gönderilmesini engellemek için demiryolu işçilerini greve çağıran Ankara'daki Yeni Dünya gazetesi idarehanesi tahrip edilmiş ve sahibi Arif Oruç tutuklanmıştır. Tutuklamalar daha sonra THİF üyelerine de yayılacaktır. Bkz. Akbulut ve Tunçay, **Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)**, s. 219-220.

Suphi'de Kars'a gelmiş bulunuyordu. Ali Fuat Paşa ile burada bir görüşme yapan Suphi, Kominternin, Türkiye'de kesin olarak komünizmin tatbik edilmesine dair bir kararı olmadığını ve Mustafa Kemal Paşa'nın prensiplerinin anlaşılmaya çalışıldığını, anlaşılanlarında uygun bulunduğunu söylemiştir.[261] Kâzım Karabekir'in Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta Mustafa Suphi ve rüfekasının Kars'ta hudut dışına çıkarılması münasip görülmeyip, Erzurum'a kadar seyahatine müsaade edilmesine ve burada halkın tezahüratları ve gazete yayımı sayesinde hudut dışına çıkmaları mecburiyetini sağlamak üzere Erzurum Valisiyle gerekenlerin konuşulduğu yazılmaktadır. Bu tedbirlerin hariçte tepki çekmesini önlemek için halkın kendi protestosu olduğuna dair beyanname yayınlanması da önerilmiştir.[262] Daha sonra Mecliste yaptığı konuşmada da Suphi'den idaresiz ve milliyetsiz birisi olarak bahseden Mustafa Kemal Paşa hiçbir zaman merkezi dışarda olan bir teşkilatla ilişkide bulunamayacaklarını vurgulamıştır.[263]

Erzurum'a gelen Mustafa Suphi ve heyetinin Ankara'ya gitmesine izin verilmemiş ve geri dönmeleri için Trabzon'a gönderilmişlerdir. Ancak 28 Ocak 1921'de Trabzon'da tekneye bindikten sonra denizde öldürülmüşlerdir.[264] Böylece Bakü'deki TKF organizasyonu büyük bir yara almış ve Ankara'daki sol örgütler daha çok önem kazanmıştır. Mustafa Suphi beraberindekilerinin öldürülmesi Almanya'daki Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht cinayetlerine benzetilmiştir.[265] Mustafa Suphi ve beraberindekilerin ölümünden sonra TKF merkezinde Türkiye'deki anti-komünist tutum daha net anlaşılmıştır. Bir raporda Türkiye'de yapılan anti-komünist propagandanın dayanak noktalarının kadınların açık gezdirilmesi, zenginlerin öldürülmesi gibi İslami geleneklere ters düşen konularda olduğu söylenmiştir. Hatta Türkiye'ye giden komünistlerin yanlarında bol para taşıması ve lüks içerisinde bulunması da toplumun tepkisini çekmiştir. Ayrıca Tesanüdcü Grup tarafından Bolşeviklikle İslam birleştirilmeye çalışılarak İslamiyet'e hizmet amaçlanmıştır. RTKF ise hükümet parasıyla tayin edilen ve Bolşevikler aleyhine çalışan bir fırkadır. Rapora göre Türkiye'de hariçten gelenlere karşı kötü bir intiba vardır. Bu nedenle Türkiye'ye komünist adıyla kimse gönderilmemeli ya da gönderilse dahi yanında az para bulundurmalıdır. Çünkü Türk halkı dışardan gelen komünistlerin parayla Ruslara satılmış olduğunu düşünmektedir.[266] Başka bir belgede ise Bakü'den gelen Bolşeviklerin; dükkanları kapatıp alışverişe izin vermeyeceği, bütün evlerin aranıp kıymetli eşyalara el konulacağı, camilerin kapatılıp kadınların zorla açılarak sokağa çıkarılacağı gibi eylemlerde bulunacağı hakkında propaganda yapılıyordu. Oysa bu propaganda neticesinde dükkanlarını kapatıp halkı gösteri yapmaları için tahrik eden bizzat polis memurları olmuştur.[267] Mustafa Suphi ve arkadaşlarının akıbeti olayında görüldüğü üzere Milli Mücadele Dönemi'nde komünizm algısını şekillendirmek çok zor değildir. Nitekim devlet eliyle planlanmış bir olaya cahil

---

261 Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, s. 37.
262 CA, Ebis No: 01001188, Fihrist No: 35, (3 Ocak 1921).
263 **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**, s. 173.
264 Sayılgan, **Türkiye'de Sol Hareketler**, s. 113.
265 **TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-2**, (Çev. Yücel Demirel), TÜSTAV, İstanbul, 2004, s. 121.
266 **TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-2**, s. 44-46.
267 **TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-2**, s. 124.

bir halkın nasıl alet edilebildiğinin en önemli örnekleri burada görülmüştür. Asıl önemli olan nokta çoğu zaman olduğu gibi bu dönemde de ülkeyi yönetenlerin komünizm hakkında düşündükleri olmuştur.

2.2. Cumhuriyetin İlk Dönemi'nde Komünizm Algısı (1923-1938)

Milli Mücadele Dönemi bittiğinde Ankara'daki komünist faaliyetler bastırılmış durumdaydı. Ancak İstanbul'da TİÇSF faaliyetlerine devam ediyordu. Şefik Hüsnü liderliğindeki hareket Aydınlık gazetesi etrafında toplanmıştı. Bu gazetenin kapatılmasından sonra yasadışı olarak komünist hareket devam etmiştir. Devletin komünist hareketi devamlı takip ettiği bu dönemde yapılan soruşturma ve yargılamaların sıklığından anlaşılmaktadır. Ancak ciddi boyutlarda hapis cezalarının verilmesi 1938 ve sonrasında gerçekleşecektir.

2.2.1. Devlet Destekli Komünizm Algısı

Türkiye'de komünizm algısı devlet tarafından uluslararası konjonktüre de uygun olarak şekillendirilmeye çalışılmıştır. Milli Mücadele Dönemi'nde Bolşevik Rusya ile olan ilişkiler paralelinde zaman zaman komünizme ılımlı bakılmasına rağmen, gelişmesine müsaade edilmemiş ve çeşitli yargılama süreçlerine gidilmiştir. Hükümeti devirmek suçlamasıyla, komünistlik yasadışı bir faaliyet olarak lanse edilmiştir. Ancak bu dönemde emperyalist devletlere karşı komünizm bir tehdit unsuru olarak da kullanılmıştır. Barış sürecinde istenilen şartların sağlanabilmesi için Batılı ülkelerin taleplerine karşı Misak-ı Milli sınırlarının gerçekleştirilmesinde komünist olma tehdidi rol oynamıştır. Bu dönemde komünistlikten kast edilen şey aslında Bolşevizm'dir. Çünkü komünizm Rusya ile eşleştirilmiş ve gerek bilgi edinme gerekse propaganda konusunda Rusların yaptıkları takip edilmiştir. Nitekim komünizm ve komünistliğin yanında Bolşeviklik ve Bolşevizm kavramları da dönemin idarecileri tarafından sıklıkla kullanılmıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra neredeyse her iki yılda bir komünist tutuklamaları yapılmış ve komünizme karşı oluşturulan olumsuz algı güçlendirilmiştir. Uzun yıllar devam eden bu tutuklamalardan anlaşılan sol görüşlerin savunuculuğunu yapanların ve çeşitli sol teşkilatlara mensup olanların devlet tarafından sürekli takip edildiğidir. Komünist tutuklamaları ülkede bir komünizm tehlikesi olduğunun gösterilmesini sağlamış, bu durum da zamanla anti-komünist kitlelerin oluşmasına ve komünizm savunucularının yer altına çekilmesine neden olmuştur. Bu faaliyetler, Hükümet yanlısı basın-yayın organları aracılığıyla devamlı kamuoyuna duyurulmuştur. Ayrıca tutuklamalar, Batılı devletlere de ülkenin geleceği hakkında mesajlar göndermek için kullanılmıştır. Türkiye'deki Komünist faaliyetler 29 Ocak 1947'de İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in açıklamasına göre devlet tarafından beş safhada ele alınıyordu: 1919-1925 arasındaki dönem, 1925-1928 arasındaki dönem, 1928-1935 arasındaki dönem, 1935-1945 arasındaki dönem ve 1945'den

sonraki dönem.[268] Cumhuriyet'in ilanından Şeyh Sait İsyanına kadar süren birinci dönemde komünistler görece serbest şekilde yayın yapabilmekte ve faaliyetlerini yürütebilmekteydi. İsyanla birlikte oluşan olağanüstü ortam içerisinde Takrir-i Sükun Kanunu çerçevesinde onlar da yargılanmış, anayasayı ihlal ve hükümeti devirmek gibi suçlamalarla karşılaşmışlardır. İkinci dönemde komünist faaliyetler yeraltına inmek zorunda kalmıştır. Komünistlere ve propagandalarına karşı ciddi mücadeleler verilmiş ve ilk dönemdeki suçlamalarla kovuşturmalar sürmüştür. Üçüncü dönemde ise komünist faaliyetlerinin orduya sızdığının anlaşılması üzerine Askeri Mahkeme ve Askeri Ceza Kanunları tatbik edilmeye başlanmıştır. Böylece hüküm giyenler daha ağır cezalar almaya başlamıştır. Dördüncü dönemde Donanma ve Kara Harp Okulu davalarıyla komünistlerin ordudaki varlığı temizlenmeye çalışılmış, komünistler iktidar mücadelelerinde kullanılmış, İkinci Dünya Savaşı ile birlikte anti-komünist ve anti-faşist gruplar arasında ilk mücadeleler ortaya çıkmıştır. Son dönemde ise çok partili hayata geçiş ve Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte anti-komünist ve anti-faşist cepheler arasındaki mücadele şiddetlenmiştir. Araştırmanın ikinci bölümünde 1923-1938 yılları arasındaki, üçüncü bölümünde 1938-1950 arasındaki, dördüncü bölümünde ise 1950-1960 arasındaki dönem incelenecektir.

2.2.1.1. 1923-1925 Yılları Arasındaki Dönem

Büyük Taaruz'un başarıyla sonuçlanmasının ardından Türkiye için barış görüşmelerine gidecek süreç başlamıştı. Lozan'daki barış görüşmeleri öncesinde Ankara Hükümeti Batı'nın Türkiye hakkındaki Bolşevikleşme korkularını gidermek için 1923 yılının 1 Mayıs kutlamalarını fırsat bilerek komünistlere karşı operasyon yapmıştır. Vatan gazetesinin 1 Mayıs'taki sayısında Vanlı Kâzım isminde birinin gizli beyannameler bastırıp işçileri isyana teşvik ederken yakalandığı bildiriliyordu. Haberde Vanlı Kâzım serserilikle uğraşan, macera peşinde biri olarak gösterilmiştir. Aynı haberde polisin bu şahsı uzun süre adım adım takip ettiği de belirtilmiştir.[269] Polisin ciddiyetle takip ederek suçüstü yakaladığı biri hakkında gazetede yer alan yakıştırmalar komünistlikle uğraşanların kötü bir imaja sahip olduğu algısını yayma çabası olarak görülebilir. Sovyet Elçisi Aralov'un ülke içerisinde komünistlere yönelik uygulamalar konusunda yetkililerle sıklıkla görüştüğü bilinmektedir. Hükümetin komünistlerin halka açık toplantılarına izin vermediği ve Aralov'un protestolarının dikkate alınmadığı görülmüştür.[270]

Moskova'dan idare edilen Komintern, 16 Mart 1920'de İtilaf Devletleri tarafından işgal edilen İstanbul'un Türklerin kontrolüne geçmesinden endişe etmiştir. Bunun nedeni de Türklerin Ankara'da olduğu gibi İstanbul'daki komünist faaliyetlere de son vereceği korkusu idi.[271] Hükümet kutlamalar

---

[268] TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 11, Toplantı: 2, Cilt: 10, 16.11.1951, s. 66. Bu bölümde sadece 1938'e kadar olan döneme yer verilecektir.
[269] "Şehrimizde Bir Komünistin Tevkifi", **Vatan**, (1.05.1923), s. 1.
[270] "Aralof Yoldaş", **Vatan**, (3.05.1923), s.1.
[271] Gökay, a.g.e., s. 202-203.

sırasında TBMM'ye yürüyen ve sekiz saatlik çalışma günü, hafta tatili ve işçi bayramı isteyen Şefik Hüsnü'nün de içinde olduğu bir grup elebaşını tutuklamıştı. Sanıklar Türkiye'de sosyal ve siyasi düzeni yıkmak, işçileri isyana teşvik etmek, gizli teşkilat kurmak ve komünist doktrinleri yayarken yabancı devletlerle ilişki kurmaktan Hıyanet-i Vataniye Kanunu kapsamında yargılanmışlardı.[272] Ayrıca bazı gazeteler yasaklanmış ve Amele Teali Cemiyeti kapatılarak 1 Mayıs da işçi bayramı yerine bahar bayramı olarak ilan edilmiştir.[273] Ancak Lozan Antlaşması imzalandıktan sonra vatan hainliğiyle suçlanan tutukluların hepsi serbest bırakılmıştır.[274] Çünkü Lozan Barış Antlaşması'na ek sekizinci protokolde Türkiye'nin genel af ilan etmesi kararlaştırılmıştı.[275] Bu durum yargılamanın dış etkenler neticesinde beraatla sonuçlandırıldığını göstermektedir.

İstanbul'da Hükümete bağlı işçi cemiyetleri hiçbir sorun olmadan bayramı kutlarken, muhalif cemiyetlerden Mürettibin Cemiyeti de 1 Mayıs'ı kutlamış ancak komünist oldukları yönündeki iddiaları reddetmiştir.[276] Aslında mürettiplerin ciddi anlamda komünistlikle suçlanması 1923 Sonbaharındaki grevleri sırasında gündeme gelmişti. Grev kavramının bir komünist unsur olarak görülmesi işçi hakları konusunda toplum bilincinin çok düşük olduğunu göstermektedir. Buna rağmen 1 Mayıs 1923'teki gibi erken bir tarihteki komünistlik suçlaması sadece Hükümete muhalif bir yapıda olmalarıyla izah edilebilir. Bu tutuklamalarından sonra Hükümet kendi sendikalarını kurmuş ve bunları muhalif işçi hareketine karşı bir mücadele aracı olarak kullanmayı düşünmüştür. Kurulan bu sendikaların temel amacı işçileri sınıf mücadelesinden ve politikadan uzak tutmak olmuştur.[277] Cemiyet olarak bakıldığında 1923 yılında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e iki işçi teşkilatı kalmıştır. Bunlar Beynelmilel İşçiler İttihadı ve Türkiye İşçi Derneğidir. İstanbul'da bulunan ve SSCB ile bağlantılı olan bu kuruluşların dışında 1922 yılında kurulan ve 26 Ekim 1923'te Türkiye Umum Amele Birliği adını alan İstanbul Umum Amele Birliği de vardır.[278]

Yeni anayasanın ilan edildiği 1924 yılında İstanbul'daki 1 Mayıs kutlamalarna izin verilmemiş, Amele Birliği merkezinde yapılacak toplantıya izin verilmemiş ve enternasyonal marşının çalınması yasaklanmıştır. Aydınlık gazetesi binasına yapılan baskın ise bir sene sonraki kapatma kararının öncüsü gibi duruyordu.[279] Komünistler yaşanan herhangi bir olumsuz olayın sorumlusu arandığında ilk akla gelen gruptu. 1924 yılında İstanbul Valisi olan Reşit Bey bir gece vakti komünistlerin vilayeti

---

[272] Harris, a.g.e., s. 181-182; Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)**, s. 325-326.
[273] Zürcher, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İşçiler**, s. 135; Aralov'a göre Türkiye'de sanayi olmadığından sosyalizm olamazdı fakat amele cemiyetleri sosyalizmi ortaya çıkaran cemiyetlerdi. Türk çiftçisi ise sosyalist değildi. Türk akidesi herşeyden önce vataniydi. Bkz. "Aralof Yoldaş", **Vatan**, (3.05.1923), s.1.
[274] **Dr. Şefik Hüsnü Deymer Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları**, Erden Akbulut (Der.), Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2010, s. 26.
[275] **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, 2, (Çev. Seha L. Meray), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, s. 99.
[276] "Amele Bayramı", **Vatan**, (2.05.1923), s. 3.
[277] A. Şnurov, **Türkiye Proletaryası**, Yar Yayınları, İstanbul, 1973, s. 43.
[278] Zürcher, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İşçiler**, s. 167.
[279] Şaban Öztürk, **Türk Solunun Hapishane Tarihi**, Yar Yayınları, İstanbul, 1972, s.61.

işgal ettiğini, emniyet kuvvetlerinin vilayeti kurtardığını, ancak komünistlerin kaçtığını anlatan bir haber yaymıştır. Bir kurguya dayanan bu olayda birkaç kişi öldürülecek, sıkıyönetim ilan edilecek ve böylece olağanüstü durum ortaya çıkacaktı. Reşit Bey böyle bir olay kurgulaması sonrasında görevden alınmıştır.[280] Ancak bu olayda dikkat çeken nokta, komünistlerin düşmanlaştırılmasıydı.

1925 yılında solcu kesim üzerinde yeni bir tutuklama dalgası yaşanmıştır. Şeyh Sait İsyanı sırasında isyancıların destek toplamak için yaydığı iddialar arasında yeni rejimin dine yönelik politikası kasten yanlış yorumlanıp din dışı olmakla suçlanmış, hatta Bolşevikliğin getirileceği ileri sürülmüştür.[281] Feodal düzeni devamlı eleştirerek bu isyana karşı Hükümetin yanında olmalarına rağmen Aydınlık ve Orak Çekiç gazeteleri çevresinde toplanan solcu kesim de Takrir-i Sükûn Kanunu kapsamında tutuklananlar arasında yer almıştır. Aydınlık ve Orak Çekiç gazeteleri başka bir takım muhalif ve de muhafazakâr yayınlarla birlikte 12 Mart 1925'te kapatılmıştır. Mustafa Kemal Paşa Cumhuriyeti ve orduyu kötü yönde etkileyecek yayınlar yapanların yasalara göre en şiddetli şekilde cezalandırılacaklarını söylemişti.[282] Doğudaki isyanın kullanılarak solcu kesimin hedeflenmesinin nedenlerinden birinin de Aydınlık ve çevresine rakip bir takım işçi örgütlerinin kışkırtmaları olduğu iddia edilmektedir. Buna dayanak olarak gençlerin sendikalara hâkim olmaya başlaması gösterilebilir. Çünkü tutuklananların yaklaşık yarısı gençlik teşkilatındandı.[283] Baskılara rağmen Amele Teali Cemiyetinin 1 Mayıs etkinliklerinde Şefik Hüsnü'nün hazırladığı bir beyanname üç bin adet basılmıştı. Bu beyanname nedeniyle Aydınlık Kütüphanesi ve Amele Teali Cemiyetinin ileri gelenlerinden oluşan 38 kişi tutuklanmış, komünistlik teşkilatı ve propagandası yaparak iç güvenliği ihlal ile rejimi değiştirmek suçlamasıyla Ankara'daki İstiklal Mahkemesinde yargılanmışlardır. Hükümet, yalnızca işçi cemiyetlerinin merkez-i umumilerinde kutlama yapılmasına izin vermişti.[284] 7, 10 ve 15 senelik üç kategoride verilen cezalardan hüküm giyenler, 18 ay sonra, 1926 yılının Cumhuriyet Bayramı'nda çıkartılan bir afla tahliye edilmiş[285], kısa bir süre hapiste kaldıktan sonra faaliyetlerine geri dönmüşlerdi. Amele Teali Cemiyeti de komünizmin merkezi olma ihtimaline karşı kapatılmıştı.[286]

Askeri Tıp Okulunda 1925 yılında meydana gelen komünistlik faaliyetleri incelendiğinde; komünist olduğu iddia edilen talebelerin gerçekten de çocukça bir ilgiden ziyade bu cereyanın teşkilat boyutunda bulundukları anlaşılmıştır. Sivil kimseler tarafından yönetilen teşkilatın Ankara, İzmir ve Edirne'ye kadar uzanan bir nüve halinde eğitim kurumlarında gençleri etkilemeye çalıştığı tespit edilmiştir. Bu nedenle komünizm cereyanı sadece askeri tıp mektebinde değil birçok kurum ve

---

[280] Abidin Nesimi, **Yılların İçinden**, İkinci Basım, Nöbetçi Yayınevi, 2008, s. 46.
[281] Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980, s. 366.
[282] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, ATAM, Ankara, 2006, s. 569.
[283] Akbulut ve Tunçay, **İstanbul Komünist Grubu'ndan**, 2, s.187-188.
[284] İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Belge No: 001505392006; Akbulut ve Tunçay, **İstanbul Komünist Grubu'ndan**, 3, s.12; Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)**, s. 370-373.
[285] Tunçay, **Sol Akımlar (1908-1925)**, s. 368-373; Akbulut ve Tunçay, **İstanbul Komünist Grubu'ndan**, 2, s.18.
[286] İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Belge No: 001505393006.

müessesede hissedilmiştir. Askeri Tıbbiyede yaygınlaşmasının en önemli nedeni Dr. Fuat Sabit Bey'in burada bulunmasıdır. Bu akımla başa çıkabilmek için Dr. Fuat Sabit Bey'in ilişiğinin kesilmesi ve soruşturulması, bu okuldan atılanların diğer okullara kabul edilmemesi ve düzeni bozmak suçlamasıyla ilgililerin İstiklal Mahkemesine sevk edilmeleri önerilmiştir.[287] Takrir-i Sükûn Kanunu ile birlikte komünizm faaliyetlerinin ilk evresi kapanmıştır. Komünistlerin yargılanmaları 1925 yılında İstanbul'da bulunan Amerikan misyonunun periyodik olarak tuttuğu basın özetleri raporuna da yansımıştır. Bu raporda Zekai Bey'in[288] Hakimiyet-i Milliye'deki yazısına değinilmiştir. Zekai Bey'e göre Türkiye'de komünistlerin yargılanması Sovyet karşıtı bir hareket olarak yorumlanmaktaydı. Ancak komünizmin, anti-Rus duygusu anlamına gelmediğini vurgulayan yazar, sadece Rus sisteminin Türkiye'nin ihtiyaçları ve sosyo-ekonomik şartları gereği kaosa yol açacağına ve sosyal düzeni bozacağına devlet tarafından inanıldığını belirtmiştir.[289] Komünist tutuklamalarına yol açan bu görüş devletin fikri bir mücadeleden yoksun olduğunu ve kolluk güçleri aracılığıyla yayılan fikirleri durdurmaya çalıştığını göstermektedir.

2.2.1.2. 1925-1928 Yılları Arasındaki Dönem

İkinci safhada 1925 yılında gerçekleşen tutuklamalar ve çıkarılması yasaklanan yayınlardan sonra Hafi Türkiye Partisi (HTKP) mensupları çalışmalarını illegal şekilde yürütmeye zorlanmıştır. Böylece yasal olarak komünizm propagandası yapmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. 1925 yılında 15 yıl hapis cezası alan HTKP'nin lideri Şefik Hüsnü yurtdışındaydı. Yeni kanunla birlikte cezaların düşmesini fırsat bilen Şefik Hüsnü 1927'de yeniden Türkiye'ye girmiştir. Bu arada Viyana'da toplanan Türk komünistleri faaliyet planlarını hazırlamıştır. Hedefleri Türkiye'de bir ihtilal yaparak proletarya iktidarını kurup Sovyetler Birliğine iltihakı gerçekleştirmekti.[290]

1927 yılında ise HTKP sekreteri Vedat Nedim Tör'ün polise itirafçı olmasıyla birlikte yasadışı komünist örgütlenme büyük bir darbe almıştır. Anayasayı ihlal ve meclisi devre dışı bırakmakla suçlanan 57 kişiden 25'i beraat etmiş geri kalanlar ise bir aydan altı aya kadar ceza almışlardır.[291] Cezaların bu kadar az olmasının nedeni 1926 yılında çıkartılan Türk Ceza Kanunu'nda komünistlikle ilgili ciddi cezaların yer almamasıdır. 1936 yılında kanuna eklenecek 141 ve 142'nci maddelerle ve daha sonraki yıllarda bu maddelerin güncellenmesiyle birlikte komünistlikle suçlananlar giderek ağırlaşan hükümlerle karşılaşacaktır. 1927 yılındaki tutuklamalar, basına komünistlik yapmanın hıyanet olduğu vurgulanarak yansımıştır. Cumhuriyet gazetesinin verilen bilgilere göre işçinin yoğun olduğu tütün depolarında bir takım beyannameler dağıtılmıştır. Türkiye'de komünist fikirlere sahip kimselerin esaslı suretle çalışmadıkları, ancak bu kişilerin hariçten kışkırtıldığı söylenen haberde işçi

[287] CCA, 30.18.1.1/14.34.1, (3 Ağustos 1925).
[288] Zekai Apaydın 1924'te Londra Büyükelçiliğine atanmıştır.
[289] **United State High Comission American Embassy Constantinople**, 867.9111/101, (15 July 1925).
[290] TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 1, Cilt: 4, 29.01.1947, s. 67.
[291] Sadi, a.g.e., s. 707; Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar (1925-1936)**, s.53-54

arasında yayılan Bolşevik fikirleri bir esasa dayanmayan milli mahiyette olmayan fikirler olarak görülmüştür. Yapılan tahkikatta bu komünistlerin hariçten idare edildiği, yedi üyenin Türkiye'deki komünistleri temsilen SSCB'de hazır bulunduğu anlaşılmıştır. Bunların başında SSCB'ye firar eden Dr. Şefik Hüsnü Bey vardır. Ayrıca şair Nazım Hikmet, eski tıbbiye talebesi Hasan Ali gibi isimler de bu yedi kişi arasındadır. Gazetede Şefik Hüsnü'nün yurda nasıl girdiği, nereye gittiği ve teşkilattaki yeri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Yine merkez-vilayet-hücre teşkilatlarının oluşumu hakkında detaylar anlatılmıştır. Merkez Komite Şefik Hüsnü, Vedat Nedim (Tör), Şevket Süreyya (Aydemir), Elektrikçi Nuri, Vanlı Kâzım, Hamdi Şamilof gibi isimlerden oluşmaktadır. Şefik Hüsnü'nün tutuklanması, Amele Teali Cemiyetinin komünistlerle ilişkisi, İngiltere'nin Türkiye'de komünizm olduğu iddiasını ortaya atması, İzmir ve Ankara'daki davalarda neşredilen diğer konulardır.[292] Haberde Vedat Nedim'in itirafçı olduğuna dair bir bilgiye yer verilmemiştir. Gazetelerde yer alan haberlere göre beraat eden komünistleri hiçbir otel müşteri olarak kabul etmek istememiştir. Sanıkların firari olmasından şüphelenen otel sahipleri hürriyet varakası istemiş, sanıklar da savcılığa giderek bu konudaki mağduriyetlerini anlatmışlardır. Bunun üzerine bazı tedbirler alınmıştır.[293]

2.2.1.3. 1928-1935 Yılları Arasındaki Dönem

1928 yılında İstanbul'da 45 kişinin tutuklanmasıyla başlayan üçüncü safha komünistlerin yeniden toparlanma evresi olarak görülmüştür. 1935'e kadar Adana, Trabzon, Ankara, Samsun ve İzmir gibi çeşitli yerlerde komünist teşkilatları ortaya çıkarılmıştır. Bu devirde Nazım Hikmet'in şiirleri yaygınlaşırken, Marks ve Engels başta olmak üzere Marksist eserlerin çevirileri yapılmıştır. Komünistler belirledikleri amaçlara ulaşmak için hücre teşkilatlarını ve sendikaları kullanmışlardır. Hücrelerde eğitim verilirken, sendikalar yoluyla da HTKP'ye toplu katılım sağlanması düşünülmüştür. Halkevleri, mektepler, ordu ve devlet daireleriyle fabrikalar ve gençlik teşkilatları gibi önemli mevkilere sızmak da bu devrenin önemli faaliyetleri arasındadır. Ayrıca bu dönemde komünistler köylere de ilgi göstermiş ve devlete karşı propaganda içine girmişlerdir.[294] Mahkeme sürecinde savcının söylediğine göre komünizm, bireyin ve devletin güvenliğini bozan, mülkiyete ve borçlanmaya karşı, aile, kadın ve çocuklara yönelik fikirleriyle yasaya aykırı bir düşüncedir. Komünizm SSCB'nin dışındaki bütün devletlerde anayasal düzeni bozmak istemiştir. Teorileri bilim dışı olduğu kadar işledikleri suç da sayısızdır.[295] Savcının fikriyatında komünizm hakkında bir genelleme yapıldığı açıkça görülmektedir. Komünist olan herkesin aynı emelleri paylaşmasını beklemek hukuki açıdan da doğru bir yaklaşım değildir. Ancak komünistlerin cephesinden yaşananlara bakıldığında özellikle proletaryanın iktidara gelişinin ana hedef olduğu anlaşılmaktadır.

---

[292] "Şehrimizde Keşfedilerek Azası Tamamen Tevkif Olunan Komünist Şubesinin Bütün Esrarını, Tarz-I Faaliyetini Bu Nüshamızda Neşir Ediyoruz", **Cumhuriyet**, (20.11.1927), s.1-2.
[293] "Komünizm Maznunları", **Vakit**, (16.01.1928), s.5.
[294] TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 1, Cilt: 4, 29.01.1947, s. 67.
[295] "Where Free Thought Ends in Turkey", **The Manchester Guardian**, (18.12.1928), p. 6.

Aile ve çocuk konusunda ise komünistler baskın amaçlara sahip değillerdi. Yine de komünistlerin örgüt prensipleri gereği kimliklerini açık etmeleri yasaktı. Örneğin 1928'de SSCB'den geldiğinde önce Ankara'daki mahkûmiyetinden beraat eden Nazım Hikmet, başka bir mahkûmiyet kararı için İstanbul'a gidip kendisini savunmuştur. Nazım Hikmet burada şöyle demiştir:

> Ben hiç bir teşkilata mensup değilim. Ben Marksizm ve komünizmin yalnız ve bilhassa edebiyattaki tezahüratıyla (görünümleriyle) alakadarım. Rusya'da sırf edebiyatla meşgul oldum. Birçok edebi cemiyetlere girdim. Elan (şimdi de) bu sıfatı muhafaza ediyorum. Oradaki Türkçe çıkan edebi mecmualarda (dergilerde) yazılarım vardır. Bundan maada (başka) Rusça ve Ukrayna dilinde çıkan mecmualarda yazılarım tercüme edildi. Ufak bir yazım Moskova'da filme alındı. Birisi de kabul edilmek üzere idi; bilmem ne oldu. Buraya bilhassa halk, amele (işçi) ve köylü edebiyatını neşretmek için geldim. Burada Sol Cenah (Sol Kanat) isminde bir mecmua çıkaracağım.[296]

Nazım Hikmet'in bu demeci gerçeğe uygun değildir. Nazım Hikmet demeci verdiği tarihlerde TKP içinde muhalefet görevini sürdürmekte ve Şefik Hüsnü'nün yerine parti lideri olma çabası içerisindeydi.[297]

1929 yılında hüküm giyenlerin bir kısmı küçük yaştaki tütün işçilerinden oluşmaktaydı. Bu sanıklar, komünizm perdesi altında irticai beyannameler dağıtarak halkı Hükümet aleyhine kışkırtmak istemişlerdir. Savcının söylediğine göre sanıklar komünistlik yapmaktan değil, dini taassup ve yobazlığı kullanarak halkı Hükümet aleyhine galeyana getirmek ve memleketi ihtilale sevk etmekle suçlanmıştır. Ancak mahkemedeki sorgulamalara bakıldığında komünistlik üzerinde durulduğu göze çarpmaktadır. Sanıkların hiçbiri karakolda verdikleri ifadeleri kabul etmemiş ve işkence altında verdiklerini söylemişlerdir. Zira dışardaki komünistler bu operasyonda tutuklananlara çeşitli işkenceler (bayılıncaya kadar dövülme, gözlerini oyma, kızgın demirle dağlama vb.) yapıldığını ileri sürüp, kara propaganda ile Hükümete karşı bir öfke oluşturarak arkadaşlarının serbest kalması için çalışmışlardır. Bu propaganda ve inkâr faaliyeti komünistlere en başından beri öğütlenen kendini savunma yöntemlerindendir. Onlara göre Kemalist burjuva Hükümetinin gerçek siyasetini anlatan ve 1 Mayıs'ın anlamı konusunda işçileri aydınlatan bir bildiri yüzünden mahkemeye verilmişlerdi.[298] Bu yaşanan durum toplumun komünistleri dışlayarak, uzak tutma çabasına bir örnektir. Nitekim Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'da 5-6 Ağustos gecesi Eskişehir'deki tren garında komünistlerin davalarına da bakacak Temyiz Mahkemesi hâkimlerinin bulunduğu bir ortamda komünistlik aleyhinde demeç vermiştir. Bu demeçte Türk milletinin içtimai düzenini bozacak girişimlerin yenilmeye mahkûm olduğunu, milletin vatansız ve milliyetsiz kişilerin gizli niyetlerini anladığını, yolundan sapmayacağını ve en önemlisi köylü, işçi ve ordunun beraber olduğunu vurgulamıştır. Hâkimlere direkt olarak seslenen Mustafa Kemal Paşa Türk milletinin haklarını müdafaa ederken işaret ettiği noktalara dikkat edilmesini istemiştir.[299] Devletin başındaki

---

[296] Kemal Sülker, **Nazım Hikmet'in Gerçek Yaşamı-2**, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1967, s. 7.
[297] Sayılgan, **Solun 94 Yılı**, s. 195-198.
[298] **Türkiye Komünist ve İşçi Hareketi**, Aydınlık Yayınları, İstanbul, 1979, s. 221.
[299] **Atatürk'ün Söylev Demeçleri**, 2, s. 278-279.

şahsın komünistler aleyhindeki düşünceleriyle yargı organları üzerindeki olumsuz etkisi gerek devletin tüm kurumları gerekse toplum nezdinde komünizm algısını da olumsuz yönde etkilemiş olmalıdır. Komünistlerin Mustafa Kemal Paşa'nın nutkuna verdiği cevap şöyledir:

> Türkiye burjuvazisi, Cumhurreisinin ağzıyla Eskişehir İstasyonunda TKP'ne harp ilân etti. Bu, çoktandır devam eden bir muharebenin burjuva devletinin en yüksek makamı tarafından resmen tasdiki demektir Bir müddet evvel de, Başvekil ismet Paşa Meclisle söylediği bir nutukta komünistlere taarruz etmişti. Mustafa Kemal Paşa, komünistlere uzun uzadıya küfür ettikten sonra onları ordu kuvvetiyle tehdit etmiş ve ilk defa olarak komünistlere karşı mücadelede, Türkiye amelesinden, köylüsünden ve esnafından yardım dilemiştir. Demek oluyor ki, geçen zaman zarfında Türkiye Komünist hareketi, burjuvazi içinde daha mühim bir tehlike haline gelmiştir. Bu iki hareket her şeye rağmen, hareketimizin inkişaf etmekte olduğuna delildir. Türkiye komünist hareketi, Türkiye amelesinin hareketidir. TKP Türkiye amelesinin partisidir. Bu hareket ve bu parti, Türkiye'de köylü ve fakir esnaf tabakalarının da menfaatlerini müdafaa eden yegâne kuvvettir.[300]

Komünistler Mustafa Kemal Paşa'nın nutkunu kendi varlıklarının bir kanıtı olarak yansıtarak Türkiye'de güçlü bir şekilde faaliyet gösterdiklerinin propagandasını yapmışlardır.

Mahkeme sürecinde sanıkların komünizm hakkındaki düşünceleri sorulmuştu. Sanık Şükrü ifadesinde komünistliği işçinin iktisadi çıkarlarını savunan bir felsefe olarak tanıdığını belirtmiş, Şarfman ise komünistliği iki sınıf mücadelesinden doğan bir düşünce olarak tanımlamıştır. Hüsamettin komünizmi Milli Mücadele'ye olan desteğinden ötürü benimsediğini söylerken, İsmail ise komünizmin irtica olarak görülmesini reddetmiş, komünizmi işçi sınıfının mefkûresi olarak ifade etmiştir. Sanıklardan komünizm hakkında en bilgili olanı ise Dr. Hikmet (Kıvılcımlı) idi. Hikmet Bey ifadesinde komünizmin başarılı olması için iktidarın işçi olan kimselerin elinde bulunması gerektiğini, komünizmin suç olmadığını, her şeyden evvel maddeci olan komünizmde tabiatın maddi etkiler altında akıp giden bir seyir izlediğini söylemiştir.[301] Yargılama sonunda tutuklanan 35 kişiden 24'ü hüküm giymiştir. Bunlardan Hikmet (Kıvılcımlı), Hüsamettin, İsmail 4 yıl 6 ay ceza alırken, Şarfman 4 yıl, Şükrü ise 2 yıl ceza almıştır.[302] 1926 yılında çıkarılan ceza kanununda komünistliğin ciddi bir suç sayılmaması nedeniyle sanıklar burada da Hükümeti devirmeye teşebbüs suçundan hüküm giymişlerdir. Ancak tutuklamaların yabancı basına yansıması farklı olmuştur. Amerika'daki bir gazetede polisin komünist olduğu iddia edilen 22 kişiyi İzmir ve İstanbul'da tutukladığı ve propaganda yapmakla suçladığını belirtilmiştir. Çeşitli mektupların ve manifestoların bulunmasıyla sanıkların faaliyeti Türkiye'de komünizmi yayma girişimi olarak görülmüştür.[303] Nitekim Cumhurbaşkanlığı Arşivindeki bir belgeye göre İzmir'de 10 kişilik bir komünist toplantısının yapıldığı ve 136 sayfalık bir üye defterinin olduğu, komünistlerin arasındaki bir casus tarafından bildirilmişti.[304]

---

[300] **1929 TKP Davası**, Erden Akbulut (Der.), TÜSTAV, İstanbul, 2005, s. 133-134.
[301] **1929 TKP Davası**, Erden Akbulut (Der.), TÜSTAV, İstanbul, 2005, s. 11-41.
[302] Sayılgan, **Solun 94 Yılı**, s. 197; Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar (1925-1936)**, s. 73.
[303] "Communism in Turkey", **The Waco News Tribune**, (22.04.1929), p. 1.
[304] CA, Ebis No: 01010937, Fihrist No: 18, (10 Şubat 1929).

Komünist tutuklamaları 1930'lu yıllarda da devam etmiştir. Devlet bu yıllarda komünizme karşı bir politikaya başlamak, Halkevlerini bu ideolojiye karşı milli duyguları telkin eden bir konumda tutmak, talebe cemiyetlerinin yayınlarını tetkik etmek, komünist öğretmenler hakkında tedbir almak gibi yollara başvurmuştur. Ayrıca Dahiliye Vekaletine; komünizm lehine olan neşriyatı engelleme, SSCB'de tahsil görüp gelenleri yurtdışına çıkarma, izinsiz SSCB'ye gidenleri geri almama, komünizm cezalarını arttırma, propaganda filmlerinin gösterimine mani olma, Sovyet telsizlerinin Doğu'daki propagandasını engellemek gibi görevler verilmiştir.[305] Bu yıllarda tutuklamaların seyri komünistlik propagandasının ordu ve donanmada görüldüğü iddialarıyla değişmiştir. O ana kadar işçi bayramlarında, çeşitli gazete, dergi, broşür, beyanname vb. araçlarla yaygınlaştırılmaya çalışılan propagandanın hedef kitlesi fabrika, tramvay ya da liman gibi işletmelerde çalışan işçiler veya öğrencilerdi. Ancak bunların yanı sıra bir de askerler arasında çeşitli propaganda belirtileri görülmüştü. 1930 Ağustosu'nda dağıtılan beyannamelerde daimi ordunun kaldırılması konusu işlenmiş, Maltepe'deki bir zabıt mektebinde çeşitli komünist beyannameleri yakalanmış ve Trabzon'da askeri itaatsizliğe sevk eden bir grup tutuklanmıştır. Bunların dışında ihtilalin yıldönümü nedeniyle 7 Ekim 1930'da takipler başlatılmış, Ankara ve İzmir'de de çeşitli beyannameler ele geçirilmiştir.[306] Yine her sene olduğu gibi 1930'da da 1 Mayıs arifesinde çeşitli tutuklamalar olmuştur.[307] 1931 yılında ele geçirilen beyannamelerde orduyu isyana teşvik mahiyetinde yazılar görülmüştür.[308] Ayrıca Dahiliye Vekaletinden vilayetlere gelen bir yazıda 1931 yılının 1 Mayıs'ı için hazırlanan beyannamelerde seçimleri eleştiren, halkın oy vermesini istemeyen, halkı tahrik eden içerik tespit edilmiştir. Bu nedenle bakanlık komünistlerin sıkı bir gözlem altına alınarak, bu beyannamelerin dağıtılmasının engellenmesini ve postanelerde gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir.[309]

Hükümet ve yönetim organları ile kolluk kuvvetlerinin önleyici tüm çabalarının yanı sıra Komintern de Türkiye'deki propaganda ve yayılma faaliyetleri çerçevesinde bazı amaçlar belirlemiştir. 1932 yılındaki bir raporda Kominternin Türkiye'deki çalışmaları şöyle özetlenmiştir:

- Türk gençliğini kontrol altına almak için gençlik üzerinde etkili öğretmenlerin yer aldığı yayınlar yapmak,
- Türk ordusunda komünizm propagandası yapmak,
- İstanbul, İzmir, Adana, Zonguldak gibi işçi nüfusunun yoğun olduğu yerlerde komünist teşkilatlanmanın ilk basamağı olan hücre teşkilatını kurmak,
- Ülke içindeki Rus müesseselerden komünizmi yayma konusunda faydalanmak,

[305] CA, Ebis No: 01011147, Fihrist No: 11, (Mart 1932).
[306] CCA, 30.10.0.0/208.421.19, (1932).
[307] **Dr. Şefik Hüsnü Deymer Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları**, s. 50.
[308] Kazım Alöç, "Moskova'nın Maşası Olan Şefik Hüsnü Perişan Bir Halde İtiraflarını Yazmaya Başladı", **Kırklı Yıllar-5**, TÜSTAV, İstanbul, 2006, s. 29.
[309] Sansür ve İktidar, s. 124-125.

Bu kapsamda uygun olan gençler eğitim için SSCB'ye getiriliyordu. Komünist teşkilatlanmanın merkezinde SSCB'de eğitim alan Hasan Ali (Ediz), Nazım Hikmet, Şefik Hüsnü, Mehmet Reşat gibi isimler vardı. Gençler bu isimlerin yazdıklarının etkisinde kalıyordu. Kominternin gençler üzerindeki planlarının Türkiye'de vücut bulduğu örnekler mevcuttur. Ankara'daki bir lisede çalışan Türkçe öğretmeninin Nazım Hikmet'in şiirlerini öğrencilerine ezberlettiği tespit edilmiştir. 1931 senesinde Edirne Sanayi Mektebi talebeleri karlardan orak ve çekiç yaptığından tahkikata uğramıştır. Yine mektep mecmualarının bazılarında komünistlerin parmağı olduğu ortaya çıkarılmıştır. Gençler okullarda neşriyatla, spor etkinlikleri ile propaganda altında tutulmuştur. Hatta memlekete giren Rus neşriyatlarını takip edecek insanlar hep fenni kıtaata gittiğinden, orduda propaganda yapmak için askere gidecek yaştaki gençlere odaklanılmıştır. Amele arasında ise gizli hücreler kurulması, işçinin komünizm bilgisinin arttırılması, propaganda amaçlı neşriyatın yurda sokulması ve işçilere Rusya'da ücretsiz eğitim verilmesi diğer faaliyet konularıdır. Komünizmin eğitim kurumlarına sızma çabalarına karşı ciddi tedbirler alınması düşünülürken, Abidin Nesimi 1927-1933 yılları arasında liselerdeki matematik, geometri ve trigonometri gibi derslerde okutulan kitapların Marksist teoriye göre yazıldığını iddia etmiştir. SSCB'de ücretsiz eğitim verilmesi diğer faaliyet konularıdır. Abidin Nesimi'ye göre bu kitapların kullanılmasının nedeni CHP'nin ve Talim Terbiye Kurulu üyelerinin cehalet içinde kitapların muhtevası hakkında bilgi sahibi olmamasıdır.[310]

1929 yılında Moskova'dan gelen bir komünistin notlarında Türkiye'deki komünizm karşıtı terörden yılmayıp ordu içinde çalışmak, Halk Fırkasının içine sızarak fırkayı kendini feshetmeye zorlayıp memleketin bu idareden kurtulmasını sağlamak, komünizmin benimsenmesi için aydın sınıf ve muallimleri elde etmek gerektiği yazılıydı. 1927-1931 yılları arasında Türkiye'deki komünist muallimler haritasına göre 10'u şehir merkezi 4'ü ilçede olmak üzere 14 farklı idari birimde 25 tane komünist öğretmen bulunmaktaydı.[311] 1933 yılındaki bir haritada da (Bkz. Ek 1) komünizme ait iki risalenin ele geçirildiği yerler gösterilmiştir. Buna göre ele geçirilen 1 numaralı risale Edirne, Trabzon, Sivas, Yozgat, Adana, Gaziantep, Urfa, Aydın ve Denizli'yi kapsarken, iki numaralı risale ise Edirne, Aydın, Yozgat, Kayseri, Elbistan, Gaziantep, Urfa, Diyarbakır ve Erzurum'da tespit edilmiştir.[312]

Komünistler arasında 1932 yılında da çeşitli tutuklamalar yapılmış ve beyannameler ele geçirilmiştir. Şubat ayında İzmir'de gizli kışkırtıcılık yapan bir şebeke ortaya çıkarılmıştır. Nisan sonlarına doğru yaklaşan 1 Mayıs nedeniyle etrafa beyanname yapıştıran 5 kişi daha tutuklanmıştır. Bu kapsamda 15 yaşındaki bir çocuğa para vererek beyanname dağıttırıldığı tespit edilmiştir.[313]

---

[310] Nesimi, **Yılların İçinden**, s. 55.
[311] CA, Ebis No: 01011147, Fihrist No: 11, (Mart 1932).
[312] CA, Ebis No: 01019811, Fihrist No: 11, (7 Şubat 1933).
[313] "Komünist Şebekesinin Merkezi Bulundu", **Akşam**, (15.02.1932), s.1; "Komünistler", **Akşam**, (26.04.1932), s.1; "Komünistler", **Akşam**, (28.04.1932), s.2.

Bunların dışında da yılsonuna kadar tutuklamalara devam edilmiştir. 1932 tutuklamaları Amerikan basınına da yansımış, Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki dostluğa rağmen Türkiye'nin kendi içinde komünistlikle savaştığı[314] ve Haziran ayında 20 komünisti tutukladığı aktarılmış, Aralık ayında ise 2'si kadın 17 kişiyi 7 yıl cezaya çarptırdığı yazılmıştır.[315] Amerika'dan bu haberlere bakıldığında Türkler için komünizmle mücadelenin Türk-Sovyet dostluğu nedeniyle zor ilerleyeceği anlaşılıyordu.

1933 yılında *Gece Gelen Telgraf* adlı eserinde komünizm propagandası yapması nedeniyle Nazım Hikmet yeniden tutuklanmıştır.[316] Adı geçen eserde Nazım Hikmet *Bu yazı uzun seneler dünya emperyalizminin şarkta kanlı bekçiliğini yapan Çarlık Rusya'sının ne suretle öldüğüne dair* başlıklı bir yazı kaleme aldığı gibi Rus devrimini öven, *Gömlek, Pantolon, Kasket ve Fötre Dair* başlıklı yazısıyla da proletarya sınıfının durumunu anlatan metinler ortaya koyuyordu.[317] Nazım Hikmet'in birçok şiirinde daha komünist öğelere rastlanılıyordu. Örneğin; meşhur şiirlerden *Salkım Söğüt*[318] de geride kalan bir komüniste ağladığı, *Sesini Kaybeden Şehir* kitabındaki *Mektup* adlı şiirinde Lenin'i savunduğu,[319] *Sovyet Demokrasisi* adlı kitabında da SSCB'deki kanunlardan bahsederek çocuk, aile ve özgürlük konularındaki iddialara cevap verdiği görülür.[320] Bu eserlerden anlaşılmaktadır ki Nazım Hikmet bir şair olduğu kadar komünizmi savunmak rolünü de kendisinde bulan ve fikirlerine taraftar kazanmaya çalışan birisiydi. Atatürk Dönemi'nin değişmeyen Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras komünist olarak nitelenen Serteller'den Zekeriya Sertel'in komünist sayılamayacağını sadece eşi Sabiha Sertel'in tesiri altında kaldığını, ancak onun da Nazım Hikmet'in fikri esiri olduğunu söylemiştir.[321] Nazım, kendi fikirlerini üstün şiir yeteneği ile kitlelere yaymak konusunda oldukça başarı kazanmış, bu durum onu mücadele edilmesi gereken kişiler arasına sokmuştur. Sıradan bir proletere örgüt içerisinde verilen işler; meslektaşları arasından örgüte üye kazandırma, bildiri dağıtma, grevlere katılma şeklindeydi. Yönetici kadrolar ise beyanname, bildirileri ve kitap yazma, tercüme yapma, gazete ve dergi çıkarma gibi faaliyetler içerisindeydiler. Nazım Hikmet, birçok gazete ve dergide çalışmış, çeşitli gazete ve dergilerin çıkmasına öncülük etmiş, bunun haricinde de sanatsal kişiliği ile şiir, piyes, roman, masal, mektup ve incelemeleriyle birçok alanda adını duyurarak işçi kadrosu ile yönetici kadrosunun üzerine çıkmıştır. Nazım Hikmet'in şiir yeteneğini ve fikir dünyasını Ahmet Haşim şöyle anlatır[322]:

Nazım öyle bir tehlikedir ki,
Kendisinden kurtulmak için onu asmak gerek,

---

314 "Like Soviet-in Russia", **Asbury Park Press**, (03.06.1932), p. 7.
315 "Communist Sentenced", **Lincoln Evening Journal**, (21.12.1932), p. 8.
316 Sülker, a.g.e., s. 230; Öztürk, a.g.e., s. 131, 136; İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Belge No: 001505296006.
317 Nazım Hikmet, **Gece Gelen Telgraf**, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul, 1932, s. 16-19, 24-26.
318 Nazım Hikmet'in bu şiiri en yakın arkadaşlarından olan Milli Mücadele'de birlikte Ankara'ya daha sonra da Rusya'ya gittiği, ancak daha sonra fikirlerini değiştirip Hükümete yakın bir yol izleyen Vala Nurettin'e yazdığı iddia edilir.
319 Nazım Hikmet, **Sesini Kaybeden Şehir**, Remzi Kitaphanesi, 1931, s. 30-33.
320 Nazım Hikmet, **Sovyet Demokrasisi**, Selamet Basımevi, 1936, s. 28-32.
321 Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950**, Üçüncü Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s. 141.
322 Sertel, **Hatırladıklarım**, s. 147.

Fakat o kadar kuvvetli şairdir ki,
Sonra da önüne diz çöküp ağlamak gerek.

Ahmet Haşim'in Nazım Hikmet hakkındaki bu dizeleri aslında toplumun Nazım hakkındaki fikirlerine uygun bir nitelik taşır. 1949 yılında başlayacak af tartışmalarında bu durum daha iyi izlenebilecektir.

Nazım Hikmet'in bildiri dağıtan işçilerle bağlantısı olduğunun düşünülmesi üzerine hakkında açılan dava sonucu Bursa'daki Ağır Ceza Mahkemesine gitmiş ve orada suçun vasfı değişmiştir. Nazım Hikmet sadece propaganda yapmaktan değil, anayasanın tamamını değiştirme, İcra Vekilleri Heyetini devre dışı bırakma ve Rus Şuralar Cumhuriyeti idaresi şekline girmek için Türkiye'de komünist partisi adı altında gizli fırka teşkil etmekle suçlanmıştır.[323] Oysa o dönemlerde Nazım Hikmet muhalif bulunduğu HTKP'den uzaklaşmıştı. Nazım Hikmet'in Şefik Hüsnü yurt dışındayken parti yönetiminin kendisine verilmesi için Enternasyonal yönetimine başvurduğu, ancak bu talebinin kabul edilmediği ileri sürülmüştür. Nazım'a Moskova'dan verilen görev Şefik Hüsnü'nün emrine girmesi, yayın faaliyetlerinde etkin olmasıydı. Bu olaydan sonra Nazım HTKP'den uzaklaşmıştır.[324] Nazım'ın Rus ajanı olduğu düşüncesinin Moskova'da aldığı eğitim, Enternasyonal ile olan ilişkileri, Rus devrimine ve Lenin'e övgüleri gibi nedenlerle ortaya atıldığı düşünülebilir. Fakat Nazım Hikmet'in anne tarafından akrabası olan ünlü komutan Ali Fuat Cebesoy bu iddialara karşı; Nazım'ın komünistlik ideolojisini kabul ettiğini, ancak hiçbir zaman Ruslara alet olmak istemediğini söylemiştir. Hatta Rus ajanı olmadığı için Nazım'ın öldürülmeye çalışıldığını, bu tehlike ortadan kalkana kadar polis gözetiminde uzun süre ayakkabı boyacılığı yaptığını söylemektedir.[325] Nazım Hikmet kitleler üzerinde çok etkili bir şairdi ve bu nedenle CHP de onu kendi tarafına çekmeye çalışmıştı. Ancak o bu teklifi kabul etmemiştir.[326] Oysa Şevket Süreyya gibi HTKP kadroları içerisinde yer alan bir isim Hükümetle anlaşıp kolayca saf değiştirmiştir.

Aynı tarihlerde bazı gazete ve dergilerde Bolşevik Rusya'yı öven ya da yeren yazılar da görülmekteydi. Akşam gazetesinin Vala Nurettin'in Rusya gezisinden sonra yazdığı yazılar bu kapsamdaydı. 10 Mayıs 1932'de Va-Nu kısaltmasıyla Vala Nureddin'in yazdığı köşe yazısında Bolşevik Rusya'nın sanayileşmesi, insanların kendilerinden önce ülkelerini düşünmesi övülmüş, fakat 160 milyon insanın yeni sistemin deneği olması eleştirilmiştir.[327] Yine aynı gazetede Bolşevik fırkasının tarihini, devlet teşkilatını, Kominterni, kadın-erkek ilişkilerini anlatan yazılar dahi çıkmıştır.[328] Bu durum Rusya'da olup bitenlerin aktarılmasının bu dönemlerde devlet tarafından

---

323 Sülker, a.g.e., s. 231.
324 Nesimi, **Türkiye Komünist Partisi'nde**, s. 81, 109; **Dr. Şefik Hüsnü Deymer Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları**, s. 49.
325 Cebesoy, **Askeri ve Siyasi Belgeler**, s. 241.
326 Berkes, **Unutulan Yıllar**, s. 82-83.
327 Vala Nurettin, "Bolşevik Rejimine dair bir tefelsüf", **Akşam**, (10.05.1932), s.3.
328 Vala Nurettin, "İnkılaptan sonraki Bolşevik", **Akşam**, (17.05.1932), s.3; Vala Nurettin, "3 üncü Enternasyonal", **Akşam**, (18.05.1932), s.3; Vala Nurettin, "Sovyet Cumhuriyetlerinde kadın ve erkek münasebetleri ve çocuk meselesi", **Akşam**, (20.05.1932), s.3.

tehlikeli görülmediğini anlatmaktadır. Ancak bu köşe yazılarına gelen tepkilere bakıldığında yazıların sahibini Rusya'yı övmekle suçlayanlar olduğu gibi, kendilerini komünist olarak tanımlayanlar da yazarı bu ideolojiyi tahrif etmekle itham etmiştir.[329] Devletin bu yazıları engelleme ve sansürleme politikası ise özellikle II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş dönemlerinde başlamıştır. Oysa 19 Mayıs 1932'deki Hükümete yakın bir gazetedeki köşe yazısında SSCB'deki mülkiyet karşıtı ve aile birliğini bozucu ilkelerin Türkiye'de kabul edilmediği, iki ülke arasında farklılıklar olduğu üzerinde durularak ilk ipuçları verilmiştir. Türkiye'de komünizme doğru bir gidişin olmadığının ilan edilmesi gerektiği vurgulanan yazıda iki devletin birbirlerine saygı duyarak dostluklarını devam ettirebilecekleri belirtilmiştir.[330] İngiliz gazetelerinin birinde çıkan yazıda ise ilk bakışta Türkiye'de zenginliğin ve sınıf bölünmelerinin olmamasından dolayı ülkenin komünizme elverişsiz olduğunun düşünülebileceği, buna rağmen birkaç yıldır devam eden gizli propaganda ve devrimci broşürler sayesinde, İstanbul ve İzmir gibi yurtdışında basılan yasaklanmış yayınların dolaştığı sanayi bölgelerinde komünizmin yayıldığı aktarılmaktaydı.[331]

Kadro dergisinin 1932 yılındaki kuruluşuyla birlikte Türk kamuoyunda fikirsel anlamda yeni bir dönem açılmıştır. Eski komünistlerden Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev Tökin ve Burhan Asaf Belge'nin yanında Atatürk'e yakın olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun birlikte kurduğu Kadro dergisi 1934 yılındaki kapatılışına dek 36 sayı yayınlanmıştır. Dergi, kapitalizm ve sosyalizm dışında ekonomik açıdan üçüncü bir yolun varlığını savunmuştur. Kadro dergisinin belirgin iki amacı olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki ekonomik bir sistem değişikliğini savunmak, diğeri ise Türk devriminin ideolojisini ortaya koymaktır. Kadro'nun ilk sayısında dünyada üç çeşit iktisadi mücadele olduğu belirtilmiş, Türkiye de bu saflardan üçüncüsünde gösterilmiştir. Buna göre Türkiye müstemleke ekonomisi yerine müstakil bir ekonomi kurma çabasında olan gruba dâhildir.[332] Ekonomik sistem olarak bir çeşit devletçilik taraftarı olan Kadroculara göre; devletçilik bağımsızlık mücadelesi veren ülkelere özgü, sınıf tezatlarını tasfiye edici, fakat sosyalizm ve kapitalizmden farklı bir yoldu.[333] Bağımsızlığın tamamen gerçekleşmesi için ekonomik kalkınmanın zorunlu olduğu ve bunun da devletçilikle sağlanabileceğini ileri süren Kadrocular; Türkiye'de birikmiş sermaye bulunmadığı için sınıfların da etkin olmadığını belirtmişlerdir. Onlara göre eğer devlet sermayeyi biriktirip kullanırsa sınıf mücadelesinin de önüne geçebilirdi.[334] Vedat Nedim bir yazısında Türk devletinin sınıfsız ve imtiyazsız bir devlet olmak istediğini vurgulayarak, henüz bu gerçekleşmemiş olmakla birlikte sınıfların siyasete etki edecek kadar çok açılmadığını söylemiştir. Türk devletçiliği kendine özgü bir sistem olarak tıpkı Bolşevik

---

[329] Vala Nurettin, "Rusya seyahatine dair iki kari mektubu", **Akşam**, (22.05.1932), s. 3.
[330] Cevat Nizami, "Rusya ve Biz", **Akşam**, (19.05.1932), s. 1-2.
[331] "Communism Growing in Turkey", **Observer**, (21.05.1933), p. 12.
[332] Dr. Vedat Nedim, "Müstemleke İktisadiyatından Müstakil İktisadiyatına", **Kadro**, 1, 1932, s. 8.
[333] Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, s. 450.
[334] Karpat, **Türk Siyasi Tarihi**, s.36; Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 464.

ve faşist ekonomik sistemlerdeki gibi tarihte yerini almalıdır.[335] Bu yazıdan bir yıl önce Mustafa Kemal Paşa'nın seçim çalışmaları sırasındaki 20 Nisan 1931 tarihli bildirisinde de, Türkiye ayrı ayrı sınıflardan meydana gelmemiş fakat iş bölümü yapmış ve türlü iş kollarına ayrılmış bir toplum olarak nitelenmiştir.[336] Korporatif bir sistemi betimleyen bu tabloya benzer şekilde Ziya Gökalp de mesleklerin lonca (korporasyon) şeklinde teşkilatlanması fikrinde, yerelden genele giden mesleki bir örgütlenme tasavvur etmişti. Bu tasavvur Tek Parti Dönemi'nde de benimsenmiş fakat aksi iddia edilmesine rağmen daha çok sınıf esaslı bir hal almıştır. CHP'nin 1935 programında Halkçılık anlatılırken de sınıf kavgalarının karşısına meslek gruplarının dayanışması koyulmuştur.[337]

Kadrocuların bir diğer özelliği tıpkı Almanya'daki Nazizm, İtalya'daki Faşizm, Sovyetlerdeki Bolşevizm gibi Türk devriminin de bir ideolojisi olması gerektiğini savunmalarıdır. Şevket Süreyya'ya göre Türk İnkılabı kendi prensiplerine ve bütün fikir unsurlarına sahip bir inkılaptı. Ancak bu unsurlar Türk inkılabına ideoloji olacak biçimde derlenmemişti. Fikir esasları prensip haline getirilip ideolojik bir sistemle bütünleştirilmeyen inkılabın, Süreyya'ya göre soysuzlaşmaması imkânsızdı. Bu inceleme ve derleme işi Türk aydınlarının işi idi.[338] Bu nedenle Kadro hareketine mensup yazarlar Mustafa Kemal Paşa'nın önünde Türk devriminin ideolojisini ortaya koymak çabasına girmişlerdir.[339] Kadro dergisinin önde gelen isimlerinden Şevket Süreyya Türk devrimini kendine özgü, Batı karşıtı olan ulusal kurtuluş mücadelelerine esin kaynağı olacak bir devrim olarak yorumlamıştır. Buna karşı Hüseyin Cahit ise dergisinde Türk devriminin kendine özgü şartlarda olmasına rağmen Batılı anlamda bir demokrasi devrimi olduğunu yazmıştır.[340] Yakup Kadri, Atatürk'ün hiçbir zaman komünizme eğiliminin olmadığını, fakat düşmanların ortak oluşu nedeniyle iki ülkenin birlikte hareket etmelerinin normalliğini vurgulamıştır.[341]

Kadrocuların materyalist tarih anlayışını farklı bir şekilde yorumlayarak Marksizm'den ayırma çabaları yazılarında dikkat çekmektedir. Onlara göre Marksizm bütün dünya için uygulanabilir bir ideoloji değildi.[342] Tüm bu düşüncelerine rağmen Kadrocular sermaye sahibi kesimlerin tepkisini çekmiştir. Özellikle İş Bankasının yönetimine giren Milliyet gazetesinin Kadro dergisi aleyhinde birçok yazı çıkmıştır. Bunlardan birinde Siirt Milletvekili Mahmut Soydan, Kadrocuları komünistlikle suçlamış bunun nedenini de savundukları devletçilik anlayışının komünist partisinin kongre kararlarında ve uygulama esaslarında bulunuyor olmasına bağlanmıştır.[343] Recep Peker de

---

335 Dr. Vedat Nedim, "Sınıflaşmamak ve İktisat Siyaseti", **Kadro**, 11, 1932, s. 17, 20.
336 Mahmut Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, s. 21.
337 Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, İkinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 122-125.
338 Şevket Süreyya Aydemir, **İnkılap ve Kadro**, 6. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 74, 77.
339 Mercan Yanardağ, **Kadro Hareketi**, 3. Baskı, Destek Yayınları, İstanbul, 2012, s. 127.
340 Örnek, a.g.e., s. 262.
341 Yakup Kadri, "Ankara. Moskova. Roma.", **Kadro**, 7, (1932), s. 8.
342 Yanardağ, a.g.e., s. 130
343 Mahmut Soydan, "Başvekilin Makalesi: Fırkamızın Devletçilik Vasfı", **Milliyet**, (5.10.1933), s. 1-2.

Kadro'nun görüşlerinin yabancı ideolojilerden esinlendiğini belirtmiştir.[344] Yakup Kadri hatıralarında, Recep Peker ve CHP Merkez İdare Heyetinin devamlı olarak Kadro dergisi'ni Atatürk'e şikayet ettiğini belirterek ve bu kişilerin derginin adını sosyalist partilerdeki *cadre* tabirine benzettiklerini söylemiştir. Böylece derginin yabancı ideolojilerle bağı olduğu savunuluyordu.[345] O dönemde sol kesimin en önde gelen ismi Şefik Hüsnü ise bu görüşlerin aksine Şevket Süreyya'yı, Kemalistlerin eline komünizme karşı mücadelelerinde kullanmaları için ideolojik bir silah vermekle suçlamıştır.[346] Sağcıların Bolşevik, komünistlerin *dönek* dediği Şevket Süreyya'nın yanı sıra dergi faşistlikle ve Türk gençliğini zehirlemekle suçlanmıştır.[347] Kadro dergisi etrafındaki tartışmalar 1934'te derginin kapatılmasıyla son bulmuştur. Hükümet 1929 yılındaki ekonomik buhrandan sonra çıkış yolu olarak, komünizme politik ya da ideolojik bir eğilimle alakası olmadan devletçiliği uygulamıştır. Hatta devletçilik ilkesi 1931 kongresinde CHP'nin parti programına girmiştir. Bu tartışmaların önemi Türkiye'de ilk kez komünizm karşıtlığının ahlaki ve siyasi boyutlarının yanında ekonomik boyutlarıyla da ele alınmasıdır.

Türkiye'de devletçilik uygulamaları *Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın* hazırlanmasıyla hızlanmıştır. İsmet İnönü'nün SSCB ziyaretinden sonra Türkiye'ye 8 milyon dolarlık faizsiz kredi verilmesi kararlaştırılmıştır. Alınan kredi Kayseri'deki dokuma fabrikası ile şeker fabrikalarının kuruluşunda kullanılmıştır. Sanayi planında gerekli malzeme ve makinalar da SSCB'den alınacaktı.[348] 24 Mayıs 1934'te yürürlüğe giren kredi anlaşmasına göre kredinin geri ödemesi 20 senede gerçekleşecek ve Türkiye'den SSCB'ye belli siparişlerle ihraç edilecek malların bedellerinden karşılanacaktı.[349] Türkiye ile SSCB arasındaki bu işbirliğine daha sonra İngiltere ile yapılan 13 milyon sterlinlik kredi anlaşması da eklenecek ve bu sayede Türk sanayisinin gelişimi devlet eliyle hızlanmış olacaktır. Böylece kapatılan Kadro dergisinin devletçi görüşleri uygulama alanı bulmuştur.

Zekeriya Sertel anılarında 1930'lu yıllardaki durumu anlatırken parti ve sendika kurmanın yasak olduğu bir toplum betimlemiştir. İşçiler bir araya gelseler dahi ancak başında Halk Fırkasından birinin olduğu bir örgüt kurabilirlerdi. Köylüler zaten örgütlenemezdi. Gençlik ve aydın kesim de örgüt kuramazdı. Kurulan ya da kurulacak örgütlerin hepsi Halk Fırkasının kontrolünde idi. Basında özgürce yazı yazmak mümkün değildi. Sıkı bir denetim altında ve telefonla verilen talimatlar doğrultusunda bir yayın politikası takip edilirdi. En küçük bir yanlışlıkta gazeteler kapatma cezası

---

344 Yanardağ, a.g.e., s. 154.
345 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, İkinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 108-109.
346 **Dr. Şefik Hüsnü Deymer Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları,** s.63.
347 Cahit Kayra, **1923-1950 Devletçilik Altın Yıllar**, 1, Üçüncü Baskı, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 178.
348 Perihan Ünlü Soylu ve Özlem Yaktı, "Devletçiliğe Yönelmede Bir Köşe Taşı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı", **History Studies**, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 2012, s. 371.
349 "Türkiye Cumhuriyeti ile Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri İttihadı Hükümetleri arasında sekiz milyon Amerikan dolarlık kredinin tahakkukuna dair protokolün tasdiki hakkında kanun", **T. C. Resmi Gazete**, 2709, (24.05.1934).

alır, sorumluları mahkemeye verilirdi.[350] Abidin Nesimi de verdiği bilgilerde bu ortamı destekleyen veriler sunmaktadır. 1935 yılında dergi çıkartmak istediğini söyleyen Nesimi, komünist olduğu gerekçesiyle buna izin verilmediğini söylemiştir. Bu yıllarda dergi çıkarmanın neredeyse imkânsız olduğunu, ancak broşür ve kitap çıkartmanın mümkün olabildiğini belirtmiştir.[351] Toplumda insanların birbirini etiketlediği bir dönem olan 1930'lu yılların sonunda selam verme şekilleri mensup olunan ideolojileri gösteren bir unsurdu. Selam verilirken el yukarı kaldırılırsa faşist, yumruk yapılırsa komünist addedilirdi. Kıyafette de renkler ideolojilere yorumlanırdı. Kırmızı Rusya'daki Kızıl Ordu'nun, kahverengi Nazi Dönemi Almanya'sındaki Fırtına Birliklerinin, siyah da faşist İtalya'daki yarı askeri örgütlerin rengiydi. Bunların dışında yeşil, mavi ve sarı renkleri de farklı kesimlerce kullanılırdı. İnsanların büyük çoğunluğu Nazizm'i Yahudi düşmanlığı, Faşizmi istilacılık, Komünizmi zengin malını paylaşmak gibi yorumluyordu.[352]

Bu dönemde ayrıca 1936 yılında çıkartılan İş Kanunu ile grevler yasadışı ilan edilmiş, 1938 yılındaki bir yasayla da basın ve dernek özgürlükleri sınırlandırılmıştır. Ancak en önemli değişiklik 23 Haziran 1936'da Resmi Gazete'de yayınlanan TCK'nın 141. ve 142. maddeleridir. Daha önce kısa süreli cezalarla ve aflarla beraat eden komünist faaliyet mensuplarına verilecek cezalar arttırılmıştır. 141.maddeye göre şiddet kullanıp bir sınıfın üstünlüğünü sağlamak, bir sınıfı ortadan kaldırmak, devletin iktisadi ve içtimai nizamını bozmak için teşkilat kuran ya da yönetenlere 5 yıldan 12 yıla kadar hapis öngörülmekteydi. Bu cemiyetlere katılanlara da 1 yıldan 3 yıla kadar hapis verilebilecekti. 142.maddeye göre ise komünizm propagandası yapmanın cezası 1 yıldan 5 yıla kadar hapisti.[353] Askeri Ceza Kanunu ise daha ağır cezalar içermekteydi. Bu baskıcı tablo karşısında mevcut komünist tutuklamaları da eklendiğinde sol kesimin faaliyetlerini sürdürebilmesi zordu. Fakat düzenli aralıklarla yapılan bütün tutuklamalara rağmen ülke içindeki sol hareket bitirilememiş, neredeyse her yıl 1 Mayıs öncesinde devletin güçleriyle komünistler arasında bir kovalamaca oynanmaya devam etmiştir.

2.2.1.4. 1935-1938 Yılları Arasındaki Dönem

Almanya'da 1933 yılında Hitler'in iktidara gelmesiyle birlikte savaş çıkması ihtimali de kuvvetlenmişti. Komintern bu ihtimale karşı önlem olarak Polonya ve Türkiye gibi ülkelerde komünist partilerin faaliyetlerini durdurma kararı aldı. *Separat Kararı* denilen ve 1936 yılında alınan bu kararla Sovyetler Birliği'nin komşu ülkelerle sürtüşmesinin önüne geçilmek istenmişti. Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı başladığında Türkiye'deki komünistler bir merkezi komiteye sahip değildi. Ancak savaşın başlaması ve 1941'de Almanların Ruslara savaş ilan etmesiyle birlikte

[350] Sertel, **Hatırladıklarım**, s. 169.
[351] Nesimi, **Yılların İçinden**, s. 117.
[352] Yaşar Nabi, "Selamlar ve Renkler", **Ulus**, (09.03.1938), s. 2.
[353] "Türk Ceza Kanununun bazı maddelerini değiştiren kanun", **T.C.Resmi Gazete,** 3337, (23.06.1936).

Türkiye'deki TKP de faaliyetlerini artırmaya başlamıştır.[354] Yine de devlet tarafından yürütülen komünist tutuklamaları bu faaliyetsiz dönemde sürmüştür. Bu dönemde gündeme gelen konulardan biri de Faşizm tartışmalarıdır. Özellikle Tan gazetesinin ileri sürdüğü memlekette faşist ve Hitlerci kimselerin olduğu ve Cumhuriyet gazetesinin de faşistlik ve Hitler'in yolundan yürümekle suçlandığı iddiaları pek rağbet görmemiştir. Cumhuriyet gazetesinin faşistlikten takibata uğrayan kimse olmadığı ancak komünistlerin hapse girdikleri yazılırken, Son Posta gazetesinin Muhittin Birgen de kuvvetli bir Faşizm propagandası görmediğini ancak komünizm propagandasını gördüğünü söylemiştir. Akşam ve Son Posta gazeteleri özellikle Cumhuriyet ve Tan gazeteleri arasında yaşanan bu kavganın çirkin olduğu ve memleket basınının İspanya manzarasına büründüğü ve ilerlerse ülkeye zarar vereceği uyarısını yapmıştır.[355] Cumhuriyet gazetesi kendisine yöneltilen suçlamalara karşılık Tan gazetesini ve yazarlarını komünistlikle suçlamış, komünistlerin kendilerinden olmayan her görüşe, her ideolojiye faşist dediklerini ileri sürmüş ve Ahmet Emin Yalman ve Serteller'in etnik kökenlerine, dini aidiyetlerine varacak karalama kampanyasına girmişlerdir. Karşılıklı ağır suçlamalar içeren kavga ani bir kararla sona erdirilmiştir.[356] Erken dönemde başlayan bu kavgalar ileride oluşacak Milliyetçi-Solcu cepheleşmesinin öncüleri niteliğindedir.

2.2.2. Propaganda ve Basın

Propagandanın kelime anlamı *bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma, yaymaca*dır. Komünizm ya da anti-komünizm propagandası yapılırken de gerek yazı, gerek söz, gerekse de görsel araçlar sıklıkla kullanılmıştır. Propaganda verdiği mesajların içeriğine göre ikiye ayrılır. Birincisi *Devrimci Propaganda*, ikincisi ise *Tutucu (Birleştirici) Propaganda*dır. Devrimci propaganda, kanun dâhilinde yasal bir siyasi parti tarafından, kanunlar izin vermediği zaman da yasadışı devrimci gruplar tarafından yapılan, içeriği yürürlükteki düzeni değiştirmek olan propagandalardır. Tutucu (birleştirici) propaganda ise düzenin devam ettirilmesinden yana olan simgelerden oluşur. Devleti yönetenlerin uyguladığı propaganda şekli tutucu propagandadır. Bu propagandanın amacı sınıf farklılıklarını saklamak ve mevcut düzenin akla uygunluğunu yaymaktır. Ayrıca kaynağı belirsiz propagandalara da *kara propaganda* denir.[357]

Türkiye'deki komünizm kavramının tanımlanmasında propaganda biçimlerinin etkisi fazladır. Algıyı biçimlendiren en önemli etmen propagandadır. Komünizmi yaymaya çalışan, bu yolda çalışmak üzere gerek yasal gerekse yasadışı çeşitli teşkilatlar ve partiler kuran grupların faaliyetleri devrimci propaganda kapsamına girmektedir. Buna karşılık devlet de anti-komünist politikalar izleyerek ve anti-komünist kesimlere destek vererek mevcut düzenin korunmasını amaçlayan tutucu

---

[354] **1944 TKP Davası**, s. 11.
[355] "Cumhuriyet'le Son Posta", **Ulus**, (23.10.1937), s. 3.
[356] Ayrıntılı bilgi için bkz. Tekin Erer, **Basında Kavgalar**, Rek-Tur Kitap Servisi, İstanbul, 1965, s. 9-61.
[357] Engin Alçora, **Türkiye'de Siyasal Parti Propagandası (1946-1960)**, SAV, İstanbul, 2015, s. 106-109.

propagandaya örnek teşkil etmektedir. Kara propaganda örneği ise devletle ilişiği bulunmayan komünist ya da anti-komünist grupların legal veya illegal yollardan yürüttüğü propagandadır. Komünizme karşı olan, komünizmi yaymaya çalışan yazarı, kaynağı belli olmayan birçok broşür, köşe yazısı, radyo yayını, sinema vb. kara propaganda araçlarındandır. Devrimci ve tutucu propaganda araçları ise gazete, dergi, radyo ve sinema gibi legal kitle iletişim araçlarıdır. Bu da basın-yayın araçlarının propagandaların ana unsurları olduğunu göstermektedir.

Milli Mücadele Dönemi ve Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde Hükümetin basınla ilişkileri genellikle kanunlar ve kararnameler çerçevesinde şekillenmiş, bunların yeterli olmadığı yerlerde ise şifahi talimatlar, sıkıyönetim mahkemeleri ve sansür uygulamaları devreye girmiştir. Komünizm konusunun medya organlarında yer alış şekli titizlikle takip edilmiş ve birçok gazete, dergi, kitap, broşür ve hatta sinema filmleri dahi komünizmle ilgisi nedeniyle sansürlenmiş ve yayınlayanlar cezalandırılmıştır. Bu açıdan bakıldığında devletin komünizme karşı oluşturduğu sert tutum, İkinci Dünya Savaşı sırasındaki kısıtlı bir dönem hariç olmak üzere, toplumun gözünde komünizmin yasak ve kötü bir ideoloji olduğu algısını kuvvetlendirmiştir. Bu algının gelişmesinde etkili olan kanunlar Hıyânet-i Vataniyye Kanunu (1920), Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (1924),Takrir-i Sükûn Kanunu (1925), Matbuat Kanunu (1931) ve sonraki (1938, 1940) düzenlemeler, Türk Ceza Kanunu (1926) ve daha sonraki (1936) değişiklikler, Basın Birliği Kanunu (1938), Sıkıyönetim Kanunu (1940), Matbuat Umum Müdürlüğü Kanunu (1940)'dur.

Hıyânet-i Vataniyye Kanunu gerekçe gösterilerek komünizmle ilgili ilk yargılamalar Milli Mücadele Dönemi'nde yapılmıştır. Milli Mücadele başladıktan sonra İstanbul basını ikiye ayrılmıştı. Peyam-ı Sabah, Alemdar ve Yeni İstanbul gibi bir kısım gazeteler Milli Mücadele'ye karşı çıkarken, İleri, Yeni Gün, Vakit ve Akşam gibi gazeteler de destek olmaktaydı. Bunların dışında İttihatçılara sempati duyan Tasvir-i Efkâr, İkdam ve Tercüman-ı Hakikat gibi gazeteler vardı. Muhafazakarlar Sebilürreşad, Komünistler ise Aydınlık gazetesi etrafında toplanmışlardı. Bu gazeteler gecikmeli olarak Anadolu'ya ulaşıyordu. Ankara'nın Kurtuluş Savaşı'nın merkezi olmasından önce Sivas'ta 14 Eylül 1919 tarihinde çıkartılan İrade-i Milliye gazetesi Milli Mücadele'nin ilk resmi yayınıydı. Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle çıkan ilk gazete ise 10 Ocak 1920'de yayımlanmaya başlayan Hâkimiyet-i Milliye olmuştur. Bir yıl sonra İstanbul'dan kaçırılan baskı gereçleriyle Ankara'da Yunus Nadi'nin Yeni Gün gazetesi çıkmaya başladı. Bu gazetelerden Hâkimiyet-i Milliye 1934 yılında Ulus adını, Yenigün ise 1924 yılında Cumhuriyet adını almıştır. Adana, Kastamonu, İzmir, Erzurum, Trabzon gibi Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde çıkan ve Milli Mücadele'yi destekleyen gazeteler de vardı. Ayrıca halka doğru bilgiyi aktarmak üzere önce 6 Nisan 1920 tarihinde *Anadolu Ajansı,* sonra da *Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü* kuruldu.[358]

---

[358] Hıfzı Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 122-133.

1923 ve 1938 yılları arasında istatistiklere bakıldığında sadece komünizm propagandası nedeniyle tespit edilebilen belli bir süre yasaklanmış ya da tamamen kapatılan yayınların sayısı 30'dur.[359] Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadele'nin başından beri basına önem vermiştir. Meclisteki bir konuşmasında: *Bütün gazetelere ne yolda idarei kalem edeceklerine dair tarafımızdan talimat verilmiştir ve takip olunmuştur ve bütün matbuatımız bu dairede ifayı vazife etmektedir. Bundan yalnız hulfeden bir gazete olmuştur, ismi Yeni Dünya'dır.*[360] demiştir. Adı geçen gazete önce Eskişehir'de İslami Bolşevik gazetesi olarak Ağustos 1920'lerde çıkmış, daha sonra da 1920 sonlarına doğru KTKP'nin yayın organı olarak Ankara'da neşredilmiştir. Muhalif yayınlara devam etmesi üzerine de kapatılmıştır. Parçalı bir özellik gösteren Türk basınında özellikle Ankara ve İstanbul basını arasındaki rekabet Cumhuriyetin ilanından sonra da devam etmiştir. Bilhassa İstanbul'da hilafet yanlısı ve inkılapları desteklemeyen neşriyatlar vardı. Komünistlik nedeniyle gazetecilerin yargılandığı ilk dava Çerkez Ethem ihaneti ile de ilişkili olan ve Ankara İstiklal Mahkemesinde 1921 yılında görülen davadır. 9 Mayıs 1921'de sonuçlanan mahkeme de Hıyânet-i Vataniyye Kanunu'nun üçüncü maddesine göre[361] Yeni Dünya gazetesi muharriri Nizamettin'e 8 yıl süreyle kürek cezası verilirken, gazetenin imtiyaz sahibi ve başmuharriri Arif Oruç'un ise tutuklu kaldığı süre yeterli görülmüştür.[362] Sonraki dava ise hilafetle ilgili olarak açılmıştır. Mustafa Kemal 1923 yılının başlarında İzmit ve İzmir'de İstanbul basınına mensup gazete yazarlarıyla toplantılar yaparak Ankara ile uyumlu bir politika izlemelerini istemiştir.[363] Bunların dışında yurtdışı kaynaklı neşriyatların yurda sokulması da zaman zaman yasaklanmıştır. Örneğin 13 Haziran 1923'te Bulgaristan'da Türkçe basılan Ziya gazetesi[364] ve 22 Temmuz 1923'te de SSCB'de Türkçe olarak neşredilen Yeni Fikir gazetesinin yurda sokulması yasaklanmıştır. Hatta Yeni Fikir gazetesinin ithali yasaklanırken, bölgede karışıklığa yol açtığı gerekçesiyle Trabzon'da basılan İstikbal[365] gazetesinin de dışarıya ihracı yasaklanmıştır.[366] Bu durumdan anlaşıldığı üzere Lozan görüşmelerinin yapıldığı sıralarda Hükümet içerde herhangi bir Bolşeviklik emaresi görmek istememiştir.

Gazetelerde ülke içinde yakalanan komünist Rus propagandacıları haberleri de verilmekteydi. Örneğin Kalinin Davidoviç isminde Bulgaristan'dan gelen bir komünistin İstanbul'da Kominternden aldığı emirler dairesinde adam kaydettiği ve işçi arasında faaliyette bulunduğu tespit edilmiş ve şahıs

---

359 Deniz Güner, **Sansür ve İktidar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 56
360 TBMM Zabıt Ceridesi**,** Devre: 1, İçtima: 1, Cilt: 4, 28.09.1336 (1920), s. 397.
361 Üçüncü Madde: Vaiz ve hitabet suretiyle alenen veya ezmenei muhtelifede eşhası muhtelifeyi sırren ve kavlen hiyaneti vataniye cürmüne tahrik ve teşvik edenlerle işbu tahrik ve teşviki suver ve vesaiti muhtelife ile tahriren ve tersimen irtikâp eyliyenler muvakkat küreğe konurlar. Tahrikat ve teşvikat sebebiyle maddei fesat meydana çıkarsa muharrik ve müşevvikler idam olunurlar. Bkz. "Hıyânet-i Vataniyye Kanunu", **T.C.Resmi Gazete,** 1, (07.02.1921).
362 Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, 1-2, İleri Kitabevi, İzmir, 1995, s.58-59.
363 Atilla Girgin, **Türkiye'deki Yerel Basının Gelişmesi**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1997, s. 30.
364 CCA, 30.18.1.1/7.21.13, (19 Haziran 1923).
365 İlgili arşiv belgesinde "İstikbal" yazmakla birlikte başka bir kaynakta bu "İstiklal" olarak çevrilmiştir. Bkz. Mustafa Yılmaz, "Atatürk Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar", **Meslek Hayatının 25. Yılında Prof. Dr. Abdulhalûk M. Çay Armağanı**, 2, Işık Ofset, Ankara, 1998, s. 1275.
366 CCA, 30.18.1.1/7.25.18, (22 Temmuz 1923). Yine Rusya'da basılarak Türkçe ve Rumca olarak Trabzon'a getirilen Yeni Hayat gazetesi de 1 Eylül 1923'te yasaklanmıştı. CCA, 30.18.1.1/7.30.11, (01 Eylül 1923).

sınır dışı edilmişti.[367] Yine 19 Şubat 1924 tarihli Vakit gazetesinin de Kominternden emir alarak Bulgaristan'dan gelen iki komünistin SSCB'ye iade edilmek istendiğine dair haber yayınlanmıştır.[368] Polis teşkilatının içerdeki komünistleri devamlı takip etmesi nedeniyle bunlarla temas kuran yabancılar da suçüstü yakalanmıştır.

İşçi grevleri komünizm algısını etkilemesi açısından önemli bir yere sahiptir. Bu grevlerden basını ilgilendiren en önemlisi 6 Eylül 1923'te başlayan *Mürettipler Grevi* olmuştur. İstanbul'daki gazete matbaalarında çalışan ve maaşlarını az bulan mürettipler greve gitmiştir. Ancak bu grevi ilginç kılan özellik işçilerin ve işverenlerin birbirlerine rakip iki gazete çıkarmasıdır. Mürettiplerin greve gitmesiyle İstanbul'da birçok gazetenin çıkması tehlikeye girmişti. İkdam, Akşam, İleri, Tercüman-ı Hakikat, Tevhid-i Efkâr, Tanin, Vatan ve Vakit gazetelerinin sahipleri matbaaya bizzat giderek 15 günlük grev süresince *Müşterek Gazete* adıyla bir gazete çıkartmışlardır. Buna karşılık mürettipler de *Haber* adıyla bir gazete çıkartarak 8 Eylül 1923 itibariyle yayınlamaya başlamıştır. Bu iki gazeteden Haber gazetesinin mürettipler gazete sahiplerinin haklarını yediğini iddia ederken, gazete sahipleri ise Müşterek gazetede aksini iddia ederek mürettipleri Bolşevik ve komünist olmakla suçlamıştır. İkdam'dan Ahmet Cevdet Bey, Müşterek gazetede 12 Eylül 1923 yılında yazdığı bir yazıda ülkenin fakir olması, sermayenin sanayinin ve ticaretin olmaması dolayısıyla grevleri muzır hareket olarak görmüştür. Yazıda işçi grevlerinin ülkenin itibarını düşürdüğünü, yatırımları engellediğini belirten Ahmet Cevdet Bey'e göre işçiler cehaletleri nedeniyle kötü niyetli kimseler tarafından iğfal edilmiştir.[369] Bu bakış açısı göstermektedir ki, işverenlere göre işçilerin haklarını savunmaları ancak sanayisi gelişmiş, ekonomik olarak refaha ulaşmış bir ülkede mümkün olabilirdi. Dönemin Türkiye'sinde böyle bir imkân mevcut değildi.

Haber gazetesinin Ahmet Cevdet Bey'e verilen cevapta; işçilerin bir cehaleti varsa bile bunun nedeninin kapitalizm olduğu vurgulanmıştır. Yazıda işçilere ancak ölmeyecek kadar ücret verildiği ve çocuklarını okutacak imkânları bulamadıkları anlatılmıştır.[370] Haber gazetesinin takma isimlerle neşredilen bu tip yazılar incelendiğinde komünist ideolojinin terminolojisine uyumu farkedilebilir. Nitekim 7 Nisan 1924'te Komünist Gençler Enternasyonal'ine sunulan bir raporda mürettipler tarafından çıkarılan Haber gazetesinin komünist teşkilattan gelen yazıların takma adlarla yayınlandığı belirtilmiştir.[371] Ancak mürettipler, işverenlerin farkında olmadan Bolşevikliğe karıştıkları suçlamasını reddetmiştir. Mürettipler ise patronlara karşı ne zaman mücadele edilirse edilsin hep Bolşevik ve komünist olarak yaftalandıklarını ileri sürmüşlerdir. Gazete sahipleri konuyu daha da ciddiye alarak Ankara'ya telgraf göndermiş ve Heyet-i Vekile Reisi Fethi Okyar'dan grevde

---

367 "Yakalanan Komünist", **Vakit**, (18.02.1924), s. 1.
368 "Üçüncü Enternasyonal", **Vakit**, (19.02.1924), s. 1.
369 Ahmet Ali Gazel, **1923 Mürettipler Grevi**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 80.
370 Gazel, a.g.e., s. 133-134.
371 Erden Akbulut ve Mete Tunçay, **İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926**, 2, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2013, s. 250.

komünist provokasyoncular olduğu iddiasıyla yardım istemişlerdir.[372] Mürettipler Grevi Türkiye'de işçi hareketleri ve grevlere nasıl bakıldığı ve ne anlamlar yüklendiği ile ilgili olarak güzel bir örnektir. Proletaryanın devleti yönetmesi düşüncesi Avrupa'da çok daha önce gündeme gelmesine rağmen, Türkiye de SSCB ile yakın ve tarihi ilişkileri nedeniyle Bolşevik devrimden sonra önem kazanmıştır. Türkiye'deki işçi hareketleri de bu doğrultuda yorumlanarak, işçilerin komünist fikirlerin ışığında mevcut düzeni devirmeye yönelik bir teşebbüste bulunmasından çekinilmiştir.

1 Haziran 1921'de yayına başlayan Aydınlık gazetesi ilk önce legal TİÇSF'nin (1919-1924), daha sonra yayını sonlandırılana kadar da illegal Türkiye Komünist Partisinin resmi yayın organı idi. Aralık 1920'de işgal altındaki İstanbul'da İngiliz sansürüne uğrayan gazete, yayınlarına Temmuz 1922 yılına kadar ara vermek zorunda kalmıştır.[373] Cumhuriyetin ilanı Aydınlık gazetesinin halk Hükümeti kurulması yolundaki beklentisini boşa çıkarmıştır. Böylece Milli Mücadele süresince Hükümete verilen destek bitmiş ve Halk Fırkası Hükümeti burjuva olarak nitelenmeye başlanmıştır.[374] Aydınlık gazetesinin yayın politikası işçileri siyasi ve iktisadi bir mücadeleye yönlendirmediği sürece Hükümet tarafından hoş görülmekte idi. Kapitalist düzeni eleştirdiği sayıları nedeniyle hiç kapatılmayan Aydınlık gazetesi işçi sınıfını etkilemeye başladığı zaman hemen baskı altına alınmıştır. Nitekim HTKP'nin günlük bir gazete yayınlamak konusundaki ısrarının nedenleri şöyledir:

- *Burjuva Türk Hükümetinin* basına verdiği özgürlükten en üst düzeyde yararlanmak,
- Proletaryayı burjuva etkisinden kurtararak Kominterne bağlamak,
- Proletaryayı propaganda yoluyla eğitip devrimci davaya katılmasını sağlamak,
- Yasal olarak bir parti kurmak için burjuva grupları arasındaki fikir ayrılığından faydalanmak,
- Gazetelerin en uzak köy ve şehirlere girmesinden yararlanarak teşkilatı tamamlamak,
- Burjuva liderlerinin iktisadi oportünizmine karşı proletaryayı içtimai devrime yöneltmek.[375]

Bu amaçlar doğrultusunda Aydınlık gazetesinin yayın politikası 1924 yılının Mayısı'ndan sonra değiştirilmiş ve gazete memleket sorunlarının yanı sıra Marksist-Leninist teori üzerine daha çok bilgi vermeye başlamıştır.[376] Nazım Hikmet ve Şevket Süreyya gibi isimler de 1924 başlarında Aydınlık gazetesi yazar grubuna katılmıştır.[377] Ancak Aydınlık gazetesi işçilerin üzerinde etki yapmakta yetersiz kalınca 21 Ocak 1925'ten itibaren Orak-Çekiç gazetesi çıkartılmıştır.

---

[372] Gazel, a.g.e., s. 181, 191.
[373] Erden Akbulut ve Mete Tunçay, **İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926**, 1, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2012, s. 261; Yasaklanan eserler arasında Şefik Hüsnü'nün aynı isimde bir kitabı da 1923 yılında yasaklanmıştır. Bkz. Güner, a.g.e., s. 56.
[374] Tunçay, **Sol Akımlar (1908-1925)**, s. 339.
[375] Akbulut ve Tunçay, **İstanbul Komünist Grubu'ndan**, 2, s. 14, 160.
[376] Akbulut ve Tunçay, **İstanbul Komünist Grubu'ndan**, 2, s. 9.
[377] Tunçay, **Sol Akımlar (1908-1925)**, s. 342.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun (1924) 69. ve 77. maddeleri komünizm ve basın hakkında bilgi vermektedir. 69. maddede her türlü zümre, sınıf, aile ve fert ayrıcalıklarının lağvedilmiş ve yasaklanmış olduğu belirtilmektedir. Komünizmin sınıf esasına dayalı toplum sisteminin Türkiye'ye yerleştirilme çabalarının yasak olduğu bu madde ile kesinleşmiştir. 77. maddede ise matbuatın yayınlanmadan önce teftiş ya da muayeneye tabi tutulmadan kanun çerçevesinde serbest olduğu kararlaştırılmıştır. Ancak basının teftiş altında bulunması engellenememiştir. Şeyh Sait İsyanı başlayınca 4 Mayıs 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun ilk maddesi şöyledir:[378]

> İrticaa ve isyana ve memleketin nizamı içtimaisini ve huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini ihlâle bâis bilûmum teşkilât ve tahrika ve teşvikat ve teşebbüsat ve neşriyatı Hükümet, Reisicumhurun tasdikiyle, re'sen ve idareten men'e mezundur.
> işbu efal erbabını Hükümet İstiklâl mahkemesine tevdi edebilir.

Bu madde kapsamında kanunun yürürlüğe girmesinden bir gün sonra birçok gazete arasında sol cereyanları yayan Aydınlık ve Orak-Çekiç gazeteleri de kapatılmıştır. Bir yandan Şeyh Sait isyanı ile uğraşılırken sol cereyanların da isyana teşvik edici ve huzuru bozucu teşkilatlar bağlamına alınması uzun zamandır bu kesimin takip edildiğini göstermektedir. Oysa teorik olarak düşünüldüğünde komünistliği savunan bir zümrenin Şeyh Sait gibi feodal sistemden beslenen, dini imgeleri ön planda tutan, geniş toprak sahibi birisinin isyanını desteklemesi mantıklı değildir. Komünizm yanlıları geniş toprakların bölünerek topraksız çiftçilere dağıtılmasına ve mülkiyetin kaldırılmasına taraftardırlar. Bu durum Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki ağalık sisteminin üyeleri ile Batı'daki büyük toprak sahiplerine tamamen zıt görünmektedir. Komünizme karşı olan kesimlerin başında da bilhassa bu insanlar gelmekteydi.

Orak-Çekiç gazetesinin 26 Şubat 1925 tarihli sayısında Şeyh Sait isyanında Hükümetin yanında olunduğuna dair haberler yer almıştır. İlgili sayıda beklenildiği üzere irticanın başında Şeyh Sait'in değil derebeylik sisteminin bulunduğu vurgulanmıştır. Bu isyan sırasında halkın Hükümetin yanında olduğu da ifade edilmiştir.[379] Buna rağmen gazetenin kapatılması isyanla ilgili olmadığını göstermektedir. Nitekim 7 Haziran 1925'te isyanı kışkırttığı gerekçesiyle Diyarbakır'daki İstiklal Mahkemesine gönderilen Tevhid-i Efkâr'ın sahibi Velid Ebüziyya, Son Telgraf'ın sahibi Sadri Ethem, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, İlhami Safa, Vatan gazetesinin sahibi Ahmet Emin Yalman, Ahmet Şükrü Esmer, İsmail Müştak gibi gazeteciler yargılanırken Aydınlık ve Orak Çekiç gazetelerine mensup hiç kimse isyanı kışkırtmak gerekçesiyle yargılanmamıştır.[380] Gerekçe olarak Kominternin prensiplerinin yayılmasının ve yayınlanmasının yasak olmasına rağmen Aydınlık ve Orak-Çekiç gazetelerinin faaliyette bulunmasının doğru olmayacağı vurgulanmıştır. Nitekim komünistlik hakkında propaganda yapan bu gazeteler, okullarda ücretsiz olarak dağıtılmış, Aydınlık

---

[378] "Takrir-i Sükûn Kanunu", **T.C.Resmi Gazete,** 87, (04.03.1925).
[379] Tunçay, **Sol Akımlar (1908-1925)**, s. 364.
[380] Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri**, s. 149; Aybars, a.g.e., s. 331-332; Sertel, **Hatırladıklarım**, s. 123.

kütüphanesinin camları Bolşevik sembolleriyle kaplanmıştır.[381] İstiklal Mahkemesinde yargılanan komünistlerin suçu ise komünistlik propagandası yaparak iç güvenliğin ihlali ve Hükümet şeklini değiştirme amacıyla faaliyet göstermektir.[382] Aydınlık ve Orak Çekiç gazetelerinin yayın hayatlarının sonlanmasına neden olan bu gerekçelerin tespitinin bir iki günlük bir mesele olmadığı ve çok daha öncesinden araştırılıp suç unsurlarının tespit edildiği düşünülebilir. Başlangıçta iki yıl için çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu, 1929 yılına kadar uzatılmıştır. Takrir-i Sükûn kanunu sol basın içerisinde Aydınlık ve Orak Çekiç gazetelerinden sonra 9 Mart 1925'te Trabzon'da çıkan Kahkaha gazetesinin kapatılmasına yol açmıştır.[383] Bundan sonra Bursa'daki Yoldaş gazetesi vasıtasıyla ayakta kalmaya çalışan sol görüşlü basına bu gazetenin de 25 Mayıs 1925'de kapatılmasıyla son darbe vurulmuş oldu.[384] Yine bu sırada Atina'da basılan üzerinde Orak-Çekiç amblemi bulunan ve komünistlik propagandası yapmakla suçlanan Rizo Pastis gazetesinin 13 Mayıs 1925'de[385], Ermeni Hahtanak gazetesinin ise 5 Ağustos 1925'de[386] yurda sokulması yasaklanmıştır.

Komünist olarak nitelenen kesimlerin yargılanması 1926 yılında yürürlüğe giren TCK'nın 146.[387] ve 171. maddeleri kapsamında yapılmıştır. Buna göre komünizm faaliyeti, anayasayı ihlal ve Hükümeti devirmeye kadar giden tehlikeli bir suç sayılmaktaydı. Türkiye Cumhuriyeti'ni yönetenlerin komünizmi, devletin bekası için tehdit olarak gördüğü mahkemelerdeki suçlamalardan ciddi olarak ortaya çıkmıştır. Hükümetin matbuat[388] üzerindeki denetimini arttıracak ve Cumhuriyet Dönemi'nde matbuat üzerine yapılmış en detaylı kanun 8 Ağustos 1931'de yürürlüğe giren Matbuat Kanunu'dur. Bu kanunla birlikte komünizm ve anarşizmi öven neşriyatta bulunmak altı aydan üç yıla kadar hapisle cezalandırılacaktı (40.Madde). Ayrıca ülke siyasetine ters düşecek yayınlar yapan gazete ve dergiler Bakanlar Kurulu kararıyla geçici olarak kapatılabilecekti. Böyle bir durumda ilk önce para cezası verilen, tekrarında ise hapis cezalarına kadar giden bir cezalandırma sistemi oluşturulmuştur (50.Madde).[389] Matbuat Kanunu'nun özellikle 50. maddesi ucu açık bir maddedir. Memleketin siyasetine dokunan yayınların neler olduğu konusu açıklanmamış, böylece

---

381 CCA, 30.18.1.1/13.12.12, (05 Mart 1925).

382 Aybars, a.g.e., s. 389.

383 Rize'den 17 Eylül 1924'te Dahiliye Vekaletine çektiği şifreli telgrafta; Kahkaha namındaki mizah gazetesini çıkaranların Bolşevik olduğunu belirtmiş ve gazetenin çıkmamasının temin edilmesini istemiştir. Gazete sahiplerinin de kendisine ve icraatlerine muhalif olduğunu eklemiştir. Hüseyin Albayrak, **Trabzon Basın Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s. 157.

384 http://bgc.org.tr/ansiklopedi/yoldas.html, Erişim Tarihi: 21.03.2018.

385 Hikmet Öksüz, **Batı Trakya Türkleri**, Karam, Çorum, 2006, s. 183.

386 CCA, 30.18.1.1/15.49.9, (05 Ağustos 1925); Yılmaz, a.g.e. s. 1276.

387 146.Madde: Türkiye Cumhuriyeti teşkilâtı esasiye kanununun tamamını veya bir kısmını tağyir ve tebdil veya ilgaya ve bu kanun ile teşekkül etmiş olan Büyük Millet Meclisini İskata veya vazifesini yapmaktan mene cebren teşebbüs edenler idam cezasına mahkûm olur. Altmış beşinci maddede gösterilen şekil ve suretlerle gerek yalnızca gerek bir kaç kişi ile birlikte kavlî veya tahrirî veya filî fesat çıkararak veya meydan ve sokaklarda ve nasin toplandığı mahallerde nutuk irat ve yafta yapıştırarak ve neşriyat icra ederek bu cürümleri işlemeğe teşvik edenler hakkmda, yapılan fesat teşebbüs derecesinde kalsa dahi, idam cezası hükmolunur. Bkz. "Türk Ceza Kanunu", **T.C.Resmi Gazete,** 320, (13.03.1926).

388 Yasanın birinci maddesindeki tanıma göre matbua şunlardan meydana gelmektedir: "(…) gerek matbaa gerek başka türlü mihaniki ve kimyevî vasıtalarla veya el ile çoğaltılarak neşredilen yazı, resim, güfteli güftesiz musiki eserleri ve gramofon plâkları (…)" şeklinde tanımlanmıştır. Sinema filmleri bu kanuna tabi değildi. Bkz. "Matbuat Kanunu", **T.C.Resmi Gazete,** 1867, (08.08.1931).

389 "Matbuat Kanunu", **T.C.Resmi Gazete,** 1867, (08.08.1931).

istenildiğinde her yayının bu madde kapsamına sokularak kapatılmasının önü açılmıştır. Mart 1932 tarihli bir Milli Amale Hizmet (MAH – Bugünkü MİT) raporunda komünist propaganda ve teşkilata mani olmak için alınacak tedbirler arasında komünizm lehine neşriyata müsaade etmemek, gazete ve dergilerde bu gibi yayınların neşredilmesini engellemek ve Anadolu Ajansının Sovyet Hükümeti ile dünyadaki komünizm faaliyetleri hakkındaki yayınlarını sınırlandırmak gibi tedbirler vardır.[390] Matbuat Kanunu ve MAH raporunun güçlendirdiği hassasiyete paralel olarak basın üzerindeki kontrol de artmıştı. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın İstanbul Valisi'ne yazdığı bir mektupta bilhassa İstanbul matbuatında yer alan Vakit gazetesinin Bolşevizm'i övücü yayınlar yaptığı ve buna müsaade edilemeyeceği belirtilmiştir. Şükrü Kaya mektubunda zaten gazetelerin onda dokuzunun CHF'ye yakın olduğunu vurgulayarak gazeteyi idare edenlerle görüşülüp bu yayınların durdurulmasını istemiştir. Ona göre SSCB ile Türkiye arasındaki siyasi dostluk dışında lehte ve aleyhte faaliyetlere gerek yoktur.[391] Burada çarpıcı olan nokta basın üzerinde bir parti hâkimiyeti varken dahi istenilmeyen yayınların çıkabilmesi ve bunları engellemek için kanunlara ihtiyaç duyulmasıdır. Bu bağlamda basın üzerinde sanılanın aksine kısmi bir özgürlük ortamının olduğu ancak bunun da kontrol altına alınmaya çalışıldığı söylenilebilir.

Matbuat Kanunu çıkmadan evvel de zararlı görülen gazetelerin yurda sokulmasının yasaklanmasına devam edilmiştir. 26 Şubat 1930'da Lazlara Sovyet propagandası yapan ve Gürcistan'da hazırlanan Kırmızı Yıldız (Mçita Murutsi), 8 Nisan 1931'de Odessa'da yayınlanan ve Türklerin iktisadi durumunu kötüleyerek işçiler üzerinde komünist propaganda yapan Çernemorska Komüna ve 7 Haziran 1931'de Almanya'da Türkler tarafından bastırılan İnkılap Yolu gazeteleri yasaklanmıştı. Matbuat Kanunu'nun yayınlanmasından sonra ise bu kanunun 50. ve 51. maddeleri temel alınarak 1934 yılında Sabiha Sertel'in çevirisini yaptığı Kautsky'nin Sınıf Kavgası adlı kitabı, Manifest'in Kerim Sadi tarafından 1936'da yapılan çevirisi, yine aynı yıl Sabiha Sertel'in hazırladığı Projektör dergisi[392] ve Stalin Diyor ki adlı kitap, yasaklanmıştır.[393] 1936 yılında komünizm konusunda alınan tedbirlerden en önemlisi Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddelerinde yapılan değişikliklerle bir zümrenin diğerleri üzerinde tahakkümünü arttırıcı faaliyetlerde bulunulmasına ve bu yönde propaganda yapılmasına karşı verilecek cezaların arttırılmasıdır.[394] Ancak çok partili döneme geçilirken TCK'nın 141 ve 142.maddeleri de esnetilmiştir. Bu maddelerin değiştirilmesine dair kanun tasarısına ait komisyon raporunda sınıf esasına göre kurulacak partilere izin verilmesi, ancak bir sınıfın diktatörlüğü amacındaki parti ve cemiyetlerin yasak edilmesi kararlaştırılmıştır.

[390] CA, Ebis No: 01011147, Fihrist No: 11, (Mart 1932).
[391] CA, Ebis No: 01011149, Fihrist No: 13, (25 Nisan 1932).
[392] CCA, 30.18.1.2/62.20.10, (16 Mart 1936).
[393] Güner, a.g.e., s. 124-127.
[394] "Türk ceza kanununun bazı maddelerini değiştiren kanun", **T.C.Resmi Gazete,** 3337, (23.06.1936).

Yine diğer maddede de siyasi ve hukuki düzenin ortadan kaldırılması zor kullanmak yerine kanun yoluyla yapılacaksa bu düşünce zararsız sayılmıştır.[395]

Matbuat Kanunu ve Türk Ceza Kanunu'nun gerek gazete ve dergilere gerekse şahıslara getirdikleri cezalar ülkede sol cereyanların ciddi derecede azalmasına neden olmuştur. Bunlara örnek olarak Tan gazetesinin durumu verilebilir. Tan gazetesi, memleketin umumi siyasetine dokunduğu gerekçesiyle Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi gereğince; 28 Eylül 1937'deki haberi yüzünden 10 gün süreyle[396], 7 Ağustos 1938'deki haberi yüzünden üç ay süreyle[397], 1 Kasım 1941'deki haber yüzünden bir gün süreyle[398] kapatılmıştır. Bunun dışında 2 Haziran 1939 tarihli başka bir belgede de Maarif Vekili Hasan Ali Yücel gençliği sebepsiz yere heyecana sevk edecek yayın yaptığı gerekçesiyle Başvekâlete yazı yazarak gazetenin cezalandırılmasını istemiştir.[399] Sadece Tan gazetesi için bu kadar sık işlem yapılması diğer gazeteler de düşünüldüğünde Matbuat Kanunu'nun Hükümet tarafından hangi amaçlarla kullanıldığı sorusunu akla getirmektedir. Hükümet bu kanun vasıtasıyla sansür koyucu bir mercii haline gelmiştir. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından Halkevi Başkanlığına yazılan bir yazıda komünistlik fikri yayan ve listesi verilen eserlerin Halkevine sokulmaması varsa kütüphanelerden çıkartılması talep edilmiştir. Bu eserler arasında Karl Marks, Sabiha Sertel, Haydar Rifat, Nazım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı gibi yazarların eserleri bulunmaktaydı.[400]

Matbuat tanımı içerisinde yer almamasına rağmen bazı sinema filmlerine de sansür uygulanmıştır. Rus Maslahatgüzarının Stalin'in resminin sinema filminden çıkarıldığına dair şikâyeti üzerine Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Başvekâlete verdiği yanıtta özellikle Stalin resminin kaldırıldığı bir film olmadığı belirtilmiştir. Ancak Rus çocuklarının yetiştirilme tarzını anlatan kısa bir filmde, bu yetiştirme tarzının propaganda mahiyetinde görülerek bir kısmının sansürlendiği ve bu kısımda çocukların ellerinde ve duvarlarda Stalin resimleri olduğundan bunlarında da yasaklanmış olduğu anlatılmıştır.[401] Aynı tarihli bir başka arşiv belgesinde gençliğe komünistlik fikri aşılamakla suçlanan bazı eserlerin eğer varsa halkevleri kütüphanelerinden çıkartılması ve kayıtlarının silinmesi istenmiş, bu eserlerin bir listesi halkevlerine gönderilmiştir.[402] Görüldüğü üzere gazete, dergi, kitap ve sinema gibi topluma ulaşabilecek, insanları etkileyebilecek yani komünizm algısını biçimlendirebilecek her alanda denetim titizlikle sürdürülmüştür.

---

[395] TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 3, Cilt: 20, 10.06.1949, Türk Ceza Kanununun 141 ve 142 nci maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun tasarısı ve Adalet Komisyonu raporu (1/616).
[396] CCA, 30.18.1.2/79.82.4, (28 Eylül 1937).
[397] CCA, 30.18.1.2/84.73.9, (7 Ağustos 1938).
[398] CCA, 30.18.1.2/96.92.12, (1 Kasım 1941)
[399] CCA, 30.10.0.0/85.558.20, (2 Haziran 1939).
[400] CCA, 30.10.0.0/85.558.20, (2 Haziran 1939).
[401] CCA, 30.10.0.0/84.557.7, (8 Nisan 1938).
[402] CCA, 490.01.0.0/4.17.7, (8 Nisan 1938). Belgeye ekli listedeki eserlerin ve yazarlarının bir kısmı şu şekildedir; Gündelikçi iş ile Sernaye - Karl Marks, Yeni Sovyet Kanun-u Esasisi – Sabiha Zekeriya (Sertel), Sosyalizm – Haydar Rifat, Sovyet Demokrasisi – Nazım Hikmet, Karl Marks'ın Hayat Felsefesi ve Sosyolojisi – Hikmet Kıvılcım.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İNÖNÜ DÖNEMİ KOMÜNİZM ALGISI

3.1. Devlet Destekli Komünizm Algısı

Atatürk öldükten sonra komünistlere karşı girişilen mücadele daha çok şiddetlenmiştir. Avrupa'da savaşın başlamasıyla aynı döneme gelen tutuklamalar sırasında komünistler ağır hapis cezaları almışlardır. Orduya komünizm propagandasının bulaştığını anlatan ilk dava ve tutuklamalar 1938 yılında yaşanmıştır. Kara Harp Okulu ve Donanma'da yapılan tutuklamalar Harp Okulu öğrencisi Ömer Deniz'in Nazım Hikmet'i ziyareti ile başlamıştır. Ömer Deniz'in ajan olduğundan şüphelenen Nazım Hikmet şikâyette bulununca olayın üzerine gidilmiştir. Nazım Hikmet şiirleri okuyan Harp Okulu öğrencileri tutuklanırken, Nazım Hikmet de askeri isyana teşvik suçundan 15 yıl hapis cezası almıştır. O dönem hala donanmaya bağlı olan Yavuz gemisinde makine eri olarak çalışan Haydar Korcan'ın sol kitaplar okuduğunun anlaşılması üzerine başlayan davada Nazım Hikmet'e 20 yıl daha hapis cezası verilmiş, bu ceza önceki 15 yılla birleştirilip toplamda 28 yıl 4 aya mahkum edilmiştir.[403] Nazım Hikmet'in bu davada, politik düşünceleri, geçmişi, yayınları, adli sicili, dikkate alınarak komünistliğinin açık olduğuna karar verilmiş, komünistlik isteğini donanma içerisinde eyleme geçirmek ve donanmanın dağılıp çözülmesine çalışmakla suçlanmıştır.[404] Donanma davasında 15 sene hapis cezası alan Hikmet Kıvılcımlı bir tek askeri görmemesine, temas kurmamasına rağmen bu cezayı aldığını söylemiştir.[405] Donanma davasının Kara Harp Okulu davasından tek farkı sanıkların bazı komünist arkadaşlarının, akrabalarının veya bağlantılarının bulunmasıdır. Hamdi Şamilov ve Nazım Hikmet'in bazı tanıdıkları ve Kemal Tahir'in kardeşi gibi sanıklar bunlardandır. Bazı askerler Hikmet Kıvılcımlı'ya ait Kıvılcım kütüphanesinden kitap aldıkları için suçlanmıştır.[406] Bu yargılamalar Askeri Ceza Kanunu'na göre yapıldığı için yüksek hapis cezaları verilmiştir. Nitekim Askeri Ceza Kanunu'nun 94.maddesinde yer alan *İsyan Muharriki (tahriki) ve Cezası* başlığına göre verilen cezalar, olay seferberlik sırasında gerçekleşseydi idama kadar gidebilirdi.[407] Zekeriya Sertel'e göre Nazım Hikmet'in şiirlerinin orduya girmesi normaldi. Çünkü her kesimde olduğu kadar ordudaki subaylar arasında da Nazım'ın hayranları vardı. Bu durum

---

[403] Alpay Kabacalı, **Türkiye'de Gençlik Hareketleri**, Üçüncü Baskı, Gürer Yayınları, İstanbul, 2007, s. 80-81; Şişmanov, a.g.e., s. 138
[404] Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, s. 313.
[405] Koçak, **Muhalif Sesler**, s. 143.
[406] Öztürk, a.g.e., s. 175.
[407] "Askeri Ceza Kanunu", **Resmi Gazete**, 1520, 15.06.1930, s. 9085.

burjuva sınıfını, siyasi erki ve bazı komutanları korkutmuştu.[408] Harp Okulu davasında yargılananlardan biri olan Abdülkadir Meriçboyu davayı anlatan kitabında cezaların yargılamadan daha önce yukarıdan gelen emirle belirlendiğinin kendisine söylendiğini yazmaktadır.[409] Aslında Nazım Hikmet konusunda alınan bazı tedbirler de vardı. Örneğin Nazım Hikmet'in şiirlerine Türkçe ders kitaplarında yer verilmemiş, kolejlerdeki lise ders kitaplarında ise Nazım Hikmet'i anlatan sadece dört satırlık bir yazı yer almıştır. Bu yazının son cümlesinde Nazım Hikmet'in izlediği yolun tehlikeleri anlatılmıştır. Ayrıca Nazım Hikmet'in eserlerini bulundurmak ve okumak da yasaktı. Oysa kütüphanelerde bu eserler bulunsa dahi kayıtlara geçirilmez ve saklanırdı.[410] Nazım'ın cezaevinde dahi boş durmadığı komünizm propagandası yaptığı ve isyan hazırladığına dair iddialar başbakana kadar şikâyet ediliyordu.[411]

Harp Okulu ve Donanma davalarının bir diğer önemi Atatürk'ün sağlığının bozulduğu ve vefatının yaklaştığı dönemlere denk gelmesidir. Bu dönemde Atatürk'ten sonra Cumhurbaşkanı olmaya aday kişiler arasında bir iktidar mücadelesi vardı. En büyük iki aday, Şükrü Kaya ve İsmet İnönü idi. İnönü taraftarları genellikle sol eğilime sahip kişileri Şükrü Kaya'nın destekçileri olarak görmekteydi. Cami Baykurt, Fuat Sabit gibi isimler de bu destekçilerin içerisinde görülüyordu. Bu iktidar mücadelesi sırasında Cami Baykurt ve Fuat Sabit de tutuklanmıştır.[412] Yargılananlardan Hikmet Kıvılcımlı'nın hususi af dilekçesinde Atatürk'ün sağlık durumuna vurgu yapılmış ve İsmet Paşa'nın Hükümetin başında olmasının bir tek kendisi tarafından istendiği belirtilmiştir. Kıvılcımlı, İsmet Paşa aleyhtarı olmadığını af dilekçesinde savunmuştur.[413] Ancak bir başka görüş Şükrü Kaya'nın Kara Harp Okulu'nun İsmet İnönü'yü verdiği desteğe engel olmak amacıyla Nazım Hikmet vasıtasıyla bir komplo düzenlediği yönündedir. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya rejime yönelik soldan bir tehlike varmış gibi davranarak ordu içerisine sahte bildiriler dağıtıp Harp Okulu'nu zan altında bırakmak istemiştir. Nazım Hikmet haberi dahi olmadan kendisini bu komplonun ortasında bulmuştur.[414] Hatta Atatürk'ün Şükrü Kaya'nın Nazım Hikmet'i komünistlerin başı olarak gösterdiği ithamlarına inanmadığı, bunun üzerine Kaya'nın Mareşal Fevzi Çakmak'ı ikna ettiği söylenmiştir.[415] Atatürk'ün hasta yatağında yanına gelen Ali Fuat Cebesoy'a; *Şükrü Kaya Nazım'ı takmış parmağına onunla uğraşıyor, Şükrü Kaya Müşiri (Mareşal Fevzi Çakmak) de kandırmış, asker arasında onun yazılarına benzer yazılar uydurup dağıtmışlar.* dediği ileri sürülmüştür.[416] Bu durum Mustafa Kemal Paşa'dan sonraki mücadelenin anlaşılmasına örnek olmaktadır.

---

[408] Sertel, **Hatırladıklarım**, s. 155.

[409] A. Kadir, **1938 Harp Okulu Olayı ve Nazım Hikmet**, İkinci Baskı, 1967, s. 83, 101.
[410] Gabbay, a.g.e., s. 119-120.
[411] Koçak, **Muhalif Sesler**, s. 146.
[412] Nesimi, **Yılların İçinden**, s. 121-122.
[413] CCA, 30.10.0.0/209.426.6.5, (23 Aralık 1940).
[414] Atilla Akar, **Türkiye Komplolar ve Provokasyonlar Tarihi**, İkinci Baskı, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 75.
[415] Cebesoy, **Askeri ve Siyasi Belgeler**, s. 242.

[416] Akar, a.g.e., s. 75-76; Ali Fuat Cebesoy, Çetin Altan'a verdiği röportaj da bu bilgi şu şekilde yansımıştır: *"...ben Mustafa Kemal'den haber almak için kamarasının bulunduğu yere gittim. Sancısı olduğunu, doktorların kendisine iğne yaptığını söylediler. Konuşmamızı içerden duymuş, beni çağırdı kamaraya;'- ...fenayım' dedi. '...Demincek Şükrü Kâya'ya mahsus*

Dördüncü safha olan bu devrede askeri davaların dışında komünistlikle ilgili olarak 1940 ve 1941 yıllarında İzmir ve Zonguldak'ta çoğunlukla öğrencilerden oluşan gruplar takibata alınmıştır. Asında 1940'lı yıllarda Türkiye'deki aktif komünist sayısı çok fazla değildi. Batı'da yetişenlerde uygun ortam bulana kadar bekliyordu.[417] 1943 yılında Hamidiye Köy Enstitüsünde komünist faaliyet yürüten bir hücre ortaya çıkarılmış ve 1944 yılında da Ankara'daki Yedek Subay Okulu'na sızma girişimleri tespit edilmişti. 1944'de *İlerici Gençler Birliği / İleri Gençlik Birliği (İGB)* adındaki komünist teşkilatın meydana çıkarılması da İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer tarafından bu dönem içindeki olaylar arasında sayılmıştır. Başta Nazım Hikmet olmak üzere bazı romancı ve şairlerin gençleri sol fikirlerle etkilemeye çalıştığı bu dönemde, kendisini tarafsız gösteren kimi neşriyat da Marks ve Engels'in fikirlerini izah etme faaliyeti içerisine girme gayretindeydi. Bu kapsamdaki eserlerde adı zikredilmeden Marksist formüllerle Türkiye'nin ekonomik sistemi tahlil edilmekteydi.[418] Böylesi bir atmosferde 1942 yılında Faşizm karşıtı olan bazı kişiler Anadolu kasabalarına sürgün edilmişti. Almanların Stalingrad'a yaptığı saldırıyla eş zamanlı olarak gerçekleştirilen bu sürgün kararının yanı sıra Reşat Fuat, Hasan İzzettin Dinamo gibi önemli komünist isimler de askere alınmıştı. Ancak 1942 sonlarında bunlar askerden kaçarak TKP faaliyetlerini eski faal haline getirmeye çalışmışlardır.[419] Bu dönem içerisinde Türkçü ve milliyetçi kesimlere devlet tarafından verilen destek ya da gösterilen müsamaha da komünist faaliyetler konusunda toplumun istenilen yönde bilinçlenmesine katkı yapmayı amaçlıyordu.

İGB davası Süleymaniye Camii'nin iki minaresi arasına *Saraçoğlu Faşisttir* yazılı bez bir flamanın asılmaya teşebbüs edilmesi ile başlamıştır. *Vurgunculuk ve Faşizme Karşı Savaş Cephesi* imzasıyla hazırlanan afiş 18-19 Mayıs 1944 gecesi caminin müezzini ve müstahdeminin şüphelenmesi sonucu asılamamıştı. Tahsin Berkmen flamayı asmaya Mihri Belli ile birlikte gittiğini itiraf etmiştir.[420] Tahsin Berkmen bu eylemin Mustafa Göksu ile Nihal Atsız ve grubunun İstanbul Üniversitesindeki Irkçı-Turancı faaliyetlerinin önüne geçmek için yapıldığını söylemiştir. Berkmen'in iddiasına göre Irkçı-Turancı harekete katılmayanlara komünist etiketi yapıştırılmış, buna karşılık da Mihri Belli'nin öncülüğünde anti-faşist bir teşekkül oluşturulmuştur.[421] HTKP liderlerinden Reşat Fuat Baraner de amaçlarının ırkçılıkla mücadele etmek olduğunu söylemiştir. Baraner'e göre Başbakan Şükrü Saraçoğlu Türkçülükten bahsederek Turancı ve faşist grupları şımartmıştı.[422] 200 öğrencinin tutuklandığı davada 10 aylık soruşturmadan sonra 55 kişi askeri mahkemelere gönderilmiş, buradaki dava da 9 ay sürmüştü. Ancak İGB'nin TKP ile ilgisi

---

bağırdım. O çocuğu takmış parmağına, onunla uğraşıyor. Ben tanırım mert oğlandır o. Gelmesi için haber gönderdim. Belki konuşma âdâbında kusur ederim, diye gelmedi. Askerlerin arasında onun yazılarına benzer yazılar uydurup dağıtmışlar. Başını yakmaya çalışıyorlar oğlanın. Hepsinden haberim var." Bkz. **Akşam**, 28.12.1966; **Cumhuriyet**, 23.05.1997.

417 Muhtemelen binden fazla değildi. Bkz. Karpat, **Türk Siyasi Tarihi**, s. 84.

418 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 1, Cilt: 4, 29.01.1947, s. 67.

419 **Kırklı Yıllar-2 1944 Davası**, Rasih Nuri İleri (Der.), TÜSTAV, İstanbul, 2003, s. 12.

420 Kabacalı, **Türkiye'de Gençlik Hareketleri**, s. 93.

421 CCA, 30.10.0.0/209.427.8, (10 Kasım 1944).

422 **Reşat Fuat Baraner**, Ersin Tosun (Der.), Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2013, s. 103-105.

mahkemede ispat edilememiştir.[423] İGB davasının en önemli özelliği İkinci Dünya Savaşıyla birlikte başlayacak olan ırkçı, Turancı, milliyetçi cepheyle sosyalist ve komünist cephe arasındaki kamplaşmaya bir örnek teşkil etmesidir. Bu kamplaşma günümüze kadar varlığını sürdürmüş, anti-komünist ve anti-faşist söylemleriyle askeri darbe dönemlerinde ön plana çıkmıştır. Muhafazakâr Cephe, Necip Fazıl'ın Büyük Doğu dergisi ile komünizm karşısında yer alırken, Nurettin Topçu'nun İslam'ı sosyalizmin kendisi olarak gören bakışıyla farklı bir açılım yapmıştır.

3.1.1. Çok Partili Döneme Geçiş (1945-1950)

Çok Partili Dönemin başlangıcında komünizm algısını iyi anlatan tespitlerden biri 1945 Mayısı'nda yazılan Amerikan Büyükelçilik Raporlarından birinde geçmektedir. Rapora göre Türkiye'de *komünist* terimi gizli polis tarafından *Pinko/Parlor Pink*[424] olarak ayrım gözetmeksizin kullanılmıştır. Büyükelçiliğe göre Sovyetler, Türkiye'de komünizm propagandası yapmak için çaba sarf etmiştir. Ancak Türklerin komünizm korkusu ve uzak duruşu yüksek ihtimalle Türklerin içgüdüsel olarak Ruslara karşı tarihsel antipatisinden kaynaklanmaktadır.[425] Aynı yılın Kasım ayındaki bir raporda da Türk sanayisindeki gelişimin işçi sayısını arttırdığı, bu nedenle de komünist propagandasının Türkiye'de aktif olmasının beklendiği bildirilmiştir. Ancak Türk işçilerinin bu propagandadan ne kadar etkileneceği büyükelçiliğe göre belirsizdir. Ancak 1946 yılının Ekim ayına gelindiğinde raporlarda bu etkinin görünürlüğü hakkında tespitler yer almıştır. İşçi sınıflarının ayrılıkçı kesimleri arasında komünist düşüncelerin yayıldığı, fabrika işçilerinin yanı sıra memurlar ve öğretmenler arasında da gizlice veya açıkça destekleyen birçok kişi olduğu bildirilmiştir. Komünizmin başarılı şekilde büyümesinin nedenleri ise; kamuoyu ve Hükümet arasında artan memnuniyetsizlik, gizli ve yaygın bir şekilde yapılan komünist propaganda, Sovyet örgütleri tarafından desteklenen komünistlerin varlığıdır. Bu unsurlara rağmen halkın büyük çoğunluğu komünizme karşı katı bir tutum içerisindeydi. Çünkü Ruslar, Türklerin kalıtsal düşmanları olarak görülmekteydi. Amerikan Büyükelçiliğine göre komünizm SSCB'de değil de başka bir ülkede olsaydı Türk halkı tarafından kabullenilmesi mümkün olabilirdi.[426] Bu yorumlar dikkate alındığında komünizm algısını şekillendiren unsurlardan birinin tarihsel arka plan olduğu çıkarsaması yapılabilir.

---

[423] **Dr. Şefik Hüsnü Deymer Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları,**, s. 88.

[424] Bu terim komünist partisiyle ilişkisi olmasa da sol düşünceye sahip veya komünizme meyilli sosyalistleri anlatmak için ilk kez 1925 yılında kullanılmıştır. Soğuk Savaş dönemindeki 1948 Amerikan başkanlık seçimlerinde de sıklıkla gündeme gelmiştir.

[425] Central File: Decimal File 867.00, Internal Affairs Of States, Turkey, Political Affairs., January 9, 1945 - December 31, 1946. January 9, 1945 - December 31, 1946. MS Turkey: Records of the U.S. Department of State, 1802-1949: Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey, 1945-1949. National Archives (United States). Archives Unbound, http://tinyurl.galegroup.com/tinyurl/8ScWb2. Accessed 28 Nov. 2018.

[426] Central File: Decimal File 867.00, Internal Affairs Of States, Turkey, Political Affairs., January 9, 1945 - December 31, 1946. January 9, 1945 - December 31, 1946. MS Turkey: Records of the U.S. Department of State, 1802-1949: Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey, 1945-1949. National Archives (United States). Archives Unbound, http://tinyurl.galegroup.com/tinyurl/8ScX92. Accessed 28 Nov. 2018.

İkinci Dünya Savaşı'nın nedenlerinden birinin otoriter/totaliter rejimlerle yönetilen devletler olduğu fikri savaş sonrasında İngiltere, ABD ve SSCB liderleri tarafından dillendirilmiştir. O sırada Türkiye'de Milli Şef Dönemi yaşanıyordu ve demokratik bir yönetimden söz etmek mümkün değildi. SSCB'nin Boğazlardan üs ve Kuzeydoğu Anadolu'dan toprak talepleriyle Türkiye, SSCB karşısında yalnızlaşmıştı. ABD ve İngiltere'nin desteğini sağlamak için İnönü, demokratik bir rejime geçmeye karar vermiştir.[427] Bu değişim tercihinde savaş sırasında ve sonrasında yaşanan ağır ekonomik şartların baskısı da dikkate değerdir. Çok partili hayata geçme kararının yanı sıra, toprak reformu yasası, parti başkanlığının 4 yılla sınırlandırılması, işçilere dernek kurma izninin verilmesi, basın yasasının 50. maddesinin kaldırılması gibi gelişmelerde yaşanmıştır. Zaten çok partili dönem başlayana dek başkent Ankara'da muhalif bir gazete yoktu. Çok partili hayat başlayınca, önce DP'nin daha sonra da Millet Partisinin (MP) temsilcisi olan Kudret gazetesi ile DP'nin sözcülüğünü üstlenen Zafer gazeteleri ortaya çıktı. Muhalif gazetelerin çoğu İstanbul'daydı. Vatan gazetesinin başyazarı Ahmet Emin Yalman, Tasvir-i Efkar'ın başyazarı Cihat Baban, Son Posta'nın sahibi Selim Ragıp Emeç ve Her Gün'ün sahibi Mehmet Faruk Gürtunca da aynı eğilimdeydiler. Hakkı Tarık Us ve Asım Us'un gazeteleri Vakit ile Ethem İzzet Benice'nin Son Telgraf gazetesi de CHP'yi destekliyordu. Akşam ve Hürriyet ise kısmen objektif ve tarafsız gibiydiler. [428]

Yazılı basındaki çok sesliliğin yanı sıra uzun zaman sonra ilk kez legal sosyalist partiler kuruldu. 1946 yılı Ağustos ayında kurulan Recep Peker Hükümetinin programı öncekilere benzerdi. Fakat yeni olan *komünizme karşı savaş, aşırı sağcı ve solculara karşı direnmek* gibi sloganların yükselişe geçtiği bir dönem yaşanmasıydı. Nitekim aynı yıl Hükümet sıkıyönetimi uzattı. Yıl sonuna doğru da sosyalist partiler ve işçi sendikaları kapatılmaya başlandı. Şefik Hüsnü'nün partisi olan Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi (TSEKP) ile birlikte bu partinin yayın organları Ses ve Söz gazeteleri kapatıldı. Yedinci CHP Kongresi'ndeki komünizme karşı mücadeleyi arttırma çabaları çerçevesinde öneriler görüşüldü. Sonraki yıllarda Hüseyin Cahit Yalçın başkanlığında on milletvekilinden oluşan özel bir komisyon kuruldu. Yalçın, komünistlik suçundan yakalananların askeri mahkemelerde yargılanmasını istemiştir.[429] Askeri ceza kanunları daha ağır hükümler içerdiğinden komünistlerin uzun süre hapishanelerde tutulmasını sağlıyordu. Polislerin şüpheli gördükleri solcuların komünist olup olmadıklarını anlamak için uyguladıkları yöntem kütüphanelerine bakmaktı. Ignazio Silone, John Steinbeck ya da Rus yazarların kitapları suçlayıcı bir delil olarak sayılıyordu. Kitap okumak suç olmadığı için her ne kadar bu yöntem objektif sonuçlar vermese de, ezen ve ezilen halkın durumunu anlatan kitaplar insanların fikirlerini etkileyebilmekteydi. Örneğin; HTKP'nin eski bir üyesi komünizmi benimseme sebeplerini anlatırken komünist bir arkadaşının verdiği kitapların ve Nazım Hikmet'in şiirlerinin etkili olduğunu,

---

[427] Çetin Yetkin, **Karşıdevrim 1945-1950**, Yedinci Baskı, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2009, s.145-154.
[428] Altan Öymen, **Değişim Yılları**, 11. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2014, s.154-157.
[429] SSCB Bilimler Akademisi, **Ekim Devrimi Sonrası Türkiye Tarihi-II**, (Çev. A. Hasanoğlu), Bilim Yayınları, İstanbul, 1978, s. 12-26.

en alt tabakadan fakir bir ailede büyümesinin de bu ideolojiye katılmasına katkı yaptığını vurgulamıştır.[430] Fakirlik, komünizmin yayılmasının en büyük nedenlerindendir.

Tek parti yönetimi savaşın sonlarına doğru tarafsızlık politikasının bir gereği olarak iç politikayı da düzenleme girişimlerini başlatmıştı. Savaşın gidişatına paralel olarak 1941-1944 yılları arasında oldukça özgür bir şekilde gelişen Türkçü-Turancı gruba gösterilen müsamaha sona ermişti. Hüseyin Nihal Atsız'ın Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na yazdığı mektupta vatan hainliği ile suçladığı Sabahattin Ali, kendisine hakaret ettiği gerekçesiyle Atsız'a dava açmıştı. Hükümet bu dava sırasında yaşanan olayları fırsat bilerek Almanya'nın SSCB karşısında gerilemesine de paralel olarak Turancı görüştekilere karşı bir operasyon yapmaya karar verdi. Ve böylece Ali-Atsız davasının ardından Irkçılık-Turancılık davası başladı. Atsız, Sabahattin Ali'ye hakaretten suçlu bulunup cezasının ertelenerek beraat ettiği gün Irkçılık-Turancılık Davasından tutuklandı. Bu iki davaya kısaca değinmek sağ ve sol kesimler arasındaki kamplaşmasının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Sabahattin Ali'nin Atsız'ı şikayet etmesi üzerine açılan davanın ilk celsesi 26 Nisan 1944 yılında yapılmıştır. Mahkeme önünde Atsız'ı desteklemek adına toplanan kalabalık nedeniyle mahkemenin işleyişi aksamıştı. Atsız ifadesinde Sabahattin Ali'nin yabancı bir rejime taraftar olduğunu, bunun da memleketi batırmak istediği anlamına geldiğini söylemiştir. Daha sonraki süreçte Atsız'ın avukatlığını bırakacak olan Hamit Şevket İnce[431], davanın iki imanın/ideolojinin yani milliyetçilikle komünizmin çarpışması olduğunu söylemiştir. Savcının Atsız'ın cezalandırılmasını istediğini duyan kalabalık *Yaşasın ebedi, müstakil, milliyetçi Türkiye ve kahrolsun komünistler, Rus uşakları* diye bağırmıştır. Davanın 3 Mayıs'taki ikinci celsesi sırasında dışarda toplanan kalabalıkla polisler arasında arbede yaşanmış bazı göstericiler tutuklanmıştı. 9 Mayıs'taki üçüncü ve son celsede mahkeme Atsız'ın hakaret ettiğine karar vererek altı ay hapis cezası vermiş, sonra da bunu dört aya indirerek ertelemiştir.[432] Hakaret davası devam ederken Irkçılık-Turancılık soruşturması nedeniyle 7 Mayıs'ta Atsız'ın İstanbul'daki evi aranmış, 9 Mayıs'taki duruşmadan sonra da Atsız tutuklanmıştır. Aynı gün Ankara'ya gelen Reha Oğuz Türkkan'da tutuklanmış, Nejdet Sançar'ın evinde arama yapılmıştır. Daha sonraki günlerde Zeki Velidi Togan, Orhan Şaik Gökyay, Nejdet Sançar gibi birçok isim daha tutuklanmıştır.[433] İsmet İnönü'nün 19 Mayıs nutkundan sonra tutuklanan isimlere tepkiler de artmıştır. Irkçılık-Turancılık davasının 7 Eylül 1944'de başlayan mahkeme süreci 29 Mart 1945'te bitmiş 23 sanığın 13'ü beraat etmiş kalanı da çeşitli cezalar almıştır. Ancak Askeri Yargıtay'ın verdiği bozma kararı üzerine Ekim ayında tutuklu sanıklar da tahliye

---

[430] Karpat, **Türk Siyasi Tarihi**, s. 78.

[431] Hamit Şevket İnce'nin avukatlığı bıraktığını söylediği ve gazetelerde yer alan yazıda; Nihal Atsız'ın Atatürk'ün çizdiği milli sınırlar haricinde hareket eden birisi olduğunu Dalkavuklar Gecesi adlı broşürünü okuyarak anladığını söylemiştir. İnce, kendisini milli sınırlar içerisinde Türklüğün ve Türk gençliğinin kendisini bulmasını isteyen biri olarak tanımlayarak bu davadan çekildiğini söylemiştir. Ona göre vicdanı ne Sabahattin Ali'nin gittiği yolu ne de Nihal Atsız'ın yolunu tasvip etmiyordu. Ne komünist ne de Turancıydı, sadece Türkiye Türkçüsüydü. "Hamit Şevket İnce Nihal Atsız'ın Avukatlığından İstifa Etti",**Ulus**, (08.05.1944), s.3.

[432] Erer, **Basında Kavgalar**, s. 103-110.

[433] Ayrıntılı bilgi için bkz. **1944-1945 Irkçılık-Turancılık Davası Tefrikası**, Murat Yılmaz (Haz.), Umay Kitap, İstanbul, 2016.

edilmiştir. Bu sırada başta Ulus gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay'ın yazıları olmak üzere ırkçılık ve Turancılık üzerine basında yer alan yazılar, daha ilerde anlatılacak Tan olayları gerçekleşmeden önce yazılan yazılara şeklen benzerliği ile dikkat çekmektedir. 7 Mayıs'ta, Ulus'ta çıkan yazıda Atsız ve çevresindekilerin düşünce sistemi Romanya'daki Yahudi düşmanı, ırkçı ve aşırı sağcı Gardist hareketiyle bir tutulmuş, ne Gardistliğe[434] ne de Troçkistliğe[435] müsamaha gösterilemeyeceği vurgulanmıştır.[436] Atay'ın 9 Mayıs'taki yazısında ise ırkçılık memleketin başına gelebilecek en büyük bela olarak tanımlanmış, Turancılık da ikinci sırada görülmüştür. Atay anayasaya aykırı olan sağ ve sol akımlardan uzak durulması gerektiğini anlatırken önemli bir cümle de kullanmıştır: *Irkçı ve Turancı Cumhuriyet Halk Partisinden olamaz.*[437] Atay'ın, CHP'nin ilkelerine dayandırdığı bu iddiasını aktarırken sol düşünceye sahip olanları kapsam dışı bırakması dikkate değerdir. Son olarak Ağustos ayındaki bir yazısında da ırkçılara yüklenen Atay, ırkçıların sanki Alman ordularında milismiş gibi İngiliz taarruzları ile kenara çekildiklerini söylemiştir. *Hani vatan batmak üzere idi?, Hani her sokak başında bir komünist tuzağı vardı?* sorularıyla devam eden yazıda Atay, Türkiye'de davayı ideologların değil idealistlerin kazandığını ve böylece Romanya'ya benzemek yerine Türkiye olarak kaldıklarını belirtmiştir.[438] Atay'ın bu yazısı Almanya'nın yenilgisinin kesinleştiği Rus ordularının Orta Avrupa ve Balkanlarda hızla ilerlediği dönemlere denk gelmektedir. Yaklaşan Rus tehdidi iç politikada da Turancılık karşıtı politikaları artırmıştır.

Çok partili döneme geçişte yaşanan olaylardan bir diğeri de Mareşal Fevzi Çakmak'ın da içinde olduğu *İnsan Hakları Derneği* olayıdır. Zekeriya Sertel hatıratında Cami Baykurt ve Tevfik Rüştü Aras ile birlikte bu derneği kurmaya karar verdiklerini ve aralarına Mareşal Fevzi Çakmak'ı da katmak istediklerini yazmıştır. Derneği kurmak için yapılan ilk toplantının bir infial uyandırdığını söyleyen Sertel, Mareşalin komünistlerce kullanıldığı haberlerinin yapılmasından sonra derneğe katılmaktan vazgeçtiğini belirtmiştir.[439] Ancak, Mareşal Fevzi Çakmak derneğe katıldığını ve derneğin kurulduğunu belirtmiştir. Komünistlik iddiaları TBMM'ye de taşınmış ve Şükrü Sökmensüer Mareşal'in komünistler tarafından kullanılmak istendiğini açıklamıştır. Mareşal ise buna verdiği cevapta olayın detaylarını anlatmıştır. Mareşal ilk olarak *Bu propagandalar makus neticeler verir. Millet, benim komünist olmadığımı ve komünistlere alet olmadığımı çok iyi bilir* demiştir. Mareşal, Cami Baykurt'tan gelen teklifi reddettiğini, ancak her hürriyet ve demokrasi

---

[434] Gardistlik, Romanya'da 1927 yılında Yüzbaşı Codreanu tarafından kurulan "Demir Muhafızlar / Garda de Fier / Iron Guard" örgütünün anti-semitist, aşırı milliyetçi, aşırı dinci ideolojisine verilen isimdir. Bkz. Leon Volovici, **Nationalist Ideology and Antisemitism**, (Çev. Charles Kormos), Pergamon Press, Oxford, 1991, s. 91-94.
[435] Troçkistlik, Bolşevik Devrimi'nin mimarlarından Lev Troçki /Leon Trotsky'nin Doğu'da Stalinizm'i, Batı'da ise sosyal demokrasinin yaptığı tanımları reddeden ve işçi konseyleri aracılığıyla demokratik bir örgüte sahip proletaryanın toplumu değiştireceğini öngören ideolojiye verilen isimdir. Troçkistler Ekim 1917'deki Devrimin ruhunun bozulmadığı bir düşünceyi takip ederler. Bkz. Alex Callinicos, **Troçkizmin Tarihi**, (Çev. Mahmut Kurdoğlu), Z Yayınları, İstanbul, 1991, s. 10.
[436] Falih Rıfkı Atay, "Nizam Düşmanlığı Yaptırmayız", **Ulus**, (07.05.1944), s. 1-2.
[437] Falih Rıfkı Atay, "Irkçılık ve Turancılık", **Ulus**, (09.05.1944), s. 1, 3.
[438] Falih Rıfkı Atay "Pazar Konuşması", **Ulus**, (13.08.1944), s. 2
[439] Sertel, **Hatırladıklarım**, s. 235-242.

hareketinin komünistlik sayılamayacağını söylemiştir. İnsan Hakları Derneğini birlikte kurduğu kişilerin komünistliğinin ispatlanmamış olduğunu savunan Mareşal, derneğin sadece İstanbul'da kurulduğunu ve hiçbir zaman siyasi mahiyet arz etmediğini de eklemiştir. Son olarak Mareşal, eğer bu dernek kötü bir amaç gütseydi daha sonra suçlamaları yapanların kendisi tarafından kurulmazdı demiştir.[440] Bütün bu çabalar klasik komünist etiketi yapıştırılarak muhalefetin bastırılma çalışmalarından birisidir. Nadir Nadi de anılarında Mareşal Fevzi Çakmak gibi muhafazakârlığı ile ün yapmış birine komünist denilirse herkese denilebileceğini vurgulamıştır. Nadi yazısında Türk halkının sol eğilimli bütün fikirleri hatta solculukla ilgisi olmayan laikliği bile birbirine karıştırıp hepsine komünist dediğini söylemiştir. Bu görüşe göre bir solcu Rus ajanı sayılıyor, memleketi sevebileceği ve yükselmesini isteyeceği düşünülmüyordu. 150 yıl önce yazılan kitaplarda komünistlik aranıyor, MEB tarafından Türkçe'ye çevrilen klasiklerde ve sinema filmlerinde komünizm propagandası olduğu ileri sürülüyordu.[441] Nadi'nin aktardığı bilgiler anti-komünizmin yol açtığı yanılgılardır. Anti-komünizm Nadi'nin de belirttiği üzere çoğu zaman bilgilerin doğruluğu dikkate alınmadan karşı propaganda yapmak ya da bütün sol düşünceyi bastırmak amacıyla oluşturulan bir nefret söylemine dönüşmüştür.

Çok partili döneme geçiş sürecinde birkaç tane sol görüşlü parti kurulmuştu. En önemlileri ünlü komünist Şefik Hüsnü'nün kurduğu Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi ise Esat Adil'in kurduğu Türkiye Sosyalist Partisidir. Ancak bu partiler kuruluşlarından yaklaşık 6 ay sonra kapatılmış ve 1947'de TKP davası açılmıştır. 1948'de sonuçlanan davaya göre Şefik Hüsnü 5 yıl ceza almış ve 15 Temmuz 1950 tarihindeki affa kadar hapiste kalmıştır.[442] Sıkıyönetim idaresi tarafından kapatılan partilerin kapanma nedeni olarak bir zümreyi diğerleri üzerinde hâkim kılmaya çalışarak mevcut nizamı bozmak istemeleri gösterilmişti.[443] Berkes'e göre partiler komünist oldukları için kapatılmamıştı. Nitekim DTCF davasında bahsi geçeceği üzere Adımlar ve Yurt ve Dünya dergileri hakkında da bir kovuşturma süreci başlatılmamıştı.[444] Bunun aksine İzmir'de *İleri Demokrasi* isimli gazetede çıkan yazıların SSCB ile ilişkilerimizi bozacak kapsamda görülmesi üzerine, gazete sahibi, başyazarı ve yayın müdürünün savcılık tarafında ağır cezaya nakledilmesine karar verilmişti. Gazetede çıkan haberler Moskova Radyosu, Stalin ve Molotof üzerine olup, çeşitli hakaretler içeriyordu.[445] Ancak bu süreçte dikkat çekici olan gelişmelerden birisi de Büyük Doğu dergisi ve Yarın gazetesinin kapatılmasına mukabil Sovyet yanlısı tutum izleyen Marko Paşa'nın kapatılmamasıdır.[446] Prof. Dr. Nihat Erim Ulus'daki başyazısında komünizme karşı alınan bu

---

[440] "Mareşal ile İç Bakanı Arasında Tartışma", **Cumhuriyet**, (31.01.1947), s. 1, 3.
[441] Nadi, **Perde Aralığından**, s. 318-323.
[442] **Dr. Şefik Hüsnü Deymer Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları,** s. 92, 96.
[443] "Komutanlığın Tebliği", **Ulus**, (17.12.1946), s. 1.
[444] Berkes, **Unutulan Yıllar**, s. 386.
[445] CCA, 30.01.0.0/128.832.3, (05 Eylül 1945).

[446] Central File: Decimal File 867.00, Internal Affairs Of States, Turkey, Political Affairs., January 9, 1945 - December 31, 1946. January 9, 1945 - December 31, 1946. MS Turkey: Records of the U.S. Department of State, 1802-1949: Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey, 1945-1949. National Archives (United States). Archives

tedbirlerin fikir hürriyetine engel olarak düşünülmemesi gerektiğini, eğer komünizm bizzat fikir hürriyetini kaldıracak bir düşünce olmasaydı, onun da serbestçe tartışılmasına izin verilebileceğini söylemiştir. Komünizmin dar bir zümreden oluşan proletarya diktatörlüğü kurmak istediğini söyleyen Erim, Karl Marks komünizminden kalan tek ilkenin milliyet, din yaşayış gibi farklılıkların yok edilmesi olduğunu, dolayısıyla komünizmin doktrin değil Türkiye'deki Türklerin yok edilmesi davası olduğunu söylemiştir.[447] Erim'in bu eleştirisi SSCB'deki Stalin rejimini anlatmaktadır. Stalin devrinde Erim'in de vurguladığı üzere Karl Marks'ın hatta Lenin'in çoğu ilkesi göz ardı edilmiştir. Bu durumda Erim'in düşüncesinde yanlış olan nokta atıf yaptığı rejimin tam anlamıyla bir komünizm olmadığıdır. Erim, komünizm adı altında aslında başka bir düşünceyi anlatmaktadır, o da Stalinizm'dir.

1949 yılında Türk Ceza Kanununda yapılan değişikliklerle zararlı cereyanlara karşı daha etkili mücadele edilmesi için çalışmalar başlamıştı. Mecliste kanun görüşmeleri sırasında yapılan konuşmalarda komünizmle artırılan cezalarla değil, komünizme neden olan durumları ortadan kaldırmakla mücadele edilebileceği, vatandaşlara komünizmin hakiki yüzünün ve zararlarının öğretilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Manisa Mebusu, Muammer Alakant Mecliste komünistliğin tanımını; milliyet tanımamak, komünist camiayı vatan görmek, memleketteki beşinci kolu idare etmek, komünist bir ülkeye karşı savaşmayı engellemek gibi unsurlardan oluşan zehirli bir ideoloji olarak yapmıştır. Alakant, Türkiye'deki komünizmin mali ve kültürel müesseselere kadar sızarak, Nazilli Bez Fabrikasını kundaklama, Adana'da depoları yakma gibi olaylara sebep olduğunu söylemiştir. Komünizmi bir fikir mücadelesi olarak görmeyen Alakant bu ideolojiyi, memleket savunmasını, milliyetçiliği, milletin bekasını tehlikeye atan bir hareket olarak yorumlamıştır. Afyon Mebusu Hazim Bozca da solcu cereyanları komünistlik, nihilistlik ve anarşistlik olarak nitelemiştir.[448] DP Mebusu Fuat Köprülü ise komünizmi bütün mukaddesatı yıkan, namus, şeref, haysiyet ve milliyet düşmanı, tamamıyla Moskof siyasetinin parçası olan bir propaganda şeklinde tanımlamıştır. Köprülü'ye göre komünizm propagandasının Müslüman bir topluma girebilmesi için din, aile, namus, mülkiyet gibi kavramlara karşı olduğunu göstermemeliydi. Nitekim komünistler de bunun bilincinde olarak sarık, cübbe gibi dini unsurları kullanıp din kisvesi altında propaganda yapmıştır. Muğla Mebusu Nuğru Özsan komünizmin içtimai düzen vasfını kaybederek Moskova'nın bir silahı haline geldiğini söylemiştir.[449] Nitekim bu dönemlerde sol cereyanların kuvvetlendiğini düşünenler milliyetçi fikirlere sarılmış, her sol fikri enternasyonalci fikir olarak görmüştür. Bu da solcuların hepsini Moskova'dan talimat alan bir konuma getirmiştir.[450] Kanun maddelerinin içeriği üzerine uzun uzadıya yapılan tartışmalar sonrası birkaç değişiklikle mecliste kabul edilmiştir.

Unbound, http://tinyurl.galegroup.com/tinyurl/8ScX92. Accessed 28 Nov. 2018; Yalman, **Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, II, s. 1376.

[447] Nihat Erim, "Türk Milletinin Varlığı ile Oynanmaz", **Ulus**, (18.12.1946), s. 1-2.

[448] TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 3, Cilt: 20, 08.06.1949, s. 577-594.

[449] TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 3, Cilt: 20, 09.06.1949, s. 640-649.

[450] Yaşar Nabi, **Nereye Gidiyoruz?**, Varlık Yayınları, Ankara, 1948, s. 54.

3.2. Propaganda ve Basın

Atatürk'ün ölümünden sonra yeni Hükümetin komünizme karşı tavrı değişmemiştir. 24 Aralık 1938'de onaylanan bir kararnamede gençlerin korunması amacıyla, komünist propagandası yapan yayınların tetkiki ve vaktinde toplanabilmesi için daha önce teşkil edilen komisyonun daimi hale getirildiği belirtilmektedir.[451] Nitekim 1939 yılına ait bir belgede komünistlerin yeniden ideolojilerini yaymaya çalıştığı, matbuatı bu konuda araç olarak kullandıkları vurgulanmıştır. Ancak verilen örneklere bakıldığında ekonomik sıkıntıların anlatılmasını bir komünizm propagandası olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin maddi durumlarının kötü olduğuna dair yapılan yayınların sendika teşkili ve greve yol açması nedeniyle komünizm propagandasını körükleyeceğinden bahsedilmiştir. Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in Başvekalete yazdığı bu yazının öncesinde Dahiliye Vekaletinden Maarif Vekaletine komünistlerin bilhassa haftalık dergiler aracılığıyla propaganda yaptıkları ve bunları lise son sınıf ile üniversite öğrencileri arasında yaydıkları konusunda uyarı niteliğinde bir yazı yazılmıştır.[452]

Komünizm propagandası nedeniyle geçici ya da kalıcı kapatılan yayın sayısı 1939-1945 yılları arasında 9, 1946-49 yılları arasında 48, 1950-1960 yılları arasında ise 126 olmuştur. Karşıt görüş olan Türkçü, Turancı ya da Irkçı yayınlara bakıldığında ise bunların sayısı 1923-1938 arasında 1, 1939-1945 arasında 11 olurken sonraki dönemlerde yasaklanan yayın olmamıştır. [453] Yasaklanan yayınlara *J.Stalin-Kısa Biyografi* kitabı bir örnek olarak verilebilir. Bu kitabın komünizm ve sosyalizmin propagandasını açık bir şekilde yaptığı, *dünya komünizmi* idealini vurguladığı, Lenin ve Stalin'e övgüler içerdiği zararlı eserler komisyonu tarafından tespit edilmiştir. Bu nedenle de ilgili kitabın toplatılması ve satışının yasaklanması talep edilmiştir.[454] Yine Baha Töven tarafından hazırlanan 1947 yılı takvimi belli tarihler arasındaki sayfalarında Sovyet İhtilaline ait olayları gün gün yazdığı ve SSCB'deki sistemi övdüğü gerekçesiyle Sıkıyönetim Komutanlığınca toplatılmıştır.[455]

1939 ve 1945 yılları arasındaki iktidar basın ilişkisi İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği havasız bir ortamda şekillenmiştir. 13 Nisan 1939'da dönemin Başvekili Refik Saydam tarafından Dışişleri, İçişleri ve Maliye bakanlıklarına gönderilen bir talimatta; gazete yazılarının, ajans haberlerinin Türkiye'nin menfaatlerine uygun hale getirilmesi için dostane şekilde direktif verilerek bir komisyon oluşturulması uygun görülmüştü. Bu komisyon Matbuat Umum Müdürlüğü'nün dışında yer alacak ve Hariciye Vekaleti Umumi Kâtibinin başkanlığında, Başvekaletin bir temsilcisini de içinde

---

[451] CCA, 30.18.1.2/85.105.17, (24 Aralık 1938).
[452] CCA, 30.10.0.0/209.425.19, (7 Aralık 1939).
[453] Güner, a.g.e., s. 309-313.
[454] CCA, 30.10.0.0/87.575.7, (25 Ekim 1945).
[455] CCA, 30.10.0.0/87.576.2, (4 Ocak 1947).

bulunduracak bir komisyon olacaktı.[456] Ancak yukarıdaki örneklerden anlaşılan kitapların bu komisyonca incelendiği fakat bu incelemenin kitabın dağıtımı ve satışı yapıldıktan sonra gerçekleştiğidir. Bu da propagandanın etkili bir şekilde önlenmesine engel olmuştur. 6 Mayıs 1940 yılında yürürlüğe giren Matbuat Kanunu'na eklenen iki madde ile birlikte Türklerin milli duygularını inciten, Türk tarihini yanlış anlatan ve ülkenin güvenliği ile ilgili alınan önlemlerden ve soruşturmalardan söz eden yazıların neşredilmesi yasaklanmıştı.[457] Ancak savaş dönemi tedbirleri bu kanunla sınırlı kalmadı. 25 Mayıs 1940'da çıkartılan Örfi İdare Kanunu'nun üçüncü maddesiyle ile birlikte sıkıyönetim komutanlıklarına gazete ve kitap gibi matbuatların basımının ve neşrinin yasaklanması, matbaaların kapatılması, matbuat, telgraf ve mektup üzerine sansür koyulması ve hariçten ithalinin yasaklanması yetkileri verilmiştir.[458] Bundan birkaç ay sonra 28 Kasım İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli'nde ilan edilen sıkıyönetimle birlikte de bu yetkiler uygulanmaya başlanmıştır.[459] Basın ve radyo üzerinde kontrolünü arttırmak isteyen iktidar 28 Mayıs 1940'da Başvekâlete bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü'nü teşkil etmiştir. Bu müdürlüğün görevlerinden bazıları; memleket içinde ve dışında çeşitli konularda neşriyatı takip etmek, içerde ve dışarda milli menfaatleri ihlal edecek propagandaları karşılamak ve gerekirse uygun vasıtalarla neşriyat yapmak, milli ahlak, doğru haber, yabancı tahrikleri ve propagandalar, devlet icraatlerinin doğruluğu konularında iç neşriyat yapmak, milli matbuatın inkılap prensiplerinin, devletin genel siyaseti ve memleket ihtiyaçlarının sağlanması için çalışmasını sağlamaktır. Ayrıca radyo yayınlarını da ihtiyaçlara göre düzenlemek, memleket dâhilinde yapılan film senaryolarını ve hariçten gelen filmleri, tiyatro repertuarlarını kontrol etmek, memleketi tanıtmaya yarayan her çeşit faydalı neşriyat ve senaryolar hazırlamak gibi görevleri de mevcuttur.[460] Bu görevlere ek olarak 23 Haziran 1942'de çıkartılan kanunla Matbuat Umum Müdürlüğüne Anadolu Ajansının neşriyat ve istihbarat işlerini kontrol etme yetkisi de verilmiştir.[461] 1943 yılında da Matbuat Umum Müdürlüğü'nün ismi Basın Yayın Umum Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği olağanüstü koşullar çerçevesinde alınan sıkı önlemlere rağmen devletin tarafsızlık politikası, basında kısmı bir serbestlik ortamı da yaratmıştır. Bu ortamda Müttefik ve Mihver devletlerin yanı sıra Rus yanlısı yazılarda sıklıkla yayınlanmıştır. Türk basınını kontrol etmeye ve etkilemeye yönelik yabancı propagandası da gerek gizli olarak gerekse aleni olarak sürmüştür. Almanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkeler Türk gazetecilerini ülkelerini tanıtmak bahanesiyle çağırarak etkilemeye çalışmışlardır. İlk olarak Hitler'in 50.doğumgünü vesilesiyle 20 Nisan 1939'da Türkiye'den bir heyet kutlama şenliklerine çağrılmıştı. Bu heyette Necmettin Sadak,

---

[456] Koçak, **Muhalif Sesler**, s. 160.
[457] Girgin, a.g.e. s. 35; "Matbuat kanununun 30 ncu ve 35 nci maddelerini değiştiren kanun", **T.C.Resmi Gazete,** 4501, (06.05.1940).
[458] "Örfî idare kanunu", **T.C.Resmi Gazete,** 4518, (25.05.1940).
[459]"Kararname No: 14780", **T.C.Resmi Gazete,** 4677, (04.12.1940).
[460] "Başvekâlete bağlı Matbuat umum müdürlüğü teşkiline ve vazifelerine dair kanun", **T.C.Resmi Gazete,** 4520, (28.05.1940).
[461] "Başvekâlete bağlı Matbuat umum müdürlüğü teşkiline ve vazifelerine dair 3837 sayılı kanuna ek kanun", **T.C.Resmi Gazete,** 5139, (23.06.1942).

Falih Rıfkı Atay ve Hüseyin Cahit Yalçın gibi gazeteciler de bulunuyordu. İkinci olarak Fransa, Maginot savunma hattını gezdirmek için Türk basın mensuplarını davet etmişti. Bu davet üzerine Ocak 1940'da yola çıkan heyete Ulus gazetesini temsilen Falih Rıfkı Atay, Akşam'ı temsilen Necmettin Sadak, Yeni Sabah'ı temsilen Hüseyin Cahit Yalçın, Tan'ı temsilen Zekeriya Sertel ve Cumhuriyet'i temsilen de Nadir Nadi katılmıştı. Bir diğer ülke olan İngiltere'nin daveti üzerine ise 1940 yılının Mayıs ayında Milli Savunma Bakanı Naci Tınaz başkanlığında Hüseyin Cahit Yalçın, Falih Rıfkı Atay, Necmettin Sadak, Asım Us ve Nadir Nadi gibi gazetecilerin de içinde olduğu bir grup bu ülkeye incelemeler yapmaya gitmiştir.[462]

Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesinden sonra bir tür casusluk, propaganda, psikolojik harp ya da bozgunculuk faaliyeti olarak görülen *Beşinci Kol* faaliyetleri özellikle Avrupa'da hızlanmaya başlamıştı. Bir milletin sahip olduğu gücün ulusal birlikten ve dayanışmadan kaynaklandığını düşünen Almanlar, beşinci kol faaliyetleri ile bu durumu tüm dünyada sarsmak istemişlerdir.[463] Türkiye'de bu faaliyetlerin uygulama sahası bulduğu ülkelerden biridir. Almanya Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop Ankara'daki Alman büyükelçisi Von Papen'e gönderdiği 9 Mart 1941 tarihli telgrafta Türkiye'nin tarafsızlığı için Türk basın ve radyo çalışanlarına verilecek rüşvetten bahsetmekteydi. Telgrafta birkaç milyon markın bu iş için ayrıldığı bildirilmekte, cevaben yazdığı yazıda Von Papen ise işlemin başarılı bir şekilde gerçekleştiğini anlatmaktadır.[464] Ayrıca Von Papen'in bir milyon İngiliz lirasını Türk kamuoyunu Hükümet aleyhine çevirmek, İngiltere ve Fransa ile yapılan anlaşmaları uygulanmaz hale getirmek amacıyla harcayacağına dair haber alınmıştır. Fransız kaynaklı bu haberde Almanların bu amaçlar doğrultusunda Türkiye'de komünizm yaymak istedikleri belirtiliyordu.[465] Almanların yenilmesinden sonra Türkiye'deki beşinci kol faaliyetleri SSCB'nin kontrolünde gelişti. Ancak komünizme karşı alınan sıkı önlemlerden dolayı Türkiye'de Sovyet casusları dolaylı yollardan çalışmalarını yapmıştır. Bu çalışmaların en önemli amaçları Türkiye'nin ekonomik gücünü çökertmek, siyasi zayıflığa yol açmak, askeri istilaya karşı asla savunulamayacak bir kaos yaratmaktı. Sürekli bir savaş gerginliği ve yakında Sovyet saldırısının olacağı söylentileri ile Türk Hükümetini tetikte kalkmaya zorlayarak kaynaklarının büyük kısmını askeri harcamalara yatırmaları hedefleniyordu. Nitekim Hükümet kaynaklarının yarısını harcayarak bir milyon kötü donanımlı askerin silah altında tutulmasına karar vermiştir. Türkiye'de beşinci kolun ikinci fonksiyonu ulusal birliği ve Amerikan-Türk ilişkilerini zayıflatmaktı. Ankara rejimini kötüleyen söylemler Moskova radyosu tarafından desteklenmekteydi. Beşinci kolun üçüncü metodu ise ulusal birliğin zayıflaması için Türkler ve Türkiye'deki azınlıkları karşı karşıya getirmekti.[466]

---

[462] Nadir Nadi, **Perde Aralığından**, s. 25, 56, 83.
[463] John Langdon-Davies, **Fifth Column**, Wyman&Sons, London, 1940, p. 2-6.
[464] Onur Öymen, **Bir Propaganda Silahı Olarak Basın**, s. 247.
[465] CCA, 30.10.0.0/231.560.12, (20 Temmuz 1939).
[466] Ludwell Denny, "Turkish Unity Baffles Soviet Fifth Column", **The Pittsburgh Press**, (02.06.1947), p. 17.

Amerikan arşiv belgelerinde Türk basını tek tek fişlenmiştir. 1941,1942 ve 1943 yılına ait bu belgeler incelendiğinde Ulus gazetesinin tarafsızlık yanlısı, Tanin'in Alman karşıtı ve İngiliz yanlısı, Tasvir-i Efkar'ın Alman yanlısı ve BM karşıtı yazılarına rağmen tarafsız, Vatan'ın Amerikan yanlısı, Tan'ın Rus yanlısı ve Amerikan karşıtı, Cumhuriyet'in ise Alman yanlısı olduğu görülmektedir. Almanların Türk basınına rüşvet dağıttığı iddiaları Amerikan belgelerine de yansımış, Cumhuriyet gazetesinin bu rüşveti alan yayın organı olduğu, Cumhuriyet'in başyazarı Yunus Nadi'nin *Yunus Nazi* lakabıyla anıldığı ve Alman yanlısı yazıları nedeniyle vekillikten çıkarıldığı iddiaları anlatılmıştır. Belgelere göre Yunus Nadi bundan sonra yazılarını oğlu Nadir Nadi'nin ismi altında yazmıştır.[467] Başka bir Amerikan raporunda ise Tasvir-i Efkar'ın sahibi Velid Ebüziyya olmasa da gazete mensubu bir diğer isim olan Cihat Baban'ın Nazi ajanı olduğu yazmaktadır. Cumhuriyet gazetesinin her gün 5 bin kopyanın uzun bir süre Alman konsolosluğu tarafından satın alındığı, 160 bin liralık baskı makinesinin gazeteye Almanlar tarafından hediye edildiği de eklenmiştir.[468] Almanya'nın savaşta arka arkaya gelen galibiyetleri sonrasında ülke içinde Irkçı-Turancı denilen görüşlere sahip yayınların artış göstermesinin nedenlerinden birinin de bu dış destekler olduğu söylenebilir. Özellikle üniversite gençliği arasında yayılan bu akımlar Başbakan Şükrü Saraçoğlu Dönemi'nde sol görüşe sahip aydınlara ve gazetelere karşı bir anti-komünist cephenin kuvvetlenmesine neden olmuştur. Bu dönemde iki cephenin yayın organları için de sansür ve yasaklama kararları alınmıştır. Sansür nedeniyle radyo ve gazetelerden alınamayan haberler kulaktan kulağa yayılmıştır. Gerçek olmayanlar bile gerçek sanılırken bazen de halk üzerinde olumsuz etki yapan haberlere rastlanılmış, bu haberler daha sonra Örfi İdare Komutanlığı gibi ilgili mercilerce yalanlanmıştır.[469]

İkinci Dünya Savaşı sırasında her iki cepheye de yakın olmakla suçlanan bir Türk basını vardı. Bu suçlamalar *Almancı* ya da *Rusçu* gibi terimlerle yapılır aynı zamanda bunların yerine *faşist* ya da *komünist* yakıştırmaları da yapılırdı. Örneğin; Tan gazetesi, Cumhuriyet gazetesini Almancı olmakla, Cumhuriyet gazetesi de Tan gazetesini Rusçu olmakla suçlardı. Hüseyin Cahit Yalçın'ın başyazarlığını yaptığı Tanin ise Müttefiklerin tarafını tutarak Alman ve Rus karşıtı bir cephede görülürdü.[470] Zekeriya Sertel'in aktardığına göre bu dönemde sadece basın özgürlüğü değil, bütün demokratik hakların uygulanmasında çeşitli zorluklarla karşılaşılıyordu. İşçi, köylü veya aydın kesimi gibi hiçbir kesime örgütlenme ve sendika kurma hakkı verilmemişti. Dernek kurma, gösteri ve grev yapma gibi haklar kullanılamıyordu. Bu ortamda gazetelerde özgürce fikir beyan etmek de tehlikeli hale gelmişti.[471] Hükümetin basına bakışını yansıtacak örneklerden biri bahsi geçtiği üzere Tan gazetesi örneğidir. Yine Zekeriya Sertel'in hatıratında yer alan bir diyalog şöyle gerçekleşmişti:

---

[467] **National Archieves and Records Administration (NARA)**, Report No: 8425, 29 November 1943, p. 1-3.
[468] **NARA**, No: 9916, p. 3.
[469] Gabbay, a.g.e., s. 62
[470] Altan Öymen, **Bir Dönem Bir Çocuk**, Doğan Kitap, İstanbul, 2002, s. 268.
[471] Sertel, **Hatırladıklarım**, s. 189.

Tan gazetesi belirsiz bir süre için kapatılmıştı. Nedenini anlamak üzere kalkıp Ankara'ya gittim. O zaman Basın Yayın Genel Müdürü Selim Sarper'di. (…) O sıralarda hem faşistlerin hem de komünistlerin çıkardığı gazeteler vardı. Onlara dokunulmadığı halde, Tan'a neden musallat olduklarını sordum. Selim Sarper güldü,

- Bunda anlamayacak ne var ki… Bak, ne faşistlerin ne de komünistlerin gazetelerine dokunuyorum. Bunun manası şu: Bekliyorum ki faşistler ve komünistler gazeteleri etrafında toplanıp kendilerini meydana versinler, sonra hem gazetelerini kapatacağım, hem kendilerini yakalatacağım.

Çok geçmedi, Selim Sarper bu sözünü yerine getirdi. Her iki gazeteyi de kapattı ve bu gazetelere yazı yazanları tutuklattı. Mesleğinde başarıya ulaşmanın sırrını keşfetmişti![472]

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere matbuat arasında hem faşist hem de komünist görüşe ait yayınlar vardı. Ancak Selim Sarper konuşmasında Tan gazetesini bunlardan biri olarak göstermemiştir. Oysa daha sonra bu gazete komünistlik ithamıyla saldırıya uğramış ve uzun süre yayın yapamaz duruma getirilmiştir.

Türkiye'de 1939-1945 yıllar arasında basın üzerinden ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Haberden çok fikir aktaran ya da empoze eden köşe yazıları ve neşriyatlar artmıştı. Örneğin Halkevlerinin yayını olan Ülkü mecmuası CHP'nin fikirlerini yansıtmaktaydı. 1941'de yayın hayatına başlayan Yurt ve Dünya dergisi ve daha sonraki yıllarda neşre başlayan Adımlar ve Görüşler dergileri ile Tan gazetesi sol eğilimli yazılar yazarken, Kopuz, Bozkurt, Orhun, Çınaraltı, Tanrıdağ gibi birçok Türkçü ve Turancı dergiler de savaş dönemi içerisinde faaliyet göstermiştir. Bu ideolojik yayınların artmasıyla birlikte tartışma da artmıştır. Akbaba ve Çınaraltı gibi Türkçü görüşlere sahip Yusuf Ziya Ortaç ve Orhan Seyfi Orhon tarafından çıkartılan dergilerin Alman propagandası yaptığı, Alman kitaplarının bu dergilerle aynı matbaada basıldığı belgelere yansımıştır. Yine Almanların normal reklam bedelinin 200 katını ödeyerek finanse ettiği yayınlar: Cumhuriyet, Son Posta ve Tasvir-i Efkar gazeteleri ile Bozkurt, Çınaraltı, Akbaba, Yıldız, Birlik, Perde, Sahne, Tanrıdağ, Çağlayan ve Türkoğlu mecmualarıdır.[473] Ayrıca Hüseyin Hüsnü Erkilet gibi Çınaraltı dergisinde Faşizm yanlısı yazılar yazan bazı kimseler Almanca Türkische Post gazetesinin de maaşlı görevliydiler.[474] Ziya Gökalp'in düşüncelerine benzer bir politika izleyen Çınaraltı dergisine Nuri Paşa'nın da maddi yardım yaptığı ve Paşa'nın Alman elçiliği ile sıkı ilişkiler içinde olduğu da ileri sürülmüştür. Akbaba dergisi ise Rus aleyhtarı ve Yahudi düşmanı bir yayın politikası izleyerek Mihver Devletlerine yakın durmuştur.[475] Buna karşılık Tan gazetesinin editörü olan Zekeriya Sertel'in de Ruslardan yardım aldığından şüphelenildiği belgelerde yer almıştır.[476] Gazetelerde ideolojilerin daha iyi anlaşılabilmesi için de çeşitli yazılar çıkabilmekteydi. Ulus'ta çıkan *Yankılar* adlı köşede İngilizce bir dergiden aktarılan *İnek ve İdeolojiler* başlıklı yazıda ideolojiler sahip olunan iki inek aracılığı ile anlatılmıştır. Buna göre sosyalizmde iki inekten birisi komşuya verilirken komünizmde iki ineği de devlet alır ve

---

472 Sertel, **Hatırladıklarım**, s. 196.
473 **NARA**, No: 9916, p. 3-6.
474 Berkes, **Unutulan Yıllar**, s. 175.
475 Kazım Alöç, "Bazı Mecmuaların Derhal Kapatılması Tavsiye Ediliyordu", **Kırklı Yıllar-5**, TÜSTAV, İstanbul, 2006, s. 190-191.
476 **NARA**, No: 2810.7, 15 December 1941.

karşılığında süt verir. Bu benzetmede komünizm de mülkiyet hakkının olmayışına ve ortak paylaşmaya vurgu yapılmıştır. Aynı yazıya göre Faşizmde, inekleri beslemeye devam ederek sütünün Hükümete verildiği ve daha sonra bu sütün devlet tarafından yeniden verenlere satıldığı bir yöntem uygulanmaktadır. Nazizm de ise Hükümet sizi kurşuna dizer ve iki ineğinizi de alır. Son olarak kapitalizm ise ineklerin birinin satılıp bir boğa alınarak çoğaltılması yöntemine benzetilmiştir.[477] Bu ilginç yazıda halkın anlayacağı dilden ideolojiler anlatılırken Nazizm zalim, komünizm ve sosyalizm servet düşmanı, Faşizm ise ekonomik olarak zarar verici gösterilirken kapitalizm cazip gösterilmiştir.

Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı dönemi sırasında yayınlanan Yurt ve Dünya dergisinin yazı kadrosunda Niyazi Berkes, Pertev Boratav ve Behice Boran gibi daha sonra solcu oldukları gerekçesiyle üniversiteden atılacak olan akademisyenlerin yanında Adnan Cemgil gibi fakülte dışından isimler de vardı. Örtülü bir Marksist propaganda yaptığı ileri sürülen Yurt ve Dünya dergisinin matbaası da Tan olayları sırasında tahrip edilmiştir. Nitekim uzun süre Türkiye'deki komünist faaliyetlerin en önemli sorumlularından biri olan Şefik Hüsnü'nün imzasız yazıları da Tan gazetesinin çıkmakta idi.[478] Hasan Ali Yücel Dönemi'nde Yurt ve Dünya dergisinin belli bir miktardaki nüshasının bakanlık tarafından satın alınması da Yücel'in komünistlikle suçlanmasının nedenlerinden biriydi.[479] Yücel bu suçlamalara cevabında komünist olması durumunda Çınaraltı gibi Türkçü dergileri de almaması gerektiğini söylemiştir. Yücel kitabında Yurt ve Dünya dergisinin komünistlik durumunun ancak ilmi bir tetkikle polis teşkilatı tarafından belirlenebileceğini söylemiştir. Yücel, eski İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in Yurt ve Dünya ile Adımlar dergilerini komünistlikle suçlaması üzerine Bakan ile konuştuğunu, Sökmensüer'in bu ithamını Şefik Hüsnü'nün evinden çıkan vesikalara dayandırdığını vurgulamıştır. Yücel bundan sonra 15 Mayıs 1944'de Yurt ve Dünya'nın kapatılmasını istemiştir.[480] Adımlar dergisi ise öteden beri koyu bir komünistlik yolunu takip etmesi, Behice Boran'ın Rus sistemini öven yazılarının bulunması, Marksist hareketin kabul edilmesinin empoze edilmesi gibi nedenlerle komünist propaganda yapmakla suçlanmıştır.[481] Dikkat edilmesi gereken en önemli nokta gazete sahiplerinin bir kısmının hala CHP milletvekili oluşudur. 1939-1945 yılları arasında gazete ve mecmualarda görev yapan milletvekili sayısı 24'dür. Bu kişilerin yayınlarına bakıldığında tek partiyi ve basın özgürlüğünü savunan, Türk Hükümetinin politikalarını meşrulaştıran bir politika izledikleri görülebilir.[482] Böylece Hükümet yalnızca kanun, kararname ya da sıkıyönetim gibi dışardan gelen yöntemlerle değil, içerden de mensup olduğu basın organları aracılığıyla Türk kamuoyunu şekillendirmeye çalışmıştır. Komünizm algısı da bundan etkilenmiş ve devletin belirlediği güvenlik tanımı içerisinde zararlı bir ideoloji olarak konumlandırılmıştır.

---

477 "İnek ve İdeolojiler", **Ulus**, (25.04.1940), s. 2.
478 Vedat Türkali, **Komünist**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 53,60.
479 Derginin bakanlıkça alımının, bu işi yapmakla sorumlu Adnan Ötüken'in Atsız yanlısı olmasından ötürü kolay olmadığı iddia edilmiştir. Bkz. Berkes, **Unutulan Yıllar**, s. 271.
480 Hasan Ali Yücel, **Davam**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 137-139.
481 CCA, 30.10.0.0/85.561.8, (8 Nisan 1938).
482 O. Murat Güvenir, **2. Dünya Savaşında Türk Basını**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1991, s. 70-75.

Komünist ya da Türkçü şeklinde sınıflandırılan ideolojilere mensup olmayanların çıkardığı yayınlar da vardı. Özellikle ABD ile ilişkiler açısından önem kazanan Fikir Hareketleri (1933-1940) ve Hür Fikirler (1948) dergileri bunlara örnektir. Hüseyin Cahit Yalçın'ın çıkardığı Fikir Hareketleri dergisinde Marksizm'i eleştiren ve komünizm aleyhine ifşaatlarda bulunan çok sayıda çeviri makale yayınlanmıştır. Ancak bu yayınlar Türkiye'den erişilemeyen Marksist klasiklerin tanıtılmasına vesile olmuştur. Hüseyin Cahit Yalçın izlediği yayın politikası ile Alman yanlısı bir Sovyet karşıtlığı yerine, İngiliz yanlısı bir Sovyet karşıtlığını ön plana almıştır. Marksizm ve komünizmin farklı şeyler olduğu vurgulanan dergide SSCB'deki sistemin bir diktatörlük olduğu belirtilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Yalçın'ın yaklaşımı daha akılcı durmaktadır. Komünizm olarak görülen durumların çoğu aslında başka ideolojik görüşleri yansıtmaktadır. Yalçın ayrıca ırkçılık ve Faşizm aleyhine de yazılar yazarak, bunların liberal demokrasinin düşmanları olduğunu söylemiştir.[483]

Tan matbaasının basılmasından sonra ülkedeki muhalif solcu basın büyük oranda susturulmuştu. Çok partili hayata geçişle birlikte TSP ve TSEKP'nin kuruluşuyla parti yayınları başlamış ve sol basın yeniden gündeme gelmiştir. 25 Kasım 1946'da da dönemine damgasını vuran Markopaşa'nın ilk sayısı çıkmıştır. Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz, Mustafa Uykusuz gibi isimlerin çalıştığı gazete kamuoyunda çalkantılı bir durum yaratmış, gazeteyi basan matbaalar tehdit edilmiş, bayilerde satışı engellenmiş, Markopaşa'yı evde bulundurmak dahi tehlikeli bir durum olmuştur. 1949 Nisan ayına kadar 53 sayı çıkarabilen gazetenin 12 sayısı toplatılmış, hakkında 28 dava açılmış, dört yazarı hapse girmiş ve toplam 21 ay hapis yatmıştır.[484] Markopaşa'nın popülerliği ve satış oranları o kadar yüksektir ki kapatıldığı dönemlerde sahte Markopaşa gazeteleri dahi çıkmıştır. İsminin kullanılması yasak olduğu sıralarda da Malumpaşa ve Merhumpaşa gibi isimlerle yayınlanmıştır. Ekibe dâhil olan Orhan Erkip ile birlikte çıkartılan Malumpaşa'nın ilk sayısında Markopaşa'nın başına gelenler hakkında uzun bilgiler verilmiştir. Bu yazıda gazetenin kapatılmadan önce çıkan 22 sayısında komünizme ait tek bir kelime bulunamayacağı, komünizm iftirasını atanların ya komünizmi bilmeyenler ya da bildikleri halde işlerine gelmeyenlerin olduğu belirtilmiştir.

Markopaşa'nın suçu ferdin ve milletin istismarına mani olmak, sefaletten kurtulmasını sağlamak, demokrasiye kavuşmaları yolunda çalışmaktır.[485] Markopaşa'nın tekrar yayınlanmaya başlanacak olmasıyla birlikte Malumpaşa'dan ayrılan Sabahattin Ali ve ekibi Orhan Erkip'i Malumpaşa ile birlikte dışarıda bırakmıştır. Böylece beşinci sayıdan sonra tamamen zıt görüşlerde Malumpaşa yayınlanmaya başlanmıştır.[486] İlk haber de *Komünist Şarlatanları* başlıklı anti-komünist yazıdır. Aynı sayıda *Moskova'nın Talimatı* başlıklı yazıda Amerikan yardımına karşı çıkanların Kızıl

---

[483] Cangül Örnek, **Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı**, Can Yayınları, İstanbul, 2015, s. 264-267.
[484] Levent Cantek, **Markopaşa Bir Mizah ve Muhalefet Efsanesi**, İkinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 14, 20; Sevengül Sönmez, **A'dan Z'ye Sabahattin Ali**, İkinci Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 246-255.
[485] "Bir Gazete Çıktı", **Malumpaşa**, (08.09.1947), s. 1.
[486] Mehmet Ergün, **Sahte Markopaşa**, Papirüs Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 73-77.

Ordu'nun kolaylıkla ilerleyebilmesi hesapları yapan Moskova'dan talimat aldıkları belirtilmiştir.[487] Her iki yazının da Sabahattin Ali ve ekibini hedef aldığı söylenebilir. Büyük bir düşmanlıkla yazılan yazılarda *Bolşevik taslakları* olarak nitelenen yayınların Markopaşa (Orhan Erkip'in çıkarmadığı) ve Merhumpaşa, olduğu kolaylıkla fark edilmektedir. Markopaşa'nın isim hakkı konusunda açtığı davayı kazanan Orhan Erkip kendi Markopaşa gazetesini çıkarırken Sabahattin Ali ve ekibi Merhumpaşa adlı gazeteyi çıkarmıştır.[488] Daha sonra bu gazete de kapatılmıştır.

Sabahattin Ali'nin Markopaşa'daki yazılarının çoğunda odaklandığı düşünce Amerikan karşıtlığıdır. Markopaşa'nın çıktığı yıllarda gündemde Truman Doktrini çerçevesinde ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'ye yaptığı yardım vardı. Sabahattin Ali, yabancı sermayenin Kurtuluş Savaşı'ndan sonra memleketten bin bir güçlükle atıldığına değinmiş ve bir ahtapot gibi dünyayı sarmaya çalışan bu emperyalist düzene karşı çıkmıştır. Ona göre ABD hileli yollarla memleketi yeniden yarı müstemleke hale çevirmeye çalışmaktaydı.[489] Markopaşa'nın bu yayın politikasının özellikle Tan matbaasının tahrip edilmesi hadiselerinden sonra basındaki muhalefet boşluğunun dolmasını sağladığı söylenebilir. Nitekim gazete ilk çıktığı günden sonra büyük bir ilgi uyandırarak devamlı artan satış oranları yakalamıştır. Gazetenin satışa çıkar çıkmaz tükenmesi hatta kara borsaya düşmesi toplumun bazı kesimlerinin farklı görüşlere olan ihtiyacını yansıtması bakımından dikkat çekicidir.

Markopaşa'nın ciddi anlamda komünistlikle suçlanması Gaziantep Milletvekili Cemil Said Barlas'ın 4 Aralık 1946'da Markopaşa'yı *kökü dışarda* bir gazete olmakla itham etmesiyle başlamıştır.[490] Markopaşa'nın Amerikan yardımının arkasından neler geleceği konusunda şüpheci bir yayın politikası izlemesi Bolşeviklik damgası yemesine neden olmuştur. Hatta olay o kadar abartılmıştır ki ABD'nin yapacağı yardımlarla Roosevelt'in politikasının yıkılacağını savunan Henry Wallace[491] bile Türk medyasında Moskof olmakla suçlanmıştır. Türk medyasında Wallace hakkındaki bazı başlıklar şöyleydi: *1 numaralı düşmanımız Moskof Wallace, Müzevir, geveze Wallace, Wallace saçmalıyor, zırvalıyor, Wallace yine sapıttı…*[492] İktidar yanlısı basının bu haber politikasından anlaşılan ülkenin ciddi anlamda Amerikan yardımına ihtiyaç duyduğudur. Özellikle Rus taleplerinden sonra SSCB karşısında daha güçlü bir konum edinmek isteyen Hükümet Amerikan'ın Türkiye'nin yanında yer almasını elzem görmüştür. Bu durum Türkiye'ye yardımı engelleyecek her şeyin, ABD içindeki muhalefetin dahi, Türk basınında şiddetle eleştirilmesinin izahı olabilir.

---

487 "Komünist Şarlatanları", **Malumpaşa**, (11.10.1947), s. 1; Orhan Erkip, "Moskova'nın Talimatı" **Malumpaşa**, (11.10.1947), s. 1.
488 Cantek, a.g.e., s. 18-19.
489 Sabahattin Ali, **Markopaşa Yazıları ve Ötekiler**, 14.baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 138, 140.
490 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 1, Cilt: 3, 04.12.1946, s. 18.
491 ABD'de 1941-1945 yılları arasında başkan yardımcılığı, 1945-1946 yıllarında ticaret ve 1933-1940 arasında da tarım bakanlığı yapmıştır.
492 Sabahattin Ali, a.g.e., s. 166.

Sabahattin Ali'nin 1 Kasım 1947 tarihli Markopaşa'da yazdığı *Fikir ve Küfür* başlıklı yazıda kendi düşüncelerine verilen tepkileri ele almıştır. Buna göre; sömürüye karşı istiklali savunduklarında *hain, satılmış Bolşevik ajanı*, yabancı sermayeye ve imtiyazlara karşı çıktıklarında *demokrasi düşmanı, Moskova ağzı ile konuşan kızıl*, halka zulmedilmesinin engellenmesini istediklerinde *bozguncu, devlet düşmanı, anarşist,* yolsuzluk, fail-i meçhul, hırsızlık gibi suçları eleştirdiklerinde ise *müfsit, tezvirci, komünist* olmakla suçlanmışlardır. Anti-komünist cephenin klasik saldırgan üslubunun yansıması olan bu suçlamalar, özellikle Moskova radyosunun da Amerikan karşıtı bir politika içerisinde bulunmasından etkilenmiştir. Anti-komünist düşüncede Rus menşeili radyolarla aynı fikirde bulunmak komünist olmakla eşdeğerdi. Bu nedenle de Markopaşa'nın Amerikan karşıtlığı politikası Rus politikasıyla benzeştiğinden, gazete otomatik olarak Moskova ile ağız birliği etmek yani komünistlikle suçlanmıştır. [493] Nitekim her türlü solculuğu *Moskof Tehlikesi* olarak görenler Amerika'ya yönelik eleştirileri de solculuk saymışlardır.[494] Bu anti-komünist bakış açısı Türkiye'de muhalefet yapmayı oldukça güç hale getiriyordu. Sol görüşlü parti, sendika ve yayınların kapatılmasından sonra Markopaşa gazetesi çok satan bir gazete olarak bütün tepkileri kendi üzerine çekmiştir. Fakat Markopaşa'da Sabahattin Ali'nin Malumpaşa'da belirttiği gibi Marksizm'in adı bile geçmemiştir. Zaten dönemin neredeyse bütün sol yayınları içinde, TKP'nin legal yayın organı Yeni Edebiyat da dahil olmak üzere, Marksizm ile ilgili hiçbir kanaat ve düşünce açıklıkla dile getirilmemiştir. Bu durum da solun daha çok edebiyatla ilgilenmesine yol açmış, böylece anti-komünist düşünceye göre şiir, roman ve öykü propaganda aracı olarak görülmüştür.[495]

Markopaşa ve devamı niteliğindeki yayınların sona ermesinin ardından Sabahattin Ali'de ölümüyle sonuçlanacak yurt dışına çıkma fikrini uygulamaya koymuştur. Sabahattin Ali'nin Bulgaristan sınırında öldürülmesi meselesi kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır. Ali'yi öldürdüğünü itiraf eden Ali Ertekin ifadesinde Sabahattin Ali'nin kendisine *Sofya'ya gideceğim, oradan Roma'ya gideceğim, Moskova'ya gideceğim. Komünist ajan yetiştireceğim. Bunları Türkiye'ye salacağım. Mevcut rejimi yıkacağım* dediğini söylemiştir. Bunun üzerine galeyana geldiğini söyleyen sanık cinayeti vatani bir görev olarak gördüğünü ifade etmiştir. Bazı basın organları Sabahattin Ali'yi komünist olarak gördükleri için, zaten zararlı birisi olduğunu vurgulayarak cinayeti meşrulaştırma eğilimindeydiler. Örneğin Peyami Safa, Sabahattin Ali'nin Bulgaristan'a ve oradan da SSCB'ye kaçmak istemesini kendisine yıllarca hoşgörülü davranan rejimi yıkma çabası olarak görmüş, bu hoşgörüyü gösterenlerin aslında gerçeği göremediğini söylemiştir. [496] Bu görüşlere karşılık Sabahattin Ali'nin dostları da çeşitli neşriyatlarda bulunmuşlardır. Aziz Nesin'in çıkardığı *Başdan* adlı haftalık gazetenin 18 Ocak 1949 tarihli sayısı Sabahattin Ali'ye ayrılmış ve dostlarının Sabahattin Ali hakkında söyledikleri, merhum yazarın en sevdiği hikayesi

---

[493] Sabahattin Ali, a.g.e., s. 179-180, 167.
[494] Öymen, **Değişim Yılları**, s. 194.
[495] Cantek, a.g.e., s. 22.
[496] Öymen, **Değişim Yılları**, s. 331-343.

gibi içeriklere yer verilirken, gazetenin manşeti *Sabahattin Ali Öldürüldü!* olmuştur.[497] Sabahattin Ali'nin öldürülmesi sürgün ve hapis cezalarının yanında solculara uygulanan baskıyı en uç seviyeye taşıyarak hayatlarının güvende olmadığını göstermiştir. 1921'de Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesinden sonra en ciddi olay Sabahattin Ali'nin öldürülmesi olmuştur. Zekeriya Sertel anılarında Sabahattin Ali'nin sol fikirlerinden ötürü komünist sayıldığını, konservatuardan çıkarıldığını, takibindeki polisten kurtulmak için İstanbul'a kadar geldiğini söylemiştir. Ali'nin ölümünden sonra sıranın kendilerine geldiğini düşünen Sertel, yurtdışına çıkış gerekçesini solculara uygulanan terörle açıklamıştır.[498] Mihri Belli'ye göre Türkiye'de birisini yasadışı ya da suçlu hale getirmenin en etkili yolu ABD'de olduğu gibi komünistlikle itham etmektir. Solculara, halkın lehine olan fikirlerinde dahi *Kahrolsun komünistler, komünistler Moskova'ya* diye bağırılır veya tepeden inmecilik, ihtilalcilik, illegal eylem yapma gibi faaliyetlerle ilişkilendirilirlerdi. Toplumun bazı kesimlerinde solculardan uzak durulması gerektiği, uzak durulmazsa başlarına bela geleceği düşüncesi vardı. Mihri Belli'ye göre solculara kim yakın durmuşsa itibar kazanamamıştır.[499]

Komünizm algısında ajansların önemi çok büyüktür. Bolşevik Devrimi ve İkinci Dünya Savaşı sırasındaki haber akışında yabancı ajansların etkisiyle komünizm lehine ya da aleyhine bilgiler alınıyordu. Anadolu Ajansı haberlerin yüzde 20'sini Alman kaynaklarından alırken, yüzde 50'sini de Reuters'ten alıyordu. Rus haber ajansı TASS kendi ülkesinin ideolojisine uygun haberler veriyordu. Bir arşiv belgesine göre 1932'de TASS haber ajansı muhabiri Yablonski İstanbul'daki komünist propagandasını yürüten kişiydi ve bazı gazeteler de bu şahsın yönlendirmelerine uygun yayın yapmaktaydı. Bunlar Haber'de Nizamettin Nazif, Akşam'da Vala Nurettin, Son Posta'da Zekeriya ve Sabiha Sertel, Cumhuriyet'te Muharrem Feyzi ve Abidin Daver, gazete dışındaki matbuatta da Nazım Hikmet gibi yazarlardı.[500] Bu durum haber ajanslarının önemini daha da arttırmaktadır. Basın mensubu kimliği altında propaganda yürütülmesi kolayca tespit edilebilecek bir unsur değildi. ABD İkinci Dünya Savaşı'na katıldıktan sonra Amerikan ajansı olan United Press'in kaynak olarak ağırlığı artmıştır. Anadolu Ajansı Müdürü Ahmet Muvaffak Menemencioğlu Almanya'ya karşı Müttefikleri desteklerken, Basın Yayın Genel Müdürü Selim Sarper Alman eğilimliydi.[501] Buna karşılık Anadolu Ajansı diğer ajanslarla yaptığı sözleşmelerin yanında SSCB'ye ait TASS haber ajansı ile birlikte çalışmaktan kaçınmıştır.[502]

Hükümetin kontrolünde olan Anadolu Ajansının bu tutumu Türkiye ile SSCB arasında gerek ideolojik gerekse siyasi açıdan bir mesafe olduğunu göstermektedir. Türkiye, SSCB'ye verecek olduğu olası destekle Almanların tepkisini çekmek istemediği gibi anti-komünist bir politika da izliyordu. Ayrıca SSCB'nin kazanacağı bir zaferin Türk milli çıkarlarını nasıl etkileyeceği de

---

[497] "Sabahattin Ali Öldürüldü!", **Başdan**, (18.01.1949), s. 1-4.
[498] Sertel, Hatırladıklarım, 245, 251-252.
[499] Mihri Belli, "Bir Savcı Konuştu Söz Sanığındır", **Kırklı Yıllar-5**, TÜSTAV, İstanbul, 2006, s. 238.
[500] CA, Ebis No: 01011147, Fihrist No: 11, (Mart 1932)
[501] Onur Öymen, **Bir Propaganda Silahı Olarak Basın**, s. 248-249.
[502] Koçak, **Muhalif Sesler**, s. 166.

belirsizdi. Nitekim savaştan sonra Rusların toprak ve üs talepleri bu kaygıların boşa olmadığını göstermiştir. Haber kaynakları toplumun yönlendirilmesi için önemli etkilere sahiptir. Yabancı ülke ajanslarından aktarılan haberler alındıkları ülkenin komünizme bakışını da Türkiye'ye taşımakta ve halkın bilinçlenmesinde etkili olmaktaydı. Bu bağlamda Almanların SSCB'ye saldırmasından sonra bu ülkeden alınan haberlerin anti-komünist özellikler taşıması normaldir. Buna karşılık Alman saldırısından sonra Müttefik devletlerin anti-komünist söylemlerinde bir yumuşama da meydana gelmiştir. Çünkü SSCB, Almanlara karşı Müttefiklerin dostu konumuna gelmiştir. Ancak daha sonra SSCB'nin Stalingrad'da Almanları yenmesi ve Doğu Berlin'e kadar olan bölgeyi işgal etmesi üzerine Amerikan öncülüğünde anti-komünizm hareketi yeniden alevlenmiştir.

Türkiye'deki propaganda faaliyetlerinde radyo ve sinemaların da etkisi vardır. İkinci Dünya Savaşı uluslararası propaganda şekillerinde bazı yeni icatlar ortaya koymuştur. Açık ve gizli radyo yayınları da bu türdendir. Komünist dünya, Nazizm'den çok daha önce bu organları kullanmaya başlamakla birlikte üstünlük Batılı devletlerin elindeydi. Ancak Soğuk Savaş Dönemi'nde Sovyetler Birliği de bu alanda çalışmalarını arttırarak yoğunlaştırdı. Yaptıkları radyo propagandasını Ortadoğu, Balkanlar (Yunanistan-Türkiye) ve Afrika başta olmak üzere üçüncü dünyaya da yaymışlardır. Gerek gizli gerekse resmi radyolarda amaç Sovyet görüşünü yaymak, propaganda yapılan ülkelerde kargaşalık çıkarmak ve komünist partileri iktidara getirmekti. Buna paralel olarak resmi radyolar daha yumuşak bir yayına sahipken, gizli radyolar saldırgan ve kara bir propaganda yapıyorlardı. Gizli radyoların ayrıca casusluk meselelerinde ajanlarına şifreli direktifler verdikleri de bilinmektedir.[503]

Türkiye'de ise daha 1930'lu yıllarda Trabzon'da yer alan radyogonyometre aleti ile bölgedeki radyo yayınları takip edilmekteydi. SSCB tarafından desteklenen radyo yayınlarında İngiliz parmağıyla SSCB aleyhine kuvvetli dini propagandaların yapıldığı, Hindistan'ın istiklaline kavuşacağı gibi Rus yanlısı İngiliz karşıtı haberlerin yer aldığı Hükümete bildirilmiştir. Yine aynı cihaz vasıtasıyla Moskova posta idaresine ait telsizden komünizm yanlısı ve emperyalist Hükümetler aleyhine neşriyatta bulunulduğu tespit edilmiştir.[504] Dönemin Başvekili Refik Saydam 1940 Haziranındaki bir konuşmasında yabancı radyolar tarafından etkilenmemeleri ve beşinci kol faaliyetlerine karşı uyanık olmaları konusunda halkı uyarmıştı.[505] Özellikle 1941 yılının Haziran ayında Türkçe yayına başlayan Moskova Radyosu ile 1958 yılının Mart ayında kurulan Bizim Radyo propaganda faaliyetleri için önemlidir. Moskova radyosunun yayınları toplumun sol ideolojiye yakın olan kesimleri tarafından takip edilmekteydi. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin iç ve dış politikaları hakkındaki görüşleri de bu radyo vasıtasıyla öğrenilmekteydi. İkinci Dünya Savaşı başlarında

---

[503] Aclan, Sayılgan, **Korsan Radyolar "Bizim Radyo" ve Türkiye'deki Hoparlörleri**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1969, s. 5-7.
[504] CCA, 30.10.0.0/101.655.21, (26 Mart 1930); CCA, 30.10.0.0/248.675.16, (18 Mayıs 1930).
[505] "Turks Assured Nations is Ready", **The Daily Pantagraph**, (03.06.1940), p. 1; Aynı uyarı muhalefet için 16 Mayıs 1946 tarihli Cumhuriyet gazetesinin başyazısında da yapılmıştır. Bkz. Abidin Daver, "Tam Aksi Tesir Yaratan Bir Propaganda" **Cumhuriyet**, (16.05.1946), s. 1, 3.

Sovyetler Birliği'nin Almanya'ya saldırmaması, Polonya ile yetinmeyip Finlandiya'ya saldırması Türkiye'deki sol kesimi zor durumda bırakmıştı. O dönemki gazetelerin Finlilerin kahramanca savaştıkları üzerine yaptıkları haberler sol kesimde şaşkınlık yaratmış tek doğru haber kaynağının Moskova radyosu olduğu kanaatinden de kopartamamıştı.[506] Moskova radyolarında ise gazetelerinde ve televizyonlarında olduğu gibi SSCB'de kurulan düzenin ideal düzen olduğu inancı yayılmaya çalışılırdı. Bu yayınlara göre Rus sistemi hırsızlığın, uğursuzluğun söz konusu olmadığı bir sistem olarak anlatılırdı. Bu nedenle de dışardan SSCB'ye gelenler hayal kırıklığına uğramıştır.[507] Ayrıca Moskova radyosunun çok partili hayata geçiş sürecinde DP'yi destekleyen yayınları da vardı. DP'nin kavgaları önleyen, halkın öncülü olan, kanuna saygılı ve iktidar partisini destekleyici tutumları bu radyo yayınlarında övülüyordu.[508] Yine bu radyo da yurtdışına çıkan Nazım Hikmet'in çeşitli konuşmaları da yayınlanmaktaydı.[509]

Sinema filmleri üzerindeki denetlemelerde komünizm propagandası meselesi de dikkate alınmıştır. Daha 1924 yılında TKP'nin merkez teşkilatındaki toplantıda devrimle ilgili filmlerin İstanbul'a getirilerek hem propaganda hem de partiye gelir sağlanması amaçlanmıştı. Bu amaçla filmlerin Moskova'dan istenmesine karar verilmişti. İkinci Dünya Harbi'nin sonlarına doğru savaş konulu filmlerin gösterimi serbest bırakılmış, hatta gösterilen ilk film Sovyet yapımı olmuştur.[510] Stalingrad'daki Alman yenilgisini anlatan film Türk dış politikasının Almanya'dan uzaklaşmasının son işaretlerindendir. Sinema konusu zaman zaman parlamentoda da gündeme gelmiş, milletvekilleri bu konu üzerinde görüşmüşlerdir. Örneğin 1949 yılındaki bir habere göre anti-komünist milletvekili Fahri Kurtuluş bir filmde komünizm propagandası yapıldığını iddia edip, filmde böyle bir şey olmadığını söyleyen Cumhuriyet gazetesini yetersizlikle suçlamıştır. İlgili film konusunda yapılan incelemelerde de herhangi bir propagandaya rastlanılmamıştır. Zira film zaten kontrolden geçmiştir.[511] Buradan anlaşılan sinema filmleri üzerinde de sıkı bir kontrol olduğudur.

3.3. Anti-Komünist Grupların Komünizm Algısı

Türkiye'de modernleşmeci, milliyetçi ve muhafazakar kesimlerin ortak özelliklerinden birisi komünizme karşı aldıkları ortak tavırdır. Bu kesimler büyük oranda komünizme karşı derin bir kuşku ve nefret duymaktaydı. 1920'lerin Türkiye'sindeki anti-komünist hareketler daha çok devlet odaklı iken 1930'ların ikinci yarısında Sovyet coğrafyasındaki Türk soylu aydınlara ve halka yapılan baskılardan ötürü milliyetçi ve Turancı kesimler tarafından yürütülen bir propaganda ile hayat bulmuştur. Almanların SSCB'ye saldırması ile de anti-komünizm ciddi bir ivme kazanmıştır.[512] Bu

---

[506] Moris Gabbay, **Cumhuriyetle Birlikte Büyüdüm**, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2013, s. 56.
[507] Sertel, **Olduğu Gibi**, s. 76.
[508] Ahmet Emin, Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, II, Pera Turizm ve Ticaret A. Ş., İstanbul, 1997, s. 1430.
[509]CCA, 30.1.0.0/102.632.10, (27 Aralık.1951).
[510] Gabbay, a.g.e., s. 91.
[511] "CHP Meclis Grubunda Çirkin Bir Tecavüz", **Cumhuriyet**, (16.02.1949), s. 1, 3.
[512] Örnek, a.g.e.,, s. 59.

ivme Soğuk Savaş Dönemi'nde de artarak devam etmiş ve dünyadaki kamplaşmanın sonucunda Türkiye'nin Batı'ya yaklaşması ile devlet tarafından daha güçlü şekilde desteklenmiştir. Bir kısım sivil halkın ve sivil toplum kuruluşlarının ideolojik amaçlar gütmesi, komünizme karşı Faşizm ve Nazizm ideolojilerinin tüm dünyada yol açtığı cepheleşme durumunun Türkiye'deki yansıması olarak yorumlanabilir. Bu bağlamda özellikle bir grup milliyetçi görüşlere sahip üniversite öğrencisi kitlesel eylemlerin içerisinde etkin olarak yer almış ve kurdukları cemiyetlerle komünizme karşı mücadele çabası içerisine girmişlerdir. Daha çok Almanya sempatizanı olan bu gruplara karşılık Sovyet yanlısı olan sol görüşü takip eden öğrenci dernekleri de kurulmuştur. Ayrıca birçok akademisyen, yazar, gazeteci, şair gibi mesleklere mensup kişiler de eserleriyle hem komünistliği hem de anti-komünistliği yaymaya çalışmıştır. Bu karşılıklı cepheleşmiş ortam içerisinde yönlendirilen kitleler gerek fikirsel gerekse eylemsel tarzda çeşitli olaylara dahil olmuş, tartışmalara yol açmıştır. Çünkü solculuğun panzehrinin milliyetçilik, Faşizm olarak nitelenen milliyetçiliğin panzehrinin de sol akımlar olduğu düşünülüyordu. Bunlardan *Tan Olayı*, *Üniversitelerde Solcu Hocalar Meselesi/DTCF Olayları* gibi konularda kitlesel eylemler yaşanırken, *Hasan Ali Yücel ve Köy Enstitüleri*, *Sabahattin Ali* ve *Nazım Hikmet* gibi konularda[513] fikirsel tartışmalar gerçekleşmiştir.

3.3.1. Milliyetçilerin Komünizm Algısı

İttihat ve Terakki'nin ülkeyi yönettiği dönemlerde milliyetçilik ve sosyalizm birbirine yakın kavramlardı. Birçok sosyalist ve komünist o dönemlerde milliyetçi kesimlerden çıkmaktaydı. Erken dönem Türk komünistlerinden olan Mustafa Suphi de bu duruma en iyi örnektir.[514] Oysa Ziya Gökalp'e göre Türklerin milli çıkarları göz önüne alındığında, milliyet fikrinin düşmanı olan sosyalizm Türkçülüğe en elverişsiz düşüncedir.[515] Nitekim zaman geçtikçe Türkiye'de milliyetçiler ve sosyalistler ya da komünistler arasındaki ayrışma kuvvetlenmiş ve bu fikirlerin savunucuları iki ayrı kutup haline gelmiştir. Milliyetçilik damarından ırkçılık ve Turancılık akımları çıkmaya başlamıştır. Bu ayrışmaya paralel bir şekilde milliyetçilerin komünizmi düşman olarak görmelerinin bir nedeni de komünistlerin milliyet ve ırk kavramlarını reddetmeleridir. Bu konuda başarılı olmaları halinde milliyetçilikte yok olacaktır. Dolayısıyla komünizm, varlığı tehdit edilen milliyetçiliğin en doğal düşmanı olmuştur.

Milliyetçilik amaçları bakımından ikiye ayrılır: devlet öncülüğünde milliyetçilik ve devlet kurmaya yönelik milliyetçilik. Ulusal bir çıkar uğruna politika izleyen devlet güdümlü milliyetçilik anlayışı etnik temelli bir anlayış değildir. Bu anlamda ırkçılıktan farklıdır. Ancak devlet kurmaya

---

[513] 1944'deki Sabahattın Ali'nin Hüseyin Nihal Atsız'a açtığı hakaret davasında Atsız'a destek için gelen kitleler sayılmazsa.
[514] François Georgeon, **Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 9.
[515] Berge ve Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 261.

yönelik milliyetçilikteki amaç homojen halklara dayanması ve komşu devletlerdeki soydaşların ana devlete bağlanmasıdır.[516] Bu tip milliyetçilikler Fransa ve Almanya'da görülür. Alman tipi milliyetçilik etnik ve kültürel temele dayanırken, Fransız tipi devlet temelli, vatandaşların kader birliğini benimsediği bir anlayışa sahiptir.[517] Türkiye'de de iki tür milliyetçilik vardı: Türk soylu halkların bütününü aynı amaç doğrultunda birleştirmek isteyen Turancılar ve Türklerin asıl yurdunun Orta Asya değil, Anadolu olduğunu söyleyen İslamcılık tonu da olan Anadolu Türk milliyetçileri.[518] Etnik olarak Türk ırkını savunmaktan çok devletin çıkarlarını düşünen milliyetçilik anlayışı Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun ünlü demecine kadar yönetimde söz sahibi olmuştur. Milliyetçiler duygudan çok ideolojiye güvendikleri için zaman zaman düşmanlarını ilerici, liberal ve sosyalist gibi partiler içinde kontrol altında tutan devletle işbirliği yapmıştır. Toplumsal hareketler örgütleyerek, yerel kurullar, kulüpler, dernekler, gazete ve dergilerle milliyetçi kültürü oluşturmaya çalışmışlardır.[519] Ancak Turancılık ve ırkçılık düşüncesini savunanlar Saraçoğlu Hükümetinin bir dönemi hariç devletle ters düşmüş, büyüyüp güçlenmeleri, dış gelişmeler ve anti-komünizm bayraktarlığı üzerinden kendini dışa vurmuştur.

Alman tipi milliyetçiliği savunanların bir kısmı iyi ırkları kötü ırklardan ayırmak için harp isteyen bir düşünceye sahipti. Harp aracılığıyla yüksek olan ırk diğerlerini hâkimiyet altına alabilecekti. Hitler'in saf Alman ırkını yaratma çabası bu tür milliyetçi tipinin en belirgin örneğiydi. Türkiye'de de Türklüğün üstün ırk olmasını ve devlet ideolojisine girmesini isteyen ırkçı kesimler vardı. Demokrasi yerine totaliter idare rejimine daha meyilli olan bu düşünceye mensup kişiler, Cumhuriyet Hükümetlerinin dış politikasını da beğenmiyorlardı. Onlara göre Atatürk, İnönü, diğer Kemalistler ve CHP umdelerine gerçekten inanmış olan kişiler Türk dahi olsalar Türkçü olarak görülmüyorlardı.[520] CHP'nin 1943 yılındaki parti programında millet kavramı açıklandıktan sonra, milliyetçilik de parti için en yüksek insan düzeyine ulaşmanın bir şartı olarak izah edilmiştir. Buna göre de bütün milletler eşit ve bağımsızdır. 1947 programında ise milliyetçilik Türk milletinin bütünlüğünü sağlamak için milli ruh ve şuuru korumak olarak tanımlanmıştır.[521] Bu değişimin amacı daha önce kabul edilen pozitivist milliyetçilik anlayışının komünizmle mücadelede yetersiz kalacağı ve zaaf yaratacağı endişesiydi.[522]

Türk Milliyetçilerinin sahip oldukları en önemli örgüt resmi olarak 1912 yılında kurulan Türk Ocakları idi.[523] Türk Ocağı yöneticilerinin önde gelenleri Çarlık Rusya'sından gelmiş Türk asıllı

---

[516] Charles Tilly, **Avrupa'da Devrimler (1492-1992)**, (Çev. Özden Arıkan), Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2016, s. 72-73.
[517] Murat Kılıç, **"Allah, Vatan, Soy, Milli Mukaddesat" Türk Milliyetçiler Derneği (1951-1953)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 17.
[518] Georgeon, a.g.e., s. 18.
[519] Norman Birnbaum, **İlerleme ve Sonrası**, (Çev. Ali Tartanoğlu), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 37.
[520] Faris Erkman, "En Büyük Tehlike", **Kırklı Yıllar-1**, TÜSTAV, İstanbul 2002, s. 30-45.
[521] Alçora, a.g.e., s. 223-224.
[522] Kılıç, a.g.e., s. 52-53.
[523] Füsun Üstel, s. 54-55

kimselerdi.[524] Türk Ocağının kuruluş amaçları Türklerin ahlaki, ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin yükseltilmesi, dil ve ırk özelliklerinin olgunlaştırılmasıydı. Balkan Savaşlarından yenilgiyle çıkılmasından sonra çöken Osmanlıcılık politikasının akabinde Türk Ocağına ırkçı bir düşünce girmeye başlamıştır.[525] Bu düşünce Turancı fikirlerin gelişmesine de ortam hazırlamıştır. Türk Ocaklarının programında 1927 yılında yapılan bir değişiklikle faaliyet alanları Türkiye sınırları içerisinde tutulmuş, böylece SSCB'deki Türkler ile bağlantılı faaliyetler engellenmeye çalışılmıştır.[526] Özellikle Milli Türk Talebe Birliği (MTTB)'nin kongre yapamayacak hale gelmesinden sonra gençleri etkisi altına alan Türk Ocakları salonlarında zaman zaman solculuğa karşı toplantılar yapılırdı.[527] Türk Ocağında savunulan Turan anlayışı SSCB için ayrılıkçı bir politika anlamına geliyordu. SSCB'deki Türkler içerisinde Lenin ve Stalin'i savunanlar Turancılığa karşıyken, Troçki ve Zinovyev taraftarları Türkçü-Turancı idiler.[528]

Türk Ocakları sahip olduğu milliyetçi-Turancı görüş nedeniyle CHP Hükümetiyle bazı konularda ayrı fikirlere sahipti. Hükümet milliyetçileri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmek için Türk Ocakları'nı kontrol altına almak istemiştir. Bu amaçla 1927'den itibaren kendi adamlarını ocağa sokmaya çalışmış, 1931'de ise bu derneği tamamen kapatıp[529] yerine kendi ideolojisini yayacak olan Halkevlerini açmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan yeni siyasi durum gereği milliyetçi düşünce anti-komünist faaliyetin temel yapı taşlarından biri haline gelmişti. Bu kapsamda komünizmle mücadele etmek adına Türk Ocakları 10 Mayıs 1949'da yeniden açılmıştır. Türklüğün yükselmesi ve kuvvetlenmesi için çalışmak amacıyla yeniden açılan Türk Ocağı nizamnamesinde Türklüğün saadetinin insanlığın saadetinde olduğu yazılmıştır. Türk Ocağının fikri yapısında ise husumet beslediği üç noktadan bahsedilmiştir. Bunlar; komünistler, din karşıtları ve irtica yanlılarıdır.[530] Milliyetçiliğin muhafazakâr yapısının belirgin şekilde ortaya çıktığı Türk Ocaklarının komünizmle mücadele için kullanacağı yöntemlerden biri de dinin komünizme karşı en büyük silah olduğu sloganı olmuştur.

1930'larda Türkçülüğün ideolojik bir zemin kazandığı dönemde karşısında komünizm vardı. Bu nedenle anti-komünizm kavramı aslında Türkçülüğü de şekillendiren bir unsur oldu. Türkçüler komünistleri içki ve eroinle iç içe, ahlaki düşkünlük sahibi, tembel, iradesiz mahlûklar olarak görmüştür. Onlara göre komünizm iktisadi yoksunluktan beslenen fırsatçı bir ideoloji idi.[531] 1936

---

[524] Sertel, **Hatırladıklarım**, s. 63.
[525] Üstel, a.g.e., s. 63.
[526] Uriel Heyd, **Ziya Gökalp Türk Milliyetçiliğinin Temelleri**, (Çev. Cemil Meriç), Sebil Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 94.
[527] Nesimi, **Yılların İçinden**, s. 66.
[528] Nesimi, **Yılların İçinden**, s. 86.
[529] Georgeon, a.g.e., s. 20.
[530] İlhan Darendelioğlu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, Üçüncü Baskı, Toker Yayınları, İstanbul, 1977, s. 216-223.
[531] M. Çağatay Okutan, **Bozkurt'tan Kuran'a Milli Türk Talebe Birliği (1916-1980)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 77-79.

yılında *Komünist* kelimesi baskı unsuru haline getirilerek bir veba mikrobuna benzetilmiştir.[532] Almanların SSCB'ye saldırmasıyla birlikte Hükümette ve milliyetçi çevrelerde Alman ideolojisine yönelik bir sempati ortaya çıktı. Özellikle Turancılar anti-komünizm konusunda propaganda liderliğini aldılar. 1941-1943 yılları arasında Alman hayranlığı ve Sovyet düşmanlığı doruk noktasına ulaştı.[533] Bu dönemde milliyetçilerin ve devletin politikası kısmen paralel bir hale geldi. Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkiler gelişti ve çeşitli antlaşmalar yapıldı. Özellikle Şükrü Saraçoğlu'nun başbakanlığı döneminde Türkçüler daha da çok destek buldular. Almanlar, Türk kamuoyunu kendi taraflarına çekebilmek için basın organlarına ve mecmualara yüklü miktarda bağışlar yapmış ve SSCB'nin aleyhine olan Turancı akımları desteklemiştir.[534] Bu aynı zamanda Sovyet düşmanlığının körüklenmesi ve anti-komünizmin güçlenmesi anlamına geliyordu. Türkiye'de milliyetçilerin dâhil olduğu anti-komünizm faaliyetleri iki alt başlık altında incelenecektir: kişiler ve olaylar.

3.3.1.1. Milliyetçilerin Komünizm Hakkındaki Fikirleri

Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk milliyetçileri arasında fikirleri takip edilen kişilerin en önemlileri Ziya Gökalp, Zeki Velidi Togan, Yusuf Akçura, Rıza Nur'dur. Ancak anti-komünizm hareketinin içerisinde yer alan ve 1939-1950 yılları arasındaki dönemde kitleleri etkileyenler ise Hüseyin Nihal Atsız, Nejdet Sançar ve Reha Oğuz Türkkan gibi isimlerdir. Ziya Gökalp henüz 1917 yılında Bolşevizm'i *Kızıl Tehlike* olarak adlandırmış, medeniyet ve hars namına ne varsa yok etmeyi amaç edindiğini belirtmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın Türklerin aleyhine sonuçlanması ve işgallerin başlaması, 1921'de Lenin'in Çarlık Rusya içerisinde yaşayana Müslümanlara istiklal ve hürriyet vaat etmesi diğer birçok aydın gibi Gökalp'in fikirlerini de etkilemiştir. Gökalp bu sırada Bolşevizm'i kızıl tehlike olarak görmekten vazgeçip uygulanabilir bir sosyalizmin rehberi olarak görmüştür. Ancak 1923-1924 yıllarında SSCB'de yaşanan gelişmelerle Müslümanların aleyhine dönen durum nedeniyle Gökalp de yeniden kızıl tehlike düşüncesine dönmüştür.[535] Sınıf kavgasına karşı olan Gökalp, Marksizm'in milli birliği bozan, proletarya dışındaki sınıfları yok sayan, iç savaşa yol açan bir düşünce olduğuna inanmaktaydı.[536] Yusuf Akçura da bir eserinde İlk Çağ, Orta Çağ ve Yakın Çağ'da sosyalizmi incelemiş ve özellikle Eflatun'un fikirlerine dikkat çekmiştir. Akçura, iki sınıflı bir toplum tasavvur eden Eflatun'un sadece yönetici sınıfın mülkiyet hakkının ve aile kurmasının yasaklanması gerektiği fikrini aktarmış, Hristiyanlık komünizmininse farklarını belirtmiştir. Akçura'ya göre Hristiyanlık komünizminde üretim araçlarından elde edilen tüketim maddelerinin fukaraya dağıtıldığı bir sistem vardı. Ancak bu usul devam etseydi üretim sona erer cemiyet sağlam bir temel üzerine kurulamazdı. Akçura, Orta Çağ'da

---

532 **Resimli Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi**, 1, Vardiya Yayınları, İstanbul, 1975, s. 27.
533 Örnek, a.g.e., s. 62.
534 **NARA**, No: 9916, p. 2-3.
535 Z. Fahri Fındıkoğlu, "Ziya Gökalp ve Sosyalizm" (1964), **Sosyoloji Konferansları**, 5, s. 54-55.
536 Heyd, a.g.e., s. 105.

ise İran'daki Mazdekiliğin tam olarak komünizm olduğunu söylemiştir. Ona göre Mazdekçilerin mal, mülk ve kadınların paylaşımı konusundaki ilkeleri komünizmle uyuşmaktaydı.[537]

Osmanlı Dönemi'nden kalan Türkçü liderlerden Ziya Gökalp 1924 yılında, Yusuf Akçura ise 1935 yılında genç denecek yaşlarda vefat etmişlerdir. Türk Ocaklarının kapatılmasıyla çatı bir örgütten yoksun kalan Türkçüler fikir önderlerinin de ölmesiyle birlikte duraklama devrine girmişlerdir. 1930'ların son yıllarında ve 1940'lı yıllarda Türkçü yayınlar arasındaki etkinlikleriyle üç isim öne çıkmıştır: Rıza Nur, Hüseyin Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan. Bunlardan Rıza Nur 1942 yılında ölmüş, Reha Oğuz Türkkan ise 1947'de yurtdışına çıkmıştır.[538] Reha Oğuz Türkkan komünizmin masonluk tarafından dünyaya hâkim olmak üzere araç olarak kullanıldığını düşünmüştür. Ayrıca Türkkan'a göre SSCB'de komünizmden Lenin Dönemi'nde vazgeçilmiş, NEP politikasıyla başlayan bu dönüş Stalin'le tamamlanmıştır. SSCB'de komünizmin sadece adı kalmıştır.[539] Bu söylem komünizmle SSCB'yi eşdeğer tutan hâkim görüşün anti-komünist birisi tarafından sarsılması anlamına gelmektedir. Her ne kadar baskın hale gelmemiş olsa da hâkim olan görüşten daha doğru bir düşüncedir. SSCB'deki uygulamalar hakkındaki bilgisizlik kitleleri hâkim görüşün peşinde sürüklemiştir. Bu görüş diğer liderlerin ortadan çekilmesinden sonra Atsız'ın fikirsel anlamda önderlik ettiği kitlenin de kabul ettiği bir görüştür. Bu dönem Turancılık ve anti-komünizm düşüncesinin zirve yaptığı dönemlerden birine denk gelmektedir.

Hüseyin Nihal Atsız Türk olmayı kan bağıyla açıklamıştır. Ona göre bir insan Türkçe konuşsa dahi kan bağıyla Türk değilse Türk olamaz. Türkçe konuşmayan fakat Türk kanı taşıyan kişiler Türk'tür.[540] İslami bağlardan uzak ancak eski Türklerdeki tanrı inancına yakın olan Atsız, komünizmi sadece dinsiz değil, aynı zamanda tanrısız bir ideoloji olarak göstermiştir.[541] Ona göre komünizmin gayesi memleketin bağımsızlığını kaldırıp, SSCB'ye bağlamak yani milli varlığı yok etmektir.[542] 1965 yılında Ötüken'de yazdığı bir yazıda Türk milletinin hâlâ komünizm ve sosyalizmi karıştırdığını savunan Atsız, sosyalizmi iktisadi hayatı düzenleyen, toplumun her ferdinin refahtan mümkün olduğu kadar çok yararlanmasını isteyen bir sistem olarak anlatmıştır. Atsız'a göre sosyalizm demokratik yollarla amaçlarına ulaşmaya çalışırken, millet, mülkiyet, aile, din ve hürriyeti de kabul etmekteydi. Komünizm ise mülkiyet, din, hürriyet ve milliyetin karşısındaydı ve iktidarı zorbalıkla ele geçirmeye çalışıyordu.[543] Atsız'ın Atatürk'ün fikirlerine katılmadığı ve eleştirdiği özellikle *Dalkavuklar Gecesi* adlı eserindeki Hatti ülkesi tasvirinde hissedilmektedir. Bu tasvirde kral rolündeki kişinin Atatürk olduğu; başta yaveri olmak üzere çevresindekilerden, içkiye

---

[537] Yusuf Akçura, **Muasır Avrupa'da Siyasi ve İçtimai Fikirler ve Fikri Cereyanlar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016, s. 75,79,82.
[538] Kılıç, a.g.e., s. 20-21.
[539] Reha Oğuz Türkkan, **Solcular ve Kızıllar**, Bozkurtçu Yayını, İstanbul, 1943, s. 1-4.
[540] Hüseyin Nihal Atsız, "Yirminci Asırda Türk Meselesi II Türk Irkı = Türk Milleti", **Makaleler**, Üçüncü Baskı, 3, İrfan Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 140.
[541] Hüseyin Nihal Atsız, "Türkçülük ve Siyaset", **Makaleler**, 3, s. 26.
[542] Hüseyin Nihal Atsız, "Faruk Nafiz'e Bir İhtar", **Makaleler**, 3, s. 65.
[543] Hüseyin Nihal Atsız, "Komünistler", **Makaleler**, 3, s. 315.

dayandırılan hastalığından vb. örneklerden anlaşılmaktadır. Eserde Atatürk Dönemi'ndeki birçok önemli kişinin isimlerinin tersten yazılışıyla oluşturulan Zeynel Abidin Özmen, Hasan Ali Yücel, Cevat Abbas Güler, Afet İnan, Zeki Velidi Togan, Sadri Maksudi, Şevket Aziz Kansu gibi karakterler abartılı bir şekilde eleştirilmektedir.

Atsız'ın öz kardeşi Nejdet Sançar ise Türkler ile Moskof arasındaki düşmanlığı tarihin en büyük düşmanlığı olarak göstermiştir. Sançar'a göre komünist; *vicdanını bir efendiye satmış sadık bir köpek, çevresine zehir akıtmakla vazifeli bir yılan, üzerinde yaşadığı yurdun ufuklarını boğuk seslerle dolduran bir baykuş, kör gırtlağını doyurduğu yurdu ve o yurdun insanlarını korkunç kızıl cehennemin alevinde yakıp bitirmek isteyen bir hain* dir. Komünizm ise *milliyeti insanları birbirine katan bir fikir, dini modası geçmiş geri bir düşünce, aileyi iptidailik, ahlakı ve namusu burjuva uydurması şeyler olarak gösteren* düşüncedir.[544] Ona göre bu düşmanlığın nedeni ise Rusların Türkleri yok etme çabasıdır. Sançar, komünizmin başlarda yeterince bilinmediğini, ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın dikkatini çektiğini düşünmekteydi. İkinci Dünya Savaşında Almanların gerilemesiyle birlikte başlayan Rus ilerleyişi Türkiye'deki komünistlerin azgınlaşmasına yol açmış, bu durum da milliyetçi cephede Orhun dergisinin kapatılması ve Irkçılık-Turancılık davasının açılması gibi olaylara neden olmuştur.[545] Türkiye'de komünizme karşı olan gaflet sürmüştür. Sançar bu gaflete örnek olarak hapisteki komünist şair Nazım Hikmet'e devlet parasıyla eser yazdırılması, Sabahattin Ali'ye devlette vazife verilmesi, DTCF'nin komünist yuvası haline getirilmesi, temiz köylü çocuklarının Köy Enstitülerinde Moskof hayranı haline sokulmasını göstermektedir.[546] Sançar, komünizmi Türkiye'yi Kremlin'in pençesine bırakan bir ideoloji olarak tanımlarken bu ideolojinin avantajlarını da yazmıştır. Buna göre komünistler teşkilatlı ve programlıdır, maddi imkanları sonsuzdur, yıkıcıdırlar, karaktersizdirler, toplumdaki haksızlıklardan faydalanırlar ve arkalarında güçlü bir devlet vardır.[547] Sançar bir eserinde komünizm ile yönetilen devletlerde öldürülen ve sürgün edilen insan sayısının çokluğuna dikkat çekmiştir. Sadece Sovyet rejiminin çıkarlarına hizmet eden idareden kaçan birçok kişi ise geri dönmek yerine ölmeyi tercih etmiştir.[548] Nitekim SSCB'de ihtilalden sonra 1250 din adamı, 6 bin akademisyen ve öğretmen, 9 bin doktor, 55 bin subay, 260 bin asker, 73 bin büyük arazi sahibi, 350 bin aydın, 190 bin işçi ve 800 bin köylü öldürülmüştü. SSCB dışında ise Estonya'da 60 bin, Litvanya'da 55 bin, Letonya'da 13 bin kurban vardı.[549] Türkiye'nin de bu duruma gelmemesi için bir neden yoktu.

Irkçılık-Turancılık davasında adını duyuran, 1960 darbesinde MBK'da bulunan ve daha sonra CKMP, MÇP, MHP'nin başkanlıklarını yaparak aktif politikada yer alan Alparslan Türkeş, Marksizm'i Türk milletinin en büyük düşmanı olarak görmüştür. Türkeş, Komünist partinin devlet

---

544 Nejdet Sançar "Komünist Nedir?" **Kür Şad**, 1/3, (1947), s. 13.
545 Nejdet Sançar, **Afşın'a Mektuplar**, Afşın Yayınları, Ankara, 1963, s. 7.
546 Nejdet Sançar, **Türk, Moskof ve Komünist**, Toprak Yayınları, İstanbul, 1959, s. 15-16.
547 Sançar, **Türk, Moskof ve Komünist**, s. 19-24.
548 Bkz. Nejdet Sançar, **Kızıl Cennet Masalı**, Zonguldak Komünizmle Mücadele Derneği Yayınları, Zonguldak, 2010.
549 Nejdet Sançar, **Gizli Komünist Belgeleri**, Afşin yayınları, Ankara, 1966, s. 56.

yönetiminde her şeye hâkim olduğu bir sistemde işçi sınıfını küçük bir çocuğa benzetmiştir. Komünist partisi bu çocuğun velisi gibi bütün kararları onun adına vermekteydi. Bu nedenle Türkeş'e göre Marksizm işçi sınıfının hâkim olduğu bir sistem değil, komünist parti diktatörlüğüdür. Ayrıca kaldırılacağı söylenen mülkiyet hakkı da kaldırılmamış, parti veya bürokrasinin mülkiyeti haline gelmiştir. Böylece sınıfsız bir toplum iddiasında bulunan komünistler tarihin en mutlak sınıf diktatörlüğünü kurmuşlardır.[550] Son olarak Fethi Tevetoğlu'na göre ise komünizm gerek Türk-İslam âleminde gerekse bütün dünyada kabul edilmeyen bir fikirdi. Komünistler serseri ve sapıktı. Türkçülerin neredeyse hiçbiri komünizmi bir doktrin olarak kabul etmemiş, Rusların emperyalist politikası olarak görmüştür. Türkçüler tarafından komünistler Moskofçu olmakla suçlanırken, Moskofçu olmak demek de Türk düşmanı olmak anlamına geliyordu.[551] Tevetoğlu sert ve öfkeli bir üslupla; komünistlerin şahsında psikopat, hırsız ve fahişe gibi üç kötü karakterinde temsil edildiğini söylemiştir.[552] Milliyetçi grupları etkileyen en önemli unsurlarından biri hem iç hem de dış politikayı etkileyen anti-Rus, anti-Sovyet ve anti-komünist özellikleridir. Bu özellikler bir gövdede birleştirilerek ister Türkçü ister Irkçı isterse Atatürk milliyetçisi olsun, Rus yanlısı olanların karşısında blok olarak örgütlenmiştir. Türkiye'de komünistlerin faaliyet göstermesi suç teşkil ettiğinden komünist teşkilatlar illegal ve gizli bir şekilde varlıklarını sürdürmekteydi. Bu nedenle de milliyetçi kitleler eylemlerinin çoğunda genellikle aydınlara, üniversite hocalarına, kurumlara ve siyasilere karşı hareket etmişlerdir.

3.3.1.2. Milliyetçilerin Yer Aldığı Komünizm Karşıtı Olaylar

1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren Almanya'nın durumuna paralel olarak yükselmeye başlayan milliyetçi söylem, cephede Nazi ordularının yenilmesi ve Kızıl Ordu'nun galibiyetleri üzerine bir nevi fetret devrine girmiştir. 1944'teki Irkçılık-Turancılık davasıyla baskı altına alınan Türkçü camia, Rusların 1945'de Türkiye'den toprak ve üs talep etmesiyle birlikte yeniden anti-komünizmin liderliğini eline alıp yükselişe geçmiştir. 1940-1950 yılları arasında anti-komünizmin körüklenmesi ile çıkan olaylarda milliyetçi gençlerin ve fikir adamlarının payı bulunmaktaydı. Bu olaylar belli başlı üç alanı etkilemiştir: basın, eğitim ve siyaset. Sonuçları açısından bakıldığında muhalif basının susturulmasına yol açan Tan Olaylarında siyasi olarak muhalefetin engellenmesi gibi bir neden de mevcuttur. Ancak olaylardan sonra DP'nin kuruluşunun gerçekleşmesiyle Tan olaylarının etkileri basın ile sınırlı kalmıştır. Eğitim alanında DTCF olayları ve Köy Enstitüleri meselesi ön plana çıkmış, özellikle Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı birçok tartışmaya yol açmıştır. Siyasi alanda ise 1946'da kurulan sosyalist partilerin kapatılması ve Mareşal Fevzi

---

[550] **Alparslan Türkeş ve Dokuz Işık**, Oğuzhan Cengiz (Haz.), Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2015, s. 215-216.

[551] Ozan Karabulak, **Atsız ve Türkçülüğün Yarım Asrı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017, s. 237, 239; Anti-komünist propagandada komünizm askeri darbeleri meşrulaştıran, özel girişime karşı çıkan, sınırsız cinsellik peşinde olan, ırkçı, Allah, din ve siyasetle alay eden bir yapıda resmedilmekteydi. Çünkü uygar olmayan komünistin hayvani bir varlık olarak ahlaki kaygıları yoktu. Bkz. Aylin Özman, "Anti-komünist Fanteziler; Doğa, Toplum, Cinsellik", **Türk Sağı Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri**, İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan (Der.), İstanbul, 2016, s. 110.

[552] Fethi Tevetoğlu, **Faşist Yok Komünist Var**, Üçüncü Baskı, Komünizmle Mücadele Yayınları, Ankara, 1963, s. 54.

Çakmak'ın içerisinde olduğu İnsan Hakları Derneği meselesi gündeme gelmiştir. Bu olayların ortak özeliği her birinin ülkedeki sol kesimlerin üzerine gidildiği faaliyetlere yol açmış olmasıdır. Yaşanan tutuklama, yargılama ve hüküm giyme süreçlerinin ardından muhalif sol kesim de baskı altına sokulmuştur.

3.3.1.2.1. Tan Olayları

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk basını üzerinde Matbuat Kanunu ve Sıkıyönetim kanunlarından kaynaklanan büyük bir baskı vardı. İstenilen doğrultuda yayın yapmayan gazete ve mecmualar kolaylıkla kapatılabiliyordu. Ancak buna rağmen dünyada yaşanan gelişmelerden ötürü kısmi bir serbestlik de mevcuttu. Savaş sırasında Türkçü yayınların sayısında bir patlama yaşanmıştı. Sol eğilimli yayınlar da varlığını sürdürmekteydi. Türk gazeteleri ve dergileri arasında ideolojik bir kutuplaşma vardı. Bunların en belirginleri Alman yanlısı olan Cumhuriyet ve Tasvir-i Efkâr gazeteleri, Müttefik yanlısı olan Akşam, Tanin ve Vatan gazeteleri ile Sovyet yanlısı olan Tan gazetesi idi. Tan 10-12 bin tirajla en çok satılan üçüncü gazeteydi.[553] Almanların SSCB'ye saldırmasıyla birlikte gazetede, Sovyet yanlısı yazılar daha rahat çıkmaya başlamıştır.[554] Tan gazetesi savaş boyunca Nazizm'e karşı cephe almış, bu ideolojiye yakınlık duyanları teşhir etmiş, Sovyetler Birliği'ne karşı yapılan propagandayı silmeye ve Sovyetlere karşı sevgi oluşmasına uğraşmıştır.[555] Gazetenin başyazarı Zekeriya Sertel kısa, açık ve dobra yazılar kaleme aldığı için Ankara'da istenmeyen biriydi. Refik Saydam Başvekilliği sırasında Sertel'in bu açık duruşunu bildiği için ondan korkmazdı. Ancak Şükrü Saraçoğlu ise Saydam'ın aksine Sertel'i komünistliğinden değil, Türkçü ve Turancı duruşlarına karşı olduğu için sevmezdi.[556]

1940-1944 yılları arasında çeşitli sürelerde altı kez kapama cezası alan Tan gazetesi, 13 Ağustos 1944'te Şükrü Saraçoğlu'nun başbakanlığı döneminde süresiz olarak kapatılmıştır. 20 Mart 1945 gazete sahiplerinden gelen taleplerin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bildirilmesi üzerine[557] 22 Mart 1945'de alınan bir kararla[558] yeniden açılan Tan gazetesi 4 Aralık 1945'e kadar yayın hayatını sürdürmüştür. Özellikle gazetede başyazar olan Zekeriya Sertel ile eşi Sabiha Sertel'in *Görüşler* başlıklı köşesindeki yazıları polemiğe neden olmaktaydı. Tanin'de Hüseyin Cahit Yalçın ve Tasvir'de Ziyad Ebüziyya ile Serteller devamlı tartışma içerisindeydiler. Nihayet 1 Aralık 1945'de

---

553 Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s. 443.
554 Mithat Kadri Vural "II. Dünya Savaşı Türkiyesi'nde bir muhalefet örneği olarak 'Tan' Gazetesi", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 7/16-17, 2008, s. 385.
555 Sertel, **Hatırladıklarım**, s. 216.
556 Berkes, **Unutulan Yıllar**, s. 352; Aslında Sertel'in sevilmemesinin başka örnekleri de vardır. Sertel Resimli Ay'ı çıkardığı dönemlerde Ali Naci Karacan tarafından Bolşeviklik fesadı yapmakla suçlanmıştır. Eski Türk Ocağı başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver ise vatandaşlara yepyeni bir ruh verilmek istenirken Sertel'in "ırkçı, Faşist, kafatasçı" diyerek karşılarında durduğunu, yazılarıyla zabit düşmanlığı yaptığını, Bolşevik şair Nazım Hikmet'le çok yakın olduğunu belirtmiştir. Bkz. Karacan, a.g.e., s. 100, 104.
557 CCA, 30.10.0.0/85.562.9, (20 Mart 1945).
558 CCA, 30.18.1.2/104.16.12, (22 Mart 1945).

Serteller Tan Matbaasında basılan *Görüşler* adlı bir dergi çıkardılar. O sırada CHP'den istifa eden ve yeni bir parti kurmak üzere olan Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes ile eski dışişleri bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın derginin yazar kadrosunda olduğu ilan edildi. Tek parti Hükümeti tarafından muhaliflerin birleşmesi hoş karşılanmamıştı. Zaten muhaliflerin hareketleri Hükümetçe takip ediliyordu. 4 Haziran 1945 tarihli bir belgede ikinci bir parti kurmak üzere Dr. Tevfik Rüştü Aras, Dr. Adnan Adıvar, M. Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Sebahattin Celal[559] ve Esat Adil'in Tan matbaasında sürekli toplantı yaptıkları bildirilmiştir. Bu toplantılarda yeni partinin program ve esaslarının belirlenmesine çalışıldığı, parti adına bir gazete çıkartılacağı bilgisi de İçişleri Bakanı Hilmi Uran tarafından Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na gönderilen belgede yer almıştır.[560] Sabiha Sertel anılarında, CHP'nin kendine bağlı olan gazetelerden, Tan ve Görüşler'e hücum edilmesini istediği, bayilere ise Yeni Dünya, Tan gazeteleri ile Görüşler dergisinin satılmaması talimatı verdiğini ileri sürmüştür.[561] Dergi çıktıktan sonra gazetelerde çıkan yazılara bakıldığında gerçekten de kamuoyunun bir olaya hazırlandığı düşünülebilir. Görüşlerin ilk sayısının çıkması kamuoyunda bir infiale yol açmıştır.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın Görüşler'in çıkmasının ardından kaleme aldığı yazı Tan Olayı'nın başlamasında tahrik gücü olan yazıların başında geliyordu. Bu yazıda Yalçın dergiyi, komünizm propagandasının ülkeye sızması ve beşinci kol faaliyetinin harekete geçmesi olarak görmüştür. Yazıda Görüşler dergisinin yanı sıra Yeni Dünya da hedef gösterilmiştir. Devamında Namık Kemal'in *Kalkın Ey Ehli Vatan* sözüyle okurlara seslenen Yalçın, bu yıkıcı propagandaya müsaade edilemeyeceğini, karşı propaganda yapmak gerektiğini belirtirken cebir ve şiddetten uzak durmak gerektiğini de tavsiye etmektedir. Yalçın, Sabiha Sertel'in *Zincirli Hürriyet* adlı makalesine atıf yaparak Sertel'in sadece işçi ve köylülere hürriyet veren komünist bir sistem istediğini anlatmıştır.[562] Yine Tanin gazetesinin olay günü 4 Aralık'ta çıkan *Beşincikol Propagandası* başlıklı yazıda Atatürk'ün Yeni Dünya ve Görüşler dergisi tarafından istismar edildiği anlatılmıştır. Özellikle Sabiha Sertel'in hürriyetle ilgili görüşlerine karşı çıkılan yazıda, asıl şuanki dönemin Atatürk Dönemine göre daha serbest bir dönem olduğu vurgulanmıştır.[563]

Cumhuriyet gazetesinin 1 Aralık 1945 tarihli sayısındaki haberde Zekeriya Sertel'in fikirlerinin Moskova tarafından takdirle karşılandığı yazılarak Sertel'in milliyetçi cephede bir hedef haline getirilmesine katkı sağlanmıştır.[564] Tasvir gazetesinin Görüşler kızıl renkli bir mecmua olarak nitelenmiş ve yayın politikasının yalan ve bozgunculuk olduğu yazılmıştı.[565] Akşam gazetesinin aynı gün çıkan bir yazıda Tan ve Vatan cephesinin dağıldığı söylenmekteydi. Yine bu yazıda Sabiha Sertel

---

[559] Sadrettin Celal Antel olabilir.
[560] CCA, 30.10.0.0/79.524.18, (4 Haziran 1945).
[561] Sabiha Sertel, **Roman Gibi**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 305-306.
[562] Hüseyin Cahit Yalçın (3.12.1945), "Kalkın Ey Ehli Vatan", **Tanin**, s. 1.
[563] "Beşincikol Propagandası", **Tanin**, (4.12.1945), s. 1.
[564] "Moskova radyosunun bir gazetemizden yayınladığı makale", **Cumhuriyet**, (1.12.1945), s. 1.
[565] "Kızıl renkli mecmua'nın programı anlaşılmış oldu: Yalan ve Bozgunculuk", **Tasvir**, (2.12.1945), s. 1.

ve komünist arkadaşlarının diledikleri gibi gazete ve dergi çıkarabildiklerini ve buralarda Hükümete istediklerini söyledikleri belirtilmiştir. Ortamın kızıl bir renge büründüğü ve düşmanın içeriye sızdığı da vurgulanmıştır.[566] Vatan gazetesinin 3 Aralık'ta çıkan haberde Görüşler dergisinde yabancı ideolojiye düşkünlük belirten yazılar ve resimlerin bulunduğu, yabancı bir memleket için yazılmış bir destan olduğu aktarılmıştır.[567] Görüşler'in İzmir'de büyük bir nefretle karşılandığı, Görüşler isminin başındaki *G* harfinin alt ucu kapatıldığında orağa benzediği bilgisi de gazetede yer almıştır. (Bkz. Resim 1) Ayrıca İzmir'de dergi afişlerinin kopartıldığı ya da üzerine *komünist* ve *komünisttir okumayınız* şeklinde yazılar yazıldığı da belirtilmiştir.[568]

Resim 1: Görüşler Dergisi İsim Bölümü (1 Aralık 1945)

CHP'nin yarı resmi yayın organı sayılan Ulus gazetesinin eylemin olacağı gün 4 Aralık'ta Falih Rıfkı Atay'ın uzun bir baş makalesine yer verilmiştir. Bu makalede Atay, Sertellerin kendilerini açığa vurduğunu, kızıl anarşi tahriki yaptıklarını ve bu amaçla yalan söylediklerini belirterek komünizmin mülkiyet hakkı konusunda içerdiklerini eleştirmektedir.[569] Cumhuriyet gazetesinin 4 Aralık tarihli sayısında ise Görüşler ve Yeni Dünya dergileri kızıl propaganda araçları olarak nitelenmiştir. Yine aynı haberde komünizm emperyalist Rus Bolşevikliği yerine konulmuş, bireylere hürriyet vermeyen parti liderlerinin lüks içinde yaşadığı bir sistem olarak tanımlanmıştır.[570] Niyazi Berkes hatıratında Görüşler dergisinde aşırı ve tehlikeli sayılabilecek bir yazı olmadığını, asıl nedenin kapaktaki resimler ve isimler olduğunu ileri sürmüştür.[571] Yani basında tek bir ağızdan çıkmış gibi Görüşler dergisini kötüleyen ve ortaya çıkan tepkileri anlatan haberlere rağmen olayın en büyük nedenlerinden biri Tan gazetesinin ya da onu çıkaranların kızıl olup olmadığı değil, yeni bir parti kuracak olan muhaliflerin bu gazeteyle birlikte anılmasıdır. Ahmet Emin Yalman bu konuda şöyle demiştir:

> Yeni parti doğmak üzereyken koyu solcuların bir suikastına uğradı. Olay şudur: Komünist meyilleri çoktan beri malum olan Bayan Sabiha Sertel, Ekim ve Kasım aylarında Ankara'da milliyetçi diye tanınan bazı kimselere başvurarak dış dünyadaki fikir ve sanat hareketlerini memlekete aksettirmek için Görüşler adında bir fikir dergisi çıkaracağını söyledi ve bu dergiye yazı yazacaklarına dair bilhassa Demokrat Parti kurucularından söz almak istedi. Onlar da "Çıkmaya başlasın da görelim" şeklinde cevaplar verdiler. Sabiha Sertel bunları kesin vaat almış gibi ilan etti. Ancak içinde Rus İhtilaline dair komünist diliyle yazılmış coşkun bir destanın da

---

[566] "Kızıl yapraklar açarken", **Akşam**, (2.12.1945), s. 1-2.
[567] Ahmet Emin Yalman, "Görüşler Mecmuası Hakkında", **Vatan**, (3.12.1945), s. 3.
[568] "İzmir'de Akisler", **Vatan**, (3.12.1945), s. 3.
[569] Falih Rıfkı Atay, "Çirkin bir "taktika", **Ulus**, (4.12.1945), s. 1-2.
[570] "Bizim Yoldaşlar Nihayet Maskelerini Attılar", **Cumhuriyet**, (4.12.1945), s. 1, 3.
[571] Berkes, **Unutulan Yıllar**, s. 354.

> yer aldığı dergi ortaya çıktı. Bu manzara karşısında yeni kurulacak partinin kötü bir suikasta kurban olabileceğini düşündüm ve derhal dergiyle hiçbir ilgileri olmadıklarını ilan etmeleri konusunda uyarıda bulundum.[572]

Zekeriya Sertel olaylardan önceki gün Tan Matbaası önünde gösteri yapılacağı haberini aldığını ve bunun üzerine Vali Lütfi Kırdar'a telefon açarak tedbir alınmasını istemiştir. Kırdar ise gereken tedbirlerin alındığını merak etmemesi gerektiğini Sertel'e söylemiştir. Yine Sertel'in anlattığına göre olay sabahı üniversiteli öğrencilerden biri gençlerin bir kısmının matbaayı basmaya hazırlandığını ve işyerine gitmemesini tavsiye etmişti. Bunun üzerine tekrar Vali Kırdar'ı aradığını söyleyen Sertel aynı cevabı almıştı.[573] Tan Olayı'nın yaşandığı anı Tasvir gazetesi istihbarat şefi Tekin Erer şöyle anlatmıştır:

> CHP İstanbul il teşkilatı tarafından 3 Aralık 1945 Pazartesi akşamı talebe yurtlarına gerekli talimat verilmiş ve ertesi sabah Tan gazetesi aleyhinde büyük bir nümayiş yapılacağı bildirilmişti. (…) 4 Aralık 1945 günü sabah saat 09:30'da 10-15 bin kişilik kalabalık Tan gazetesine giderken yol üzerindeki ABC kitapevi bir dakika içinde yok edildi. Bundan sonra Tan gazetesine girildi. Bir taraftan *Kahrolsun Komünizm, Kahrolsun Serteller, Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti* diye bağırılıyor bir taraftan da gençler akın akın taşlarla, demirlerle pencereleri kapıları aşağı indiriyorlardı. (…) Saat 10:30'da Tan gazetesinin ve matbaasının tahribi tamamıyla bitmişti.(…)[574]

Tekin Erer'in CHP'nin öğrenci yurtlarına talimat verdiği iddiası önemlidir. Zira yıllar sonra soruşturmayı yürüten savcı Kâzım Alöç olayları anlatırken, Tan gazetesini basanların başında o dönem öğrenci olan fakat ileride CHP'den mebusluk ve bakanlık yapacak olan Ali İhsan Göğüş'ün de bulunduğunu belirtmiştir. Alöç, emniyette Ali İhsan Göğüş'ün de içlerinde olduğu gözaltına alınan sekiz kişiye CHP müfettişi Alaaddin Tiritoğlu tarafından sigara ikram edildiğini, hatırlarının sorulduğunu anlatmıştır.[575] Alaaddin Tiritoğlu'nun olaylarla bağlantılı olduğunu belirten bir diğer kişi de Tan gazetesi sahiplerinden Halil Lütfi Dördüncü'dür. Dördüncü, Tan Matbaası'nın karşısından olayları izlerken Cağaloğlu'ndaki CHP binasında Tiritoğlu'nun gülümseyerek olayları izlediğini ve bayrak isteyenlere bayrak göndertti̇ğini söylemiştir. Dördüncü'nün verdiği ilginç bilgilerden biri de Hüseyin Cahit Yalçın'ın olayları Tanin gazetesi yazı işleri müdürünü telefonla arayarak takip etmesidir.[576] Bir öğrencinin aktardığına göre olay günü sabahında MTTB tarafından Tan gazetesi aleyhine bir gösteri yapılacağı duyulmuştu. MTTB'nin organize ettiği olayları Hüseyin Cahit Yalçın'ın bahsi geçen yazısı kışkırtmış, gösterilerin başında ise daha sonra CHP'den milletvekili seçilen Ulus gazetesi İstanbul Temsilciliği yapan Orhan Birgit yer almıştır.[577] Olayların

---

[572] Ahmet Emin Yalman, **Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, IV, Rey Yayınları, İstanbul, 1970, s. 48.
[573] Sertel, **Hatırladıklarım**, s. 229-230; Yıldız Sertel, **Annem Sabiha Sertel Kimdi, Neler Yazdı?,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 213
[574] Erer, **Basında Kavgalar**, s. 172-173.
[575] Kazım Alöç, "Olaylardan sonra Emniyet Müdürlüğünde Nümayişçilere CHP Müfettişi Tiritoğlu Sigara İkram Ediyordu", **Kırklı Yıllar-5**, TÜSTAV, İstanbul, 2006, s. 5, 9-10.
[576] Halil Lütfi Dördüncü, "Vali Kırdar ve Emniyet Müdürü Demir icabını düşündük demişlerdi", **Kırklı Yıllar-5**, TÜSTAV, İstanbul, 2006, s. 224-225.
[577] Gabbay, a.g.e., s. 96-97.

partiyle olan ilişkisi gençlerin attıkları sloganlarla da belli olmaktadır. Olay günü toplanan kalabalık CHP binasının önünde durarak *Yaşasın Halk Partisi, Yaşasın Kemalizm, Yaşasın Altıok* gibi sloganlar atmıştır.[578] Tan gazetesinin matbaası dışında Cami Baykurt ve Sabahattin Ali'nin çıkardığı La Turquie gazetesi, Yeni Dünya dergisi, ABC ve Berrak Kitabevleri de sol kimliğe sahip oldukları için aynı akıbete uğramıştır.

Tan olayından sonra gazete manşetlerine bakıldığında nümayiş yapan gençlerin nasıl karşılandığı anlaşılabilir. 5 Aralık'ta Tanin'de *Üniversite Gençliğinin Tezahüratı* başlıklı haberde gençlerin muazzam bir miting yaparak Kemalizm'e bağlılıklarını teyit ettikleri söylenmiştir[579]. Vatan'da ise *Komünizm aleyhine dün büyük bir nümayiş yapıldı* başlıklı haber çıkmıştır.[580] 6 Aralık'ta Tasvir'de *Tahrikler Karşısında Gençliğin Heyecanı*[581], 7 Aralık'ta Akşam gazetesinin çıkan bir başyazıya ise *Türk Gençliğinin Heyecanlı Gösterisine Dünya Hayran Kalmıştır* başlığı atılmıştır.[582] Detaylara inildiğinde ortak kanı Tan gazetesi, Görüşler ve Yurt ve Dünya dergilerinin yersiz ve yabancı propaganda yaparak gençleri tahrik ettiğidir. Gençler ise bazı suç içeren hadiseler hariç gurur verici ve hayranlık uyandırıcı bir gösteri yapmışlardır. Tan olaylarına farklı bir yaklaşım ise 7 Aralık 1945 tarihinde Sultanahmet'teki Yüksek Ticaret kapısı önündeki bir sütuna yapıştırılan *Vatansız Adamlar* başlıklı yazıda geçmektedir. Yazıda; gazetelerin Tan olaylarını, Hükümetin emriyle *Türk Gençliğinin Komünizme Karşı Mücadelesi* şeklinde gördüğü, oysa halkın fakirlikten inlediği bir ortamda, şaşalı hayatları, soygunculuğu, fenalıkları açık örneklerle ortaya çıkarmanın komünistlik olamayacağı, sadece hakikatleri bilmek olacağı yazılmıştır. Yazar komünizmin ne olduğunu pekiyi anlayamadıklarını ama bu olayın faşistler tarafından tertip edildiğini söylemiştir.[583] Hükümetin ABD desteğini sağlayabilmek için komünizm tehlikesini olduğundan büyük gösterme politikası Tan olaylarında kendini göstermiştir.

Tan olayında matbaaları basan ve tahrip eden gençler arasında milliyetçi gençler de vardı. Altan Öymen'e göre Irkçılık-Turancılık davasında sağ kesime vurulan darbeden sonra bu organizasyon milliyetçiler için rövanş sayılabilirdi. Bu nedenle de olaylar sırasındaki en coşkulu kitle onlar olmuştu.[584] Zira o dönemde üniversitelerde öğrenciler iki gruba ayrılmıştı. Zekeriya Sertel bunları gerici ve faşistler ile ilerici gençler olarak adlandırmaktadır.[585] Sertel'in faşist ya da gerici dediği kesim milliyetçi gençlerdi. Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu Türkçü söylemleri ile bu

---

578 "Yüksek Tahsil Gençliği Bugün Büyük Bir Miting Yaptı", **İkdam – Gece Postası**, (04.12.1945), s. 1.
579 "Üniversite Gençliğinin Tezahüratı", **Tanin**, (5.12.1945), s. 1.
580 "Komünizm aleyhine dün büyük bir nümayiş yapıldı", **Vatan**, (5.12.1945), s. 1; "Ayrıca 5 Aralık'ta Yeni Sabah'ta "Üniversite gençliğinin dün yaptığı heyecanlı nümayiş", Cumhuriyet'te ise aynı tarihte "Üniversite gençlerinin dünkü nümayişi" başlıkları atılmıştır.
581 "Tahrikler Karşısında Gençliğin Heyecanı", **Tasvir**, (6.12.1945), s. 1.
582 Necmettin Sadak, "Türk Gençliğinin Heyecanlı Gösterisine Dünya Hayran Kalmıştır olmuştur.", **Akşam**, (7.12.1945), s.1-2.
583 CCA, 30.10.0.0/210.428.9, (4 Ocak 1946)
584 Öymen, **Bir Dönem Bir Çocuk**, s. 495.
585 Sertel, **Hatırladıklarım**, s. 231.

kesimle bir bağ kurmuştu ve Türkçülerin ondan olduğu kadar Saraçoğlu'nun da gençlerden beklentileri olabilirdi. Tan olaylarından sonra hiçbir eylemcinin tutuklanmaması iki taraf arasındaki organik bağın varlığının göstergesidir. Tan olayı yabancı devletler için de bir propaganda aracı haline getirilmiştir. Amerikan radyosuna göre eyleme katılan gençler Amerikan elçiliği önünden geçerken *Yaşasın Hür Amerika diye* bağırırken[586] Rus haber ajansı olan Tass ajansı ise eylemcilerin *Kahrolsun Ruslar, Ruslara Ölüm* gibi pankartlar taşıdığını ilan etmiştir. Ancak Rusların bu haberleri Türk kaynakları tarafından yalanlanmıştır.[587] Amerikan elçilik raporlarında ise Tan olaylarının nedenleri üzerinde durulmuştur. Buna göre; geleneksel Türkler arasındaki anti-Rus duyguları, tahrip edilen basın organlarının izlediği Sovyet yanlısı çizgi, Moskova radyosunun yayınları, Tanin, Ulus, Tasvir ve Vatan gibi gazetelerde çıkan kışkırtıcı yazılar, Türk gençliğinin ve üniversite öğrencilerinin aldığı milliyetçi eğitim olayların çıkmasına neden olmuştur. Rapora göre Türkleri kışkırtan bir komünistlik propagandasının yapıldığı kesindi. Başka bir raporda olayların gelişimi anlatılırken; 3000'e yakın üniversite ve lise öğrencisinin ikişer Sovyet yanlısı gazete ve dergi binasını kullanılamaz hale getirdiği, iki kitapçıyı yıktığı, polislerin göstericilere müdahale etmeyip bir tek Sovyet elçiliğini korudukları aktarılmıştır. Olayın sebeplerinde tekrar, üniversite öğrencilerine verilen ve milliyetçi ve şovenist olarak nitelenen eğitime dikkat çekilmiştir. Türk gençlerinin bu eğitim sayesinde her türlü kışkırtıcılığa cevap verecek mahiyette şartlandırıldığı da vurgulanmıştır.[588]

Tan Matbaası olayının öncesi ve sonrasındaki sürece bakıldığında devletin komünizm algısını nasıl dönüştürdüğü ve baskı altına aldığı kolayca fark edilir. Yeni filizlenen muhalefeti zor duruma düşürmek için anti-komünizm silahını kullanan Hükümet, Görüşler dergisi ve Tan gazetesi aleyhinde bir propaganda yürütmüş ve kitleleri bu yayınlar aracılığıyla komünizmin ülkeye sızdığına ikna etmiştir. Görüşler dergisinin yayına başlamasından Tan Olayına kadar geçen 4 gün içerisinde komünizm aleyhinde ağır propagandalar yapılmış ve komünizm SSCB'de uygulanan sistem olarak düşünülüp olumsuz birçok sıfat yüklenmiştir. CHP örgütünün aktif olarak katıldığı bu organizasyonda yaşanan olaylardan sonra eylemcilerin hiçbiri tutuklanmamıştır. Bunun aksine olay sonrası yapılan açıklamalar ve basında çıkan yazılardaki ortak düşünce kamuoyuna hâkim olmuş ve olayları kışkırttığı gerekçesiyle eylemciler yerine gazete sahibi ve yazarları yargılanmıştır.

3.3.1.2.2. Üniversite'deki Solcu Hocalar Meselesi / DTCF Olayları

İkinci Dünya Savaşında yaşanan gelişmeler Türk iç politikasını da etkilemiştir. Almanların gerileyişiyle birlikte Türkiye'deki Türkçülerin ve komünistlerin durumları da zorlaştı. Savaşın bitmesinin ardından çok partili hayata geçiş süreci başlamış, ancak özgürleşmesi beklenen ortam

---

586 "4 Aralık Nümayişi", **Cumhuriyet**, (8.12.1945), s. 3.
587 "Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünün bir Tavzihi", **Akşam**, (5.12.1945), s.2.
588 Central File: Decimal File 867.00, Internal Affairs Of States, Turkey, Political Affairs., January 9, 1945 - December 31, 1946. January 9, 1945 - December 31, 1946. MS Turkey: Records of the U.S. Department of State, 1802-1949: Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey, 1945-1949. National Archives (United States). Archives Unbound, http://tinyurl.galegroup.com/tinyurl/8ScX92. Accessed 28 Nov. 2018.

daha da sıkılaştırılmıştır. Milliyetçilerin, Irkçılık-Turancılık Davası ile ezilmesinden hemen sonra Rus taleplerinin ortaya çıkmasıyla birlikte komünistlere karşı da bir operasyon gerçekleşmiştir. Sol parti ve sendikalar kapatılmış, grevler yasaklanmıştı. Ve artık sıra sol basın ile buralarda yazı yazanlara gelmişti. Mevcut üniversitelerdeki akademisyenlerden bazıları ders dışında gazete ve dergilere yazı veriyor bazıları ise bizzat kendi dergilerini çıkartıyorlardı. Bazı fakültelerde ideolojik ayrılıklar yaşanıyordu. O dönemde Ankara Üniversitesi DTCF'deki Felsefe enstitüsünde Doç. Dr. Necati Akder ve Doç. Dr. Hamdi Akdemir sağ eğilimli olarak tanınırken, Prof. Muzaffer Şerif Başoğlu, Doç. Dr. Behice Boran ve Doç. Dr. Niyazi Berkes sol eğilimli olarak biliniyorlardı. Hatta enstitü başkanı Prof. Dr. Olivier Lacombe bu siyasi görüş ayrılıklarından dolayı öğrenimin aksadığını 15 Haziran 1942'de dekanlığa bildirmek zorunda kalmıştı.[589] Bu ideolojik tartışmalar daha üniversitedeki hocalar kadroya girmeden başlamış durumdaydı. Behice Boran doktorasını tamamlayıp Amerika'dan döndüğü zaman İstanbul Üniversitesi'ne asistan olabilmek için Yüksek Tedrisat Müdürlüğüne başvurmuştu. Ancak Umum Müdürü Cevat Dursunoğlu ile Şube Müdürü Kutsi Tecer, Boran'a ortaöğretimde dahi iş veremeyeceklerini söylediler. Bu cevabın nedeni yıllar sonra ortaya çıkacağı şekilde, ilgili kadroların o dönem Almanya'da tahsil gören gençler için ayrılmış olduğuydu. Alman yanlısı görüşlere sahip bu iki bürokrattan beklediği yanıtı alamayan Boran, direkt olarak Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'e gitmiştir. Yücel, asistan değil doçent olarak Boran'ın DTCF'ye tayininin yapılmasını sağlamıştır. Felsefe bölümüne giren Behice Boran bir dönem Hukuk Fakültesinde sosyoloji dersleri vermek istemiş, ancak bu isteği reddedilmiştir. 1943-1952 yılları arasında aynı Hukuk Fakültesinde akademisyen olan Prof. Dr. Ernst Hirsch bu durumu açıklarken ilginç bilgiler vermektedir:

> …Meslektaşlarımın bir kısmı her türlü sosyoloji dersine daha baştan karşıydı. Zira onlara göre 'sosyoloji eşittir sosyalizm', 'sosyalizm eşittir komünizm' idi. Hele meslektaşlardan biri Bayan Boran'ın iyi haber alan çevrelerde komünist olarak tanındığına dikkat çekince, Profesörler Kurulu, oy çokluğuyla Bayan Boran'ın başvurusunu reddetti.[590]

Görüldüğü üzere eğitim sisteminin son noktası olan üniversitelerde siyasi kamplaşmalar yaşanmış, kadrolu akademisyenler dahi başka bölümlerce görüşünden dolayı dışlanabilmiştir. İdeolojinin öğrencileri bölmesi ve kutuplaştırması tehlikesi ile Rusların Almanlar karşısındaki ilerleyişi üzerine, 1944 yılındaki komünist tutuklamalarından sonra DTCF'deki sol görüşe sahip hocaların da üzerine gidilmiştir. 1945 yılı Haziran ayında Rusların Türkiye'den üs ve toprak talep etmesi, sonbaharında ise Irkçılık-Turancılık davasından tutuklananların tahliye edilmesi gibi gelişmeler komünistlerin durumunu daha da zorlaştırmıştır. Bu siyasi ortam basında Tan olayları ile sonuçlanırken, eğitim de Köy Enstitüleri ve DTCF olayları ile kendini gösterecektir.

---

[589] Uğur Mumcu, **40'ların Cadı Kazanı**, Onuncu Basım, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 103.
[590] Gökhan Atılgan, **Behice Boran**, Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 49-50.

Tan olaylarından daha önce Yurt ve Dünya ile Adımlar dergilerinde Marksist görüşe yakın yazılar yayınlıyorlardı. Bu yayınların yazarlarının bir kısmı üniversite hocalarıydı ve ırkçı görüşlerden etkilenilmesine karşı öğrencileri uyarmaya çalıştıklarını ileri sürüyorlardı.[591] İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer Meclisteki bir konuşmasında; Şefik Hüsnü'nün yazdığı bir vesikada[592] Ankara'da çıkan iki Marksist mecmuaya rehberlik ettiklerini söylediğini aktarmıştır. Sökmensüer'e göre bu mecmualar Yurt ve Dünya ile Adımlar'dır.[593] Tan gazetesi ve Görüşler dergisinin de suçlandığı konuşmadan da anlaşıldığı üzere bu yayın organları komünist olarak mimlenmiştir. Üniversite hocalarının dergilerdeki yazıları siyasi sonuçlara neden olmuş, Maarif Vekâleti bir genelgeyle, Vekâlet mensuplarının siyasetle uğraşmalarının yasak olduğunu belirtme ihtiyacı hissetmiştir.[594] Yurt ve Dünya dergisinin izlediği politikayı kendi yazarları birbirinden farklı şekilde tanımlamıştır. Pertev Naili Boratav dergiyi biraz Atatürkçü biraz da sosyalist olarak tanımlarken, Adnan Cemgil Marksist olmayan sol, Mediha Berkes ise komünist olmayan sosyalizme, ileriye açık, Atatürkçü sol bir dergi olarak tanımlamıştır.[595]

Yurt ve Dünya ile Adımlar dergileri milliyetçiler tarafından da komünizmi yaymakla itham edilmiştir. Üniversitede asistan olarak çalışan ve milliyetçi kimliği ile bilinen Osman Turan bu dergileri; sözde ilmi bir kisveye bürünen aşırı solcu faaliyetin bütün ülkeye yayılmasına çalışan araçlar olarak yorumlamıştı.[596] Adımlar dergisi için komünizm temayülü gösterdiği, Rus sisteminin övüldüğü, Marksist düşüncenin kabul edilmesinin empoze edildiği, sürekli sefaletten bahsedildiği gibi suçlamalar vardır.[597] 9 Şubat 1944'te Başvekilliğe bildirilen bu rapordan sonra Yurt ve Dünya ile Adımlar dergileri 2 sayı daha yayınlanabilmiştir. Mart sayılarından sonra Hasan Ali Yücel'in isteği üzerine dergilerin yayımı durdurulmuştu ve yine Hasan Ali Yücel'in talebine binaen dergiler, 16 Mayıs 1944'te bir Bakanlar Kurulu kararnamesiyle kapatılmıştır.[598]

Serteller tarafından 1 Aralık 1945'de çıkartılan Görüşler dergisinde DTCF hocalarından Behice Boran'ın yazısı çıkmış, sonraki sayılarda ise Pertev Naili Boratav, Niyazi ve Mediha Berkes de yazı vadetmiştir.[599] Tan olaylarından sonra MEB tarafından akademisyen ve öğretmenlerin siyasi bir yazı yazamayacakları bildirilmiş, solcu bilinen MEB mensupları aktif görevden çekilerek bakanlık emrine alınmış ve tahkikat açılmıştı. Buna dayanak olarak da haftalık siyasi bir dergi olduğunu ilan

---

591 Mete Çetik, **Üniversitede Cadı Avı**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008, s. 22.
592 Konuşmada 1945 yılına tarihlendiren vesikaya göre 1944 yılında kapatılan Adımlar ile Yurt ve Dünya dergilerinin kast edilmesi mümkün değildir. Buna göre ya rapor eski faaliyetleri anlatmaktadır ya da ismi verilmeyen iki mecmua Adımlar ile Yurt ve Dünya değildir.
593 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 1, Cilt: 4, 29.01.1947, s. 70.
594 Çetik, a.g.e., s. 28.
595 Atılgan, a.g.e., s, 90; Çetik, a.g.e., s. 32-33.
596 Atılgan, a.g.e., s. 71.
597 CCA, 30.10.0.0/85.561.8, (9 Şubat 1944); Belgede adı geçen iddialar için bkz. **Adımlar**, 1/10, Şubat 1944.
598 Çetik, a.g.e., s. 29.
599 **Görüşler**, (01.12.1945) , s. 1.

eden Görüşler dergisinde bahsi geçen hocaların yazı yazmış ya da yazacak olmaları gösterilmiştir.[600] Hasan Ali Yücel tarafından 15 Aralık 1945'de tasdik edilen karar sonrasında 17 Aralık'ta üç akademisyen DTCF'deki görevlerini bıraktı.[601] Bakanlık emrine alınanlar arasında olan Pertev Naili Boratav, Behice Boran ve Niyazi Berkes olayların merkezinde yer almışlardır. Söz konusu akademisyenlere yapılan suçlamalar; gizli komünist olma ve derslerde öğrencilere komünizm propagandası yapmak idi.[602] Aslında Pertev Naili Boratav'ın komünist olduğu iddiası çok daha eskiye dayanmakta olup milliyetçi liderlerden Atsız'ın Başvekil Şükrü Saraçoğlu'na yazdığı 21 Mart 1944 tarihli ikinci mektubunda yer almıştır. Bu mektuba göre Boratav eğitim için gittiği Almanya'da komünistlik propagandası nedeniyle şikâyet edilmiş ve bursu iptal edilerek geri çağrılmıştı.[603] Boratav savunmasında kendisinin komünist olduğu iddialarının bu mektuba dayandırıldığını söylemiş ve iddiaları yalanlamıştır. Ona göre Atsız'ın kendisini hedef göstermesinin nedeni Yurt ve Dünya dergisinde arkadaşları ile beraber ırkçılık ve Turancılık karşıtı yazılar yazmalarıydı.[604] Dava tanıklarının kendisini, Türkçülüğü ve milliyetçi Namık Kemal'i tenkit etmekle suçladığını da savunmasında tanıklara tek tek cevap verirken ifade etmiştir.[605]

Niyazi Berkes de hatıratında DTCF olaylarına geniş bir yer ayırmıştır. Özellikle gazetelerde çıkan haberlerden örnekler veren Berkes, Türkiye'de demokratik özgürlük çabalarına karşılık olarak komünizm ile damgalanmanın İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer Dönemi'nde başladığını vurgulamıştır. Tasvir gazetesinin Cihat Baban komünizmin kaleyi içten fethetme taktiği kapsamında aralarında üniversite hocalarının ve öğretmenlerin olduğu bir fedailer grubu kullandığını belirtmiştir. [606] Berkes'e göre hocaların komünistlik suçlamasından kurtulabilmeleri için şu sözleri söylemeleri gerekiyordu: *Komünizm düşmanıyız. Komünizm korkunç bir istibdat demek olan bir mezheptir. Haris bir emperyalist devletin bizi içten yıkmak için kullandığı bir araçtır. Lanetler olsun ona…* Ayrıca kendi yaşadığı bir olayda DTCF'deki kalabalığa yaklaşıp kendisini tanımayan birine ne olduğunu sorduğunu ve aralarında şöyle bir konuşmanın geçtiğini aktarmıştır:

- Yok yahu miting felan değil gomünist hocalarmış
- Ne olmuş gomonist hocalara
- Ne bileyim kardeş zehir saçıyorlarmış. Odalarını arıyorlar, pencereden aşağı atacaklarmış. Dur bakalım görelim…[607]

Buradan da anlaşıldığı üzere halkın DTCF hocalarının tam olarak ne suçu olduğu hakkında bilgisi yoktu. Halkçılığın ve laikliğin dahi komünistlik olduğu düşüncesinin vatandaşların zihnine yerleştirildiği bir ortamda aydın kişiler de komünist zanlısı gibi görünüyor ve bu kişilere düşmanlık

[600] Mumcu, a.g.e., s. 99-100.
[601] Atılgan, a.g.e., s. 90; Çetik, a.g.e., s. 32-33.
[602] Berkes, Unutulan Yıllar, s. 404.
[603] **1944-1945 Irkçılık Turancılık Davası Tefrikası**, s. 66.
[604] Çetik, a.g.e., s. 71-75.
[605] Pertev Naili Boratav "Savunmam", **Marksizm ve Gelecek**, 5, (1995), s. 135-143.
[606] Berkes, **Unutulan Yıllar**, s. 372, 411.
[607] Berkes, **Unutulan Yıllar**, s. 417, 430.

ve nefret duyuluyordu. İşçi sınıfıyla ilgili faydasına bakılmaksızın her girişim, her fikir komünizme gidiş olarak görülüyordu.[608] Amerikan raporlarına göre Sabahattin Ali, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, Mediha Berkes, Behice Boran, Adnan Cemgil, Mihri Belli gibi isimler komünist olsalar da olmasalar da haklarındaki genel izlenim entelektüel solcu olmalarıydı. Berkesler ve Boran'ın Amerika'da eğitim alıp ülkeye komünist olarak dönmelerinin sebebi ise buradaki Rus ajanlarının yabancı öğrencileri etkilemeleri ve ülkelerinden daha uygar bir ülkede aşağılık duygular hissetmelerinden faydalanılmasıdır.[609] Gerçekten de emperyalist bir ülkede eğitim gören aydınların çoğu sola eğilimli görüşlerle ülkeye dönmüştür. Zekeriya Sertel, Niyazi Berkes, Behice Boran gibi isimler bunların arasındadır.

Fakülteden uzaklaştırılan üç akademisyen Danıştay'ın 26 Nisan 1946 tarihindeki kararı ile yeniden DTCF'deki görevlerine dönmüştür. Bu davada savcının kanaati akademisyenlerin aleyhine bir nitelik taşımakta olduğundan dikkat çekmektedir. Akademisyenler hakkında alınan kararlar Hasan Ali Yücel tarafından başbakanlığa bildirilmiş ve dava sonucunun suretleri de gönderilmiştir. Bu belgelere göre Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes ve eşi Mediha Berkes açtıkları davaları kazanmış, Behice Boran ise henüz başvuru yapmamıştı.[610] Ancak bu isimler artık komünist olarak mimlenmişti ve tepkiler dinmemişti. 27 Aralık 1947'de Boratav'ın konferans vereceği salon milliyetçi gençler tarafından doldurulunca Boratav salona gelmedi. Milliyetçi gençlerden bazıları yaptıkları konuşmalarla Ankara Üniversitesi Rektörü Şevket Aziz Kansu'yu istifaya davet ettiler. Rektör Kansu gençleri sakinleştirmek istediyse de başarılı olamamış ve gençler Rektörü *kahrolsun komünizm* diye bağırmaya zorlamıştır. Rektör Kansu'nun elinden istifa ettiğine dair yazılı bir kâğıt da alan eylemciler jandarmanın müdahalesi ile Rektörü bırakarak dağıldı. Olayın devamında Türkiye Gençler Derneğinin bürosu tahrip edildi.[611] Bu derneğin tüzüğünde demokrasi düşmanı ve ırkçı olanların derneğe alınmayacağı yazılmıştı. O zamanki sol jargonda milliyetçiler bunun muhatabı olarak gösteriliyordu, bu nedenle de dernek zaten milliyetçiler için bir hedef özelliği taşıyordu.[612] Bu olaylar yabancı basında yer almıştır. Amerika menşeili bir yayın organında gösteriler; 10 bine yakın anti-komünistin katıldığı, zorla profesörlerin istifalarının alındığı, fakülte dekanının komünistlikle suçlandığı ve anti-komünist ulusal öğrenci birliği tarafından organize edildiği şeklinde aktarılmıştır.[613] Nitekim bu öğrencilerden 67'si Ankara'da çıkan *Bayrak* gazetesinin ilk sayısında yayınladıkları mektupta kökü dışarda olan memleketi yabancı ellere teslim etmek isteyen zihniyete

---

[608] Ali Faik Cihan, **Sosyalist Türkiye**, Devrimci Yayınlar Kooperatifi, İstanbul, 1964, s. 143.
[609] Central File: Decimal File 867.00, Internal Affairs Of States, Turkey, Political Affairs., January 9, 1945 - December 31, 1946. January 9, 1945 - December 31, 1946. MS Turkey: Records of the U.S. Department of State, 1802-1949: Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey, 1945-1949. National Archives (United States). Archives Unbound, http://tinyurl.galegroup.com/tinyurl/8ScX92. Accessed 28 Nov. 2018.
[610] CCA, 30.10.0.0/143.24.21, (22 Mayıs 1946).
[611] Mumcu, a.g.e., s. 108-109; İlhan Başgöz, **Gemerek Nire Bloomington Nire**, İkinci Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 139-141.
[612] Kabacalı, **Türkiye'de Gençlik Hareketleri**, s. 105-106.
[613] "Anti-Red Molo Storms School, Captures Dean", **The Bend Bulletin**, (27.12.1947), p. 1.

sahip kimselerin üniversitelerde çalışmaya devam ettikleri belirtilmiştir.[614] Buna karşılık suçlanan akademisyenleri destekleyen 107 kişi de karşı bir mektup yazmış, ismi geçen hocaların propaganda yapmadıklarını ve değerli bilim insanları olduklarını vurgulamışlardır.[615]

DTCF olayları sonrasında rektöre hakaretle yargılanan öğrenciler beraat ederken solcu akademisyenler hakkında üniversite senatosu tarafında soruşturma başlatılmıştır. 10 Ocak 1948'deki toplantıda ismi geçen akademisyenler; öğrencileri birbirine düşürmek, ünlü komünist Şefik Hüsnü'nün kontrolünde dergi çıkartarak onun için çalışmakla suçlanarak işten atılmışlardır. Ancak üç akademisyen 30 Ocak'ta Danıştay'ın yeterli delil olmaması nedeniyle kararı iptal etmesiyle mesleklerine geri dönmüşlerdir.[616] Bunun üzerine solcu akademisyenlerden kurtulmak isteyen çevreler yeni yollar aramaya başlamış ve nihayetinde akademisyenlerin kadrolarını açığa almışlardır. Bundan sonra Boratav Fransa'ya, Berkes Kanada'ya giderken, Boran Türkiye'de kalmayı tercih etmiştir.

3.3.1.2.3. Hasan Ali Yücel ve Köy Enstitüleri Meselesi

Milli Mücadele daha kazanılmadan önce dahi Mustafa Kemal Paşa'nın eğitime verdiği önem 15-21 Temmuz 1921 tarihlerinde toplanan Maarif Kongresi'nden belliydi. Cumhuriyetin ilanından sonra da okuma-yazma oranın arttırılması yeni Hükümetlerin başlıca görevlerinden biri olmuştur. Özellikle kırsal kesimlerin aydınlanması için hazırlanan Köy Enstitüleri projesi ile her köyde bir okul kurulması amaçlanmıştı. Bu süreçte ilk olarak nüfusları öğretmen gönderilmesine yetmeyen köyler için 24 Haziran 1937'de *Köy Eğitmenleri Kanunu* çıkarılmıştır. Bu kanunla yetişip köylüleri eğitmeye gidecek eğitmenlere, Ziraat Vekâleti tarafından verilecek malzemelerle köylünün tarımsal yönden kalkınmasına da katkı sağlanması düşünülmüştür.[617] Yine başka bir kanunla köylerde açılmış ve açılacak öğretmen okulları için de devlet arazilerinden uygun bir miktar tahsis edilecekti.[618] Nihayet bu hazırlıklardan sonra da 3803 sayılı *Köy Enstitüleri Kanunu* 22 Nisan 1940 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi. Bu kanunla birlikte köy öğretmeni ve köye faydalı olacak meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli bulunan yerlerde Köy Enstitüleri açılacaktı.[619] Enstitülerin kuruluş amaçlarından biri de 1935 yılından beri üzerinde çalışılan Toprak Reformu kanun tasarısı idi. Bu tasarıyla memlekette ortaya çıkabilecek huzursuzluklara engel olmak için 1937 yılında Milletler Cemiyetindeki Türk delegasyonu aracılığıyla toprak reformu yapan ülkeler hakkında bilgi istenmişti. *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*

---

614 "Okullarda Hala Kızıl Propaganda Yapanlar mı Var?", **Cumhuriyet**, s. (02.03.1947), 1, 3.
615 Başgöz, a.g.e., s. 129.
616 Çetik, a.g.e., s. 45-46.
617 "Köy Eğitmenleri Kanunu", **T. C. Resmi Gazete**, 3639, (24.06.1937).
618 "Köy Eğitmen Kursları ile Köy Öğretmen Okullarının İdaresine Dair Kanunu", **T. C. Resmi Gazete**, 4258, (14.07.1939).
619 "Köy Enstitüleri Kanunu", **T. C. Resmi Gazete**, 4491, (22.04.1940).

tasarısı meclise geldiği günlerde Milletler Cemiyeti'nden gelen rapor 1944 yılında bastırılarak ilgililere dağıtılmıştı. Milletlerarası İş Bürosunun Toprak İdaresi Dairesi yöneticisi Olindo Gorni tarafından hazırlanan rapora göre; toprak reformunda başlıca dikkat edilecek konular sürdürülebilir tarım ve teknik ve işletmecilik konusunda köylülerin eğitimi idi. Bu eksikleri ortadan kaldırmak için köy çocuklarının kendi köy ortamlarında, kuramsal bilgiler yerine tarım ve hayvancılıkta çalışabilecek, gerekli alet edevatın bakım ve onarımını yapabilecek şekilde eğitilmesi gerekmekteydi.[620] Görüldüğü üzere rapor Köy Enstitüleri sistemine benzer özelliklerdedir. Raporun yayınlanma tarihine göre Enstitüler daha önce kurulmuştur. Fakat yayın tarihi 1944 olmakla birlikte Hükümete ulaştığı tarih hakkında bir bilgi yoktur. 1937 yılında ilgili kurumdan bilgi talep edildiğine göre, Enstitülerin kurulma aşamasından önce raporun hazırlanma ihtimali de bulunmaktadır.

Köy Enstitülerinin kuruluş hazırlıkları Atatürk'ün son Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan Dönemi'nde başlamıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra yeni kurulan Hükümette ise Hasan Ali Yücel'in bakanlığa gelişiyle devam edilmiştir. Ancak köylerin kalkındırılmasının öncüsü olarak tasarlanan Köy Enstitüleri fikrinin sahibi İsmail Hakkı Tonguç'tur. 1935 yılında İlköğretim Genel Müdürü olan Tonguç, enstitülerle bizzat ilgilenmiş ve İsmet İnönü'ye bu konularda bilgi vererek, bütün enstitü gezilerinde yanında bulunmuştur. Hasan Ali Yücel'in bakanlığı ile hızlanan enstitü kurma çalışmalarıyla birlikte 1948 yılına kadar 21 Köy Enstitüsü kurulmuştur. Bu enstitülerin faaliyetleri sonucunda; 15 bin dönüm tarla tarıma elverişli hale getirilmiş, 750 bin fidan dikilmiş, 1200 dönüm arazi üzüm bağına çevrilmiştir. Köy Enstitüleri el birliği ile 150 büyük inşaat işi yapmış: 60 atölye, 210 öğretmen evi, 20 uygulama okulu, 12 elektrik santrali, ambarlar, depolar, balıkhaneler inşa etmiş ve 100 km yol yapmıştır.[621] Ancak 1946 seçimlerinden sonra kurulan 15.Hükümette Milli eğitim Bakanlığına Reşat Şemsettin Sirer'in getirilmesi ile Enstitüler aleyhine bir süreç işlemeye başlamıştır.

İsmail Hakkı Tonguç köylerin kültürel ve günlük hayatlarında gelişmenin gerçekleştirilebilmesi için klasik öğretmen anlayışından vazgeçilerek üreten ve öğreten öğretmen anlayışına geçilmesi gerektiğini düşünmüştür. Ona göre üreten okullar olarak gereken bütün ihtiyaçların karşılanması lazımdı.[622] Ancak Köy Enstitülerinin açılış dönemi İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllara rastlamıştır. Bu yıllar ülkede kuraklık ve kıtlığın olduğu yıllardı. Ülke kaynakları sınırlıydı ve olanlar da olası savaş için ayrılıyordu. Enstitüler sınavla aldıkları öğrencilerin işgücü ile kuruluyordu. Köylülerde savaş için silahaltına alınan erkek nüfus nedeniyle tek dayanakları kalan çocuklarını bu okullara göndermek istemiyorlardı.[623] Okula kaydolacak her öğrenci için bir kereye

[620] Yetkin, a.g.e., s. 222-224.
[621] Sadık Gültekin (2017), "Köy Enstitüleri: Anadolu'da bir aydınlanma serüveni", https://www.ntv.com.tr/yazarlar/sadik-gultekin/koy-enstituleri-anadoluda-bir-aydinlanma-seruveni,6Vp4CW8_T0ak8wrOLvUFbw, (18.08.2018).
[622] Abdülnasır Yiner, "Köy Enstitüleri Üzerine Bir Deneme", **The Journal of Academic Social Science Studies**, 5/4, 2012, s. 309-310.
[623] Necdet Aysal, "Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 35-36, 2005, s. 275-276.

mahsus devlete 30 lira ödenmesi gerekiyordu ve köylülerin çoğunun durumu bu ücreti ödemek için yeterli değildi. Ayrıca Köy Enstitülerine sadece köy çocukları alınıyordu. Şehirlerden çocuk alımı yasaktı. Atatürk'ün 1922 yılında söylediği *Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür.* ve 1923 yılında söylediği *Saygıdeğer çiftçiler! Sizler hepimizin babasısınız, hepimizin efendimizsiniz.* sözleri Enstitülerin başlıca şiarı olmuştur. İstiklal Marşından sonra Enstitü ruhunu yansıtan marş Ziraat Marşı'dır. Behçet Kemal Çağlar'ın yazdığı ve Enstitülerde sıkça söylenen bu marşın sözleri Köy Enstitüleri'nin kuruluş felsefesini yansıtmaktadır:

Sürer, eker, biçeriz, güvenip ötesine
Milletin her kazancı, milletin kesesine,
Toplandık baş çiftçinin Atatürk'ün sesine,
Toprakla savaş için ziraat cephesine.

Biz ulusal varlığın temeliyiz, köküyüz,
Biz yurdun öz sahibi, efendisi köylüyüz.

Köy Enstitülerinin eleştiri konusu olmasının birkaç boyutu vardır. Bunların biri köylülerin aydınlanması meselesidir. Türkiye'de çoğunluğu Doğu ve Güney bölgelerinde olmak üzere Aydın ve Eskişehir gibi yerler de dâhil birçok şehirde geniş toprakların sahipleri olan toprak ağaları vardı. Bu toprak sahipleri kendi emirleri altında bulunan köylülerin okuyup mevcut düzeni bozucu faaliyetlerde bulunmasına karşıydı. Zira Enstitülerde yetişenler geldikleri köye dönüp öğretmenlik yaparken sadece çocukları değil köy halkını da eğiteceklerdi.[624] Köy Enstitüleri'ne eleştirilerin yoğunlaştığı dönem dikkate alındığında çeşitli olayların kesiştiği bir dönem olduğu göze çarpar. 1945 yılındaki *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu* görüşmeleri, İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine yaklaşması, çok partili hayata geçiş kararının alınması gibi gelişmelerle birlikte Enstitüler de yoğun eleştiri almaya başlamıştır. 4 Haziran 1945 tarihli TBMM oturumunda Başbakan Şükrü Saraçoğlu Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun hem komünistlerin hem de Nazilerin uygulamalarına benzetilmesinin doğru yolda olduklarını gösterdiğini söylemiştir. Saraçoğlu, ilgili kanunda olan tek kokunun Türk kokusu olduğunu söylemiştir.[625] Toprak ağalığı sistemine darbe vuracak olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu geniş toprak sahibi kimseleri tedirgin etmişti. Bu sırada CHP'den istifa ederek yeni parti kuracak olanlar içerisindeki Adnan Menderes geniş topraklara sahipti. Daha sonra DP'ye katılacak olan Emin Sazak da aynı statüde idi ve Köy Enstitülerini eleştirenlerin başında geliyordu. Bunların yanı sıra CHP içindeki mevcut düzenin korunması taraftarı kesim de köylünün okumasına karşı bir tavır içerisindeydi ve onlara göre köylünün uyanması tıpkı SSCB'deki büyük toprakların bölüşülmesi gibi komünizmi çağrıştırıyordu.[626] Böylece Köy Enstitülerine karşı yapılan ahlaksızlık, dinsizlik gibi suçlamaların yanında en ciddisi komünizm oldu.

---

[624] "Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu", **T.C. Resmi Gazete**, 5141, (25.06.1942).
[625] TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 7, Toplantı: 2, Cilt: 16, 04.06.1945, s. 107-108.
[626] Pakize Türkoğlu, **Tonguç ve Enstitüleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 516.

Enstitülere karşı; yeni muhalefet partisi, toprak ağaları, CHP içindeki statükocular ve yine bu parti içindeki Anadolucular[627] birlik olmuştur. Bu birliğe örnek olarak eski Kastamonu milletvekili Sabri Tığlı'nın hatıralarında 1977 yılında geçici bir süre TBMM başkanlığı da yapan geniş toprak sahibi Kinyas Kartal'ın söyledikleri dikkat çekicidir. Verdiği bir röportajda Kinyas Kartal *Köy Enstitülerini kapattınız. Bunlar gerçekten komünist mi yetiştiriyordu?* sorusuna şu cevabı vermiştir:

> Ben Rus Ordusu'nda 25 sene subaylık yaptım. Komünizmin ne olduğunu çok iyi bilirim, Enstitüler komünist yetiştirmiyordu; ama biz bu söylemi kullandık. Akçadağ Köy Enstitüsü'nden mezun olan çocuklar benim köyüme geldiler, köyün çocuklarını okuttular, onlara Türkçe öğrettiler. Köylünün mektuplarını, dilekçelerini yazdılar. Eskiden bu işleri ben yapardım. Bu böyle giderse benim otoritem ne olacaktı. Adnan Menderes'le bir pazarlık yaptık. Bu okullar kapanacak, ben de emrimdeki köylülerin oyunu toptan ona verdirecektim. Böyle de oldu.[628]

Bu örnekte görüldüğü üzere Enstitülerin kapatılmasının bir boyutu da siyasi çıkarlardı. Doğan Avcıoğlu'na göre Köy Enstitüleri, toprak reformu ve devrim hareketleri komünistlik suçlamasıyla akamete uğratıldıktan sonra; toprak reformunun yerini tarım reformu, devletçiliğin yerini özel teşebbüs ve yabancı sermaye, Köy Enstitülerinin yerini İmam Hatip okulları, hürriyetin yerini ise TCK'nın ağırlaştırılmış 141. ve 142. maddeleri almıştır.[629] Ayrıca Hasan Ali Yücel ve Reşat Şemsettin Sirer arasındaki kişisel rekabette enstitülerin aleyhine işleyen bir durumdu. İki siyasetçi de aynı parti içerisinde yer almasına rağmen aynı fikirlere sahip değildi ve birbirlerine rakipti. Sirer'in bakan olma hırsıyla Yücel'in icraatlarını şiddetle eleştirdiği düşünülebilir. Bu siyasi mücadeleler arasında komünizm; ortadan kaldırılmak ve yıkılmak istenen yeni ve özgün bir şey için silah olarak kullanılıyordu.

Köy Enstitüleri ile ilgili yapılan başlıca suçlamalar şunlardır:

- Yalnız köy çocuklarının alınması nedeniyle köylü ve şehirli ayrımı yapılması,
- Aşırı solcu hatta komünist ideolojinin okullarda öğrencilere yansıtılması,
- Köy Enstitülerindeki iş eğitimi, her şeyi ortaklaşa yapma, kendi kendine yetme sisteminin Sovyet sistemini andırması,
- Enstitülerde verilen eğitimin milliyetçilik ilkesiyle çelişmesi,
- Karma eğitim sisteminin ahlak ve aile anlayışına uymaması,
- Köylülere getirilen yükümlülüklerin ağır olmasıdır.[630]

Yapılan suçlamalara bakıldığında gerek ahlaki ve aile boyutu, gerekse çalışma metodu yönlerinden Sovyet sistemine benzediğinin öne sürülmesi Enstitülerin ve buradan yetişen öğretmenlerin toplum

---

627 Anadolucular birleşip bir siyasi hareket olmamış, parti kurmamış, CHP'ya karşı cephe oluşturmamışlardır. Bu kişiler CHP içine sızarak ona hakim olma anlayışı içine girmişlerdir. Anadolucuların köycülük anlayışında aydınlanmanın köyleri değiştirmesi toplu düzenini bozacak bir tehlikedir. Bu nedenle köy toplumunun uygarlaşması bir yıkıcılık hatta komünizm olarak görülür. Fay Kırby, **Türkiye'de Köy Enstitüleri**, İmece Yayınları, Ankara, 1962, s. 326.

628 Erdal Atıcı, **Anadolu'da Aydınlanma Ateşini Yakanlar-1**, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 2010, s. 95-96.

629 Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, s. 521.

630 Aysal, a.g.e., s. 277.

içinde dışlanmasına ve ötekileştirilmesine yol açmıştır. Oysa açıkça görülmektedir ki, modern eğitim sisteminin bir gereği olan karma eğitimin Sovyet sistemine özgü bir durum olduğu doğru değildir. İşbölümü ve işbirliğine dayalı sistemse Sovyet sistemine benzese dahi, kurulduğu savaş yıllarında Enstitülerin, ülkenin kıt imkânları çerçevesinde yükselebilmesine temel olmuştur. Türkiye'de ciddi boyutlara ulaşan öğretmen açığının kapatılması ve köylerin kalkındırılması projesinin en önemli parçası olan Enstitülerin neye benzediği değil neye fayda sağladığının düşünülmesi gerekirken, komünizm silahı yeniden ortaya çıkarılarak Enstitülerin yıkılması için kullanılmıştır.

Köy Enstitülerinin ahlaki ve sistem açısından aldığı eleştirilerin yanı sıra okullarda aşırı sol ya da komünizm yanlısı bir eğitim verildiği iddiaları da vardı. Bu iddialar komünizm algısını çok güzel bir şekilde göstermektedir. Enstitüden yetişen öğrenciler arasından hatıralarını yazanlardan ya da söyleşi yapılanlardan edinilen bilgiler Enstitüler hakkındaki iddiaların gerçekliklerini de sorgulamamızı sağlamıştır. Köy Enstitüsü öğrencilerinden Naziye Makal Enstitülerin komünizm yuvası olduğunu söylediklerinde komünizmin ne olduğunu dahi doğru dürüst bilmediklerini, okullarda o konuda fazla kitap olmadığını, birkaç Nazım Hikmet şiiri bulduklarını ve tek suçlarının yoksulluğu tartışırken ezilenlerin yanında yer almaları olduğunu söylemiştir.[631] Köy Enstitülerinde geniş bir kütüphane ve serbest okuma usulü vardı. Kütüphanede zararlı görülen kitaplar ise Hasan Ali Yücel'in bakanlığı döneminde çevrilen dünya klasikleriydi. Bu klasikler okul kütüphanelerine de gönderilmişti. 1946 yılından sonra, yani Yücel'in bakanlığının bitmesinden sonra, Enstitülerdeki serbest okuma usulünün tehlikeli olduğu fikri yaygınlaştırıldı. Daha sonra da enstitü kütüphaneleri bir denetime tabi tutularak tehlikeli kitaplar ayrıldı. Örneğin 1950-51 yılında bir Enstitüde bu kitaplar kamyonlara doldurulup tarım alanlarına götürülmüş ve yakılmıştır. Yakılan kitaplar ise mezun olanlara da verilen MEB'in çevirttiği klasiklerdir.[632]

Klasikler, Hasan Ali Yücel Dönemi'nde tercüme ettirilen yaklaşık 500 ciltlik bir seridir. Bu seride bir adet Babil, bir adet Hint, dört adet Çin, 19 adet Şark-İslam, bir adet eski Türkçe metin, 62 adet Yunan, 18 adet Latin, 53 adet Alman, 10 adet Amerikan, 171 adet Fransız, 56 adet İngiliz, altı adet İskandinav, 12 adet İtalyan, 13 adet Macar, 63 adet Rus ve altı adet okul klasiği vardır.[633] Millet dergisinde çıkan bir yazıda Rus klasiklerinin Sovyet Dönemi'nde Stalin'in emriyle yayınlandığı ileri sürülerek, Hasan Ali Yücel'in de aynı odaktan gelen emirle bunları yayınladığı iddia edilmiş, amacın da Türklüğü mahvetmek olduğu belirtilmiştir. Oysa Rus klasikleri Çarlık Rusya'sı döneminde yazılmıştır. Aynı yazıda Sokrates'in Savunması'nı çeviren Niyazi Berkes'in bunu Stalin'in emriyle çevirdiği iddiası da vardı. Bu spekülatif yazılar cehaletten kaynaklı komünizmi ispatlama çabalarına örnektir.[634]

---

[631] Atıcı, **Anadolu'da Aydınlanma Ateşini Yakanlar-1**, s. 197.
[632] Atıcı, **Anadolu'da Aydınlanma Ateşini Yakanlar-1**, s. 65,66.
[633] Yücel, a.g.e., s. 121-122.
[634] Berkes, a.g.e., s. 451.

Klasikleri yabancı ideolojilerin memlekete sızdığı bir araç olarak görme fikri daha çok milliyetçi kesimlere aitti. Bunun temeli de bazı klasiklerde anlatılan sefalet ve yoksulluk temalarıdır. Milliyetçi kesimlere göre devamlı ülkenin fakir olduğunun, sefalet içinde yaşadığının gündeme getirilmesi bir komünist oyunudur ve halkı isyana teşvik eder. Memleket fakir dahi olsa bunun alenen yazılmaması gerekmektedir. Bu nedenle başta Rus klasikleri olmak üzere birçok eserde komünist propaganda yapıldığı anti-komünist kesimlere mensup kimseler tarafından ileri sürülmüştür. Bakanlığın el değiştirmesinden sonra köylerin kalkındırılması projesine son verilmiş, tercüme bürosu dağıtılmış, Enstitülerdeki öğretmen kadrosunun çoğu tasfiye edilmiştir. Eski öğretmenlerin yerlerine milliyetçi öğretmenlerin atandığı Enstitülerdeki sol propaganda yaptığı düşünülen kitapların yerine de *Varlık* ve *Türk Dili* gibi dergiler alınmış, öğrencilerden de *Orkun* ve *Komünizmle Mücadele* gibi milliyetçi temayülde olan dergilere abone olmaları istenmiştir.[635] Ancak yayın dünyasında ilginç olan durum, Enstitülerin mimarı olanların CHP kadrolarında yer almalarına rağmen, Halkevlerinin ve partinin yayın organlarından olan Ülkü dergisinde dahi köycülük için yapılan bu faaliyetlerin aleyhtarı bir tutum izlenmesiydi. Demokrat Partinin çıkışından sonra ise basındaki denge değişmiş ve Hükümeti eleştirmek adına Enstitüleri bir komünist teşkilatmış gibi gösteren yazılar basılmıştır.[636] Bunların dışında Enstitü öğrencilerinin yazdığı oyunlar, okudukları kitaplar, dinledikleri radyolar dahi suç unsuru oluyordu.[637] Eski enstitü öğrencilerinden 1951-52 mezunu Mehmet Baklacı'nın aktardığına göre öğrenciler arasında bir komünizm korkusu yayılmıştı. Baklacı, bir gün radyoda açık bulunan Bizim Radyo ve Nazım Hikmet'in sesiyle karşılaştıklarında paniğe kapıldıklarını, Bizim Radyo'nun yasak olduğunu ve Nazım Hikmet'in iyi biri olmadığını söyleyen öğrenciler çıktığını, hatta radyoyu açanın ve dinleyenin dahi suçlu olabileceğinin konuşulduğunu belirtmiştir. Kendisinin komünizm hakkında bir okuma yapmadığını söyleyen Baklacı'ya göre zaten bu konuda okumaktan korkuluyordu ve bu nedenle de kimse solculuğun ne olduğunu tam anlamıyla bilmiyordu.[638]

Irkçı ve milliyetçilerin anti-Kemalist bir politikaya sahip olduklarını öne süren Kırby'e göre bu politika ve görüşlerin Köy Enstitülerine sızmasını önlemek için de bir takım tedbirler alınmıştı. Enstitülerde gidilecek yol, tartışma ve fikir hürriyetinin teşvik edildiği, komünizm propagandası ihbarlarının ciddiye alındığı bir yöntem uygulanmaktaydı. Bu kapsamda İsmail Hakkı Tonguç ihbarların yaşandığı Enstitülere giderek öğrencilerle fikri tartışmalar yapmıştır. Buna rağmen Tevfik İleri bakanlığı döneminde Enstitülerde bir senelik tahkikat sonunda komünist manifestonun tercüme edilerek Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsünde bazı öğrencilere verildiğinin tespit edildiğini

---

[635] Erdal Atıcı, **Anadolu'da Aydınlanma Ateşini Yakanlar-2**, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 2011, s. 40.
[636] Kırby, a.g.e., s. 304-305.
[637] Atıcı, **Anadolu'da Aydınlanma Ateşini Yakanlar-2**, s. 269. Hatta Köy Enstitüsünde oynanan ve köy yaşantısını anlatan bir piyesin komünist yazarlardan alınmakla suçlandığı aktarılmıştır. Suçlayanlara göre bu oyunda komünizm propagandası yapılmıştı. Bkz. Erdal Atıcı, **Anadolu'da Aydınlanma Ateşini Yakanlar-3**, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, s. 154.
[638] Atıcı, **Anadolu'da Aydınlanma Ateşini Yakanlar-3**, s. 31.

söylemiştir.[639] Muhtemelen bu tespitin dayanağı 1946 yılındaki ihbardır. 1946 yılında yaşanan olayda Hasanoğlan Köy Enstitüsü öğrencilerinden bazıları bir ihbar mektubu yazarak milli bir cinayetin planlandığını, hareketin elebaşlarının Ankara'da olduğunu, Bursa cezaeviyle iletişim halinde (o sırada Bursa cezaevinde olan Nazım Hikmet kast ediliyor) olunduğundan söz etmiştir. İhbarcılar bununla da yetinmeyip her birinde komünist manifestosu olan öğrencilerin listesini de vermiştir.[640]

Köy Enstitülerinde öğrencilerin giydikleri kıyafetler de tartışma konusu olmuştu. Kız öğrencilerin giydikleri kapalı ve modern kıyafetler olmasına rağmen, pantolon ve ceket giymeleri komünist modası sayılıyordu.[641] Zaten kız öğrencilerin bu okullarda erkeklerle okuması başlı başına bir sorundu. Komünistlik suçlamasıyla yetinmeyen çevrelerin sarıldığı ilk suçlama ahlaksızlıktı. Devrin Sirer'den sonraki Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri bu okullarda komünizmi yaymak için para yerine serbest cinsi münasebet yöntemine başvurulduğunu, enstitülerde 500 erkek çocuk yanında 60-70 kız çocuğunun yan yana yatarak genç kızların fuhuşa teşvik edildiğini söylemiştir. Bakana göre bu ağır tablonun arkasında ise aile birliğini bozmak isteyen komünistler vardır.[642] Oysa Enstitülerde bu konuda tedbirler alınıyordu. Kız-erkek ilişkilerinde arkadaşlığı geçen durumlarda öğrenciler okuldan uzaklaştırılıyordu.[643] Buna rağmen eski Enstitü müdürlerinden Emin Soysal uzaklaştırılmasının verdiği hoşnutsuzluk ve Enstitüleri en iyi bilen mebus sıfatıyla en ağır eleştiri yapanlardandı. Soysal'a göre Enstitülerde öğrenciler birbirleriyle evlendiriliyor, din aleyhtarlığı yapılıyor ve bu kurumlar komünizme yuva ediliyordu.[644] Ancak İsmail Hakkı Tonguç'un bir kız öğrenciye bu konuda yazdığı mektup kız-erkek öğrenciler arasındaki ilişkilere ışık tutmaktadır. Bir Köy Enstitüsünde son sınıfta okuyan kız öğrenci önceki sene mezun olan erkek arkadaşıyla nişanlandığını ve aynı yere atanmak istediğini Tonguç'a yazmıştı. Tonguç'un verdiği cevap ise; enstitüde henüz öğrencilerken bu tür mevzularla uğraşmalarının asla doğru olmadığı, mezuniyet imtihanı verilene dek öğrenciler için belirlenen sınırların aşılmamasının hem öğrenci hem de enstitü için faydalı olacağı, aksi bir davranışta her ikisinin de zarar göreceği üzerinedir. Tonguç'un tavsiyesi Enstitüyü bitirene dek bu meselenin kimseye söylenmemesi ve bununla ilgili bir istekte bulunulmaması, bu meselenin dallanıp budaklanması halinde haysiyetsiz bir konuma düşebileceğidir.[645] Görüldüğü üzere Enstitülerin mimarı Tonguç, bu okullarda kız-erkek ilişkilerini tasvip etmemektedir. Hatta Enstitü mezunlarına yazdığı bir mektupta Tonguç, evlenecek olanlara verdiği tavsiyelerde kadına istismara ve baskıya dayalı aile düzeninden uzak durmaları gerektiğini

---

[639] Atıcı, **Anadolu'da Aydınlanma Ateşini Yakanlar-2**, s. 123.
[640] Mehmet Başaran, **Özgürleşme Eylemi: Köy Enstitüleri**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1990, s. 73-74.
[641] Türkoğlu, a.g.e., s. 496.
[642] Atıcı, **Anadolu'da Aydınlanma Ateşini Yakanlar-2**, s. 124.
[643] Atıcı, **Anadolu'da Aydınlanma Ateşini Yakanlar-3**, s.104.
[644] Kırby, a.g.e., s. 339; Başaran, a.g.e., s. 75.
[645] İsmail Hakkı Tonguç, **Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları**, Engin Tonguç (Haz.), Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1976, s. 158-159.

söylemiş ve bunun yerine kadın-erkek eşitliğine dayalı bol çocuklu aile önermiştir.[646] Mecliste yaptığı konuşmasında Soysal; Enstitülerde *Sosyal Mücadele ve Marksizm* gibi kitapların okutulduğunu, her şeyi tenkit edebilme ve kıymetsiz görme fikrinin aşılandığını, aile nizamını ve mülkiyeti yıkan proleter bir sınıf teşkil etmenin amaç edinildiğini savunmuştur.[647] Zira toplumsal ve ekonomik gerçeklerden bahsederek bilimsel yolları kullanıp çözüm sunmak komünistlik anlamına geliyordu.[648] Peyami Safa'ya göre de Enstitülerde çocuklara Nazım Hikmet şiirleri ezberletiliyor, Marksizm hakkında konferanslar veriliyor, Enstitü dergilerinde Marksizm'i öven yayınlar yapılıyordu. Hatta enstitü mezunları yazarlar Moskova radyosu tarafından övülüyordu.[649] Özellikle Köy Enstitüleri tarafından çıkarılan dergideki yazıların milli birliği bozucu, köylü ve şehirli ayrımına yol açan nitelikte yazılar olduğu ileri sürülmüş ve bu yazıların bizzat İlköğretim Umum Müdürlüğü'nün emriyle derslerde okutulması, tahlil edilmesi ve tartışılması komünizm propagandası sayılmıştır.[650]

Hasan Ali Yücel'in istifa etmesi ve İsmail Hakkı Tonguç'un görevinden uzaklaştırılmasından sonra gerek Enstitü mezunlarının gerekse köylülerin bu okullarla ilişiği kesilmişti. Veliler okula gönderdikleri çocuklarını göremiyor, eski mezunlar okullarını ziyaret edemiyordu. Enstitülerde komünizm yapıldığı propagandası o kadar inandırıcı bir hal almıştı ki, burada okuyanların komünist olduğu söylentileri nedeniyle bazı veliler çocuklarını göndermek istemiyorlardı.[651] Enstitü mezunları komünist olarak görüldükleri için hakları olduğu halde 1951'e kadar askerde yedek subay yapılmamış, er olarak askerlik yapmışlardır. Hatta mezun olup köyünde öğretmenlik yapmaya başlayanlar benimsenmemiş, DP'nin Enstitü mezunlarının komünist olduğuna dair olan propagandasından etkilenmişlerdir. Mehmet Kaya bütün itirazlarına ve reddetmesine karşı köylüleri komünist olmadığına ikna edemediğini, köyde ezan okuduğunu fakat Müslümanlığını kabul ettirmesine rağmen komünist olmadığı konusunda köylüyü ikna edemediğini anlatmıştır. Kaya, algının beş vakit namaz kılıp, köye yeni cami yaptırdığı zaman biraz olsun değişmeye başladığını söylemiştir.[652] Köy Enstitüleri ve mezunları o kadar dışlanmıştır ki Malatya'da bir yerel gazetede Enstitüler *Tarih Boyunca Türk Bütünlüğüne Yapılan Suikastların En Büyüğü* olarak nitelenmiştir. [653] 1946 seçimlerinde olduğu gibi 1950 seçimlerinde de Köy Enstitüleri propaganda malzemesi yapılmıştır. Hoca Zeynelabidin isimli biri Hasanoğlan Köy Enstitüsü yakınındaki köylerde Enstitü'nün komünist ve dinsiz olduğunu yaymıştır. Ona göre Enstitü binalarına havadan bakılınca

---

646 Tonguç, a.g.e., s. 148.
647 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 1, Cilt: 3, 24.12.1946, s. 449-459.
648 Başaran, a.g.e., s.116.
649 Peyami Safa, **Sosyalizm-Marksizim-Komünizm**, Yedinci Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2012, s. 180.
650 Tevetoğlu, a.g.e., s. 590-597.
651 İsmail Eyyüpoğlu, "Köy Enstitülerinin Kuruluşu ve Pulur Köy Enstitüsü Öğrencilerinden Muammer Genç'in Anıları", **Atatürk Dergisi**, 6/1, 2017, s. 13.
652 Gülten Başol, **Aydınlanmanın Neferleri**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016, s. 87, 95-96.
653 Mahmut Makal, **Köy Enstitüleri ve Ötesi**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1979, s. 105.

binalarının şekillerinin Orak-Çekiç formunda olduğu görülebilirdi.[654] Hasan Ali Yücel bu iddialar karşısında yazdığı bir şiirde olayları şöyle anlatmıştır:

Seçim arifesindeydik, 46 yılındaydı
Kararım Hükümetten çekilme yolundaydı.
Sekiz yıla yakındı bakanlıkta kalışım.
Çalışmayla geçmişti yıllarca yazım kışım.
Altı Ağustos'taydı çekildim bakanlıktan.
Ondan sonra başladı hücumlar dört bir yandan.
İçimizde olanlar kıskançlıktan azmıştı.
Gizli gizli kuyumuzu zaten onlar kazmıştı.
Hücuma İnönü'ye yakınlığım sebepti.
Hangi sözün sonunda *"ist"* gelmişe O bendim.
Madem sonunda *"ist"* var nasıl komünist olmam?
Yüzde yüzdü bir yandan bunlarca faşist olmam.
Bu şaşkınlar gözünde olmuştum ben sosyalist!
Hem komünist, hem faşist, hem anti nasyonalist.
Hümanizma mı, elbet aslı komünizmadır.
Kafiyesi düzgün mü, alt ucu uydurmadır.[655]

Bu şiire göre yeni seçimler öncesinde Hükümetten ayrılan Hasan Ali Yücel, ayrılışından sonra İnönü'ye yakınlığından dolayı kendisine hücum edildiğini belirtmiştir. Burada dikkat çeken nokta kendi partisi içinden kıskançlık nedeniyle saldırılar geldiğini söylemiş olmasıdır. Bu iddia muhtemelen Reşat Şemsettin Sirer'in Milli Eğitim Bakanı olma isteğine bir göndermedir. Yücel, bütün ideolojilerle suçlandığını, hepsinin aynı anda taşıyan birisi gibi gösterildiğini söylemiştir. Hâlbuki Yücel'in tek tutkusu hümanizm taraftarı olmaktı ve bu da o dönem için komünizm demekti.

Çok partili hayata geçişle birlikte muhalefet bloğunun karalama çabalarına karşı Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de en büyük eserim dediği Köy Enstitülerine verdiği desteğini çekmiş, Enstitüler kapanmaya doğru giderken buna karşı bir çaba harcamamıştır.[656] Bu dönemde hem iktidar hem de muhalefet birbirlerini komünist olmakla suçluyordu. Özellikle Hasan Ali Yücel'in istifa etmesiyle birlikte muhalefetin baskısı daha da arttı. İsmail Hakkı Tonguç İlköğretim Umum Müdürlüğünden alınarak bir liseye resim öğretmeni olarak atandı. Köy Enstitülerinin faaliyetlerinden hoşlanmayanlar Tonguç'a, *Tonguç Baba* diyerek bir komünist kundakçısı olduğunu ima ediyorlardı.[657] Enstitülere müfettişler gönderildi. Enstitü mezunu olup köylerinde öğretmenlik yapanların çoğu alınarak başka memurluklara verildi. Nihayet Mareşal Fevzi Çakmak'ın gazetelere verdiği bir demeçle Köy Enstitüleri meselesi de farklı bir boyut kazandı. Çakmak, kendisine karşı yöneltilen komünistlerle işbirliği yapma suçlamasına karşı asıl komünist destekçilerinin CHP'liler ve dönemin Milli Eğitim Bakanı olduğunu söylemişti. Bu demeç üzerine Hasan Ali Yücel sözü edilen bakanın kendisi olup olmadığını basın yoluyla Çakmak'a sormuş, ancak yanıt 11 Şubat da DP

---

[654] Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam – 3**, Dokuzuncu Özel Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011, s. 507-508.
[655] Hıfzı Topuz, **Tavcan**, İkinci Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 202.
[656] Berkes, Unutulan Yıllar, s. 389.
[657] Yalman, **Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, II, s. 1241.

teşkilatından Kenan Öner tarafından verilmişti. Yeni Sabah gazetesininki haberde Öner, Yücel'i komünistleri himaye etmek ve Irkçılık-Turancılık davasında milliyetçilere yapılan işkencelerin azmettiricisi olmakla suçlamıştı.[658] Yücel bu konuşmasından sonra Öner hakkında hakaret davası açmış ve bütün siyasi tartışmalar böylece mahkeme salonlarına taşınmıştır.

Kenan Öner'in Yücel hakkındaki suçlamaları; memleketteki solculuğu himaye ederek bakanlık bütçesinden desteklemesi, milliyetçi gençlerin faaliyetlerini gayrimeşru bir ihtilal şeklinde yansıtarak işkence altına alınmalarını sağlamasıdır.[659] Buradan anlaşıldığı üzere Öner suçlamalarında Yücel'i sadece komünistlikle değil aynı zamanda anti-milliyetçi bakış açısının sonuçlarıyla da yargılatmak istemekteydi. Bu nedenle de *Yücel-Öner Davası* olarak adlandırılan dava da birçok farklı konu gündeme gelmiş, Irkçılık-Turancılık davasının sanıkları bu davada tanık olmuştur. Hasan Ali Yücel'in bu tanıklara verdiği cevaplar komünizm algısının anlaşılmasında yardımcı olacaktır. Yücel, Nihal Atsız'ın ifadesine karşılık Sabahattin Ali ya da başkasına yardım etmediğini, Atsız'ın Nazi dostu ve bir Mihverci olduğunu söylemiştir. Bunların dışında milliyetçilik ve ırkçılığı kendisine göre anlatmış, Almanya ile ilişkilere ve rejim meselesine dair görüşlerini de mahkemede izah etmiştir. Yücel ayrıca Atsız'ın komünist olduklarını söylediği; Pertev Boratav, Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Muzaffer Şerif Başoğlu, Behice Boran, Sadrettin Celal Antel, Abdülbaki Gölpınarlı, Sabahattin Ali Adnan Cemgil ve Adnan Cevat ile ilişkisini de tek tek anlatmıştır. Sadrettin Celal Antel'in 1925 yılında komünistlikten hüküm giydiğinin doğru olduğunu, ancak kendi bakanlığından daha önce tayinlerinin gerçekleştiğini vurgulayan Yücel, Pertev Boratav'ın komünistlik propagandası suçlaması nedeniyle Almanya'dan geri çağrılarak önlem alındığını söylemiştir. Hatta Görüşler dergisinde ilişki içerisinde olan Boratav ve arkadaşlarını bakanlık emrine aldığını söyleyen Yücel, bu kararın Danıştay'dan döndüğünü belirtmiştir. Nazım Hikmet'e hapisteyken tercüme yaptırıldığı iddiasını ise yalanlamıştır. Sabahattin Ali'nin tayinin ise eski bakan Saffet Arıkan Dönemine rastladığını belirtmiştir.[660]

Köy Enstitüleri meselesi Hasan Ali Yücel'in mahkemedeki savunmasında geniş bir yer tutmuştur. Köy Enstitüleri'nin komünist yuvası olduğu düşüncesine karşı çıkan Yücel, 1943'te Eskişehir (Çifteler) Köy Enstitüsünde komünist propagandası yapıldığına dair bir ihbar olduğunu ancak mahkemenin hala bitmediğini söylemiştir. Propaganda yaptığı söylenen kızın bir öğretmen değil hademe olduğunu anlatan Yücel, bundan başka enstitülerde bir komünist hadisesi olmadığını iddia etmiştir. Tonguç'un komünist olduğu iddialarını ise kendi bakanlığından sonra dahi Tonguç'un görevine son verilmemesi nedeniyle asılsız bulmuştur.[661] Dava sonucunda Kenan Öner beraat etmiştir. Bu durum dolaylı olarak Yücel'in suçlu olduğu anlamına geliyordu. Ancak mevcut yasalara

---

658 Cemil Koçak, **Rejim Krizi**, 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 321-323.
659 Kenan Öner, **Öner ve Yücel Davası**, Kenan Matbaası, İstanbul, 1947, s. 18.
660 Yücel, a.g.e., s. 18-28.
661 Yücel, a.g.e., s. 70-73.

göre bir işlem yapılamıyordu.[662] Ancak Enstitülerde Yücel'in bahsettiğinden fazla olaylar yaşanmıştır. Hasanoğlan Köy Enstitüsünde ilerici ve gerici diye nitelenen iki grup arasında bir mücadele vardı. İlerici gruplar Çifteler ve Hasanoğlan Köy Enstitülerinden çıkarken, milliyetçiler İzmir'deki Kızılçullu Köy Enstitüsü çıkışlı olanlardı. Çifteler Köy Enstitüsü Müdürü Rauf İnan solcu olarak görülmekteydi. Nitekim İnan daha sonra müdürlükten alınıp müfettiş yapılacaktır. Kızılçullu Enstitü Müdürü ise yukarıda adı geçen, Enstitüleri sert şekilde eleştiren Emin Soysal'dı ve sağcı olarak biliniyordu.[663] Yine de Enstitülerde komünist temayülün olduğu ciddi belgelere dayanmamıştır. Açılan mahkemeler ve görülen davalar olmuşsa da 20 bin kişiden sadece 4 kişi hüküm giymiştir. Bu sayı Harp Okullarında hüküm giyenlerin sayısından azdır.[664] 1944 yılı sonlarında Malatya'daki Akçadağ Köy Enstitüsünden Bingöl'e atanan öğretmenlerin de komünizmi methedici konuşmalar yaptıkları ve ideolojiyi kitaplardan okuyarak öğrendiklerine dair ifadeler vardır. Dördüncü Umumi Müfettiş Korgeneral Muzaffer Ergüder'den konuyla alakadar olması istenmiş, Ergüder'in 1945'in Mayıs ayında hazırladığı raporda öğretmenler hakkındaki verilerin adli olarak cezalandırılmalarına yeterli olmayacağı, ancak tedbir olarak çalışmalarını incelemek üzere müfettiş gönderilmesi istenmiştir.[665] Cumhurbaşkanlığına sunulan bu rapor, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'e gönderilmiş ve Yücel bu konuda bir görüşmeye çağrılmıştır.[666] Bu gelişmeler Köy Enstitüleri'ne karşı yapılan komünistlik eleştirilerinin İnönü tarafından dikkate alındığını göstermektedir.

Köy Enstitüleri'nin başlangıcından kaldırılışına kadar olan dönemde birçok unsurdan bahsedilmiştir. Bu verilerden çıkan sonuç Köy Enstitüleri'nin kişisel çıkarlar ve siyasi rekabet yüzünden feda edildiğidir. Bu yıkım süreci boyunca toplumun komünizmin ne olduğunu bilmemesinden, yani cehaletinden faydalanılmıştır. Komünizm, ahlaksızlık, dinsizlik ve bölücülükle bir tutulmuştur. Cumhuriyetin ilanından beri devletin değişmez politikalarından biri olan anti-komünizm politikası çok partili dönemde de partiler arası bir rekabet aracı haline getirilmiştir. 1946 ve 1950 seçimleri sırasında toprak reformuna ve köylerin kalkınmasına karşı olan kesimlerin, çıkacak yasayı engellemek adına, Köy Enstitülerini komünizmin yuvası olarak göstermeye çalıştığı bir propaganda faaliyeti yaşanmıştır. Bu faaliyet çerçevesinde komünizmin köylere kadar yayıldığı algısı milliyetçi gruplar tarafından da işlenerek çeşitli basın organlarında yer edinmişti. Böylece kamuoyunun yönlendirilmesi sağlanmış ve toplumda Köy Enstitülerini ve buradan yetişenleri dışlama refleksi gelişmiştir. Komünizm algısı bu sırada istikrarlı bir şekilde Rus ajanlığı ya da vatan hainliği imgeleriyle süslenmiş, dinsizlik ve ahlaksızlık motifleriyle sorgulanmadan, istenildiği şekilde anlaşılabilmesi sağlanmıştır.

---

662 Nadi, **Perde Aralığından**, s. 317.
663 Mumcu, a.g.e., s. 139.
664 Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam – 2**, On Birinci Özel Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 384-385.
665 CA, Ebis No: 02007761, Fihrist No: 7761, (19 Mayıs 1945).
666 CA, Ebis No: 02007761, Fihrist No: 7761, (22 Mayıs 1945).

3.3.2. Muhafazakâr Grupların Komünizm Algısı

Komünizm algısını etkileyen, kitleleri yönlendiren, sistematik düşünceye sahip gruplar sadece milliyetçiler değildir. Devleti temsil eden Kemalist düşünce ve muhafazakâr düşünce de bunlardandır. Milliyetçi düşünce, ırkçılık, Türkçülük ve Turancılık gibi alt dallarıyla birlikte kendi takipçilerini konsolide ederken, muhafazakâr düşüncede Anadolucular ve Necip Fazıl'ın *Büyük Doğu* dergisi (bu kısım üçüncü bölümde anlatılacaktır) etrafında şekillenmiştir. Sağ düşünceye mensup bu grupların asgari programları da komünizme karşı tedbirli olmaktı. Onlara göre komünizm dinsiz, mülkiyetsiz, köleci, zalim bir rejimdi ve Rusya'da 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan beri ezeli düşmandı.[667] Milliyetçi kimliği ile bilinen Osman Turan'a göre de ülkedeki dini kurumların tamamen yıkılışının, inkılapların maneviyattaki tahribatının, yeni nesillerin dini terbiye ve tahsilden yoksun bulunuşunun ve üniversitelerin sağlam temellere sahip olmayışının sonucunda Türkiye, komünizme karşı dayanıksız duruma gelmiştir. Turan'a göre manevi konuları göz ardı ederek komünizmi sadece ekonomik sorunlara bağlamak tarihi materyalizme ya da Marksizm'e saplanıp kalmaktı. Oysa Türk inkılabının Rus inkılabıyla olan çağdaşlığı ülkeye fesat girmesine ve manevi buhranın giderek artmasına sebep olmuştur.[668]

Anadoluculuk Milli Mücadele dönemlerinde başlayan ve üç evrede incelenebilecek bir düşünce sistemidir. Milli Mücadele sırasında *Anadolu Mecmuası* etrafında toplanan ve öncülüğünü Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Mükrimin Halil Yinanç'ın yürüttüğü dönem ilk evreyi oluşturur. Mükrimin Halil Yinanç tarihi sadece Türk tarihinden ibaret görmüş ve milli tarihi Selçuklularla birlikte başlatmıştır. Ona göre Selçuklu Dönemi asr-ı saadet olarak kabul edilebilirdi. Buradan coğrafi olarak Anadolu sınırlarının belirleyici olduğu çıkartılabilir. İkinci evre 1930'lu yılların sonları ve 1940'lı yıllarda Remzi Oğuz Arık ve Nurettin Topçu'nun öne çıktığı dönemdir. Millet dergisi çevresinde birleşen Anadolucular, Pan-Türkist akımlara karşı olup, Anadolu vurgusu yapmışlardır. Son evre ise Cevat Şakir Kabaağaçlı, Sabahattin Eyüboğlu ve Azra Erhat'ın liderliğindeki Mavi Anadoluculuk akımıdır.[669] Bu evrelerden ikincisi incelediğimiz dönemi ilgilendirmektedir.

Komünizme bakışları nedeniyle Kemalist ve milliyetçi ideolojilerle kesişen Anadoluculuk hareketi, coğrafi olarak Anadolu'yu sınır almaları ile milliyetçilikten, İslam dinini temel almaları nedeniyle de laikliği savunan Kemalist düşünceden ayrılmıştır. Anadolucular özellikle Atatürk'ün ölümünden sonra CHP içerisinde aktif olarak yer almış hatta çeşitli bakanlıklar ve başbakanlık makamına kadar ulaşmışlardır. Anadoluculuk hareketinin önderlerinden Remzi Oğuz Arık, CHP

---

[667] Tanıl Bora, "Türk Sağı: Siyasal Düşünce Tarihi Açısından Bir Çerçeve Denemesi", **Türk Sağı Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri**, İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan (Der.), İstanbul, 2016, s. 14.
[668] Osman Turan, **Türkiye'de Komünizmin Kaynakları**, Şark Matbaası, Ankara, 1964, s. 4, 11.
[669] Özlem Bülbül, "Remzi Oğuz Arık ve Anadolucu Milliyetçilik", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2, 2016, s. 74-78.

içinde 25'e yakın milletvekilinin Anadolucu olduğundan söz etmiştir. Bu milletvekilleri daha sonra *Anadolucu/Hatipoğlu/Sirer*[670] *grubu* gibi isimlerle anılmıştır. Anadolucular düşüncelerini bir ideoloji haline getirmeden pratik bir politika haline getirmişlerdir. Ancak sonraları komünizmle mücadele etmek, milliyetçi ve demokratik bir yönetim kurmak için Milli Cephe adında hücre teşkilatlarına sahip bir teşkilatı kurdukları bilgisi de vardır.[671] Arık'a göre komünizm Türk milliyetçiliğinin gizli düşmanıydı. Türk toplumunu parçalamak isteyen komünistler köylere de Köy Enstitüleri sayesinde girmişler ve milli bilince karşı faaliyette bulunmuşlardır.[672]

Nurettin Topçu'ya göre komünist beyanname kan ve kin kokuyordu. Komünizmin ilkel toplumlara dönüş çabasında olmasını eleştiren Topçu, komünizmi gerici/irticai bir hareket olarak görmüştür.[673] Topçu'nun komünizm karşıtlığının nedenleri materyalizmi esas alıp bütün manevi değerleri reddetmesidir. Topçu'ya göre komünizmin hedefi insanı manevi kuvvetlerden ayırıp sadece midesini ve emeğini düşünen ucube bir hale getirmekti. Ancak komünizmin eşitlik ilkesini Topçu da olumlu bulmuştur. Buna karşılık tepeden inmeci eşitlik anlayışını ve işçi sınıfının diğer sınıfları ezen bir konuma gelmesini şiddetle eleştirmiştir.[674] Ona göre mülkiyetin kaldırılması da bir aldatmacaydı. Mülkiyet kaldırılmamış sadece bireyden alınıp devlete verilerek el değiştirmişti.[675] Nurettin Topçu'yu diğerlerinden ayıran hatta zaman zaman dışlanmasına neden olan düşüncesi Müslüman Türkler için en iyi yönetim şeklinin sosyalizm olduğuydu. Topçu, sosyalizmle komünizmi birbirinden ayırıyor ve sosyalizm kelimesinden gocunan Türkleri saflık ve bilgisizlikle eleştiriyordu. Topçu, Müslüman Anadolu Sosyalizmi dediği görüşünü şöyle açıklamıştır: İslam'ın ruh ve ahlakını taşıyan, kişisel menfaatlerden uzak duran, belirli bir bölgede uygulanan tam iktidar ve sağlam iradenin disiplini altında, devletin selameti için toplulukları seferber edebilen yönetim şekli. Sadece bu yönetim şeklinin komünizmi bertaraf edip Siyonizm'i toprağa gömeceğine inanıyordu. Çünkü komünizmi yenmek İslam ile mümkündü. Ayrıca bu yolda başarılı olmak için insana değer vermek, memleket davalarıyla küçük büyük demeden alakadar olmak, içtimai müesseselerde inkılap yapmak ve etkili, güçlü bir iktidar sahibi olmak gerekiyordu. Topçu'nun burada değindiği bir başka nokta da İslam'ın tıpkı komünizm gibi inkılap demek olduğuydu.[676]

---

[670] Gruplardan ikisi Anadolucu bakanlar Şevket Raşit Hatipoğlu ve Reşat Şemsettin Sirer'in soyadları ile anılmıştır. Hatipoğlu, 1942-1946 yılları arasında Tarım Bakanlığı yaparken, Sirer ise 1946-1948 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı, 1949-1950 yılları arasında da Çalışma Bakanlığı yapmıştır.

[671] Metin Çınar, **Anadoluculuk Hareketinin Gelişimi ve Anadolucular ile Cumhuriyet Halk Partisi Arasındaki İlişkiler (1943-1950)**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 208.

[672] Bülbül, a.g.e., s. 89.

[673] Ahmet Pakiş, "Anadolucu Söylemde 'Öteki' İmgesi", **Spectrum: Journal of Global Studies Special Issue**, p. 130

[674] Nurettin Topçu, **Bütün Eserleri-3 Ahlak Nizamı**, Beşinci Baskı, Dergah yayınları, 2008, s. 236, 301; Murat Kılıç, "Nurettin Topçu'da Komünizm ve Sosyalizm", **II. Türk İslam Düşüncesi Kongresi Bildiriler Kitabı (26-28 Ekim 2017)**, s. 434-435.

[675] Kılıç, **Nurettin Topçu'da Komünizm ve Sosyalizm**, s. 435-436.

[676] Topçu, a.g.e., s. 25-29, 156.

Komünizmin dinle ilişkisinin Milli Mücadele Dönemi'nden sonra yeniden gündeme geldiği dönem olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönem gösterilebilir. Bu dönemde Türk yayın hayatında da birçok kez din konusu yer almıştır. Eski Türk Ocağı başkanlarından Hamdullah Suphi Tanrıöver komünizmin karşısında duran sadece iki kuvvet olduğunu söylemiştir: Milliyet ve Din. Din de komünizm gibi halkı kendisini davet eder. Tanrıöver'e göre Avrupa'da dinin yer yer partileşerek ya da kilise olarak komünizm karşısında durduğu yerde bizim de patrikhaneye bu yöndeki tavrı nedeniyle kıymet vermemiz gerekiyordu.[677] Avrupalı devletlerde laik olmalarına rağmen bazı üniversitelerde, sadece dini eğitim verilen müesseselerde, devlet tarafından açılmamış özel ortaokul ve liselerde dini eğitim verilmektedir. Dini, milli benliğin kaybolmaması gerekenlerden biri olarak gören Tanrıöver dini toprak gibi düşünerek aynı zamanda komünizmin tutunduğu fakirlik, açlık gibi problemlere çare olacağını ileri sürmüştür.[678]

Komünizm düşüncesinin karşısında gördüğü olgulardan birinin din olduğu yabancı devlet adamları tarafından da benimsenmiştir. 1948 Martında ABD Başkanı Truman da bu düşünceyi dile getirmiş ve komünizmin Allah'ı inkâr ederek, iman çerçevesinde insanlara verilen hürriyetleri savunan dine zulmettiğini söylemiştir. Komünizmin bireyselleşme yerine kolektif bir düşünceyi savunması dinle karşı karşıya gelmesine neden olmuştur.[679] Türkiye'de CHP'nin de temel ilkelerinden olan laiklik ilkesinin yanlış anlaşıldığına dair bir düşünce vardır. Bu yanlış anlama din ve ahlak konularının ihmal edilerek toplumun maneviyatının sarsılmasına ve komünizmin din aleyhtarlığı düşüncesine yağ sürülmesine neden olmuştur.[680] Bir de dinin komünizm karşısında yenileceği fikri ileri sürülmüştür ki bu fikrin temel kaynağı SSCB'deki komünizmin batıl bir Slav sosyalizminden ibaret olduğu ve ideal komünizm olmadığıdır. Bu düşüncenin gerçekten haklılık payı vardır. Kudret gazetesinin bu tür düşünceleri savunup dinciliği irtica dini savunanları mürteci olarak görmesini eleştiren bir makalede din aleyhtarlığı yapanların bilerek ya da bilmeyerek komünizmin gizli propagandacıları oldukları ileri sürülmüştür. Bu fikre göre dinin olmadığı yerde er ya da geç komünizm olacaktır.[681] Ancak Başbakan Recep Peker TBMM'de yaptığı bir konuşmada dinin komünizme karşı bir mukavemet aracı olamayacağını söylemiştir. Peker, dini gereklerini yerine getiren bir Müslüman'ın komünist olamayacağı fikrini doğru bulmadığını, Yunanistan ve İspanya gibi belli dinlere mensup ülkelerde görüldüğü üzere dinin komünizm karşısında mukavemet

---

[677] 1937 yılında basında çıkan haberlerde Papa'nın Faşistlik ve komünistliğe karşı harp ilan ettiği haberleri çıkmıştır. (Bkz. Ahmet Şükrü Esmer, "Faşistlik, Komünistlik ve Katolik Kilisesi" **Ulus**, (04.04.1937), s.3) 1949 yılında bu konu üzerine yoğun haberler yapılacak Papa'nın yanı sıra İstanbul'daki Ortodoks kilisesi Patriği Athenagoras'ın da bu yolda yürüdüğü ve yürüyeceği gazetelere yansıyacaktır. (Bkz. "Komünistlere Aforoz", **Zafer**, (15.07.1949), s. 3; "Papa Komünizme Karşı Savaş Açtı", **Cumhuriyet**, (15.07.1949), s. 1, 3; Nadir Nadi, "Moskovaya Karşı İsa", **Cumhuriyet**, (16.07.1949), s. 1, 3; "Ortodoks Kilisesi de Komünizme Harp Açıyor", **Cumhuriyet**, (17.07.1949), s. 1, 3; "Komünizme karşı", **Zafer**, (18.07.1949), s.2)

[678] Hamdullah Suphi Tanrıöver, "Komünizm Afetine Karşı Din", **İslam-Türk Ansiklopedisi Mecmuası**, 2/82, 1947, s. 3-14.

[679] Ömer Rıza Doğrul, "Komünizm İnsanlık İçin En Büyük Felakettir, **Selamet**, 2/45, 1948, s. 2.

[680] Hakkı Şenkon, "20 küsür sene süren komünizm umdeleri…", **Sebilürreşad**, 1/17, 1948, s. 264-265.

[681] Yusuf Ziya Yörükan, "Din Aleyhtarlığı Komünizm Yoludur", **Sebilürreşad**, 1/6, 1948, s. 89-90.

edemeyeceğini belirtmiştir. Peker ayrıca, komünizme karşı şeriatın geliştirilmesinin en az komünizm kadar zehirli bir düşünce olduğunu, Türkiye'nin solunda kızıl uçurum sağında ise kara ve karanlık irtica uçurumu olduğunu vurgulamış, bunların ikisinden de uzak durulması gerektiğini aktarmıştır.[682] Yine 1949 yılında TCK'da yapılacak değişikliklerin görüşüldüğü meclis oturumunda Başbakan Şemsettin Günaltay'ın konuşmasında da irtica ve komünizm konuları işlenmiştir. Günaltay'a göre irtica komünizm siması altında da görülebilirdi. Komünizmin inkişafının engellenmesi ve irticanın önlenebilmesi için kanun değişikliği gerekliydi.[683] Başbakan bu görüşüyle Ziya Gökalp'in Kızıl ve Kara Tehlike kavramlarına atıf yaparak sol düşünce kadar sağ düşüncenin de ileri boyutlara ulaştığında memlekete zararlı olacağını ortaya koymuştur. Başbakan'ın görüşleri dışarıda tutulduğunda, 1948 yılında dahi komünizmin tanımı konusunda çeşitli çelişkiler içerisinde bulunulduğu, SSCB'deki sistemin gerçek komünizm olarak görülme eğiliminde olunduğu anlaşılmaktadır. Bu anlayış komünizm algısının yanlış bir şekle bürünmesinin en büyük nedenlerindendir.

3.4. Komünizm Destekçileri ve Çizdikleri Komünizm Algısı

Komünizm algısını etkileyenler arasında doğal olarak komünistlerin kendileri ya da destekçileri de bulunmaktadır. Milli Mücadele Dönemi'nde komünizmi İslam'la bağdaştırmaya çalışan komünistler, daha sonraki yıllarda bu yöntemden vazgeçmiş anti-kapitalist ve anti-emperyalist bir düşünce üzerinden kendilerini tanımlamışlardır. Cumhuriyetin ilanından sonra irticai grupları ve otoriter gördükleri devleti kendilerine rakip gören komünistler, Almanya'da Hitler'in iktidara gelişi, İspanya İç Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş dönemlerinde kendi düşünce sistemlerine Faşizm ve milliyetçilik kavramlarını da karşıt ideolojiler olarak eklemlemişlerdir. Komünistler Faşizmi en büyük tehlike olarak görürken, faşistler ve milliyetçiler de komünizmi can düşmanları olarak konumlandırmışlardır. Türkiye'de Faşizm ideolojisi komünistler tarafında milliyetçi kesimin üzerine yerleştirilmiştir. Alman yanlısı gördükleri bu kesimle büyük bir mücadele içine giren komünistler çeşitli teşkilatlar da kurmuşlardır. Bu teşkilatlar komünistlerinin fikirlerinin yayılmasında rol oynamış ve komünizm algısını olumlu yönde etkilemiştir.

3.4.1. Komünist Teşkilatlar ve Komünizm Algısına Etkileri

Komünistler Türkiye'de kendi ideolojilerine uygun bir yönetim şekli oluşturabilmek için çeşitli teşkilatlar kurmuşlardır. Parti olarak ilk önce Milli Mücadele Dönemi'nden beri İstanbul'da faaliyet gösteren TİÇSF veya sonraki ismiyle HTKP vardı. Çok partili hayata geçiş kararıyla birlikte TSP ve TSEKP gibi kısa ömürlü olan partiler kuruldu. Bunun dışında gençlik arasında 1920'de

---

[682] TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 1, Cilt: 3, 24.12.1946, s. 445-446.
[683] TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 3, Cilt: 20, 08.06.1949, s. 596.

kurulan *Türkiye Komünist Gençler Birliği (TKGB)*, 1944'de kurulan İGB, Ankara'da kurulan *Türkiye Gençlik Derneği* (TGD) ve İstanbul'da kurulan *Yüksek Tahsil Gençlik Derneği* (İYTGD) vardır. *Faşizm ile Vurguncularla Mücadele Cephesi* ve *İleri Demokratik Cephe* gibi gruplaşmalar da bu teşekküller arasında sayılabilir.[684] Yine işçiler arasında *Beynelmilel İşçiler İttihadı* ve *Mürettipler Cemiyeti* gibi çeşitli örgütler içinde komünist faaliyetler görülmüştür. SSCB ve Komintern ile direkt ya da dolaylı yoldan bağlantıları bulunan bu teşkilatların gizli komünist partisiyle de temasları vardı. 1925 tutuklamalarından sonra illegal olarak faaliyet gösteren HTKP başkanı Şefik Hüsnü, Türkiye'de sınıf mücadelelerinin olduğunu, ancak Hükümetlerin sermayedar sınıfı tuttuğunu söylemiştir. Ona göre halkın Hükümeti milletin tarafını tutmalıydı ve İktisat ile Muavenet-i İçtimaiye vekillerinin (Mahmut Esat Bozkurt ve Lozan'da bulunan Rıza Nur'a vekâlet eden Tevfik Rüştü Aras kastediliyor) Marksist olmaları hasebiyle Hükümet de bu yola girebilirdi.[685] Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan inkılaplar ise Şefik Hüsnü ve grubunu memnun etmiş, hemen olmasa dahi bu reformların günü geldiğinde devrim yolunu açabileceğini düşünmüşlerdir.[686] Zira Kominternden verilen talimatlarda Kemalist Hükümetin desteklenmesi yönündeydi.[687]

HTKP mensuplarının 1925 yılında Takrir-i Sükûn Kanunu ile kapatılana dek faaliyetleri daima SSCB ile bağlantılı olarak sürmüştür. 1925 yılına kadar partinin yüzde 93'ü aydınlardan oluşurken geri kalan küçük kısım da işçi aristokrasisinden geliyordu. Köylüler arasında hiç faaliyet göstermeyen parti işçiler arasında ise az faaliyet gösteriyordu. Kadınlar ise tamamen ihmal edilmişti.[688] HTKP mensupları Aydınlık ve Orak Çekiç gazetelerinin etrafında toplanmışlardı. Aydınlık gazetesininki yazılarda köylüler ve işçilerin işbirliği yapmamaları halinde burjuvazinin onların sırtından daha uzun zaman geçineceği ileri sürülmüştür. Bu durumun önlenebilmesi için büyük arazi ve çiftliklerin müsadere ve istimlak ile toprağı olmayan veya kendisine yetmeyecek kadar az olan köylülere dağıtılması gerektiği benimsenmiştir.[689] Ancak Türkiye'de hiç köylü teşkilatı yoktu ve partinin bütün dikkati bu eksikliği gidermek üzerine toplanmalıydı. Komünistler, köylüye gidecek yolun bulunamaması ve köylüyle işbirliği yapılamaması halinde gerçek bir komünist partisi olamayacakları düşüncesindeydiler.[690]

Aydınlık ve çevresi feodaliteye ve dinci ideolojiye karşı olmasına rağmen anti-emperyalist bir kurtuluş mücadelesi vermesi ve sosyalizme geçiş için gerekli şartların oluşmaması nedeniyle Kemalist Hükümeti destekliyordu. Ancak Aydınlık gazetesininki yazılar aydınların dahi

---

684 **İçimizdeki Düşman**, 1964, s. 40. Milliyetçi bakış açısıyla yazılmış bu kaynakta ayrıca İnsan Hakları Cemiyeti (1946) ve Barış Severler Cemiyeti (1950) de bu teşekküller arasında sayılmıştır.
685 Akbulut ve Tunçay, **İstanbul Komünist Grubu'ndan**, 1, s. 262.
686 Akbulut ve Tunçay, **İstanbul Komünist Grubu'ndan**, 2, s. 28-29.
687 Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar - II (1925-1936)**, BDS Yayınları, İstanbul, 1992, s. 33.
688 Mete Tunçay, **Türkiye Sol Tarihine Notlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s 211.
689 Tunçay, **Sol Akımlar (1908-1925)**, s. 358.
690 Akbulut ve Tunçay, **İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926**, 3, s. 52-53.

anlayamadığı yüksek düzeyli Marksist yazılardı. Bu nedenle Orak Çekiç adında daha çok halkın anlayacağı dilde bir gazete daha çıkarılmıştır. [691] Aydınlık gazetesinin kendi sayıları dışında *Fevkalade Amele Nüshaları* çıkartan HTKP, işçi haklarını savunmak için Hükümeti eleştirel bir yayın politikası izlemiştir. *Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz* sloganıyla çıkan nüshalarda, *Patronlara Karşı Her Grevde Amele Haklıdır*, *Ağlamayan Çocuğa Meme Vermezler* gibi manşetlerle işçiler greve yönlendirilmeye çalışılmıştır. Bu nüshalarda işçiyi bir işçi ya da köle gibi kullanan şirketler ağır şekilde eleştirilmiş, Hükümetten işçiyi koruyan kanunlar çıkarmasının istenmesi ancak buna güvenilmemesi öğütlenmiştir.[692] Fakat unutulmamalıdır ki o dönemde *Mürettipler Grevinde* görüldüğü üzere grevler komünist bir eylem olarak görülmekteydi. Dolayısıyla işçileri greve yönlendirenlere de komünist gözüyle bakılmıştır.

Türkiye'de illegal komünist bir partinin sözcülüğünü yapacak bir basın organı olmadan topluma ulaşmasının başka yolu yoktu. Bu nedenle de parti işçi sorunlarının ön planda olacağı ve diğer gazetelerle rekabet edebilecek bir gazeteyi ihtiyaç olarak görüyordu. Parti bağlı olduğu Kominternden buna paralel olarak çeşitli taleplerde bulunmuştur. Bu talepler; propaganda yapmak için günlük bir gazete çıkarılması, Marksist ve Leninist eserlerin sağlanması, deneyimli militan getirilmesi ve ayda 500 lira para yardımı yapılmasıdır.[693] Komünistler gizli matbaalarda ya da şapirograf ile çoğalttıkları gazete, dergi ve broşür gibi materyallerle yasaklara rağmen propaganda faaliyetlerine devam etmişlerdir. Gizli basılan bu yayınlar komünistlik davalarına da konu olmuştur. Örneğin; 1929 davasında Kızıl Yıldız gazetesinin makaleler okunmuştur. Bu makalelerde; seçilen mebusların milleti temsil etmediği, Takrir-i Sükûn ile özgürlüklerin kaldırıldığı, işçi için söz, matbuat ve toplanma serbestliği istendiği ancak Hükümetin reddettiği gibi içerikler mevcuttu.[694] HTKP neşriyatlarını işçilere dayandırırken faaliyetleri arasında en çok önem verdiği konulardan biri de grevlerdi. Takrir-i Sükûn Kanunu ile faaliyetlerine gizlice devam eden HTKP, Cumhuriyetin ilk yıllarında grevlerin çoğunu kendi etkisi altına aldığı *Amele Teali Cemiyeti* aracılığıyla örgütlemiştir.[695] Bu cemiyet 1924 yılında Türkiyeli komünistler tarafından organize edilmiş bir işçi konfederasyonuydu. Hükümetten yana olan başkanı dışında yönetim kadroları komünistlerden oluşuyordu. 1925 yılında Aydınlık ve Orak-Çekiç gazeteleri gibi bu cemiyet de kapatılmıştır.[696] Kominterne sunulan 1931 tarihli bir vesikada HTKP'nin faaliyet programı ve Türkiye'deki inkılaplar hakkındaki fikirleri verilmiştir. Kominternin ilgili birimlerindeki incelemeden sonra kabul edilen program parti üyelerine dağıtılmıştır. Bu vesikada HTKP, diktatör ve halkı ezen bir konumda bulunan CHP'ye karşı, halkın irticaya sürüklenmesine ve emperyalizme yeniden tutsak edilmesine engel olabilecek biricik kuruluş olarak gösterilmiştir. Esas gayesini işçi ve köylüleri teşkilatlandırarak, siyasi ve ekonomik yöndeki sınıf mücadelelerini yönetmek olarak açıklayan

---

[691] Tunçay, **Sol Akımlar (1908-1925)**, s. 359, 379-380.
[692] Bkz. **Aydınlık Fevkalade Amele Nüshaları**, Ali Ergin Güran (Der.), Katkı Yayınları, İstanbul, 1975.
[693] Akbulut ve Tunçay, **İstanbul Komünist Grubu'ndan**, 2, s. 53-169-170.
[694] **1929 TKP Davası**, s. 52; Sadi, a.g.e., s 746-747.
[695] **Sosyalizm Ansiklopedisi**, 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 1885.
[696] **Türkiye Komünist ve İşçi Hareketi**, s. 151-152.

HTKP, köylü ve işçi kitlelerini emperyalizm ve CHP'ye karşı sevk ederek iktidarın bu kitlelerce zaptı için çalışacaktı. HTKP'nin genel amaçları kısaca şöyleydi; işçi köylü ve askerlere her türlü mevki için üye seçmek ve azletmek hakkının verilmesi, diğer sınıfların seçme hakkının alınması, parlamento yerine işçi ve köylü diktatörlüğünün geçmesi, hâkimlerin seçimle gelmesi, işçi ve köylünün silahlandırılarak diğer orduların lağvedilmesi vb. özel olarak da işçilere; grev hakkı, sekiz saatlik işgünü, kadınlara doğum öncesi ve sonrasında ücretli izin, köylülere ise; ücretsiz, toprak, hayvan ve tarım aletleri gibi amaçlar koymuştur.[697] 1935 yılında yapılan 7. Komintern kongresinde alınan karar Almanya tehlikesine karşı *Savaşa ve Faşizme birleşik cephe* siyasetini ön plana çıkardı. HTKP'nin de bu kapsamda Kominternden ayrılarak faaliyetlerini legal hale getirmesi ve dış tehlikeye karşı Hükümetin yanında yer alması beklenmiştir.[698]

Komünist gruplar 1935 yılında üç grupta değerlendirilebilir:

- Hikmet Kıvılcımlı, Hasan Ali Ediz gibi Şefik Hüsnü'nün izinden gidenler,
- Nazım Hikmet, Sarı Mustafa, Kerim Sadi gibi Şefik Hüsnü'ye karşı olanlar,
- Fuat Sabit, Hüseyin Avni Şanda gibi ferdi çaba gösterenler.

Bunların dışında yer alan ve kendilerini sosyalist olarak nitelemeyen Haydar Rıfat, Sabiha Sertel gibi isimler de bulunuyordu.[699] Bu tarihten sonraki tutuklamalarda başı çekecek isimler de yukarıda adı geçen isimler olmuştur.

Proleter sınıftan sonra komünistlerin propaganda yaparak fikirlerini yerleştirmek istediği bir diğer kitle gençlerdi. 1920 yılında farklı coğrafyalarda kurulmaya başlanan gençlik örgütlerinden birisi Bakü'de Mustafa Suphi'nin TKF'sinin gençlik kolu, ikincisi İstanbul'daki Beynelmilel İşçiler İttihadının gençlik kolu gibi farklı teşkilatlar vardı. Türkiye Komünist Gençler Birliği de bunlardan biridir. 1 Mayıs nedeniyle yayınladığı bir beyannamede işçilerin en zavallısı gençler olarak görülmüş, çok çalışıp az para kazanırken ağır vergiler altında ezildiği ileri sürülmüştür. Dikkat çekici bir yaklaşım da eğitim meselesidir. TKGB zengin olmayanların okuyamadığını, işçilerin okuyup kendi kötü durumlarını öğrenmelerini Hükümetin istemediğini iddia etmiştir. Çünkü TKGB'ye göre işçiler okusaydı bu haksızlığa dur demek için kalplerinde kızıl iman, ellerinde kızıl bayraklar olduğu halde silaha sarılacaklardı. Yine TKGB'ye göre memleketin bütün kanunları zenginler içindi. Yazının devamında çözüm yolu olarak her ne kadar sermayedarlardan bazı reformların istenmesi öğütlenmişse de beyanname enternasyonal ve kızıl inkılap övgüsüyle sonlanmıştır. [700] Görüldüğü üzere bu beyanname de açık şekilde komünizm propagandası vardır. İşçilerin ağır çalışma şartlarından kurtulmasının yolunun kızıl ihtilal metotlarından geçtiği direkt olarak yazılmış ve gençlerin arasında yalnız olmadıkları vurgusu yinelenmiştir. Komünizm algısı, çıkış yolunun Komintern ve ona bağlı diğer teşkilatlar olduğu yönünde şekillendirilmeye çalışılmıştır. Hükümetin

---

[697] CCA, 490.1.0.0/585.20.1, (Ocak 1931).
[698] Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar - II (1925-1936)**, s. 126.
[699] Nesimi, **Yılların İçinden**, .s. 117.
[700] **Türkiye Komünist Gençler Birliği Yayınları (1920-1925)**, Emel Seyhan Atasoy ve Meral Bayülgen (Der.), Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2015, s. 7, 105-108.

kızıl inkılabı engelleme çabaları da TKGB'ye göre faydasızdır. Çünkü terör, idam ya da hapis fikirleri öldürme kuvvetine sahip değildir. TKGB, Türkiye'de komünizmin uygulanamayacağını savunanlara cevap olarak, sefaletin ve sermayenin olduğu her yerde bu ideolojinin de gerçekleştirilebileceğini söylemiştir. Son olarak bir başka ilginç bilgi de TKGB'nin 1924 yılı Ocak ayında *Genç Komünist* adlı yayın organındaki düşüncedir. Buradaki bir yazıya göre komünizm henüz SSCB'de tam manasıyla gerçekleşmemiştir. Sadece bir nüve halindedir ve büyümesi için birçok aşamadan geçmesi gerekmektedir.[701] Bu yazı komünizmin ve Kominternin merkezi sayılan SSCB'de aslında tam bir komünizm olmadığı gerçeğinin itirafıdır. 1924'e kadar Lenin'in ideolojisine dayanarak yönetilen SSCB daha sonra Stalin'in oluşturduğu Stalinizm ideolojisi ile yönetilmiş ve asla tam anlamıyla bir komünist sistem gerçekleşmemiştir. Türkiye'de ve diğer ülkelerde oluşturulan yani komünist=Rus, komünizm=Rusya anlayışı sadece bir yanılgıdır. Elbette ki gerçek komünizme inananlar ve aynı idealin peşinde koşanlar bu hipotezin dışında tutulmalıdır.

Komünist partisinin legal ya da illegal yayınlarının çoğunda ağırlıklı olarak devleti yönetmesi beklenen işçi sınıfına yönelik yazılar vardı. İşçilerin sorunları, yaşam şartları ve çözüm yolları üzerine birçok yayın yapılırken, çiftçilere de az da olsa yer ayrılırdı. 1928 yılında çıkartılan Kıvılcım'da yoksul köylünün tek çıkış yolunun devleti yönetecek işçi sınıfına sıkıca sarılması olduğu ileri sürülmüştür. Halkçılık ve Demokrasinin bir tuzak olduğu da vurgulanmıştır.[702] 1929 TKP davasından sonra yaşanan tutuklamalar komünistlerin kendilerini ajite etme çabalarına dayanak olmuştur. Hapishanelerde kendilerine işkence yapıldığını dünyaya duyurmak istemişler ve bu yönde yazılar yazmışlardır. Komünistlere göre suçları, beyaz terör dedikleri Kemalist rejimin işçi sınıfına ve kendilerine karşı yürütülen sistematik baskısını teşhir etmekti. Onlara göre bu onurlu duruş işkencelerle karşılık bulmuştu.[703] Komünist liderlerin hapiste olmalarıyla birlikte partinin yönetimi kısa süreliğine Nazım Hikmet ve arkadaşlarına geçmişti.[704] Nazım Hikmet zaten Şefik Hüsnü'ye muhalifti ve Troçkist denebilecek görüşteydi. Çıkartılan *Komünist* adlı gazetede *Türk Burjuvasının İç Yüzü* anlatılırken, Hükümetin inkılapçı yönünü kaybedip, yabancı sermaye, toprak ağaları ve emperyalizmle uzlaştığı iddia edilmiştir. Toprak reformu kapsamanda köylüye gereken toprağın şark vilayetlerindeki beylerden alınarak köylüye verilmesi istenmiştir. İrtica meselesi, işçi teşkilatlarına Hükümet ajanlarının girmesi, grev gibi konularda da yazılar çıkmıştır.[705] 1929'daki 1 Mayıs TKGB beyannamesinde ise CHP Hükümetinin halkı soyarak zenginleştiği, işçi, köylü ve fakir halkın aleyhine çalıştığı, köylüyü toprak vermek yerine vergi ve ağa zulmü altında ezdirdiği gibi iddialar ileri sürülmüştür. Buna karşılık da Takrir-i Sükûn'un kaldırılmasının yanı sıra, işçi, çiftçi ve fakir halk için teşkilat, neşriyat, içtima özgürlüklerinin verilmesini talep etmiştir. Ayrıca köylülere toprak verilmesi, işçilerin mesai saatlerinin düzenlenmesi, vergilerin bu sınıflar lehine yeniden

---

[701] **Türkiye Komünist Gençler Birliği Yayınları (1920-1925)**, s. 312, 320, 390-391.
[702] Tunçay, **Türkiye Sol Tarihine Notlar**, s 193-195; Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar - II (1925-1936)**, s. 150-153.
[703] **1929 TKP Davası**, s. 145.
[704] Sayılgan, **Solun 94 Yılı**, s. 195-198.
[705] Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar - II (1925-1936)**, s. 174-184.

düzenlenmesini isteyen TKGB, kendisi teşkilatı ile HTKP'nin resmi olarak tanınmasını da istekleri arasına eklemiştir.[706]

HTKP'nin 1943 yılında hazırladığı nizamnamede parti, Komintern'in bir üyesi olarak nitelenmiş, emperyalizm ve burjuvaziye karşı SSCB'nin dünya devriminin desteklenmesi ve mevcut hâkimiyetin Sovyet rejimi tarafından yönetilmesi amaçlanmıştır.[707] İGB'nin kuruluş bildirgesinde ise TKGB'ye göre başka hedefler vardı. İki birlik arasında geçen zaman zarfında toplumun yapısı değişmiş, anti-komünist hareketler çoğalmış ve örgütlenmeye başlamıştı. Bu yüzden İGB bildirgesinin en önemli hedefleri ırkçı-Turancı-Türkçü karşıtlığıydı. Faşizm ile Vurguncularla Mücadele Cephesi sayesinde HTKP'nin gençlik arasına sızabildiği düşünülüyordu. Böylece İGB'de 150'si militan toplamda 500 kadar sempatizan toplanmıştır. Değişen toplumsal yapının başkentteki yansıması ise TGD'dir. Turancı olmamak kaydıyla derneğe katılabilenlerin pek çoğu komünist olmamak üzere sayıları 206 kişiydi. İstanbul'a yayan yürüyüş düzenleme, fakir köylülerin ekinini biçme, ücretsiz poliklinik hizmeti vermek gibi etkinlikler düzenlemişlerdir. Yönetim kurulu üyelerinin çoğunun HTKP ile ilişkili olduğu dernek 1949'da fesih olunmuştur. İYTD ise 2 Temmuz 1946'da ırkçı ve faşistlere kapalı olarak kurulmuştu. *Hür Gençlik dergisi* adında bir yayına sahip derneğin 218 üyesi vardı. TSEKP ile ilişki içerisinde hatta partinin gençlik kolu olan dernek[708], daha sonraki yıllarda da Nazım Hikmet'e af kampanyası içerisinde de aktif olarak yer almıştır.[709] Bu derneklerin hepsi kendilerine rakip olarak ırkçı-Turancı-Türkçüleri görmüştür.

Sol düşünceye mensup grupların legal bir parti kurması ancak 1946 yılında mümkün olabildi. Çok partili hayata geçişle birlikte siyasi parti kurma yasası da esnetilmişti. Yine sendikaların kurulmasına da izin verilmişti.[710] Böylece 14 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) ve 20 Haziran 1946'da da TSEKP kuruldu. Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun kurduğu TSP'nin temel ilkeleri devleti tamamen bir halk Hükümeti haline getirmek, halkı bağımlılık ve sömürüden kurtararak emek ve kabiliyeti doğru kullanmak, işçi çıkarlarını korumak, özel mülkiyeti korumakla birlikte büyük tarım arazilerini, tekelleri, sanayi kuruluşlarını ve büyük üretim araçlarını millileştirmekti. Şefik Hüsnü Değmer'in TSEKP'sinin ise yakın ve uzak hedefleri vardı. Yakın hedefler; iç ve dış siyasette söz sahibi olmak, emekçi halkın demokratik hak ve özgürlüklerden faydalanması, milli bağımsızlığın sağlanarak sosyalizme dayalı rejime geçmek için şartların hazırlanmasıydı. Uzak hedefler ise Sosyalizm rejiminin kurulması ve büyük üretim araçlarının millileştirilmesidir.[711] Ancak 1946 yılının sonlarına doğru SSCB ile gerilen ilişkilerin de etkisiyle sol eğilimli partiler, sendikalar ve yayınlar

---

706 **Türkiye Komünist Gençler Birliği Yayınları (1920-1925)**, s. 109-111.
707 Kazım Alöç, "Türkiye Komünist Partisi planları Bulgaristan ve İtalya'da hazırlandı", **Kırklı Yıllar-5**, TÜSTAV, İstanbul, 2006, s. 13.
708 Gabbay, a.g.e., s. 100.
709 Kabacalı, **Türkiye'de Gençlik Hareketleri**, s. 91, 101-103.
710 Bu dönemde kurulan yaklaşık 100 işçi sendikasının en az bir düzinesi sol görüşün hakim olduğu sendikalardı. Karpat, **Türk Siyasi Tarihi**, s. 83.
711 Şişmanov, s. 154-156.

kapatılmıştır. Böylece sol yeniden yasadışı ilan edilmiş aralarında ayrım yapılmadan hepsi komünist olarak görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki sol faaliyetlerin üst sınıflardan gelen kentli aydınlar tarafından yürütüldüğü bu partilerin yapısından da anlaşılmaktadır. Bu faaliyetler çoğunluğu üniversite öğrencisi gençleri yanlarına çekmişse de işçilerin desteğini almakta başarılı olamamıştır. Kullandıkları Marksist sloganlar kapitalist ya da bankerlerin dışında muhafazakâr, gelenekçi, dindar, küçük esnaf ve kendi işinin sahibi olanları hedef almaktaydı. [712]

1919'dan 1959'a kadar Türkiye komünist hareketinin önderliğini yürüten Şefik Hüsnü'nün fikirlerine değinmekte de fayda vardır. Şefik Hüsnü kapatılmadan önce Aydınlık gazetesinin yazdığı yazılarda Türkiye'deki sınıflar hakkında bilgi vermiştir. Buna göre Tanzimat'tan sonra toplumda sınıflaşma ortaya çıkmaya başlamıştır. Büyük şehirlerde burjuva sınıfı ikiye ayrılmıştır: Ünlü aileler, mevki sahibi yönetici ve generallerden oluşan sınıf ile vurgunculukla zengin olan sınıftır. Şehirlerde ciddi bir sayıya sahip olan orta sınıfsa, ufak bir sermayeye ve küçük bir mülke sahiptir. Esnaflar, memurlar, zabitan ve emekliler gibi orta sınıfa mensup gruplar Şefik Hüsnü'ye göre çıkarlarına zarar verecek en küçük bir harekete karşı oldukları için toplumsal hareketlerin en büyük engelidir. Hüsnü'ye göre kas gücünü kullananların yanı sıra ressam, gazeteci, öğretmen gibi meslek grupları da proletaryaya dâhildi. Köylerde ise ayanlar ve köy ağaları kısmen burjuvaziyi temsil ediyordu ancak burjuvazinin tüm unsurları oluşmamıştı. Çiftçiler ise ziraat işçileri olarak proletaryayı temsil etmekteydi.[713] Şefik Hüsnü devrimin üç aşamadan oluştuğunu ileri sürmüştür. Bunlardan ilki yönetime el koyma, ikincisi karşı devrimcileri ya da gerici hareketleri bastırma, sonuncusu ise asıl hedeflenen idealin tatbikatıdır. Bu kapsamda Türkiye'de gerekirse kanlı olmak üzere ancak yağmaya izin vermeden yönetimin ele geçirilmesi gerekmekteydi. Yönetim ele alınınca oluşacak tepkiler bastırıldıktan sonra da Marks ve Engels'in tarif ettiği üzere devlet yavaşça yok olacaktı.[714] Milli Mücadele Dönemi'nde Hükümete destek veren HTKP Cumhuriyetin ilanıyla karşıt bir konuma geçmiş, Türkiye'de devrim şartlarının oluştuğunu iddia etmeye başlamıştır.

3.5. Dünyadaki Komünizm Algısının Türkiye'ye Yansıması

Türkiye'deki komünizm algısının şekillenmesinde iç faktörlerin yanı sıra dünyada olup bitenlerin ve büyük devletlerin bu konudaki politikalarının da etkisi vardır. Her ne kadar devrimin göreceli olarak başarılı bir şekilde gerçekleştiği SSCB komünizmin merkezi olarak görülse de diğer devletlerdeki gelişmeler de Türk kamuoyunu meşgul etmekteydi. İspanya İç Savaşı'nda (1936-1939) SSCB cumhuriyetçileri, ABD, İtalya ve Almanya'da faşistleri desteklemişti. Böylece iki ideoloji arasındaki çatışma görülür hale gelmişti. Bunlardan başka 1949'da Çin'de ve sonraki yıllarda da

---

[712] Karpat, **Türk Siyasi Tarihi**, s. 83.

[713] Şefik Hüsnü, "Türkiye'de İçtimai Sınıflar", **Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm**, Gökhan Atılgan (Haz.), Yordam Kitap, İstanbul, 2017, s. 67-79.

[714] Şefik Hüsnü, "Türkiye'de İnkılabın Şekli", **Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm**, Gökhan Atılgan (Haz.), Yordam Kitap, İstanbul, 2017, s. 174-183.

Macaristan’da komünist devrimler gerçekleşmiştir. İspanya ve Çin’de iç savaş sonucu gerçekleşen devrimler Macaristan’da darbeler ve SSCB’nin fiili müdahalesi ile mümkün olmuştur. Yunan iç savaşı da dâhil olmak üzere Türk kamuoyu komünistlerin ve rakiplerinin iktidar mücadelesini büyük oranda takip etmiştir.[715]

Karl Marks ve Friedrich Engels’in Avrupa’da geliştirdiği düşünceleri özellikle Marks’ın devamlı kısıtlanmasına ve sınır dışı edilmesine neden olmuştur. İşçilerin örgütlendiği Birinci Enternasyonal 1864’te Londra’da kurulmuş ancak 1876’da kendini feshetmiştir. 1889’da kurulan İkinci Enternasyonal’de Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması üzerine dağılmıştı. Ancak Türkiye ve komünizm tarihi için belirleyici olan asıl enternasyonal birliği Komintern ve Komünist Enternasyonalde denen ve 1919’da Moskova’da kurulan Kominterndir. Bu örgütün Moskova’da kurulması komünizmin merkezinin Moskova olduğunu göstermiştir. Böylece dünya komünist hareketler tarihini etkileyecek bir örgüt ve Rus dış politikası iç içe geçmiştir. Buna karşılık SSCB ile diğer devletlerarasındaki ilişkiler özellikle Lenin Dönemi’nde giderek normalleşmiş, ancak Stalin’in Kominterni bütün dünyadaki komünist partilerinin yönetildiği bir merkez olarak düşünmesiyle sancılı bir sürece girmiştir. Bolşevik liderliği bütün dünya sosyalist ve komünist hareketini idare etme yetkisini kendisinde görüyordu. Çünkü Doğu Avrupa ve Almanya’dan başka bir yerde devrim olmazsa bir karşı devrimle karşılaşmaktan çekiniyorlardı. Stalin 1920’lerin sonlarında muhalifleri ortadan kaldırıp iktidarını pekiştirinceye kadar komünist partileri kısmen serbest bırakmıştı.[716] Ancak daha sonraki yıllarda diğer komünist partileri Sovyet komünist partisinin çıkarları için çalışmaya zorlamıştır. Nitekim devrimin ayakta kalmasının en önemli üç nedeninde biri yaklaşık 600 bin kişilik merkezi ve disiplinli örgütüyle Rus Komünist Partisidir. Diğer nedenlerse Bolşeviklerden başka bir alternatifin olmayışı ve devrimin köylülerin toprak edinmesine izin vermesidir.[717] Özellikle Stalin Dönemi’nin olumsuz yanları ise propaganda malzemesi edilecek kadar çoktu. Rus olmayanları kültürel ve dilsel olarak Ruslaştırma çabaları, Kırım Tatarları, Volga Almanları gibi birçok etnik kökenden milletin anayurtlarından sürülmesi, tarımın kolektifleştirilip köylülerin çalışmaya zorlanması, terörün sistematikleşmesi gibi nedenlerden ötürü Stalinizm, sosyalist ve komünist projenin karalanması için kullanılmıştır.[718]

İkinci Dünya Savaşı’nın başında Polonya’nın paylaşılması üzerine gerçekleşen Almanya-SSCB birliğine karşı Müttefik Devletler tepki göstermiş, fakat Hitler’in SSCB’ye saldırmasıyla

---

[715] Ayrıntılı bilgi için bkz. Juan Ambou, **İspanya İç Savaşında Komünistler**, (Çev. Ogün Eraltay), Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2018; Edgar Snow, **Çin Üzerinde Kızıl Yıldız**, (Çev. Enis Esmer), Yordam Kitap, İstanbul, 2015; Wang Lui, **Çin’in Yirminci Yüzyılı**, (Çev. Ümit Şenesen), Yordam Kitap, İstanbul, 2015; Ernie Trory, **Macaristan 1919 ve 1956 Karşıdevrimin Anatomisi**, (Çev. Özgür Balkılıç), Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2015.

[716] Birnbaum, a.g.e., s. 58, 61; Stalin’in muhaliflerini tasfiye etme süreci Türk Hükümeti tarafından da dikkatle izlenmekteydi. Moskova Büyükelçiliğinden gönderilen uzun bir rapor da mahkeme süreci detaylı olarak anlatılmıştır. Bkz. CCA, 490.1.0.0/609.111.7, (1936).

[717] Eric Hobsbawn, **Kısa 20.Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, (Çev. Yavuz Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 82.

[718] Birnbaum, a.g.e., s. 84; Karen Barkey ve Mark Von Hagen, **İmparatorluk Sonrası**, Versus Yayınları, İstanbul, 2012, s. 45.

SSCB'ye destek vermişlerdir. Savaştan SSCB'nin galip çıkması ve Almanya'nın içlerine kadar hızla ilerlemesi, kara Avrupası'nda SSCB'ye karşı duracak bir güç kalmaması nedeniyle, Müttefiklerin SSCB'ye karşı tavrı yeniden değişmiş ve Soğuk Savaş ile iki kutuplu dünya ortaya çıkmıştır. Dünya üzerindeki birçok devlet ABD'nin başı çektiği Batı Bloku ile SSCB'nin liderliğindeki Doğu Blok'u arasında tercih yapmaya zorlanmıştır. Türkiye'de tavrını Batı Blokundan yana koyan bir politika izlemiştir. Böylece komünizm algısının şekillenmesindeki Rus etkisinin yanında bir de ABD etkisinden söz etmek gerekmiştir.

3.5.1. Komünizm Algısının Şekillenmesinde SSCB'nin Etkisi

Bolşevik Devriminden sonra dünyadaki güçlü ülkelerin bu devrime tepkileri sert olmuştur. Savaştan çekilen Bolşevik Rusya, İttifak Devletleri ile ateşkes ve barış antlaşmaları imzalamış, İtilaf Devletleri ise yeni rejime ve ideolojiye sıcak bakmayarak ülkeyi abluka altına almıştır. Rusya'daki ihtilal riskini görüp Çanakkale üzerinden Çarlık Rusya'sına yardım etmeye çalışan İtilaf Devletleri burada başarısız olurken, Almanya sürgündeki Lenin ve arkadaşlarını destekleyerek, gizlice Rusya'ya girip devrimi gerçekleştirmelerine yardım etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra İtilaf Devletleri Rusya'daki emperyalizm karşıtı devrimi ezmeye yoğunlaşarak Beyaz Orduları desteklemiştir. Ancak Bolşevikler ve Kızıl Orduları galip gelerek Rusya'da kendi rejimlerini kurmayı başarmışlardır. Bu mücadele sırasında komünizm ciddi manada tenkit edilmiş ve kara bir propaganda ile talep görmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu propagandaların haber kaynağı yabancı ajanslar olduğu için Türk kamuoyunu da etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nin de savaştan mağlup çıkması ve ağır ateşkes antlaşması imzalamasından sonra Türkiye topraklarında milli bir direniş hareketi başlamıştır. Bolşevik Hükümetinin ve Kominternin Türkiye'deki komünistlerden istediği, bu Milli Mücadele hareketini desteklemeleridir. Çünkü onlara göre Türkiye'de henüz devrimin zamanı gelmemişti.[719] Benzer bir senaryo İkinci Dünya Savaşı öncesinde yeniden yaşanmıştır. Savaşın başlayacağını öngören Rusya, komşularıyla iyi geçinmek için Polonya ve Türkiye'deki gizli komünist partilerinin faaliyetlerini durdurma kararı almıştı.

Ankara Hükümeti ile Bolşevik Rusya arasındaki ilişkiler, kaderlerinin ve çıkarlarının benzer olması nedeniyle hızlı bir gelişme göstermiştir. İki devletin de aynı düşmanlarla savaşması ve birbirlerinin varlığına olan ihtiyaçları ilişkileri şekillendiren etmenlerdir. 1919-1960 yılları arasındaki komünizm algısının değişim sürecinde Rusya'nın içinde bulunduğu rol, üç ana bir de ara döneme ayırabilir:

1- Milli Mücadeleye destek verdiği dönem (1919-1922)
2- Uzun süren dostluk antlaşmalarına rağmen komünizmin illegal olarak desteklendiği dönem (1921-1945)

---

[719] Tunçay, **Sol akımlar (1908-1925)**, s. 291.

- Separat kararıyla birlikte HTKP'yi Hükümeti desteklemeye ve Kominternden ayrı çalışmaya zorlayan ara dönem (1936-1941)

3- İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'den üs ve toprak taleplerinde bulunulan ve illegal komünist faaliyetlerin desteklenmeye devam edildiği dönem (1945 - 1960)

Bu dört döneme Türkiye'nin tepkisi de dört ana refleksten oluşmuştur:

- Komünizme ılımlı bakanların olduğu fakat komünizmin kontrol altında tutulmaya çalışıldığı dönem (1919-1922)
- Komünizmin kontrol altında tutulduğu dönem (1923-1941)
- Kısmen özgür bir ortamın oluşturulduğu fakat Almanya'nın ilerleyişine paralel olarak komünizme karşı milliyetçiliğin desteklendiği dönem (1941-1944)
- Rusların toprak ve üs taleplerinden sonra Batı'ya yakınlaşma ve komünizme savaş açılan dönem (1945-1960)

Milli Mücadele yıllarındaki karşılıklı yardımlaşma Türkiye ve Rusya'nın Lozan'da da birlikte hareket etmelerinin yolunu açmıştır. Fakat Türkiye'nin Lozan Barış Antlaşması görüşmelerinde gösterdiği tutum, tamamen SSCB'ye teslim olmayacağını, Batı ile barışık ve işbirliği içerisinde bir politika izlemek istediğini göstermekteydi. Özellikle Boğazlar konusunda SSCB ile anlaşmazlık yaşamak pahasına İngiliz teklifinin kabul edilmesi ve bu sıralarda içeride komünist tutuklamalarına başlanması bunun kanıtıdır. Ancak İngiltere ile olan Musul sorununun halledilememesi nedeniyle Türkiye ile SSCB yeniden yakınlaşmış ve 16 Aralık 1925'de Milletler Cemiyetinin Musul kararını açıkladığı günün ertesinde, 17 Aralık 1925'te, iki devlet dostluk ve tarafsızlık antlaşması imzalamıştı. Aynı yılın Mart ayında Şeyh Sait İsyanının akabinde çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu aracılığıyla komünistlere büyük bir darbe vurulmuştu. Komünistlerin kontrol altında tutuluşu Türk-Rus ilişkilerindeki gelişmeyi engelleyememiştir. Dostluk ve tarafsızlık antlaşması belirli aralıklarla yenilenerek 1945 yılında SSCB tarafından tek taraflı olarak uzatılmayacağının ilan edilmesine dek yürürlükte kalmıştır.

SSCB ile uzun yıllar süren dostluk antlaşmasına rağmen Türkiye tarihten gelen bir çekingenlikle SSCB'ye karşı hep tedbirli davranmıştır. Özellikle Rusların kendi topraklarında yaşayan Türk ve Müslüman halka davranışları, dinlerle arasındaki ilişki ve komünizmin ilkeleri konusunda Türkiye'nin çekinceleri vardı. Lenin Dönemi'nde Rus hâkimiyeti altındaki uluslara vaat edilen kendi kaderini tayin hakkı, Stalin Dönemi'nde etnik olmayan Rus kültürünün birleştirici unsur olarak kullanılarak, Sovyet ulusu yaratma çabasına dönüştü.[720] Zira Sovyetlerde en büyük suç milliyetçi olmaktı. Komünist Manifesto'da geçen komünizmin milliyetçiliği erittiği iddiası[721], Ruslaştırma politikasıyla göz ardı edilmiştir.[722] Komünizmin mülkiyet, aile ve din konusundaki

[720] Barkey ve Hagen, a.g.e., s. 210.
[721] Marks ve Engels, **Komünist Manifesto**, s. 66.
[722] Sertel, **Olduğu Gibi**, s. 47.

görüşlerini tam olarak bilmeyen Türk kamuoyu da anti-komünist propagandaların etkisiyle SSCB'den uzak durmaktaydı. SSCB'de kadınların ortaklaşa kullanıldığı ve evlilik müessesinin olmadığı, çocukların anne-babalarından alındığı fikri yaygındı. Oysa SSCB'de evlilik müessesesi vardı. Her vatandaş en çok dört kez evlenebiliyor, kadın da erkek gibi çalıştığından evlenirken en çok ahlaki uyuma bakılıyordu. Çocuklar üç yaşına kadar kreşlerde, üç yaşından sonra da çocuk yuvalarında bakılıyordu. Anneler çocukları işe giderken bırakıp iş dönüşü alıyorlardı.[723] Mülkiyet konusunda da komünist manifestoda da yazdığı üzere komünistler emekçilerin sömürülmesine yol açacak mülkiyete karşıydı. Hak edilerek kazanılan mülkiyete karşı değillerdi. Onların mülkiyet anlayışında sebepsiz zenginleşmeye yol açacak, sınıflar arasında dengesizlik yaratacak, sahip olunacak ekonomik güçle emrinde birilerinin çalışmasına yol açacak mülkiyete yer yoktu.[724] Bu nedenle büyük toprak sahiplerinin topraklarına köylüleri köle gibi çalıştırdığı için el konulmasına izin verilirken, küçük toprak sahiplerinin mülkiyet hakkı tanınıyordu. Ancak Stalin Dönemi'nde tarımın kolektifleştirilmesi sırasında köylünün elindeki topraklar alınıp, köylüler de burada çalışmaya zorlandı. Bu komünizmin değil Stalinizm'in tipik özelliklerindendir.

SSCB'de kurulan teşkilatlar sayesinde Türkiye'deki komünizm faaliyetleri desteklenmiş, komünistlere ne yapacakları bildirilmiş, maddi ve manevi olarak yardımda bulunulmuştur. Bu teşkilatların en önemlisi Kominterndir. İkinci Enternasyonal'in 1914'te dağılmasından sonra işçiler uluslararası bir örgütten yoksun kalmışlardı. Lenin Nisan Tezlerinde Kominternin yani Kominternin kurulmasını istemiştir.[725] 2 Mart 1919'da Moskova'da kurulan Kominternin 1920'de toplanan ikinci kongresinde komünist partilerin kuruluşu ana sorun olarak ele alınmıştır. Komünistler arasındaki *Tek Cephe* sloganı üçüncü kongrede (1921) ortaya çıkmış, kapitalizme karşı mücadele veren bütün işçilerin birliği ile burjuvaziye ve muhafazakâr kesime karşı ortak eylem çağrısı yapılmıştır. Kominterne kabul edilecek partiler için 21 koşul ileri sürülmüştür. Bunlardan biri de isimlerinde *komünist* ibaresinin yer almasıydı. 1924'teki beşinci kongre ise partilerin *Bolşevikleşmesi* sloganıyla açılmış ve yeni örgütlenme şemaları üzerinde durulmuştur. Buna göre fabrikalarda parti örgütü kurulması, gizli hücreler halinde yapılanma, ideolojik olarak kontrolün sağlamlaştırılması gibi kararlar alınmıştır.[726] Bolşevikleşme dünyada Kominterne bağlı olan tüm komünist partilerin SSCB'deki Bolşevik görüşü takip edeceği yani Moskova merkezinden yönetilen faaliyetleri takip edeceği anlamındaydı. Kominternin dördüncü kongresinden sonra Aralık 1922'de Batılı devletlerin egemenliği altındaki sömürgelerdeki komünist faaliyetleri Kominternin faaliyetleri uyumlu hale getirebilmek ve anti-emperyalist tek cephe halinde işçileri birleştirmek için Doğu Şubesi oluşturulmuş, Kuzey Afrika-Yakındoğu-Güney ve Güneydoğu Asya adında üç alt bölüm de

[723] Suat Derviş, "Niçin Sovyetler Birliği Dostuyum", **Kırklı Yıllar-1**, TÜSTAV, İstanbul, 2002, s. 76-81.
[724] Marks ve Engels, **Komünist Manifesto**, s. 61-63.
[725] Lenin, **Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi**, s. 55-58.
[726] Serge Wolikow, **Komünist Enternasyonal (1919-1943)**, (Çev. Erden Akbulut), Yordam Kitap, İstanbul, 2016, s. 49-51, 93, 97: Michael Mann, **İktidarın Tarihi**, 3, (Çev. A.Rıza Güngen ve Özgür Balkılıç), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2017, s. 434-435.

açılmıştır. 1920'li yıllar boyunca Avrupa dışında yer alan bu bölgelerde komünist partileri kurulmuştur.[727]

Bakü'de Eylül 1920'de kurulan Mustafa Suphi liderliğindeki TKP, Kominternin en eski üyelerinden biri olmuştur. Hatta daha parti kurulmadan evvel Mustafa Suphi Kominternin birinci kongresine katılmış bir de konuşma yapmıştır.[728] Ancak gerek merkezinin yurtdışında olması gerekse kısa süren faaliyet ömrü nedeniyle pek etkili olamamıştır. Türkiye'de Kominternin faaliyetlerine uygun olarak çalışan parti 1919'da İstanbul'da kurulan ve genel sekreterliğini Şefik Hüsnü'nün yaptığı TİÇSF'dir. 1925'de HTKP'ye dönüşen partinin Komintern ve yardımcı örgütleriyle bağlantısı hapiste olmadığı dönemlerde Şefik Hüsnü üzerinden sağlanmıştır. Kominterne bağlı bir takım yardımcı teşkilatlar vardı: *Kızıl Sendikalar Enternasyonali* ve *Uluslararası İşçi Yardımı (1921)*, *Köylü ve Kadın Enternasyonali (1923)*, *Sportintern (1924)* ve *Emperyalizma Karşı Liga (1927)* gibi. Ayrıca Almanya'da 1919'da kurulan *Komünist Gençler Enternasyonali* de buradaki devrimin aldığı yenilgi üzerine Moskova'ya taşınmıştır. Yine tüm komünistlere yardım amacıyla kurulan *Uluslararası Kızıl Yardım (MOPR)* da önemlidir.[729] Komintern, Kemalist rejime karşı olmadığını ispat etmek için 1936 yılında kendisine bağlı olan TKP hakkında separat kararı almıştı. Hatta 1936'daki Montrö Konferansında SSCB temsilcisi Litvinof Türk tezini İngiltere'ye karşı desteklemişti.[730] Bir tür tasfiye kararı niteliği taşıyan bu kararla TKP'nin ülke içerisindeki aktif faaliyetlerini sonlandırması, parti destekçilerinin CHP ve Halkevlerine girmeleri beklenmekteydi. 1941 yılında Hitler'in SSCB'ye saldırı başlatmasıyla birlikte SSCB tarafından Alman yanlısı görülen Şükrü Saraçoğlu Hükümetine karşı TKP'nin yeniden faaliyet göstermesine izin verilmiş, böylece parti tekrar canlanmıştır.[731]

Kominternin varlığı 10 Haziran 1943'te sona erdirilmiştir. Bu kararla birlikte komünist partiler bağımsız ve birbirleriyle bağlantısız hale geldi.[732] Kominternin savaş karşıtı tutumundan kurtulunca, komünizmin yayılması daha kolay bir hal aldı. Kominform'un açılmasına kadar geçen dört yıl boyunca komünist hareket Avrupa ve Asya'da yayılmıştır. Bu yayılma sonucunda savaş öncesinde bir milyon olan örgütlü komünist, sayısını 14 milyona çıkarmıştır. Bu sayı 1945 yılında Çin'de 40 binden 1,2 milyona, 1946 yılında İtalya'da ise beş binden 2 milyona yükselmiştir.[733] Türkiye'deki komünistlerin sayısı ise bin civarındaydı.[734] Truman Doktrini ve Marshall Planı ile birlikte Avrupa'da anti-komünist tutumlar artmış, komünist bakanlar azledilmiş ve sosyalizme doğru ilerleme kesilmiştir. Marshall Planı'na SSCB'nin tepkisi ise Kominform'u kurmak olmuştur.

---

[727] Wolikow, a.g.e., s. 56.
[728] Yavuz Aslan, **Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi**, s. 73-74.
[729] Wolikow, a.g.e., s. 59-60.
[730] Derviş, "Niçin Sovyetler Birliği Dostuyum", s. 67-68.
[731] Gürel, a.g.e., s. 179-180, 182.
[732] Fernando Claudin, **Komintern'den Kominform'a**, 1, (Çev. Yavuz Alogan), Belge Yayınları, İstanbul, 1990, s. 17-18.
[733] Fernando Claudin, **Komintern'den Kominform'a**, 2, (Çev. Yavuz Alogan), Belge Yayınları, İstanbul, 1990, s. 6-7.
[734] Karpat, **Türk Siyasi Tarihi**, s. 84.

Kominform da ABD emperyalizmine karşı iç savaşta bulunan Yunanistan ve Çin'deki komünist temsilcilerinin olmaması Stalin'in hedeflerine ulaşmak için verebileceği tavizleri yansıtıyordu. Kominform'un açılışında sunulan Jdanov raporunda savaştan sonra dünya iki kutuplu olarak gösterilmiş ve Türkiye gerici ve anti-demokratik bir ülke olarak emperyalist tarafı destekleyen ülke olarak sayılmıştır.[735]

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki kutuplu bir dünyanın ortaya çıkmasıyla birlikte SSCB ve destekçisi ülkeler için çeşitli yeni kavramlar da ortaya çıkmıştır. Bunlar; Doğu Bloğu, Komünist Blok, Demirperde gibi kavramlardır. Soğuk Savaş'ın başlamasıyla komünizmin yayılmacılığı yeniden ortaya çıkmış, özellikle SSCB ile sınır olan devletler baskı altına girmeye başlamıştı. Türkiye açısından bu baskı dostluk ve tarafsızlık antlaşmasının feshedilmesiyle oluşmuş, Rusların toprak ve üs talepleriyle had safhaya varmıştı. Moskova'daki Rus Dışişleri Bakanı Molotov ile Türk Büyükelçi Selim Sarper'in 7 Haziran 1945 tarihli görüşmesinde Türkiye'ye iletilen talepler ülkede şok etkisi yaratmıştı. Rus talepleri ilk kez 1939 yılında SSCB'nin Almanya ile ittifak görüşmeleri sırasında gündeme gelmiş, Almanya'nın SSCB'ye saldırmasıyla rafa kaldırılmıştı. Montrö Antlaşması'nın değiştirilmesine dayanan bu talepler Almanların yenilgiye uğratılmasıyla yeniden gündeme gelmiştir.[736] Almanya ile görüşmelerden sadece üç yıl önce Montrö konferansında SSCB temsilcisi Dışişleri Bakanı Litvinoff Türkiye'nin taleplerini haklı bulan konuşmalar yapmış ve destek vermişti.[737] 1939 yılındaki politika değişikliğinin nedeni Litvinoff'un görevden alınarak Dışişleri Bakanlığına Molotov'un getirilmesi ve İngiltere'den beklediğini bulamayan SSCB'nin Almanya ile anlaşmasıydı.

SSCB'nin Almanya ile anlaşmasından sonra Şükrü Saraçoğlu Moskova'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyarette Saraçoğlu, Sovyetler Birliği ile anlaşma yapma İngiltere-Fransa-SSCB üçlü ittifakına bir yerden katılabilme imkânı aramıştır. Ancak Stalin Saraçoğlu ile yaptığı ilk görüşmede Montrö Antlaşmasında yapılmasını istediği değişikliklerin bir listesini başbakana vermiştir.[738] Böylece Montrö Antlaşması ilk kez Sovyet-Alman Antlaşmasına da uygun olarak tartışılabilir bir konuma gelmiştir. Ekim 1944'teki Moskova görüşmeleri sırasında Stalin Türk egemenliğini sınırlamak istemediğini fakat Türkiye'nin egemenliğini kötüye kullanma imkânına sahip olduğunu belirtmiştir. Stalin'e göre Boğazları kapama imkânı Mısır'da ya da Panama'da olsaydı ABD buna tepki gösterirdi. SSCB'nin Türkiye'ye bağımlı olması düşünülemezdi. Bu nedenle de Stalin savaş ve ticaret gemileri için Boğazlardan ücretsiz geçiş yapılmasını istemiştir.[739] Daha sonra bu konu Yalta ve Postdam

---

[735] Claudin, **Komintern'den Kominform'a**, 2, 177,220-222,

[736] İsmail Köse, "Yalta ve Postdam Konferansları: Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 19, 2015, s. 243-244

[737] Fahri S. Korutürk, **Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklar Belgeler**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1976, s. 29-31, 277-278.

[738] Selim Deringil, **Denge Oyunu**, Beşinci Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 93-94.

[739] History and Public Policy Program Digital Archive, "Record of Meeting at the Kremlin, Moscow, 9 October 1944, at 10 p.m.", **Public Record Office**, (9 October 1944).

konferanslarında da gündeme gelmiştir. Yalta Konferansı sırasında 10 Şubat'ta Stalin, Montrö'nün çağdışı kaldığını ileri sürerek revizyon istemiş Churchill de bu öneriyi kabul etmiştir.[740] Postdam Konferansında ise alınan karar üzerine; 2 Kasım 1945'te ABD, 21 Kasım 1945'te de İngiltere Montrö'nün değiştirilmesi için Türkiye'ye nota vermişti. İlk SSCB notası da 8 Ağustos 1946'da gelmiştir.[741] Fakat gerçekte Sovyet baskısı 1945 senesinin Mart ayından itibaren başlamış, Bulgaristan ve Kafkas sınırına asker yığan SSCB, kendi yayın organlarından da sürekli Türkiye aleyhine yayın yaptırmaktaydı.[742] Ayrıca iki Gürcü profesörün yazdığı bir makalede Batum'dan Giresun'a kadar olan kıyı kesimle hinterlandının Gürcülerin hakkı olduğu dile getirilmişti. Sovyet kaynaklarına göre Rusların Boğazlarda üs ve Kars ile Ardahan'ı istemesinin iki nedeni vardı. Birincisi Türklerin savaş sırasında tarafsız kalırken aslında Almanya'ya yardım ettikleri, ikincisi ise Almanya SSCB'ye saldırmadan hemen önce Türklerin Almanya ile bir pakt imzalayarak bu saldırıya göz yummuş olmasıdır. Ancak Sovyet kaynaklarının görmezden geldiği iki vesika vardır ki asıl nedenin bunlar olmadığını göstermiştir. Bu vesikalardan ilki 25 Mart 1941 yılında Türkiye ile SSCB arasında imzalanan deklarasyondur. Bu metne göre iki devletten birinin saldırıya uğraması halinde diğeri tarafsız kalacaktı. Diğer vesika ise İngiltere ile SSCB'nin Türkiye'ye boğazların statüsüne sadık kalacaklarını bildirdiği 13 Ağustos 1941 tarihli deklarasyondur. Bu iki vesikaya bakıldığında SSCB'nin, tarafsızlık için Almanya ile pakt yapan Türkiye'ye bir itirazı olamayacağı, verdiği taahhüt nedeniyle de Boğazlardan üs talep edemeyeceği ortadaydı. Rusların gerçek amacı İngiliz-Türk ittifakını bozmaktı.[743]

Rus talepleri Türkiye'deki komünizm algısını etkilemiş, Türkiye ile SSCB arasındaki dostluk antlaşmasının feshedilmesi de algıyı daha olumsuz hale getirmiştir.[744] Irkçılık-Turancılık davasından 10 yıla kadar cezalar alan milliyetçiler serbest bırakılmış, çok partili dönemde açılan sosyalist partiler, dernekler, yayın organları kapatılmış ve sorumluları komünizmi yaymaktan yargılanmıştır. Rus talepleri solcuların Türkiye'de zor durumda kalmasına neden olmuştu. Stalin'in hata yaptığını düşünen solcu sayısı çok olmakla birlikte bunun bir önemi olmamıştır. Türk kamuoyunda SSCB ve SSCB destekçilerine karşı yoğun bir propaganda başladı. Öyle ki Sovyetler lehine söz söylemek uzun bir süre mümkün olmamıştır.[745] Bütün solcular *Stalin'in emellerine göre hareket etmekle* suçlandı. Tan Matbaasının basılması ve DTCF olayları gibi eylemler solculara duyulan öfkeyi göstermektedir. Bununla da kalınmayıp yaşanan her kötü olayın sebebi olarak komünistler görülmeye başlanmıştır. Örneğin; 1947 yılında Milli Eğitim Bakanlığında çıkan yangını çıkartanın komünistler olduğu, bu yangınla kendilerinin komünist olduğunu gösteren belgelerin yok edilmesini planladıkları

---

[740] Deringil, a.g.e., s. 258.
[741] Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası-1**, Baskın Oran (Ed.), 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.504; Faruk Sönmezoğlu, **Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2016, s. 45-46, 139-140.
[742] Deringil, a.g.e., s. 263.
[743] CCA, 30.1.0.0/101.623.3, (25 Aralık 1945).
[744] Öymen, **Bir Dönem Bir Çocuk**, s. 494.
[745] Sertel, **Hatırladıklarım**, s. 221.

düşünülmüştür.[746] Yine DP Dönemi'ndeki 6-7 Eylül olaylarında da ilk suçlu olarak komünistler gösterilecektir. Stalin'in Türkiye'den talepleri sonrasında Türk Hükümeti de Batı'ya yaklaşabilme, İngiltere ve ABD'nin koruyuculuğunu kazanabilmek için komünizmi kullanmıştır. Memleketteki komünizm tehlikesi olduğundan daha büyük gösterilerek bu devletlerden gerek maddi gerekse manevi olarak faydalanmaya çalışılmıştır. ABD ve İngiltere stratejik çıkarları gereği Türkiye'nin Komünist Blok'a dâhil olmasına göz yumamazdı. Bu nedenle de Türkiye'nin yanında yer almışlardır.

3.5.2. Komünizm Algısının Şekillenmesinde ABD'nin Etkisi

Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmeye başlamakla birlikte diplomatik temsilciliklerin kurulması uzun bir zaman almıştır. 6 Ağustos 1923 tarihli Lozan Antlaşmasının ABD senatosunda onaylanmaması nedeniyle *Modus Vivendi (Geçici Anlaşma)* ile ilk ABD büyükelçisi 1927 yılında tayin edilebilmiştir. ABD Hükümetleri dış politikada 1919 yılından sonra kendi kıtalarındaki işleri ön plana çekerek Monroe Doktrini kapsamında bir *yalnızcılık* politikası ile 1940'a kadar Avrupa'dan uzak durmuştur. Bu yalnızlaşma İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte bozulmuştur. Avrupalı müttefiklerine yardım eden ABD, Türkiye'nin de savaşa kendi saflarında katılması için çaba göstermiştir. Savaştan sonra dünya iki kampa ayrıldığında ABD'nin politikası da, Avrupa'da ekonomik olarak çökmüş ve Rus tehdidi altında bulunan bazı ülkelere yardım etmek üzerine kurulmuştur. Ayrıca bu politika George Kennan'ın kurguladığı *Çevreleme Politikasına* uygun olarak yürütülmüştür. Kennan'a göre Sovyet dış politikası komünizm ideolojisi ile çarist yayılmacılığın birleşimiydi. Sovyet politikasını yenmenin yolu SSCB'yi çevreleyerek Rusların barışsever ve istikrarlı dünyayı tehdit ettiği her coğrafyada değişmez bir karşı kuvvetle karşılarında durmaktı.[747] Bu kapsamda ilk adım *Truman Doktrini* dir.

ABD Başkanı Truman 100 milyonu Türkiye'ye ve 300 milyonu da Yunanistan'a olmak üzere toplam 400 milyon dolar yardım etmek için kongrenin onayını almayı başarmıştı. Böylece çevreleme politikası başlamış, ABD tarafından demokratik rejimlere sahip olmasalar da stratejik konumları gereği Türkiye ve Yunanistan'a yardım edilmiştir.[748] Bu yardımın gerekçesi olarak da Truman 12 Mart 1947'deki konuşmasında şöyle demiştir: *silahlı azınlıkların veya dış baskıların boyunduruk altına alma girişimlerine direnen özgür halkları desteklemek artık Birleşik Devletler'in politikası olmalı. (…) Özgür halkların kendi kaderlerini istedikleri gibi belirlemelerine yardımcı olmalıyız.*[749] Bu konuşmada silahlı azınlıkların olduğu ülke olarak Yunanistan, dış baskılar altında kalan devlet olarak da SSCB'nin baskısını hisseden Türkiye kast edilmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde Rus temsilcisi Andrey Andreyeviç Gromiko Türkiye'ye yapılacak yardıma kesin olarak

---

[746] Berkes, **Unutulan Yıllar**, s. 420-421.
[747] Henry Kissinger, **Diplomasi**, (Çev. İbrahim H. Kurt), İkinci Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 494, 502.
[748] Steven W. Hook ve John Spanier, **Amerikan Dış Politikası**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 43-45.
[749] John Lewis Gaddis, **Soğuk Savaş**, İkinci Baskı, (Çev. Dilek Cenkçiler), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 36.

karşı çıkmış ve Türkiye'yi savaş sırasında Hitler'e yardım etmekle suçlamıştır.[750] Amerikan Kongresindeki görüşmelerde Cumhuriyetçi Partiden Michigan Senatörü Arthur Vandenberg Truman Doktrini'nin hedeflerini; bütün dünyada saldırıları önlemek ve SSCB'nin Amerika'yı komünizmle çevrelemesinin önüne geçmek olarak belirtmiştir.[751]

Amerika'nın günümüzde Ortadoğu'da kullandığı özgürlük vaat eden söylemi o yıllarda Truman Doktrini ve çevreleme politikası doğrultusunda Türkiye için de bir koruyuculuk söylemine dönüşmüştür. Nitekim Kennan'ın çevreleme politikasına dayalı Matthews memorandumunda risk altındaki ülkeler arasında Türkiye'nin yanı sıra Finlandiya, İskandinavya, Doğu, Orta ve Güneydoğu Avrupa, İran, Irak, Afganistan, Sincan ve Mançurya gibi birbirinden çok farklı coğrafyalar vardı. Truman Doktrini demokrasi ve diktatörlük arasında küresel mücadelenin bir unsuru olarak lanse edilmiştir.[752] SSCB'de yayınlanan yarı resmi Pravda gazetesi de bu görüşü kendi açısından yorumlayarak Truman Doktrini ile birlikte Türkiye'nin Amerika'nın kontrolü altına girdiğini, askeri açıdan bağımsızlığını yitirdiğini, yabancı sermayeye pazar olduğunu yazmıştır.[753] ABD'nin anti-komünist politikasının nedenlerinden biri de sermaye gücünü kullanabilmekti. Bu nedenle sadece komünist devletlere değil milliyetçi, devrimci ve devletçi devletlere de düşmandı. Bu tip devletleri de komünist sınıfına sokarak ABD sermayesine yakın grupları iktidara getirmek için uğraşmıştır.[754] Böylece ABD'deki anti-komünizm ideolojisi de sınıfsal bir özellik kazanmıştır.

Demirperde terimi Winston Churchill tarafından 1946 yılındaki Amerika ziyaretinde söylenen; Sovyet hâkimiyeti altındaki topraklarla Avrupa'nın geri kalanı arasındaki sınırı betimleyen bir terimdir. Churchill bu açıklamayı yaparken ABD Başkanı Harry S. Truman'dı. ABD'nin Truman Doktrini ile hedeflediği de Demirperde'nin daha fazla genişlemesine mani olmaktı. Bu amaçla sadece Yunanistan ve Türkiye'ye yardım yapılmakla kalınmayıp, Amerika'nın anti-komünist propagandalarında Demirperde terimi hep ön planda yer aldı. Amerikalılar Demirperde gerisindeki hayatın kötülüğüne ilişkin romanlar yazmış, filmler çekmişlerdir. ABD yönetimi bu filmleri maddi ve manevi olarak destekleyip yayarken, komünizm yanlısı olanlarında ülkeye girişine engel olmaya çalışmıştır.[755] Yine aynı propaganda çalışmaları kapsamında komünist ülkelerdeki direniş örgütlerine destek vermek ve ekonomik savaş gibi öğeler de yer alıyordu.[756] Bu propaganda çalışmalarına en iyi örneklerden biri Rus baskısı karşısında Türkiye'ye olan desteğini göstermeye çalışan ABD tarafından bir cenaze nakli sırasında gösterilmiştir. 11 Kasım 1944'de ölen Türkiye Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'un naaşı ülkeye 1946 yılında Missouri savaş gemisiyle getirilmiştir.[757] Missouri

---

[750] "Sovyetlerin Yardıma Karşı Durumları", **Cumhuriyet**, (09.04.1947), s. 1.
[751] "Yardım Projesi", **Cumhuriyet**, (09.04.1947), s. 3.
[752] Kissinger, a.g.e., s. 496, 499.
[753] A. Suat Bilge, **Güç Komşuluk**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1992, s. 333-334.
[754] Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, s. 550.
[755] Öymen, **Değişim Yılları**, s. 93-94.
[756] Onur Öymen, **Bir Propaganda Silahı Olarak Basın**, s. 274.
[757] Örnek, a.g.e., s. 73.

gemisi, Pasifik'te Japonya İmparatoru'nun Amerikan General McArthur'un önünde yenilgiyi kabul ettiği gemiydi. Böylece ABD düşman yenilene dek Türkiye'nin yanında olacağı mesajını vermiştir.

Truman yardımından sonra ABD tarafından Avrupa'nın yeniden kalkındırılması için ABD Dışişleri Bakanı George C. Marshall'ın adıyla anılan Marshall yardımları planlandı. Marshall Planı'nın tasarlanma nedenlerinden biri ABD iç politikasında yaşanan *kızıl korku* nun dış politikaya yansımasıdır.[758] Zira 1947 yılında Birleşik Amerika Federal Taharriyat Bürosundan J. Edgar Hoover komünistlerin ABD'de her türlü sahada faaliyet gösterdiğini, özellikle sinema, radyo ve gazete endüstrileri, işçi teşekkülleri ve sınai sahalarda bulunduklarını söylemiştir.[759] Bu yardım kararı ekonomik anlamda çöküş içerisinde olan Avrupa'da, açlık, yoksulluk ve karamsarlığın sol partilerin güçlenmesine yol açması üzerine alınmıştır. İngiltere, Fransa ve başka Avrupa ülkelerinin sevinçle karşıladığı bu planla Batı Avrupa'ya 13 milyar dolar yardım sağlanmıştır. SSCB, etkisi altındaki Doğu Avrupa ülkelerinin bu programa katılmalarını yasaklamıştır.[760] Aslında Marshall Planı SSCB de dâhil komünist ülkelere açıktı. 27 Haziran 1947'de Paris'teki toplantıya katılan SSCB temsilcisi Molotov 2 Temmuz'da toplantıyı terk etmiş ve Marshall Planı'nı Avrupa'yı ekonomik olarak kontrol altına almayı hedefleyen bir plan olarak nitelemiştir.[761] Doğu ile Batı Avrupa'nın birbirleriyle giderek belirginleşen bir şekilde kamplara ayrılması sonrasında SSCB, *Kominformu* kurarak etkisi altında bulundurduğu ülkelerdeki yönetimini daha da otoriter hale getirmiştir. Türkiye Marshall yardımları kapsamında ekonomisini yeniden yapılandırmak için 615 milyon dolar yardım istemiştir. Ancak başlangıçta bu yardımların sadece savaştan harap halde çıkan devletlere verilmesi benimsenmişti. Türkiye böyle bir konumda değildi ve bu nedenle Amerikalı uzmanlar tarafından Türk talebi onaylanmamıştı. Ancak daha sonra Marshall'ın 5 Haziran 1947'deki açıklamasıyla Türkiye de yardım alan 16 devlet arasına girmiştir. Bu kapsamda iki ülke arasında yapılan anlaşmayla hibe, borç, dolaylı yardım ve teknik yardım olmak üzere ABD'den 350 milyon dolar civarında bir kaynak sağlanmıştır.[762] Bu ekonomik yardımlaşma doğrultusunda 16 Nisan 1948'de Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı kurulmuş, bunu askeri alanda işbirliği sağlamak için NATO'nun kuruluşu izlemiştir. SSCB ve etkisi altındaki sosyalizmi benimsemiş ülkeler NATO'yu kendilerine düşman görerek yeni kurulan halk demokrasilerinin ekonomik olarak organize edilmesi için *Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyini (COMECON)* 24 Ocak 1949'da kurmuştur.[763]

ABD'nin yalnızcılık politikasından sıyrılıp Avrupa'daki komünizm tehlikesine karşı İngiltere'nin yerini alması ve SSCB'yi çevreleme politikası kapsamında Türkiye'nin de içinde

---

758 Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, (Çev. Birtane Karanakçı), Sekizinci Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s. 449.
759 "Amerika'da Yardım için Tertibat Alınıyor", **Cumhuriyet**, (11.05.1947), s. 3.
760 Rober J. McMahon, **Soğuk Savaş**, (Çev. Sinem Gül), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, s. 46-47.
761 Andre Ribard, **İnsanlığın Tarihi**, (Çev. Erdoğan Başar ve Şiar Yalçın), May Yayınları, İstanbul, 1974, s. 425.
762 Sönmezoğlu, a.g.e., s. 52.
763 Ribard, a.g.e., s. 425, 429; Hook ve Spanier, a.g.e., s. 55.

olduğu devletlere ekonomik ve askeri olarak yardımda bulunması Türk iç politikasında da etkili olmuştur. SSCB ile bozulan dostluk antlaşması ve akabinde gelen Rus taleplerine karşı Amerikan yardımına muhtaç olan Türkiye, bu yardımı alabilmek için iki şey yapmıştır: Çok partili hayata geçip demokrasiyi geliştirmek ve Türkiye'de komünizm tehlikesinin varlığını bütün dünyaya göstermek.[764] Bu amaçla da 1945'ten sonra Köy Enstitülerinin komünistlikle suçlanmasına Hükümet ses çıkarmamış, DTCF'deki profesörlerin solcu olduğunu ispat etmek için ciddi derecede zaman ve emek harcamış, sosyalist parti, sendika ve gazetelerin kapatılması ve sorumluların yargılanması gibi anti-komünist faaliyetlere girişmiştir. Böylece ABD'nin dış politikası Türkiye'de komünizm karşıtlığının artmasına ve algının olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur.

[764] Londra'da çıkan bir makalede; Türkiye'de komünistlerin sızma girişimlerine karşı gösterilen sağlam cephenin hürriyetperver milletler tarafından hayranlıkla izlendiği, Türk basının Rus hilelerini önceden sezerek açıkladığı anlatılmıştır. Makale yazarına göre diğer devletlerde Türkiye'deki gibi komünizmi kanun dışı ilan ederek bu örnek davranışa uymalıdır. Bkz. "Türkiye ve Komünizm", **Cumhuriyet**, (24.06.1948), s. 3.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. MENDERES DÖNEMİ KOMÜNİZM ALGISI

4.1. Devlet Destekli Komünizm Algısı

Çok partili hayata geçişle birlikte iç siyaseti hareketlendirecek ve demokrasinin gelişimine katkı sağlayacak yeni partiler de kurulmaya başlamıştı. Bu partilerden en önemlileri 22 Eylül 1945'de Çok Partili Dönemin ilk muhalefet partisi olarak kurulan Milli Kalkınma Partisi (MKP), 7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti (DP) ve 20 Temmuz 1948'de kurulan Millet Partisidir (MP). Özellikle CHP'den iktidarı alarak 10 yıl devleti yönetmeyi başaran DP diğerlerinden daha fazla öne çıkmıştır. DP yapısı itibariyle komünizme uyum sağlayacak ya da komünistleri barındıracak bir parti değildi. Çünkü partinin mensupları arasında toprak ağaları, fabrikatörler ve tüccarlar ön saflardaydı. Komünizm görüş itibariyle *burjuva* olarak gördüğü bu sınıfların mensuplarını düşman saflarına koymuş ve mücadele etmiştir. Bu nedenle de DP ile komünistler arasında ideolojik bir yakınlık söz konusu değildi. Ancak DP'nin esaslı prensiplere sahip olmayışı ve iktidara geçme isteği nedeniyle sol unsurların partiye girmesine de engel olunmamıştır.[765] Esat Adil, Mehmet Ali Aybar gibi bazı solcu isimler DP'ye yakınlık göstermişlerdir. Hatta Abidin Nesimi'ye göre DP'nin 10 Ocak 1947'deki birinci kongresinde kabul edilen meşhur *Hürriyet Misakı* Esat Adil tarafından yazılmıştır.[766] Aslında DP kurulduğu zamanlarda kendisini CHP'den daha solda yer alan bir parti olarak tanımlamıştı. Daha sonra bu tanım unutulmuş ve solculuktan uzaklaşan DP *Demirkıratlar* olarak anılmaya başlamıştır. Solculara karşı gerçekleştirilen tutuklamalar da bunun ispatı olmuştur.[767] Zekeriya Sertel de anılarında kuruluş aşamasında yer aldığı DP'nin belli ilkeler üzerinden temellenmesi konusunda anlaşmaya varıldığını söylemiştir. Bu ilkeler; sosyal hayatta demokratik hak ve özgürlüklerin savunulması, ekonomide devletin yapamayacağı alanlar dışında her konuda devletçi olma, dış politikada Türk-Sovyet dostluğunu amaç edinme ve genel olarak da bağımsız ve barışçı bir Türkiye oluşturmadır.[768] Sahip olduğu Tan gazetesinde de Rus yanlısı bir politika izleyen Sertel'in DP'nin kuruluş aşamasında Sovyet Sefaretinden aldığı talimatla Celal Bayar'a maddi yardım teklif ettiği de ileri sürülmüştür.[769] Tüm bu bilgiler DP'nin iktidara gelmeden önce solcu bilinen kesimlerin bazılarıyla karmaşık ilişkilere sahip olduğu sonucunu doğurmaktadır.

---

[765] Faik Şemseddin Benlıoğlu, **Demokrat Parti'nin İçyüzü ve Hataları**, Anadolu Matbaası, 1947, s. 46.
[766] Nesimi, **Yılların İçinden**, s. 183.
[767] Mete Kaan Kaynar, "Türkiye'nin Ellili Yılları Üzerine Bazı Notlar", **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, Mete Kaan Kaynar (Haz.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 16; Tanıl Bora ve Kerem Ünvar, "Ellili Yıllarda Türkiye'de Siyasi Düşünce Hayatı", **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, Mete Kaan Kaynar (Haz.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 172-173.
[768] Sertel, **Hatırladıklarım**, s. 224.
[769] Refik Koraltan, **Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilali'ne Demokratlar**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 124.

Daha tek parti iktidarı değişmeden evvel, çok partili ilk seçimler (21 Temmuz 1946 seçimleri) yapılacağı sırada iktidar ve muhalefet arasında komünizm üzerinden bir tartışma başlamıştı. Şükrü Sökmensüer bu seçimlerdeki komünist taktiği sayesinde gayrimeşru bir muhalefetin, meşru muhalefeti kullanabileceğini söylemiştir. Sökmensüer'e göre seçimlerde yolsuzluk olduğunun iddia edilmesi, Meclis ve hükümetin meşruiyetini olumsuz manada etkileyecek davranışlar, Meclisten çekilip halka dönmek gibi düşünceler baş komünist taktiklerindendi. Hüseyin Cahit Yalçın da seçime itiraz etmenin komünistlerin kullandığı bir taktik olacağı fikrini onaylamıştır. Celal Bayar ise İçişleri Bakanı Sökmensüer'in DP'yi komünizmle ilişkili hale getirmek, anti-demokratik kanunların zorunlu olduğu fikrini yaymak, Meclisten çekilmenin komünizm belirtisi olduğunu göstermek istediğini ileri sürmüştür.[770] Komünizm, Cumhuriyet tarihinde pek çok kez istenilmeyen faaliyetlerin önüne geçilmesinde ya da engel olunamayan olumsuz durumların günah keçisi olarak kullanılmıştır. Burada da Sökmensüer, komünizmi kullanarak muhalefetin Meclisten çekilmesini önlemeye çalışmıştır. CHP'lilerin bu McCarthyist tutumu daha sonra DP'liler tarafından da benimsenerek sol kesime karşı kullanılmıştır. Bu kapsamda da sola karşı uygulanan baskının içerisinde sol ile ilgisi olmayan birçok liberal aydın da komünist damgası yiyerek kovuşturulmaktan kurtulamamıştır. Tek Parti Dönemi'nde irtica adı altında rejimin korunması için imgeleştirilen düşman, çok partili dönemde sol-komünizm kimliğine büründürülmüştür.[771] Ayrıca muhalefet DP iktidarınca zaman zaman kökü dışarda görüşleri savunmakla ve dış mihrakların kuklası olmakla suçlanmıştır.[772] Böylece irtica ve komünizm gibi iki zıt görüş rejimin bekası uğruna aynı paydada buluşturulmuştur.

14 Mayıs 1950'deki genel seçimlerde DP, oyların %55,2'sini alarak 416 milletvekili çıkarmıştır.[773] Seçim sonuçları henüz kesinleşmeden Birinci Ordu Müfettişi komünistlerin seçim sonuçlarına fesat karıştırdığı iddiasıyla istenildiği takdirde bazı sandıklara müdahale edebileceklerini İsmet İnönü'ye iletmiştir. Ancak İnönü, halkın iradesine saygı duyulacağını söylemiştir.[774] Böylece komünistlerin iktidar mücadelesinde yeniden bir araç olarak kullanılması düşünülmüştür. Nitekim DP iktidarı döneminde de solu bastırma adı altında bütün muhalefetin ezilmesinde komünistler araç haline getirilmiştir. Sol ve komünizm karşıtlığı DP'nin otoriter anlayışla devlet ve toplumu yönetme isteğinin gerçekleştirilmesinde ve farklı düşüncelerden duyulan rahatsızlığın giderilmesinde çare olarak görülmüştür.[775] Bu duruma en iyi örneklerden biri Kore'ye asker gönderilmesine karşı çıkarak barış isteyen Türkiye Barışseverler Cemiyeti (TBC)'nin komünistlikle suçlanmasıdır.

---

770 Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 36-37, 65.

771 Tansu Barış Mahmutoğlu, **CHP'nin Genel Seçim Çalışmaları ve Propagandaları (1923-1957)**, ATAM, Ankara, 2017.

772 Gencer Özcan, "Ellili Yıllarda 'Dış' Politika", **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, Mete Kaan Kaynar (Haz.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 100.

773 **1950-1977 Yılları Arası Milletvekili Genel Seçimleri,** http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007, (12.02.2019).

774 Öymen, **Değişim Yılları**, s. 474.

775 Tanel Demirel, **Türkiye'nin Uzun On Yılı**, İkinci Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 140, 170.

Devletin komünizm algısını şekillendirmekte kullandığı komünist tutuklamaları 14 Mayıs 1950 seçimlerinden yani iktidarın DP'ye geçmesinden hemen önce yeniden gündeme gelmiştir. Seçimlerde bir malzeme olarak da kullanılabilecek tutuklamalar 3 Mayıs 1950'de İstanbul ve Ankara'da gerçekleşmiştir. Ankara'da tevkif edilenlerin evlerinde afişler bulunmuş, İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay ise *Türk polisi uyumuyor* diyerek komünizme karşı verilen amansız politikaya vurgu yapmıştır. Operasyon kapsamında çeşitli illerde birbirleriyle bağlantılı olan komünist şebekesi ortaya çıkarılmış, evlerinde SSCB lehine beyannameler, kitaplar ve evraklar bulunmuştur. Tutuklanan altı kişiden birinin yabancı bir elçilikle temasının bulunması, amaçlarının ülkenin dış siyaseti hakkında şüphe uyandıracak, halkı memleket savunmasından uzaklaştıracak bir hava yaratmak olduğunu düşündürtmüştür. Hatta bilgileri veren gazete haberine göre altı kişi içerisinde yer alan öğrencilerden bazılarının Güzel Sanatlar Akademisine mensup olması, bu akademide daha önce çıkan yangının komünist komplosu olma ihtimalini ortaya çıkarmıştır.[776] Şüphesiz bu iddia komünistlere karşı kolayca yapılan suçlamaların bir örneğini teşkil etmektedir. Yine 12 Mayıs 1950'de Antalya'da tahtaya orak ve çekiç çizen altına da *Yaşasın Molotof, yaşasın Stalin* yazan kız öğrenci tutuklanmıştır.[777] Seçimlere çok az bir zaman kala komünizm gündemdeki yerini korumuştur.

1950 seçimleri yaklaşırken genel bir af çıkarılacağı söylentisi de yayılmaya başlamıştı. Ancak bu gündem cezaevindeki suçlular arasından komünistlerin serbest bırakılıp bırakılmayacağı konusuna odaklanmıştı. O sıralarda cezaevinde olan Nazım Hikmet de af tartışmalarında başrolde yer alıyordu. Hükümete yakın yazılar yazan Burhan Belge[778] Nazım Hikmet'in şiir konusundaki yeteneğiyle büyük tesirler gösterebilen biri olduğunu, bu sayede de inandığı komünizmi yayabildiğini söylemiştir. Belge'ye göre eğer Nazım Hikmet'in sanat anlayışı bu kadar büyük ve güçlü olmasaydı şiirleri de sıradan bir komünist beyannamesi olmaktan ileri gidemezdi. Bu nedenle de Nazım Hikmet'i affetmek için şairin kendi halkıyla gönülden barışması ve can düşmanı bir ülke için değil kendi ülkesi için çalışması gerekmekteydi.[779] Nazım Hikmet hakkında özellikle Ahmet Emin Yalman'ın yazılarıyla birlikte bir af kampanyası başlatılmıştı. Yalman, Nazım Hikmet'in Türk halkının sorunlarına duyarlı olduğunu, asla SSCB hesabına çalışmadığını ve bu nedenle de serbest bırakılması gerektiğini anlatan yazılar kaleme almıştı.[780] Nazım Hikmet'in açlık grevine başlamasıyla birlikte aydınlar arasından da kampanyaya büyük destek başladı. Af için toplanan imzalar arasında Neyzen Tevfik'ten Nurullah Ataç'a kadar birçok şair, ressam ve akademisyenin imzası vardı. Türk aydınları adli bir hata yüzünden hapis yatmakta olan Nazım Hikmet'in

---

[776] "İstanbul ve Ankara'da Bazı Komünistler Yakalandı", **Zafer**, (03.05.1950), s. 1, 6.
[777] "Komünistlik Propagandası Yapan Kız", **Zafer**, (12.05.1950), s. 1.
[778] Burhan Belge TİÇSF'ye mensup olmuş ve bu partinin yayın organı Aydınlık'ta çalışırken ayrılmıştır. Daha sonra Kadro dergisi kurucuları arasına girmiş, derginin kapatılmasıyla öğretmenlik yapmaya başlamıştır. 1957'de DP Muğla milletvekili olmuştur.
[779] İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Belge No: 001501748006.
[780] Saime Göksu ve Edward Timms, **Romantik Komünist**, Doğan Kitap, İstanbul, 2001, s. 258-261.

sorumluluğuna ortak olmak istemiyorlardı.[781] Bu aydınlar arasında yer alan Orhan Veli, Melih Cevdet ve Oktay Rıfat da yayınladıkları bildiride adli bir hata nedeniyle boş yere hapis yatan Nazım Hikmet hakkında ulusal ve uluslararası başvuruların netice vermemesi nedeniyle 12 Mayıs 1950'den itibaren iki gün açlık grevine gideceklerini söylemişlerdir. Gelecek tepkilere karşı da yazarlar bu tepkinin siyasi bir amaçla yapılmadığını, sadece meslek kaygısıyla hareket edildiğini eklemişlerdir.[782]

İYTGD *Hür Gençlik* adlı dergilerinde af yanlısı bir tutum izliyordu. Nihat Sargun da *Nazım Hikmet* adında dergi çıkartmış ve kampanyaya destek vermiştir. *Nazım'ın uğradığı haksızlıklarla mücadele için çıkan fikir ve politika dergisi* olarak kendini tanımlayan derginin ilk manşeti *Nazım Öldürülmek İsteniyor* olmuştur.[783] Nazım Hikmet'in açlık grevinden bahseden dergi, İYTGD'nin *Nazım Hikmet'i Kurtarınız* başlıklı bir beyannamesini vermiş ve kanunsuz olarak hapse atılan Nazım'ın hürriyetinin af kapsamına alınmak istenmemesini tarihin affetmeyeceği bir olay olarak nitelemiştir.[784] Derginin üçüncü sayısında *Açlık grevinin 16ıncı Günü – Nazım'ı öldürmek isteyenler Yargılanmalı*[785], altıncı sayısında *Milletvekillerine Hitap Ediyoruz*[786], yedinci sayıda *Adalet Savaşı Devam Ediyor*[787], sekizinci sayıda *Yeni Türk Hükümeti Nazım Hikmet'i Kurtarabilecek mi?*[788] gibi manşetlerle af kapsamında Nazım Hikmet'in tahliye edilmesi için etkili bir mücadeleye devam edilmiştir. 185 kişinin imzaladığı bir af dilekçesi Cumhurbaşkanı, Başbakan ve TBMM Başkanına gönderilmiştir. Bu dilekçeyi imzalayanlar arasında; Zekeriya ve Sabiha Sertel, Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran gibi adı duyulmuş solcuların yanında, DP taraftarı Zafer gazetesi kurucusu ve Başyazarı Mümtaz Faik Fenik, Cumhuriyet gazetesi Başyazarı Nadir Nadi, Ulus gazetesi Başyazarı Falih Rıfkı Atay, Vala Nurettin gibi isimler vardı.[789] Af kanununun çıkması ve Nazım'ın serbest kalmasından sonra milli menfaatlere aykırı yayın yapmak suçundan Nazım Hikmet dergisinin sahibi Nihat Sargun yakalanarak tutuklanmıştır.[790] Aynı zamanda askeriyede subay olan Nihat Sargun daha sonra Hür Gençlik adlı dergideki yazıları nedeniyle de milli birliği bozucu, SSCB'yi destekleyen, halk arasında mukavemet yaratıcı, Hükümeti halkın gözünden düşürücü vb. zararlı içerikte yayın yapmak suçundan mahkûm olmuştur.[791]

Nazım'ın avukatı Mehmet Ali Sebük'ün gazetelerde yazdığı yazılar davanın yeniden gündeme gelmesini sağlamış, fakat İnönü'yü ve diğer kurumları af çıkarmaya ikna etmemiştir. Yine de genel

---

781 "Nazım Hikmet", **Yaprak**, (15.03.1950), s. 1.
782 Melih Cevdet vd. "Nazım Hikmet Meselesi", **Yaprak**, (15.05.1950), s. 1.
783 "Nazım Öldürülmek İsteniyor", **Nazım Hikmet**, 1, (11.05.1950), s. 1-4.
784 "Nazım Hikmet'i Kurtarınız", **Nazım Hikmet**, 1, (11.05.1950), s. 1-4.
785 "Açlık grevinin 16ıncı Günü – Nazım'ı öldürmek isteyenler Yargılanmalı", **Nazım Hikmet**, 3, (18.05.1950), s. 1.
786 "Milletvekillerine Hitap Ediyoruz", **Nazım Hikmet**, 6, (06.06.1950), s. 1.
787 "Adalet Savaşı Devam Ediyor", **Nazım Hikmet**, 7, (13.06.1950), s. 1-2.
788 "Yeni Türk Hükümeti Nazım Hikmet'i Kurtarabilecek mi?", **Nazım Hikmet**, 8, (20.06.1950), s. 2.
789 Darendelioğlu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, s. 258.
790 "İstanbul'da İki Tevkif", **Zafer**, (09.08.1950), s. 1.
791 CCA, 30.11.1.0/271.19.1, (28 Mart 1951).

af çalışmaları kapsamında 20 Mart 1950'de TBMM'de çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. CHP Van milletvekili İbrahim Arvas'a göre komünistleri affetmek evlada kıymak demektir. Arvas, komünistlerin amaçlarının halkı ve orduyu isyan ettirmek, Meclisi ıskat etmek, anayasayı tadil etmek ya da ortadan kaldırmak, vatan topraklarını başkasına vermek olduğunu söylemiştir. Arvas'ın komünistlere uygulanacak muamele konusunda ise iki önerisi vardı: çalışma kamplarında çalıştırmak ya da yurtdışına sürgün etmek.[792] DP Eskişehir Milletvekili Emin Sazak ise komünistliğin cinayetten daha kötü olduğunu, çünkü komünistlerin bir kişi yerine bir milletin hayatını zehirlemeye çalıştıklarını belirtmiştir. Sazak, komünistlerin hususi olarak affına karşı olduğunu ancak genel af ile affedilebileceklerini söylemiştir.[793] Uzun görüşmelerden sonra 15 Temmuz 1950'de Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren *Bazı Suç ve Cezaların Affi Hakkında Kanun'un* birinci maddesi 15 Mayıs 1950'den önce işlenen suçları ikinci maddedeki istisnalar dışında affediyordu. İkinci maddedeki istisnalar ise komünistlik, casusluk, rüşvet, ihtilas, zimmet, tecavüz, kız-erkek kaçırma, fuhuş, cinayet, gasp vb. suçlardı.[794] Nazım Hikmet Donanma ve Kara Harp Okulu davalarından Askeri Ceza Kanunu'nun 94.maddesine dayanılarak hüküm giymişti ve af kanunun ikinci maddesindeki istisnalar bu maddeyi de kapsadığından normal şartlarda serbest kalamıyordu. Ancak af kanununun beşinci maddesinde bir detay vardı. Bu maddeye göre ikinci maddedeki istisna suçlardan hüküm giyen mahkûmların cezalarının üçte ikisi, cezası iki seneden az olanların ise bütün cezaları affediliyordu.[795] Toplamda 28 yıl ceza alan Nazım Hikmet yaklaşık 12 yıldır hapisteydi. Böylece cezasının 18 yılı affedilen Nazım Hikmet kalan süreyi de hapiste geçirdiği için beraat etmiştir. Aynı afla birlikte TSEKP'nin kapatılmasından sonra tutuklanan Şefik Hüsnü'de beraat etmiştir.[796] Nazım Hikmet'in affı dünya basınına da yansımış, Fransa'da Fransız Komünist Partisi tarafından düzenlenen bir mitingde Nazım Hikmet'in fotoğrafları taşınmıştır. Nitekim komünist yayın organları affın kendi teşebbüsleri sayesinde gerçekleştiğini düşünmüştür.[797]

Nazım Hikmet tahliye edildikten sonra başka sorunlarla karşılaşmıştır. Nazım'ın kaldığı evin camları kırılmış, devamlı polis tarafından izlenerek irtibat kurduğu kişiler gözlenmiş ve yaklaşık 50 yaşında yeniden askere çağrılmıştır. Nazım Hikmet çeşitli hastalıklardan mustaripti ve askerden sağ çıkamayacağını düşünüyordu. Bu nedenle de 17 Haziran 1951'de bir tekneyle ulaştığı Romen bandıralı gemiyle yurtdışına kaçmıştır.[798] Nazım Hikmet'in kaçışı bütün kamuoyunda infial uyandırmıştır. Nazım her yerde aranmış ancak bulunamamıştır. Bu nedenle de pasaportsuz olarak Romanya'ya kaçan oradan da Moskova'ya giden Nazım Hikmet, memleket aleyhine konuşmak, Hükümet aleyhine propaganda yapmak, komünizmi yayma maksatlı yayın yapmak, Sovyet

---

[792] TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 4, Cilt: 25, 20.03.1950, s. 621.
[793] TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 4, Cilt: 25, 21.03.1950, s. 646.
[794] "Af Tasarısı Üzerinde Meclis Görüşmeleri", **Zafer**, (03.07.1950), s. 1.
[795] "Bâzı Suç ve Cezaların affı hakkında Kanun", **T. C. Resmi Gazete**, 7559, (15.07.1950), s. 1.
[796] Öymen, **Öfkeli Yıllar**, 11.Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2014, s. 260.
[797] İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Belge No: 001503452006.
[798] Göksu ve Timms, a.g.e., s. 310-317.

Hükümeti'nin verdiği görevleri gerçekleştirmek suçları nedeniyle uyarı fayda etmeyeceği için vatandaşlıktan çıkarılmıştır.[799] Nazım Hikmet SSCB'ye gittikten sonra Türk basınında çıkan iddialara cevap vermiştir. Türk basınında Nazım'ın Bulgar köylerini gezdiği sırada Türkiye ve Türklük aleyhine konuştuğu yazılmıştı. Nazım bu iddialara yanıt verirken; Türklük ve Türkiye hakkında konuşmadığını, kendisinin de Türk ve Türkiyeli olduğunu ve Türk halkını satanların aleyhinde konuştuğunu söylemiştir. Bu kapsamda Türk köylü, işçi, esnaf ve sanatkârının sefaletinden bahsettiğini, Türk köylerinde Bulgar köylerinde olduğu gibi yeni mektepler olmadığını, köylü çocuklarının tahsil göremediğini, Amerikan etkisindeki Hükümetin Türk delikanlılarını Kore'de harcadığını ve Türkiye'de dünyada yaşananları doğru yazacak bir basın değil Amerikan kontrolünde bir basın olduğunu ileri sürmüştür. Son olarak Türk halkını soymadığı için SSCB'yi sevdiğini belirten Nazım, bu ülkeyi barışı koruyan ve zulme karşı koyan bir ülke olarak nitelemiştir.[800] Bu cevaplardan anlaşıldığı üzere Rus yanlısı bir tutum sergileyen Nazım Hikmet, özellikle Stalin Dönemi Rus katliamlarından bihaber davranmıştır. Bu durum da SSCB'de barınabilmesinin koşullarından biri olmalıdır. Nazım Hikmet'in Türkiye'de bulunduğu sıralarda kendisine SSCB tarafından ayaklanma çıkarma, sabotaj yapma ve ihtilal için çalışma gibi görevler verildiği, ancak bu görevleri hapishanede olması nedeniyle yerine getiremediği de ileri sürülmüştür. Bu nedenle de Nazım Hikmet şiirleriyle gençleri zehirlemek için görevlendirildiği iddia edilmiştir.[801]

DP'nin komünizme karşı mücadelede izlediği yolun ilk aşaması kavramları belirlemek olmuştur. Aşırı solculuk teriminin yerine komünizm benimsenmiş ve bunun vatana ihanet sayılması yönünde karar alınmıştır. DP'ye göre komünizm siyasi ve iktisadi bir doktrin olmaktan daha öte bir anlama sahipti. Komünizm bir *beşinci kol* faaliyeti yani casusluk şebekesiydi. Bu nedenle de dünya da hâkim olmaya çalışan bu ideoloji vatan hainliği sayılmalıydı.[802] İkinci Menderes Hükümetinin programında hürriyet ve devlette istikrara dayalı düzeni bozucu unsurlardan birisi kökü dışarda olan faaliyetler olarak vurgulanmıştır. DP'ye göre bir istilanın öncüsü olarak olma vazifesine bürünen kökü dışarda teşkilatın üstesinden gelebilmek için Türk hâkimlerine daha kuvvetli yasalar verilmeliydi.[803] 1951 yılında ilan edilen ikinci programda belirtilen yasalar TCK'nın 141 ve 142.maddelerindeki değişiklikler olarak hayata geçmiştir.

DP Dönemi'nde de komünist tutuklamaları CHP Dönemi'nde olduğu gibi algının olumsuz yönde şekillendirilmesinde kullanılmıştır. Bu dönemde baskın bir şekilde dış politikaya uyumlu ve dünyaya Türkiye'de komünist faaliyet olduğunu kanıtlayıcı bir tavır takınılmıştır. Rus tehdidine karşı NATO'ya girme çabası, Kore Savaşı'na Türk askerlerinin katılması ve ABD'nin desteğini sağlama

---

799 CCA, 30.18.1.2/126.56.11, (25 Temmuz 1951).
800 CCA, 30.1.0.0/102.632.10, (27 Aralık 1951).
801 İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Belge No: 001505299006
802 Zehra Aslan, "Türk-Rus İlişkileri Ekseninde Türkiye'de İktidarların 'Sol' Algısı (1923-1960)", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, 51, 2016, s. 185-186.
803 Alçora, a.g.e., s. 284.

isteği gibi gelişmeler anti-komünizmin zirve yaptığı bir dönem yaşanmasına neden olmuştur. Çok Partili Dönemin başlamasından sonra kurulan sosyalist partilerin kısa sürede kapatılmasıyla birlikte sol faaliyetlerde yeniden yasadışılığa itilmişti. Seçimden sadece bir gün sonra henüz DP hükümeti kurulmadan İstanbul'da komünizm lehine bir nümayiş yapıldığı iddiası komünizm karşıtı kesimlerin tepkisine yol açmıştı. Nazım Hikmet'in affı için uğraşan İYTGD'nin Çiçek Palas'ta düzenlediği toplantı milliyetçi gençler tarafından basılmış, iki taraf arasında arbede çıkmıştır.[804] Bazı milliyetçi derneklere üye olan gençler *kahrolsun komünizm, kızıllar Moskova'ya* gibi sloganlar atmışlardır. Polis müdahalesi ile çoğu İYTGD üyesi 90 kişi gözaltına alınmıştır. Komünizm lehine slogan atılması nedeniyle toplantıya katılanlar linç edilmekten polisler sayesinde kurtulmuş, İYTGD merkezi tahrip edilmiştir.[805] Salondan çıkarılan İYTGD üyelerine çevredeki halkın da *Vatan Hainleri, Moskova Uşakları* şeklinde bağırdığı, İYTGD'nin kız üyelerine de *Katerinalar* dediği ileri sürülmüştür.[806] 5 Haziran 1951 tarihli Rus basınındaki demecinde Nazım Hikmet, seçim kampanyası dönemine denk geldiği için miting izni alabilen İYTGD'nin Çiçek Palas'ta düzenlediği toplantıya işçiler, aydınlar ve öğrencilerin katıldığını, hatta gözleri görmeyen annesinin dahi toplantıda olduğunu söylemiştir. Nazım Hikmet, toplantı başladıktan hemen sonra Amerikan cipleriyle polislerin ve onlara yardıma da faşist gençlerin gelerek pek çok katılımcıyı dövüp tutukladıklarını aktarmıştır.[807] Olayların tanığı olan İlhan Darendelioğlu olay anında salonda Serteller'in, Nazım Hikmet'in annesi ve eşi Münevver'in olduğunu söylemiştir.[808] Çiçek Palas olayında özellikle *Katerinalar* sloganı ele alındığında SSCB düşmanlığının tarihsel arka planına yapılan vurgu dikkati çeker. Çünkü Katerina ismi Osmanlı'nın Prut Savaşında Rusya'ya karşı kazandığı son zaferin simgelerindendi. İYTGD'nin bu olaylardan sonra da faaliyetleri devam etmiştir. 1951 yılı başlarında İstanbul Üniversite'sinin açılışı nedeniyle dernek tarafından dağıtılan beyannamede parti programlarının yetersizliği, hayat pahalılığı, harç sisteminin eşitsiz eğitim koşullarına yol açması ve anti-demokratik eğitim sistemi üzerine eleştiriler vardı. Bu beyanname hükümet tarafından zararlı neşriyat olarak görülmüş ve sorumluları mahkemeye verilmiştir.[809]

DP Dönemi'nin ilk ciddi tutuklamaları daha sonra bahsi geçecek olan Kore Savaşı'na karşı tutumu nedeniyle TBC üyelerinin tutuklanmasıyla başlamıştır. 12 Mayıs 1950'de[810] Behice Boran, Adnan Cemgil ve Nevzat Özmeriç gibi önde gelen solcular tarafından Kore'ye asker gönderme

---

804 "İstanbul'da Bir Komünist Nümayişi mi Yapıldı?", **Zafer**, (16.05.1950), s. 1.
805 Kılıç, Allah, Vatan, Soy, s. 91.
806 Darendelioğlu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, s. 262.
807 Örs, a.g.e., s. 106-107.
808 "Lalelide Çiçek Palasta Dünkü Hadise", **Cumhuriyet**, (16.05.1950), s. 1, 4; Darendelioğlu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, s. 261.
809 CCA, 490.1.0.0/1191.176.2, (7 Mart 1951).
810 Bir başka kaynakta TBC'nin kuruluş tarihi 14 Temmuz 1950 olarak geçmektedir. Bkz. "Genel Başkan Behice Boran'ın Barışseverler Derneğiyle İlgili Konuşması", **Çark** Başak, 1/14, 1976, s. 3. Bu tarihin doğru olma olasılığı yüksektir çünkü 12 Mayıs'ta henüz Kore'ye asker gönderme kararını veren DP hükümeti kurulmamıştır.

kararına karşı olarak kurulan TBC[811] Hükümette büyük bir tepki uyandırmıştır. Özellikle dağıttıkları beyannameler sonrasında hükümetin verdiği kararları tenkit etme, milli birliği kırıcı ve askeri isyana yöneltici beyanname yayınlama suçundan tutuklanmışlardır.[812] Cemiyet Moskova ağzı ile konuşmakla ve milli menfaatlere aykırı olmakla suçlanmıştır.[813] Nazım Hikmet'in aktardığına göre TBC üyelerinin dağıttığı beyannamede Kore'ye asker göndermenin halkın aleyhine olduğu, yeni acılara ve yaralara yol açacağı yazılmıştır.[814] Cemiyetin kurucusu Behice Boran'ın komünist yayın organı *Barış* dergisine verdiği demeçte; ülkenin kalkınması için dünya barışına ihtiyaç olduğu, *Yurtta Sulh Cihanda Sulh* ilkesi çerçevesinde şerefli ve sağlam bir barış talebiyle kurulduklarını söylemiştir.[815] TBC'nin faaliyetleri ülkedeki anti-komünist düşünceyi harekete geçirmiştir. Gazetelerde kökü dışarda yani Moskova'dan idare edilen bir cemiyet olarak görülen TBC'nin merkezinin Stockholm'de olduğu ve halkı kışkırtıcı özellikte el ilanları dağıttığı vurgulanmıştır.[816] Hatta birkaç ay sonra aynı gazete TBC üyelerinin Fransız komünistlerden ve bunlardan biri olan Joliot Curie'den talimat aldıklarını yazarak Moskova'dan yönetilme konusunda kendisini tekzip etmiştir.[817] TBC'nin TBMM'ye çektiği telgrafta Kore'ye asker gönderme kararının ABD etkisiyle alındığı ve hem BM hem de Türk anayasasına aykırı olduğu belirtilmiş, bu nedenle de hükümetin barış yolunda çalışarak asker gönderme kararından vazgeçmesi istenmiştir.[818] TBC üyelerinin tutuklanması Amerikan basınına yansımıştır. Rusların Türkiye'den toprak talep etmelerinden sonra KP'nin yasaklandığını belirten gazete, Türklerin birçok milletin aksine asla kızıllar tarafından barış konusunda kandırılmadığını, barış isteyen ve bir komünist teşkilatı olan TBC üyelerinin isyana teşvik suçlamasıyla hapse atıldığını aktarmıştır. Bu gelişmelere Sovyet basını tarafından sert tepki verilerek, Türklerin Amerikan etkisi altında polis terörü uyguladığı suçlamasına da değinmiştir.[819] Ayrıca aynı dönemlerde Amerikan basınında yer alan bir diğer konu da Türk komünistlerin vatandaşlıktan çıkarıldığı konusudur. Adalet Bakanı Halil Özyürük'ün komünizm tehlikesinin küçümsenemeyeceği ve bütün imkânlarla karşı durmak gerektiğiyle ilgili düşünceleri bu haberde yer almıştır. [820] TBC'ye karşı alınan sert tedbirler komünizm algısına yeni bir boyut daha katmıştır. Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki dönemde ilk kez tecrübe ettiği savaş ortamında barış istemek komünistlik olarak görülmüştür. Türk dış politikasına aykırı bir tutum olarak değerlendirilen bu faaliyet komünizmin olumsuz özelliklerine eklenmiştir.

---

[811] Emin Özdemir ve A. Fatih Şendil, "Soğuk Savaş Dönemi Algı ile Gerçek Arasında Bir İmge Olarak Türk Solu; Demokrat Parti'nin Sol Hareketlere Yaklaşımı", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 12/23, 2016, s. 337.
[812] Mete Kaan Kaynar, a.g.e., s. 22-23.
[813] "Moskovanın Ağzile Konuşan Cemiyet", **Cumhuriyet**, (29.07.1950), s. 1, 3.
[814] Örs, a.g.e., s. 108.
[815] "Türk Barışseverler Cemiyeti Kuruldu", **Barış**, (01.08.1950), s. 5.
[816] "Kökü Dışarda Bir Cemiyetin Tahriki", **Zafer**, (29.07.1950), s. 1, 8.
[817] "Barışseverler Cemiyeti Üyeleri", **Zafer**, (21.09.1950), s. 1.
[818] Behice Boran ve Adnan Cemgil, "Türk Barışseverler Cemiyeti'nin BMM Başkanlığına Çektiği Telgraf", **Barış**, (01.08.1950), s. 11.
[819] "International Whirligig", **Ironwood Daily Globe**, (23.06.1951), p. 3.
[820] "Turkey Against Communism", **The Age**, (15.08.1951), p. 2.

Türkiye tarihinin en büyük komünist tutuklamalarından biri 1951 yılı içerisinde yaşanmıştır. İlk tutuklamalar 13 Ocak 1951 tarihinde başlamış olmakla birlikte asıl büyük tutuklama dalgası 26 Ekim 1951'den sonra gerçekleşmiştir. Marsilya'ya gidecek bir gemiye binmeden önce yakalanan Doktor Sevim Tarı'dan[821] sonra soruşturma genişlemiş ve HTKP'nin Merkez Komitesi'nin tamamı da dâhil olmak üzere 187 kişi yargılanmıştır. İlk tutuklamalardan hemen sonra komünistlere daha ağır cezalar verilmesi için TCK'nın değiştirilmesi çalışmaları başlamıştır. 141 ve 142.maddelerin yenilenmesine dair kanun komisyona gelmiştir.[822] Kanun değişikliği tartışmaları kapsamında DP milletvekillerinden Şevket Mocan'ın başını çektiği bir grup idam getirilmesini istemiştir. Mocan, aşağıdaki alanlarda yer alan komünistlere karşı idam istemiştir:

- Komünist ya da komünist oldukları fikri oluşan partilerin aktif üyeleri,
- Edebi, ilmi, hukuki vb. derneklerden komünist faaliyet gösteren aktif üyeleri,
- Komünizm lehine işçi sendikası, işçi teşekkülleri, işçi çalışma yerleri, vb. örgütler içinde faaliyet gösterenler,
- Komünizm propagandası yapanlar.

Şevket Mocan'a göre propaganda sadece komünizmi övmek ya da iyi olduğunu söylemek şeklindeyse idam yerine 10 yıl hapis cezası verilebilirdi. Basın yoluyla propaganda yapılır ise buna katkı yapanlarda idam edilmeliydi.[823] Şevket Mocan'ın görüşleri Rus basınında da karşılık bulmuştur. Rus basınında Şevket Mocan'ın hem milletvekili hem de deli raporu olan birisi olduğu, iki kişiyi öldürüp ceza almadığı, barış taraftarı olan damadını da kurşunladığı yazılmıştır.[824] Kanun tasarısı görüşmelerinde Meclis dışından bir uzman getirilerek Türkiye'de komünizm akımı hakkında bilgi vermesi sağlanmıştır. Bu uzman Askeri Yargıç Şevki Mutlugil'dir. TBMM gizli oturumunda konuşan Mutlugil Türkiye'deki komünist faaliyetlerin tarihçesini anlatmış, komünistler arasındaki yazışmalar, komünist örgütlenmenin programlarından örnekler vermiştir.[825] Türkiye'de gerçek bir komünizm tehlikesinin olduğu yönünde kanaat bildiren ve bu yönde ikna edici bir konuşma yapan Mutlugil, 1951 tutuklamalarının dayanaklarını oluşturmuştur.

TCK'da yapılan değişikliğin gerekçesinde Marksizm'in sadece iktisadi değil siyasi bir doktrin olduğu vurgulanmıştır. Buna göre bir diktatörlük öngören Marksizm haysiyet ve insan hakkı gözetmeden sınıfsız bir cemiyet amaçlamaktaydı. Memlekette değişik kisveler altında görülen bu kapsamdaki faaliyetlere karşı yasalar da zamanın gereklerine uygun hale getirilmeliydi. Şevket Mocan'ın başında bulunduğu bir grup milletvekili bu kanun teklifinin gerekçesinde komünist yayınlarının amaçlarına da değinmiştir. Buna göre bu yayınlar milli birliği yıkmayı, milli istiklali ve

---

[821] Metin Toker eserinde Sevim Tarı ile birlikte Fransa'da bulunduğunu, kurdukları gençlik teşkilatının maddi işlerine Sevim Tarı'nın baktığını söylemiştir. Toker, Sevim Tarı'dan hiçbir zaman sosyalistlik ya da komünistlik hakkında bir şey duymadığını, onun komünist olduğuna çok şaşırdığını ifade etmiştir. Bkz. Metin Toker, **DP'nin Altın Yılları (1950-1954)**, İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s. 168.
[822] Eroğul, a.g.e., s. 95.
[823] Altan Öymen, **Öfkeli Yıllar**, s. 269-270.
[824] Örs, a.g.e., s. 115.
[825] TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 9, Toplantı: 2, Cilt: 10, 19.11.1951, s. 6-45.

hâkimiyeti kaldırmayı ve vatanı bölmeyi hedefliyordu. Bu yolda da milli menfaatlere karşı hareket etmek, yabancı bir devlet için casusluk ve sabotaj yapmak yani beşinci kol olmak gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır.[826] Bu düşünce şekli ABD'de Wisconsin Eyaleti Senatörü Joseph Raymond McCarthy'nin başını çektiği anti-komünist faaliyetin Türkiye'deki yansıması olarak görülebilir. Bütün sol fikirlere karşı büyük tutuklamaların yaşandığı, anti-komünist düşüncenin hâkim olduğu 1951-1954 arasındaki dönemde yaşanan iç ve dış gelişmeler, sola karşı takınılan tutumun tesadüf olmadığını göstermiştir. 1951'de başlayan tutuklamalardan sonra mahkeme ancak 1953 yılının Ekim ayında açılabilmiş, sonuçlanması ise 7 Ekim 1954 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu süreçte Türkiye NATO'ya girmiş, Kore Savaşı sona ermiş, Marshall yardımlarının büyük kısmı alınmış ve 2 Mayıs 1954 seçimlerinde DP oylarını büyük oranda arttırarak güçlü bir Hükümet kurmuştur. Mahkeme sonucunda tutuklu sanıkların üçte ikisinin serbest bırakıldığı düşünülürse anti-komünizmin içerde milli birliği sağlayıcı, dışarda ise daha çok maddi yardım getiren bir aracı olarak kullanıldığı görülebilir.

TCK'nın 141 ve 142.maddelerinin, değiştirilmesinden önce, en çok beş yıla kadar hapis cezası öngörürken, değişiklikten sonra idamı da kapsayan ceza artışları kanunlaşmıştır. Ancak kanunun yürürlüğe girmesinden önce tutuklananlar eski cezalardan, sonra tutuklananlar ise yeni cezalardan hüküm giymiş, böylece sonra tutuklananlar daha ağır cezalar almıştır. Yine yasa değişikliği teklifinim içerisinde bulunan ve pişmanlık duyulması halinde faydalanılan madde, komünistler arasında *çözülenler* ve *direnenler* ayrılıklarına yol açmıştır. Tutuklananlar arasında askerlerinde olmasıyla birlikte Hükümetin de istediği gibi dava askeri mahkemede görülmüştür. Sanıklar gizli komünist cemiyeti teşkil etmek, bu cemiyete girmek ve faaliyet göstermekle suçlanmışlardır.[827] Tutuklanan sanıklara sorgularında neden solcu kitaplar okudukları, ekonomik durumu iyi olanlara neden zengin arkadaşları olmadığı ve neden İYTGD üyesi oldukları gibi sorular sorulmuştur. Tutuklananlardan biri olan Morris Gabbay'a göre hapiste sendika kurmak isteyen işçiler, bir poğaçayı orağa benzeten boyacı, valiye küfredip devrimden bahseden İstiklal madalyalı bir gazi gibi çeşitli kesimlerden insanlar vardı.[828] Nitekim dava sırasında sanıklardan Kemal Ergin'in kitaplığında yasaklanmış kitaplardan olan Nazım Hikmet'in *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?* ve Sait Faik'in *Medarı Maişet Motoru* kitaplarıyla yabancı dilde yazılmış bazı kitaplara dikkat çekilmiştir.[829]

1951 yılında başlayan soruşturma, kovuşturma ve yargılama süreçlerinden sonra komünistlerin davası 1954 yılında sonuçlanmış ve 131 kişi ceza almıştır. En fazla 10 yıl ceza alan sanıkların sayısı sadece üçtür. 131 sanığın 52'si beş yıl ve üzeri ceza alırken geri kalanı beş yıldan az ceza almıştır.[830] Bu durum 141 ve 142. maddelerin suçun işleniş tarihinden sonra değiştirilmiş olmasından

---

826 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 1, Cilt: 4, 29.01.1947, s. 123-137.
827 **1951 TKP (Türkiye Komünist Partisi) Tevfikatı**, BDS Yayınları, İstanbul, 2000, s. 5-7.
828 Gabbay, a.g.e., s. 112-115.
829 **1951 TKP (Türkiye Komünist Partisi) Tevfikatı**, s.26.
830 Tevetoğlu, a.g.e., s. 660.

kaynaklanmaktadır. Dava sonucu yabancı basında da ilgi görmüştür. Mahkemenin aldığı karar Amerikan The Daily Telegram gazetesinde Türk tarihindeki en büyük tutuklama olarak görülürken[831], İngiliz The Times gazetesi de 131 Türk komünistinin askeri mahkeme tarafından cezalandırıldığı haberini vermiştir.[832] Fransız Humanite gazetesi ise 7 Mayıs 1952 tarihli sayısında koruyucu bir bakış açısıyla sanıkları vatansever olarak nitelemiş ve hapishanelerde ölüm tehlikesine maruz bulunduklarını söylemiştir. Gazete, Türkiye'yi Amerikan etkisi altında olmakla suçlamış ve tutukluların beraat etmesi için Adnan Menderes'e yazılmasını okuyucularına tavsiye etmiştir. Aynı gazete Amerikan Büyükelçisi George McGhee'nin bir demecine de yer vermiştir. Bu demece göre McGhee: *Türkiye hükümetinin bu memlekette komünistleri yaşatacağı düşünülemez. Ve ben asla böyle bir şeyi düşünmem.* demiştir.[833] Türkiye'nin Amerikan etkisinde olduğu bu demeçle ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

DP, 14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanarak iktidarı CHP'den devraldıktan sonra anti-komünist politikalara devam edileceğini hükümet programının açıklanması sırasında ilan etmişti. Birinci Menderes Hükümetinin programında yıkıcı sol faaliyetlerle mücadelenin millet tarafından benimsenmiş bir inkılap olduğu, aşırı sol hareketin irtica ve ırkçılık kisvesi altında, fikir ve vicdan hürriyeti arkasında gizlendiği, mizah ve siyasal eleştiri adıyla propaganda yapıldığı yer almıştır.[834] Bu programının görüşülmesi sırasında DP İstanbul Milletvekili Mükerrem Sarol komünizmi; *hürriyet ve hakkı boğan, nizamı darmadağın eden* bir cereyan olarak tanımlamıştır.[835] Meclisteki partilerin hepsi komünizm karşısında neredeyse aynı anti-komünist bakış açısına sahipti. Örneğin, 1950 seçimlerinde Millet Partisinin tek milletvekili olan Osman Bölükbaşı; komünizme karşı kanuni bir mücadelenin dışında vatandaşların adalete olan inancı ve refahlarının güçlendirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Bölükbaşı, komünizme karşı sadece kanunların yeterli olamayacağı düşüncesini açıklarken Marshall Planı'nı örnek göstermiştir. Eğer sadece adli süreç sorunu çözmüş olsaydı ABD'nin Avrupa'yı yeniden kalkındırma projesi olan Marshall Planı ortaya çıkmazdı. [836] Başbakan Adnan Menderes de komünizmle mücadeleye katkı sağlayan sefalet ve adaletsizliğin ortadan kaldırılması fikrine katıldığını, matbuat hürriyetini ise bütün hürriyetlerin teminatı olarak gördüklerini söylemiştir. Ancak Menderes'e göre şartlar iyileşse bile tıpkı ABD'deki gibi komünistlikle mücadele tedbirlerinin üzerinde titizlikle durulmalıydı.[837] Sefalet ve adaletsizliğin kaldırılması gibi komünizmi ortadan kaldıracağı düşünülen fikirler, mevcut kapitalist sistemdeki sınıflar arası eşitsizliğin giderilmesinin zor olacağı düşünüldüğünde oldukça optimist olarak

---

[831] "131 Turkish Communists Handed Prison Terms", **The Daily Telegram**, (07.10.1954), p. 1.
[832] "Prison For Turkish Communists", **The Times**, (08.10.1954), p. 6.
[833] CCA, 30.1.0.0/102-634-8, (7 Mayıs 1952).
[834] "Hükümet Dün Mecliste Programını Okudu", **Cumhuriyet**, (30.05.1950), s. 1-2; Alçora, a.g.e., s. 282-283.
[835] TBMM, **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, 2, s. 819.
[836] TBMM, **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, 2, İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz (Haz.), TBMM Basımevi, Ankara, 2013, s. 785-786.
[837] TBMM, **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**, 4, İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz (Haz.), TBMM Basımevi, Ankara, 2014, s. 30, 80.

nitelenebilir. Fakat komünist düşünceye mensup olanların dünya devriminin gerçekleşmemesini açıklarken kullandıkları argümanlardan biri de işçilerin yaşam koşullarının ve özlük haklarının iyileştirilmesidir. Kapitalist ülkelerde işçilerin statüsünün geliştirilmesinden sonra proletarya da devrime olan bağlılık ve inanç azalırken, mevcut gelir ve mülkiyet durumunu korumacı bir davranış biçimi artmıştır.

MP de DP gibi ülkenin zararına faaliyet gösteren, insan haklarını ihlal etmek amacıyla hareket eden anarşistler ve komünistlere karşı kanuni tedbirlerin alınması taraftarıydı.[838] CHP ise zaten Tek Parti Dönemi'nde daima komünizmle mücadele etmişti. Böylece komünizme karşı iktidar ve muhalefet işbirliği tamamen sağlanmış oluyordu. Yalnızca alınacak tedbirlerin şiddeti konusunda görüş farklılıkları vardı ve bu farklılıklar TCK'nın 141 ve 142 numaralı maddelerinin değiştirilmesi gündeme geldiğinde ortaya çıktı. Muhalefetin 141. ve 142. maddelerin değiştirilmesine karşı olan eleştirileri kendilerine söz hakkı tanınmayacağı ve komünizmle mücadele adı altında susturulacakları fikrine dayanıyordu. Adnan Menderes'i getirdiği yasa tasarısındaki aşırı sağ ve sol cereyanlar tanımlarının içeriğini açıklamamakla suçlayan Bölükbaşı'na göre bu belirsizlik sayesinde en masum dini duygulardan dahi bir komünizm manası çıkartılabilecekti. Halide Edib Adıvar dahi DP İstanbul listesinden Meclise giren fakat bağımsız bir milletvekili olarak mizah ve tenkit amacıyla yapılan yayınlara karşı alınacak tedbirlere dikkat çekmiştir. Adıvar, Mehmet Akif'i sevenlere mürteci, Tevfik Fikret'i Sevenlere komünist ve Mehmet Emin'i sevenlere ırkçı denildiği yerde bu tedbirlerin, düşünce ve vicdan özgürlüğünü tehlikeye soktuğunu söylemiştir.[839] Adnan Menderes bu konuda hiçbir zaman CHP ve MP'nin ortadan kaldırılmasının düşünülmeyeceğini, komünizm soruşturmalarının bireysel olarak hâkimler tarafından sonuçlandırılacağını söylemiştir.[840] Adnan Menderes, TCK'nın 141. ve 142. maddelerinin değiştirilmesine dair görüşmeler sırasında CHP'lileri komünistlikle suçlamadıklarını ve suçlayamayacaklarını söylemiştir. Menderes, başa geldikleri takdirde kanunu ortadan kaldırmak isteyen komünistler için fikir özgürlüğünü kabul edemeyeceklerini, bu nedenle de memlekette KP kurulamayacağını vurgulamıştır. Menderes'e göre vicdanen bir fikri imha etmek, bu fikrin özgürlüğünü kabul etmemek bir takım tarihi zaruretler sonrasında olmuştur. O zamana kadar komünistlikle ilgili olaylarda bir cebre rastlanılmadığını aktaran Menderes verdiği örnekte; bir vatandaşın Ulus meydanında miting yaparak *Türkiye üç parçaya bölünmeli* demesine müsaade etmeme taraftarı olduğunu açıklamıştır. Zira cebir olmasa dahi konu komünizmi tarif etmiştir.[841]

Menderes 26 Kasım 1951'de yaptığı konuşmada 25 yıldır ülkede komünizmin yaygınlaşamamasının nedenlerini İstiklal Mahkemeleri, Takrir-i Sükûn Kanunu ve Sıkıyönetim Kanunu'nun aktif olarak kullanılması, parti kurmanın yasak olması olarak açıklamıştır. Ona göre

---

838 Mahmutoğlu, a.g.e., s. 362.
839 TBMM, **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, 2, s. 819, 841-842,
840 TBMM, **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**, 4, s. 112-113.
841 TBMM, **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**, 4, s. 101, 107-108, 112-113.

komünizm demokrasinin vereceği özgürlüklerden faydalanarak tatbik edilebilirdi ve bu nedenle de demokrasinin gelişmesini beklemekteydi. Komünizmin asli unsurunun cebir olmadığını, cebrin sadece hedeflere ulaşmada bir metot olduğunu belirten Menderes, komünizmin teşhisinde cebir aranırsa tespitte büyük zaaf yaşanacağını düşünüyordu. Böyle bir durum KP'nin kanuni hale gelmesi, komünist propagandasının meşrulaştırılmasına neden olacaktı.[842] TCK'nın değiştirilerek komünistlere verilecek cezaların arttırılması Rus basınında Türkiye'nin NATO'ya giriş için gösterdiği bir çaba olarak yorumlanmıştır.[843] Amerikan basını ise yasa değişikliğini Türkiye'nin sınırlarındaki komünizmle mücadele etmek için getirdiği bir ceza olarak görmüştür.[844] Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta Batı'daki demokrasi anlayışıyla Türkiye'deki anlayışın arasındaki farklılıktır. Amerika ve Avrupa ülkelerinin çoğunda yasal bir komünist partisinin kurulması, seçimlere katılması ve parlamentoda bulunmasına izin verilmekteyken, Türkiye'de komünist düşünceye sahip olmak dahi suç teşkil ediyordu.

İktidarla muhalefet arasındaki anti-komünizm konusundaki ortak duruş Fuat Köprülü'nün Ağustos 1955'de yaptığı açıklamalarla sarsılmıştır. Köprülü CHP'nin politikasının, gizli propaganda halini aldığını hatta beşinci kol ve komünizm propagandasından ayırt edilemeyecek hale geldiğini söylemiştir.[845] Bu demeç muhalefet içerisinde infial yaratmış TBMM görüşmelerine de yansımıştır. CMP, Köprülü'nün bu demecine karşı bir tebliğ neşretmiş ve muhalefetin vatana ihanet ettiği ve komünist metotlarla çalıştığı iddiasını reddederek iktidarı şiddetle eleştirmiştir.[846] TBMM'de Kars Milletvekili Turgut Göle Köprülü'nün muhalefet partilerinin toplantı ve kongrelerinde yaptıkları konuşmaları vatan hainliği, beşinci kol ve komünist propagandasından farksız gördüğünü söylemiştir. Göle, konuşmasında Fuad Köprülü'nün yasadışı bulduğu bu faaliyetler hakkında Adnan Menderes'e sorular yöneltmiştir. Soru önergesine yaklaşık altı ay sonra verdiği cevapta Adnan Menderes, CHP'ye komünist ya da vatan haini demediklerini, sadece uyguladıkları metotların bu gruplardan ayırt edilemediğini ifade etmiştir.[847] DP üzerine araştırmalar yapan Cem Eroğul Menderes'in bu konuşmasında CHP'yi komünistlikle suçladığını, 10 Nisan 1956'daki Gaziantep mitinginde de bunu tekrarladığını ileri sürmüştür.[848] Komünistlerin CHP'ye sızdığı iddiası ise sonraki yıllarda sıklıkla dile getirilmiş ve CHP'lilerle komünistlerin DP'yi iktidardan düşürebilmek için birleştikleri vurgulanmıştır. DP'ye göre komünistler kimliklerini gizleyerek CHP'ye sızmış ve DP'den kurtulmak içinde iktidarı diktatörlükle suçlayarak daha fazla demokrasi söylemi içerisine girmişlerdi. Bu iddiada bulunanların temel dayanak noktası CHP'nin laiklik politikasıdır. Buna göre komünistler CHP'ye laikliğin yol açtığı manevi boşluktan cesaret alarak girmişlerdir. DP'ye göre

---

842 TBMM, **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**, 4, s. 114-118
843 Örs, a.g.e., s 117.
844 "Turkey Changes View on Reds", **The Age**, (01.01.1952), p.6.
845 "Fuad Köprülü'nün Basın Toplantısı", **Milliyet**, (14.08.1955), s 1, 7.
846 "CMP Dün Bir Tebliğ Neşretti", **Milliyet**, (17.08.1955), 7.
847 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 10, Toplantı: 2, Cilt: 10, 10.02.1956, s. 134-138.
848 Eroğul, a.g.e., s. 178.

1958’de kurulan Bizim Radyo’nun söylemleri ile CHP’nin söylemleri birbirlerine çok benziyordu ve CHP komünizme karşı olmakla birlikte DP Hükümeti’nin düşürülmesi için komünizmden gelen yardımı reddetmiyordu. DP ise muhalefette olduğu dönemde buna izin vermemişti.[849] Komünist olmak DP gibi daha muhafazakâr çevrelerde dinin ve onun dayandığı namus, aile gibi değerlerin inkârı olarak yorumlanırken, CHP gibi laik çevrelerde SSCB emrine girmek ve milli bütünlükle bağımsızlığın kaybedilmesi olarak anlaşılmıştır.[850] Bu farklılık yüksek oranda Atatürk’ün mirası ve politikalarının devamlılığı ile bu politikalardan memnun kalmayanların toplandığı kamplara bağlıdır.

DP’nin son hükümet programı olan 23. hükümet programında gizli komünist faaliyetlerle mücadele konusuna geniş bir yer verilmişti. Buna göre gizli komünizm memleketi çökertmeye çalışıyordu ve Adnan Menderes bunu ortadan kaldıracaktı. CHP’li Turhan Feyzioğlu ise gizli komünizmle mücadele ederken unutulmaması gereken noktaları şöyle anlatmıştır: komünizm adli bağımsızlığı, basın hürriyetini, idari tarafsızlığı reddeden bir ideolojidir. Eğer Hükümet bununla mücadele etmek istiyorsa adaletin ve basının özgürlüğünün yanı sıra idarenin de tarafsızlığını sağlamalıydı. DP yanlısı bir gazetede çıkan gizli komünistliğe dair yazıda millete huzursuzluk veren, milletvekillerinin Meclisteki ya da dışarıdaki olumsuz hareketlerini aktaran, milletvekili ödeneğini eleştiren, DP aleyhinde konuşan ve Hükümetin talimatla iş yaptığını savunanlar gizli komünistlerdi.[851] Kısaca neredeyse her türlü eleştirinin engellenmesi için gizli komünistlik bir tehdit unsuru olarak kullanılıyordu.

İktidarının son zamanlarına doğru CHP’ye alenen bir savaş açan DP hükümeti en sonunda CHP’nin kapatılması yolunu açacak Tahkikat Komisyonu’nu kurmuştur. Aslında bu savaşın belirtileri daha önceden belli olmuştu. DP Dördüncü Kongresi’nde konuşan Başvekil Adnan Menderes CHP’nin hürriyet anlayışını, komünistlerin hürriyet isteğiyle paralel tutmuş ve muhalefetin faaliyetinin kanuna uyup uymadığının bir önemi olmadığını söylemiştir. Çünkü Menderes’ e göre komünist idare tarzıyla vatanperver siyasi mücadelenin birbirinden ayrılması için kanunlar yeterli bir kıstas olamazdı.[852] Bu düşünce Tahkikat Komisyonu’nun kurulmasına dair önergede de kendini göstermiştir. Bu önergeye göre CHP, halkı kanunlara karşı kışkırtmak, silahlandırmak, orduyu siyasete karıştırmak, Bizim Radyo adındaki komünist yayın yapan radyoyu halkın dinlemesini sağlamak, hükümetin meşruiyetini tartışarak halkı şüpheye düşürmek ve hücre teşkilatı kurmakla suçlanmaktaydı. İsmet İnönü bu takrire verdiği cevapta komisyona verilecek yetkilerin gayrimeşru, insan haklarına ve yasalara aykırı olduğunu söylemiştir. Kendilerini ihtilal metotlarını kullanmakla suçlayanlara karşı İnönü, ihtilalden gelip demokrasiyi tercih edenlerin

---

849 DP’nin kuruluş aşamasında ve iktidarı alana kadar ki süreçte solcularla ilişkisini kesmediği daha önceki bölümlerde anlatılmıştı. Bu durumda DP hükümeti CHP’nin kendilerine yönelik o dönem ki komünistlik suçlamalarını unutmadığını göstermiştir. Nitekim aynı yöntemi CHP’ye karşı kullanmışlardır.
850 Demirel, a.g.e. s, 279.
851 Metin Toker, **Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 40, 59.
852 “Demokrat IV. Kongresi Başvekilin Bir Nutku ile Açıldı”, **Milliyet**, (16.10.1955), s. 1, 7.

kendileri olduğunu hatırlatmıştır. İnönü mevcut DP Hükümeti'nin kurmaya çalıştığı baskı yönetimi ve insan haklarına aykırı tutumu başka yol bırakmazsa, ihtilalin meşru olacağını ve bunun karşısında kendisinin bile duramayacağını söylemiştir.[853] Nitekim bu tartışmalardan yaklaşık bir buçuk ay sonra, 27 Mayıs 1960'ta, askeri darbe gerçekleşmiştir.

Tahkikat Komisyonu kurulması talebinin Meclis'te kabul edilmesinden sonra 28 Nisan 1960'ta yürürlüğe giren kanunla komisyonun yetkileri belirlenmiştir. Buna göre komisyona; Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Askerî Muhakeme Usulü Kanunu, Basın Kanunu ile diğer kanunlarda Cumhuriyet Müddeiumumisinin, sorgu hâkiminin, sulh hâkiminin ve askerî adlî âmirlerin sahip olduğu yetkiler verilmiştir. Bu yetkiler kapsamında Komisyon her türlü neşriyatı yasaklayabilme, lüzumlu görülen her türlü evraka el koyabilme, siyasi içerikli toplantı, gösteri, hareket gibi faaliyetlere engel olabilme gibi kararlar alabilecekti.[854] Taner Demirel'e göre bu komisyonun amacı CHP'nin kışkırtmaları ile komünist kışkırtmalarını birbirinden ayırmak olarak gösterilmiştir. CHP'nin kışkırtmaları yani faaliyetleri durdurulduğunda komünistlerinki açığa çıkmış olacaktı. Basın yasaklarının sebebi de buna benzer olarak hangisinde muhalefetin hangisinde komünistlerin rolü olduğunu anlamak içindi.[855] Meclis İç Tüzüğü'nün 177. maddesine göre kurulan komisyonun asıl amacı sadece bilgi edinmekti. Ancak iktidar partisi daha önce kendi parti grubunda bir komisyon kurarak bunun tarafsız ve bilgi edinme amacıyla kurulacak bir komisyon olmadığını göstermiştir. Mecliste Tahkikat Komisyonu'nun kabul edilmesinden sonra DP grubunda kurulan komisyon kendiliğinden ortadan kalkmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'da, DP muhalefetteyken İsmet İnönü'ye yaptıkları tarafsız cumhurbaşkanı olma çağrılarını unutarak tarafsızlığını bir kenara bırakmış ve DP'li Mükerrem Sarol'a *Her şeyden önce hükümetimizi korumaya, tecavüzleri, saldırıları cezalandırmaya mecbursunuz* demiştir. Böylece Tahkikat Komisyonu açılması fikrini desteklemiştir.[856]

4.1.1. 6-7 Eylül Olayları

Kıbrıs'ta yaşanan olaylar sonrasında Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerde bir gerginlik yaşanmaktaydı. Selanik'teki Atatürk evine bomba atılması haberlerinin yayılmasıyla birlikte, başta İstanbul olmak üzere Ankara ve İzmir'deki Rumlara karşı gösteri, karışıklık, kanunsuzluk ve tahrip olayları yaşandı. 6 Eylül 1955 gecesi başlayan olaylarda Hristiyan ve özellikle Rum olan vatandaşların mal ve mülkleri zarar gördü ve yağmalandı. Kolluk kuvvetleri olaylara müdahale etmedi veya etmekte aciz kaldı. Bu hareketlerin Ankara, İzmir ve İstanbul'da aynı anda başlaması organize olduklarını göstermiştir. Olayların bitiminden ya da kontrol altına alınmasından sonra

---

853 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 11, Cilt: 13, Toplantı 3, 18.04.1960, s. 189-212.
854 "Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenlerinin vazife ve salâhiyetleri hakkında Kanun", T.C. Resmi Gazete, 10491, (28.04.1960), s. 1.
855 Demirel, a.g.e., s. 324.
856 Selin Esen, "18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu", **Mülkiye Dergisi**, 34/267, 2010, s. 177.

Hükümet tarafından sorumluluk her kötü gelişme de olduğu gibi yine ilk olarak komünistlere yüklenmiştir. Oysa Başvekil Adnan Menderes yabancı basına olaylardan üç ay önce verdiği röportajda Türkiye'de her ülkede olduğu gibi komünist ajanların çeşitli kılıklar altında faaliyet gösterdiğini, ancak Türk halkının hayat görüşlerinin bağdaşmaması ve komünizmin siyasi bir alet olarak SSCB tarafından kullanıldığının bilinmesi nedeniyle komünizme alaka göstermediğini söylemiştir. Bu nedenle de Menderes'e göre Türkiye'de komünizm cereyanı yoktu.[857] Bu düşüncesine rağmen Menderes ve Hükümet üyeleri bütün olaylardan komünistleri mesul tutmuştur. Komünizm algısının olumsuzluğu, komünistlerin en büyük düşman olarak görülmesi, ilgili ya da ilgisiz olmasına bakılmaksızın kötü giden her olayın faili aranırken komünistleri akla getirmekteydi.

DP grubunun birçok üyesi olayın faillerinin komünistler olduğuna inanmıştır. TBMM Başkanı Refik Koraltan sorumluluk tartışmalarına lüzum olmadığını olayın komünistlerin işi olduğunu söylemiştir. Hatta Koraltan, işin tetkike ihtiyaç duyan birçok tarafı olduğundan Hükümeti suçlamanın komünistlerin işine geleceğini de söylemiştir.[858] DP Meclis Grubu'nun 12 Eylül 1955'deki toplantısında Adnan Menderes, daha önceden hazırlanmış büyük bir komünist darbesiyle karşı karşıya olduklarını, komünistlerin Kıbrıs gibi milli bir mesele nedeniyle oluşan galeyana müsait ortamı kullandıklarını belirtmiştir. Zira Menderes'e göre işin içine komünist hareket girmemiş olsaydı vaka sıradan bir gösteri şeklinde vuku bulacaktı. Menderes'in konuşması sırasında DP Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş Dâhiliye Vekiline sataşmış, Manisa Milletvekili Adnan Karaosmanoğlu da *komünistler avucumun içinde, gözünü kırpsa görürüm diyordunuz, niçin gafil avlandınız?* diye sormuştur. Adnan Menderes konuşmasının devamında bu tartışmalara engel olmaya çalışmış ancak başaramamıştır. Uzayan tartışmalar nedeniyle tekrar tekrar kürsüye gelen Adnan Menderes konuşmasının bir bölümünde Türkiye'de direkt olarak komünizmin yapabileceği bir hareketin olamayacağını, komünistlerin ancak başka bir sebeple ortaya çıkmış bir durumu kullanabileceklerini söylemiştir. Menderes olaylarda tutuklanan komünistlerin sadece olay anında sahada olan komünistler olduğunu, asıl komünist teşkilatının fiilen sahada olmadığını, sevk ve idare için geride beklediklerini ifade etmiştir. Menderes'in yaşanan hadiselerin faillerinin komünist oldukları iddiasının en büyük dayanağı ise kiliselerin tahrip edilmesi ve mezarların yerlerinden sökülmesiydi.[859] Komünistlerin dine karşı gösterdikleri düşmanlığın onları her türlü kötü olayın baş aktörü yapabileceği inancı anti-komünizmin topluma kazandırdığı özelliklerden biriydi.

Sükûnetin sağlanabilmesi adına ilan edilecek sıkıyönetim teklifinin 12 Eylül 1955'teki Meclis görüşmeleri sırasında da komünistlerin olaylardaki yeri tartışılmıştır. DP Burdur Milletvekili Mehmet Özbey bu felaketin sadece komünistlerin plan ve programlarıyla olabileceğini söylemiş, Kıbrıs'ın komünistler için bir parola olduğunu, başka bir olayda da bu fırsatı kullanacak derecede

---

[857] "Türkiye'de Komünizm Cereyanı Yoktur", **Milliyet**, (08.06.1955).
[858] Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, 3, s. 181-184.
[859] **Adnan Menderes'in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri**, 5, Haluk Kılçık (Haz.), Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara, 1992, s. 414-428.

kanı bozuk olduklarını ileri sürmüştür. Antalya Milletvekili Burhanettin Onat ve Başvekil Yardımcısı Fuad Köprülü de bu görüşe katılmıştır. Köprülü'ye göre komünistler, önceden hazırladıkları bu felaketle, komünizm tehlikesine karşı diğer coğrafyaları koruyan bir kale olan Türkiye'nin nüfuzunu kırmayı amaçlamıştır. Köprülü, olayların başlangıç şeklinin, özellikle mabetlerin yakılmasının kesinlikle bir komünistlik işi olduğunu, Türkler arasında mabet yıkmak gibi bir uygulama olamayacağını iddia etmiştir.[860] Başvekil Adnan Menderes, ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in[861] Türkiye ve Yunanistan arasındaki dostluğun bozulmasından endişe ettiğini anlatan telgrafına verdiği cevapta, Kıbrıs meselesiyle ağırlaşan havayı kullanan gizli komünist teşkilatı ve solcu unsurların bahsi geçen hadiselere neden olduğunu söylemiştir.[862] DP grup toplantısındaki tartışmalarda ise bir DP milletvekili *bu milli bir tezahürattır, komünistlere mal edemezsiniz* demiştir.[863] DP'den ayrılarak 20 Aralık 1955'te kurulan Hürriyet Partisi (HP) ise Türkiye'deki komünist unsurların bu denli büyük bir faaliyeti icra edecek güçte olmadıklarını düşünmekteydi.[864] Yine Türkiye Köylü Partisi de hadiselerin yalnız komünistlere mal edilemeyeceği görüşündeydi.[865]

6-7 olaylarının komünistlerin işi olduğunun resmi makamlarca açıklanmasından sonra bazı gazeteler komünistlere yüklenen hükümet tebliğine[866] atıfta bulunmuşlardır. Örneğin; Akşam gazetesi *Memleket ağır bir komünist tertip ve tahribine maruz kaldı*[867], Gece Postası gazetesi *denilebilir ki dün gece İstanbul ve memleket esas itibariyle bir komünist tertip ve tahrikine ve ağır bir darbeye maruz kalmıştır*[868] şeklinde haberler yapmıştır. Diğer bazı gazetelerse sorumluluğu direkt olarak komünistlere yüklemekten kaçınmışlar ancak sonraki günlerde Zafer gazetesinde olduğu gibi tutuklanan komünistler üzerinden olayı haberleştirmişlerdir.[869] Yaşananların ardından daha önceden komünist oldukları bilinen 45 kişi yakalanarak adliyeye getirilmiştir. Yakalananlar arasında Aziz Nesin, Kemal Tahir, Nihat Sargın, Müeyyet ve Can Boratav, Hasan İzzettin Dinamo gibi isimler vardı. Bunlardan 19'u tutuklanmış, tutuklananlar da Aralık ayında beraat etmiştir.[870] Bunun sebebi olayların faillerinin Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti (KTC) olduğunun anlaşılmasıdır. Soruşturma sonucunda 87 KTC üyesi yakalanarak yargılanmış, Hükümet olayların sorumluluğunu üstlenerek Yunanistan'dan özür dilemiş ve zararları tanzim etme yoluna gitmiştir.[871] Emniyet güçlerinin

---

860 TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 10, Toplantı: 1, Cilt: 7, 12.09.1955, s. 668-693. Ayrıca Mabet denilen ibadet yapılarının yıkımını komünistlikle bağdaştıran düşüncenin vurgu yapmak istediği konu komünistlerin din düşmanlığıdır. Oysa 1943 yılında komünistliğin merkezi görülen Rusya'da Stalin'in din politikası değişmiş, kiliselerin çoğu yeniden açılmış ve Rus Ortodoksluğu canlanmıştır.
861 John Foster Dulles'in Avrupa'da Türkiye, İspanya ve Batı Almanya'dan oluşturulacak bir demir üçgen istediği konusundaki fikirleri Rus basınına yansımıştır. Bkz. Örs, a.g.e., s. 122.
862 Ayın Tarihi, (07.09.1955), (Erişim Adresi: http://ayintarihi.iletisim.gov.tr/turkce/date/1955-09-6 14.12.2018)
863 Gencer Özcan, a.g.e., s. 119-120.
864 Hürriyet Partisi Meclis Grubu, **Görüşümüz**, Ankara, 1957, s. 290.
865 "T.K.P. Hadiseler, Yalnız Komünistlere Atfedilemez Diyor", **Vatan**, (10.09.1955), s. 1, 7.
866 Ayın Tarihi, (07.09.1955), (Erişim Adresi: http://ayintarihi.iletisim.gov.tr/turkce/date/1955-09-6 14.12.2018)
867 "Fevkalade Hal Kaldırıldı", **Akşam**, (07.09.1955), s. 1.
868 "Hükümet Bu Sabah Mühim Bir Resmi Tebliğ Neşretti", **Gece Postası**, (07.09.1955), s. 1.
869 "İstanbul'da 43 Kızıl Yakalandı", **Zafer**, (12.09.1955), s. 1, 7.
870 Ayşe Hür, **İnönü ve Bayar'lı Yıllar (1938-1960)**, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 157.
871 Özcan, a.g.e, s. 121.

hadiselere vaktinde müdahale edememesi nedeniyle Dâhiliye Vekili Namık Gedik istifa etmiş, yıllar sonra Yassıada Mahkemelerinde yeniden gündeme gelen 6-7 Eylül hadiselerini Hükümetin tertip ettiği üzerinde durulmuştur. Ancak olayların üzerinden yaklaşık üç buçuk ay geçtikten sonra Yunanistan'da yapılan bir soruşturmada 6-7 Eylül olaylarının failleriyle yani İstanbul komünistleriyle işbirliği yapan bir casus şebekesi yakalanmıştır. Yunanistan Dâhiliye Vekili yaptığı açıklamada ele geçirilen şebekenin Türkiye'deki olayların sorumlusu olduğunu söylemiş, bu haber çok az gazetede yayınlanmıştır.[872] Araştırmaya açık olan bu bilgi Türkiye'deki soruşturmanın gittiği boyutun doğru olup olmadığını tartışmaya açmaktadır.

Yassıada Mahkemelerinde devrik Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a hadiselerin sorumluluğunu sabıkalı komünistlere ve KTC mensuplarına yüklemeleri için bir talimat verip vermediği sorulmuştur. Celal Bayar hatırlamadığını söylerken, Adnan Menderes ifadesinde komünistlerin suçlanmasının nedenini genelde bu tür olaylardan istifade etmeleri ve hadise mahallerinde bulunmalarına bağlamıştır. Komünistlerin çalışma usullerinden dolayı ilk olarak onları suçladıklarını da eklemiştir. Şahitlerden Fahri Çoker de Orgeneral Nurettin Aknoz'un kendilerine olayın failleri olarak tamamen komünistleri gösteren konuşmalarda bulunduğunu söylemiştir. Yine Şahit Cemal Sancak, dönemin Başvekil Yardımcısı Fuat Köprülü'nün içinde olduğu bir diyalogda, Köprülü'ye olayların komünist tertibi değil milli bir galeyan olduğunu söylediklerini ancak Köprülü'nün olayların komünist tertibi olduğu konusunda Başvekil ile birlikte aynı fikri taşıdığını söylemiştir.[873] Yassıada'daki olayın failleri hakkındaki görüşü destekleyen bir başka veri de; Selanik'teki Atatürk'ün doğduğu eve bomba atan kişinin istihbaratla ilişkisi olduğunun anlaşılması, Yunanistan'dan geldikten sonra İçişleri Bakanlığı tarafından işe alınarak Emniyet Müdürlüğü ve Valilik gibi makamlara gelebilmesidir. Ayrıca KTC başkanının beş aylık bir tutukluluktan sonra aklanıp Menderes tarafından basın ataşesi göreviyle Beyrut'a gönderilmesi de ilginç bir detaydır.[874]

4.1.2. Propaganda ve Basın

Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de anti-komünist hareket, propaganda safhasında karalama, suçlu duruma düşürme, şeytanlaştırma gibi yöntemlerle milliyetçi-muhafazakâr kitleleri kendi safları altında toplamaya çalışmıştır. Anti-komünizm, zaman zaman iç ve dış devlet politikası haline gelmiş, burjuvazinin desteğiyle anti-komünist örgütlere, bazı partiler içindeki sağ kanat gruplara ve reformculara dayanmıştır.[875] Komünistlerin kim olduğu sorusu DP Dönemi'nde de karşılığı net olarak verilemeyen bir soru olmuştur. Genellikle sol görüşlü bütün kesimler komünist adı altında anılmış, hatta CHP bile faaliyetleri komünist faaliyetlerine benzediği için komünistlikle

---

[872] Peyami Safa, "Düşündürücü Beş Sual", **Milliyet**, (28.12.1955), 1.
[873] **6-7 Eylül Olayları Davası**, Emine Gürsoy Naskali (Haz.)**, Kitabevi,** İstanbul, 2007, s. 10, 20-21, 32, 149, 179.
[874] Özcan, a.g.e., s. 121.
[875] Ertuğrul Meşe, **Komünizmle Mücadele Dernekleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 23-24.

suçlanmıştır. Falih Rıfkı Atay bir yazısında komünistleri tespit etmek için fikirden teşhis konulamayacağını ileri sürmüş, bunun nedenini de iktisadi, içtimai ve komünist doktrinlerin çoğunun aynı zamanda sosyalizmin alt kolları olmasına bağlamıştır. Atay, bir insanın komünist olup olmadığının sadece alanında uzman jüriler tarafından o insanın konuşmalarının, eserlerinin ve davranışlarının incelenmesi sonucunda ortaya çıkabileceğini söylemiştir.[876] Peyami Safa ise Türkiye'de Marksist olmadığını, bunun yerine ajan, bozguncu, kışkırtıcı, baltalayıcı vd. olduğunu belirtmiştir. Safa'ya göre namuslu bir Marksist olsaydı, onunla oturulup konuşulabilirdi.[877] Peyami Safa'nın bu görüşü anti-komünist düşüncenin aydın kesimde bulunan bir grup istisnalarından birisidir. Çünkü anti-komünizm tespit ettiği Marksist görüşlü kişileri büyük çoğunlukla cezalandırma, hapse yollama, sürgün etme, hatta idam etme gibi bedeller ödetmenin peşinde olmuştur. İkna etme taktiğinin ne devletin ne de komünizm karşıtı grupların komünizm algısında yeri yoktu.

Bir toplumda kitleleri bir araya getirecek en önemli yollardan biri düşmanlaştırma ve günah keçisi olarak bir hedef belirleme formülüdür. 1945-1955 yılları arasında da yazılı basında anti-komünist motifler sıklıkla kullanılmıştır.[878] Bu motifler Derya Çağlar'ın çalışmasında; kanatlı casuslar, ajanlar, güzel kız ve kadınlar, Nazım Hikmet, diplomatik temsilcilikler, Kore Savaşı, Stalin, Köy Enstitüleri, şeriatçı-komünist işbirliği, orak-çekiç ve Rus bayrağı, NATO üsleri-komünist faaliyeti, verici radyo istasyonları, işçi-öğrenci-yazar-şair, mikrop harbi ve kızıl renk motifleri olarak sıralanmıştır. Ajan motifinde gayrimüslim kadınlar, Sovyet ve Bulgar diplomatik temsilcileri kullanılmıştır. Türk kamuoyu, bu diplomatik temsilcileri göz hapsine almış, temsilcilerin pencereden dışarıyı izlemeleri dahi *komünizmin meşum amaçlarını* ortaya koyan davranışlar olarak yorumlanmıştır.[879] Orak-çekiç motifine verilecek en iyi örneklerin biri Adalet Bakanlığına yazılan bir yazıdır. Buna göre çikolatalar içine bir bayrak serisi yerleştiren şirketin ürününde, matbaadaki teknik aksaklık nedeniyle gözle görülemeyecek şekilde orak-çekiç şeklinde lekeler oluşmuştur. Bu lekelerden ötürü komünizm propagandası yapmaktan mahkemeye verilen ve bir aydır tutuklu bulunan çikolata fabrikası sahibinin yüksek bir kefalet vererek tutuksuz yargılanma talebi içeren telgrafı Cumhurbaşkanlığına ulaşmıştır. Cumhurbaşkanının emirleri de Adalet Bakanlığına yazılmıştır.[880] Benzer bir olay da Aralık 1955'te bir sakız firmasının ambalajı üzerindeki *G* harfinin orağa benzemesiyle yaşanmıştır.[881] Ayrıca 1952 yılında ressam Abidin Dino'nun resim ve seramiklerinde orak çekiç çizmek suretiyle komünizm propagandası yaptığı bir ihbar üzerine açılan soruşturmada sabit görülmüştü. Yurt dışında olan Abidin Dino ülkeye girdiğinde tutuklanacaktı.[882] Görüldüğü üzere orak-çekiç motifinin kullanımı ciddi anlamda yargılanacak bir suçtur. Bu nedenle

---

[876] Falih Rıfkı Atay, "Moskovacı", **Cumhuriyet**, (13.08.1950), s. 2.
[877] Peyami Safa, "Mahudlar, Hükümet ve Münevverler", **Milliyet**, (10.06.1955), s. 1.
[878] Meşe, a.g.e., s. 28-29, 105.
[879] Derya Çağlar, **Hayali Komünizm**, Berfin Yayınları, İstanbul, 2008, s. 73, 101.
[880] CA, Ebis No: 03001757, Fihrist No: 1557, (19 Ocak 1953).
[881] "Komünizm Propagandası Yapan Firma", **Milliyet**, (15.12.1955), s. 2.
[882] İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Belge No: 001512574006.

de anti-komünizm sadece şahıslara ya da onların zararlı ideolojilerine savaş açan bir düşünce sistemi değil, komünizmi temsil eden her türlü objeye karşı olma durumudur.

DP Dönemi'nin resmi ve milli ideolojilerinin başında gelen anti-komünizmin karşısına demokrasi ve özgürlük gibi komünizme karşıt olduğu düşünülen kavramlar yerleştirilmiştir. Türkiye'nin dünyadaki komünist faaliyete karşı bir kale olduğu fikrini yaymaya çalışan Hükümet, komünizm tehdidini olduğundan büyük göstermeye çalışırken komünistler, Moskof uşağı bir iç düşman olarak ahlaki düşüklük emsali olarak betimlenmiştir. Komünistlere karşı belirlenen bu tutum aslında tüm sol muhalefeti içermekte hatta sol olmayan muhalefet içinde zaman zaman kullanılmaktaydı.[883] Komünizmi belirgin hale getirmek adına basında sürekli yakalanan komünistler haberleştirilmekteydi. DP'nin temsilcisi Zafer gazetesinin tek parti iktidarı döneminde dahi anti-komünist çizgide olması komünizmin partiler üstü bir mesele olduğunun ispatıdır. Bu kapsamda adı geçen gazete de; *Nazilli'de Bir Casus Yakalandı, Kara Sakallı Kızıl Komünist Ajanı, Komünist Propagandası mı?, Sovyetler Birliğinde Kadınların Acıklı Hali, Yurdumuzdaki Sovyet Ajanları, Gaziantep'te Komünist Propaganda Yapanlar, Komünistlik Köleliktir*[884] gibi manşetleri bu durumu izah etmektedir. Bu manşetlerden anlaşıldığı üzere komünistlere casusluk veya ajanlık gibi sıfatlar yüklenirken, komünistlerin dini bir sembol olarak sakalı kullanabileceği vurgulanmış, SSCB'deki durum eleştirilmiş ve memlekette komünist propagandası olduğu ifade edilmiştir.

DP Dönemi'nde her iktidar döneminde olduğu gibi Hükümete yakın basın oluşmaya başlamıştı. DP'nin kuruluşundan sonra 1946-1950 arasındaki süreçte DP listesinden bağımsız milletvekili seçilen Nadir Nadi'nin gazetesi Cumhuriyet, yine partinin ilk yıllarındaki büyük destekçisi Ahmet Emin Yalman'ın gazetesi Vatan, 1946'da DP İstanbul milletvekili seçilen Cihat Baban'ın gazetesi Tasvir ve DP'nin yarı resmi gazetesi Zafer hükümet yanlısıydı. Akşam gazetesi nispeten tarafsız bir politika izlemek isterken, Ulus gazetesi ise CHP'nin yanındaydı.[885] 1950'lerin ilk yıllarındaysa Hürriyet ve Yeni Sabah gazeteleri tarafsız olmaya çalışırken, Vatan gazetesi de DP etkisinden kurtulup bu gruba dâhil olmaya çalışıyordu. Cumhuriyet gazetesi dengeli bir politika izlerken, Vakit, Son Telgraf, Aksam ve Ulus gazeteleri CHP yanlısı bir tutum içerisindeydi. Son Posta, Hergün, Milliyet ve Zafer gazeteleri ise DP taraftarıydı.[886] DP'nin iktidara geldikten sonra ilk icraatlarından biri basın kanununu değiştirmek oldu. 5680 numaralı Basın Kanunu ile birlikte gazete ve dergi çıkarmak hükümet izni gerekmeden sadece gerekli bilgilerin yazıldığı bir beyanname ile mümkün olabilmekteydi. Yazısı yayınlanacak kişilerin kötü bilinen kimseler olup olmadığına dair

---

[883] Bora ve Ünver, a.g.e., s. 159.
[884] "Nazilli'de Bir Casus Yakalandı", **Zafer**, (11.05.1949), s. 2; "Kara Sakallı Kızıl Komünist Ajanı", **Zafer**, (12.05.1949), s. 1,6; "Komünist Propagandası mı?", **Zafer**, (14.05.1949), s. 2; "Sovyetler Birliğinde Kadınların Acıklı Hali", **Zafer**, (09.06.1949); Mümtaz Faik Fenik, "Yurdumuzdaki Sovyet Ajanları", **Zafer**, (17.06.1949), s. 1; "Gaziantep'te Komünist Propaganda Yapanlar", **Zafer**, (21.06.1949), s. 1; "Komünistlik Köleliktir", **Zafer**, (04.07.1949).
[885] Mahmutoğlu, a.g.e., s.366.
[886] Öymen, **Öfkeli Yıllar**, s. 80-81.

sorgulamaları gerektirmeyen yeni kanunda, suç sayılan yazılardan sadece yazar ve yazı işleri müdürü sorumlu olmuştur.[887] Böylece basının DP tarafında yer alacağı düşünülmüştü. Ancak bu gerçekleşmeyince 1951 yılının Mayıs ayında çıkartılan bir kararnameyle resmi ilanların dağıtılması hükümetin yetkisine geçti. Ayrıca gazete ve dergiler için ithal edilen kâğıtlar tek bir elden alınmaya başlandı. Böylece resmi ilanları almak suretiyle maddi açıdan zenginleşen iktidara yakın basın karşısında, hem azalan gelirleri hem de kâğıt kıtlığı nedeniyle muhalif basın daha az sayıda neşredilmiş ve muhalif gazetelerin tirajları düşmüştür.[888]

DP iktidarının en belirgin özellikleri Tek Parti Dönemi'nde uygulanan anti-komünist politikayı devam ettirmesi ve Rus tehdidi karşısında Batı ile bütünleşme çabasıdır. Bu nedenle de komünizmi çağrıştıran her konudan uzak durma konusunda çaba gösterilmiştir. Basın ve yayın araçlarına bu politikanın yansıması *komünizm propagandası yapmak* suçlamasıyla uygulanan sansür olmuştur. DP'nin iktidarı dönemlerinde 1950-1954 arasında 77 yayın, 1955-1957 arasında 38 yayın, 1958-1960 arasında 11 yayın olmak üzere toplam 126 yayın komünizm propagandası nedeniyle yasaklanmıştır. Buna karşılık ırkçılık suçundan hiçbir yayın yasaklanmazken, Türklüğe hakaret suçundan 29 yayın yasaklanmıştır.[889] Örneğin Nazım Hikmet'in *Türkiye Hakkında Hikâye* adlı piyes ve tercümeleri ve Suriyeli bir yazarın Nazım Hikmet ile ilgili yazdığı bir eserin ülkeye sokulması ve dağıtılması yasaklanmıştır.[890] Yine Nazım Hikmet'e ait bir şiir kitabı içerdiği komünizm propagandası, Kore Savaşı'na karşı olumsuz fikirler ile milli menfaatlerin aleyhinde olduğundan dolayı yasaklanmıştır.[891] Ayrıca hariçten gelen *Sıkıyönetimin İçyüzü* adlı Türkiye Yurtseverleri adlı broşürün mesnetsiz iddialarla hükümetin iç ve dış politikasını tenkit ederek toplumu olumsuz yönde etkilediği için yurda girişi men edilmiştir. Bu karara ek olarak SSCB övgüsü yapan bir broşürle, bayram sabahını anlatan bir kartpostal da yasaklanmıştır.[892]

Türkiye basını dünyadaki komünist yayılmacılığını yakından takip ediyordu. Çin iç savaşıyla ilgili haberler milliyetçi Çin yanlısı bir bakış açısıyla ve dramatik ifadelerle kamuoyuna aktarılıyordu. Örneğin; *Şangay Çok Acı Günler Geçiriyor* başlıklı haberde Şangay şehrinin komünistlerin silindiri altında ezildiğinden bahsediliyordu.[893] Myanmar, Laos, Kamboçya, Vietnam, Tayland, yarımada Malezya'sı ve Singapur'u içine alan Hindiçin bölgesinde komünizmin yayıldığı haberi ise *Büyük Hastalık Komünizm Hindiçin'e Yayılıyor* manşetiyle çıkmıştır.[894] Komünizme büyük ve bulaşıcı bir hastalık yakıştırmasıyla olumsuz bir anlam yüklenilmiştir. Uzakdoğu'daki komünizm faaliyetinin nedeni Amerikan yardımlarıyla Avrupa'da durdurulan komünizmin yönünün

---

[887] "Basın Kanunu", **T.C.Resmi Gazete,** 3337, (23.06.1936); Güner, a.g.e., s. 217-218.
[888] Alçora, a.g.e, s. 196-197.
[889] Güner, a.g.e., s. 314-315.
[890] CCA, 30.18.1.2/131.27.8, (6 Haziran 1953).
[891] CCA, 30.18.1.2/141.101.4, (22 Kasım 1955).
[892] CCA, 30.18.1.2/141.108.3, (16 Aralık 1955).
[893] "Şangay Çok Acı Günler Geçiriyor", **Zafer**, (03.05.1949), s. 1.
[894] "Büyük Hastalık Komünizm Hindiçin'e Yayılıyor", **Zafer**, (19.07.1949), s. 6.

Avrupa'ya kayması olarak yorumlanmıştır.[895] Çin'deki Müslümanların saflarını anlatan bir haberde de bu ülkedeki Müslümanların lideri Osman Batır'ın ölünceye kadar komünizme karşı savaşmak için yemin ettiği ve milyonlarca Çinli Müslüman'ın komünizme karşı cihat ilan etmesinin beklendiği yazılmıştır. Aynı gazete Amerikan'ın o dönemki en prestijli generallerinden olan aynı zamanda Kore'deki BM kuvvetlerini de yöneten Douglas McArthur'un *Komünistlik Eşkıyalıktır* sözlerini de okuyucularına aktarmıştır.[896] Dini motiflerin kullanılması yalnızca Müslümanlık ve İslam dini ile alakalı değildir. Bir Vatikan kararnamesiyle komünizmi müdafaa eden Katoliklerin aforoz edilmesine karar verildiği, Ortodoks Kilisesinden de aynı şekilde bir davranış beklendiği gazetelere yansımıştır.[897] Hatta komünist Çinlilerin ülkelerinde 20 milyon kişiyi öldürdüğü 23 milyon Çinlinin de zorunlu çalışma kamplarında tutulduğu haberleri yapılmıştır.[898] Bu haberlerden başka propaganda merkezli yazı dizileri de vardı. Örneğin Türkiye'ye sığınan bir Rus olarak Milliyet gazetesindeki *Kılıç ve Yılan* adlı köşesinde V.Kravchenko'nun *Nazilerle Komünistler Arasında Fark Yoktu*[899] gibi her sayıda değişen başlıklarla bir yazı dizisi vardı. Bu köşe anti-Rus ve anti-komünist içeriğe sahipti. Yine aynı gazetede *Troçki'yi Böyle Öldürdüler* başlıklı yazı dizisi de bu tip propagandalara örnektir. Halit Kıvanç'ın Milliyet gazetesinde 2 Temmuz 1956'da başlayan *Bugünkü Rusya* ve Abdi İpekçi'nin 7 Eylül 1956'da başlayan *Demirperde Aralığından* başlıklı yazı dizileri ise Doğu Bloku ülkelerine bizzat gidenlerin kaleme aldığı yazılardan oluşmaktadır. Bu tür yazılar Sovyetler Birliği ve Demirperde ülkeleri hakkında toplumdaki bilgisizliği istenilen yönde gidermenin bir aracıydı.

Kore Savaşı'nın başlaması ve Türk askerlerinin Kore'ye gönderilme kararından sonra basının öncelikli konusu Kore'deki gelişmeler olmuştur. En ilerici basın bile bu savaş dönemindeki haber içeriklerinde komünist yayılmacılığı karşısında *kızıl sürüler, kızıl ajanlar, vatan haini komünistler* gibi nitelemelerde bulunmuştur. Dünyada yaşananların yansıması, içerde komünistlere karşı ağırlaştırılacak cezalar ve ABD'deki McCarthyist komünist avları şeklinde olmuştur.[900] Propaganda yoluyla kamuoyunda komünistlere karşı bir duruş sağlanmış ve Türk askerinin mücadelesi *Allahsız komünistlere* karşı bir mücadele olarak pekiştirilmişti. Bu sayede toplum Türk askerinin neden Kore'ye gittiği konusunda ikna edilmiş oluyordu.[901] Kore'ye gönderilen birliklerin başındaki General Tahsin Yazıcı da Korelileri komünizm zehriyle sersemletilmiş, aldatılmış, Kuzeylilerin idarelerini kaybetmiş komünist diktatörleri olarak göstermiştir.[902] Gönüllü olarak Kore'ye gitmek isteyenler *kızıllardan şehitlerin intikamını alma* amacıyla askere yazılmışlardır. Bu düşünce Kore'ye giden Türk askerlerinin kutsal bir amaç için gittiğine ikna olunduğunun kanıtıdır. Kore Savaşı'na

---

[895] "Uzak Şark'ta Komünizm", **Milliyet**, (07.05.1950), s.3.
[896] "Ölünceye Kadar Komünizme Karşı Mücadeleye And İçti", **Zafer**, (05.07.1949), s. 1.
[897] "Komünistleri Aforoz", **Zafer**, (15.07.1949), s. 3; "Komünizme Karşı", **Zafer**, (18.07.1949), s. 2.
[898] "Kızıllar Çin'de 20 Milyon Kişi Öldürmüş", **Milliyet**, (01.03.1956), s. 3.
[899] V. Kravchenko, "Nazilerle Komünistler Arasında Fark Yoktu", **Milliyet**, (21.05.1950), s. 6.
[900] Eroğul, a.g.e., s. 95-96.
[901] Nur Cangül Örnek, "Cepheden Mektup Bekleyen Ülke: Kore Savaşının Toplumsal Etkileri", **Kore Savaşı – Uzak Savaşın Askerleri**, Mehmet Ali Tuğtan (Der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 119; Cantek, a.g.e., s. 427.
[902] Yazıcı, a.g.e., s. 3.

katılanların hatıratlarında da sert anti-komünist öğeler, komünistlerin oradaki halka yaptığı zulümler işlenmektedir.[903] Türk askerlerinin Kore'ye gidişinden sonra basında savaşın detayları daha çok işlenmeye başlamıştır. *Kore'de Kızıllar Bir İlerleme Kaydetmedi*[904], *Kore'de Komünist Taarruzu Genişliyor*[905], *Kore'de Komünistlerin Taarruzu Devam Ediyor*[906] gibi manşetlerle aktarılan haberlere bazı sayılarda savaş haritaları[907] da eşlik etmiştir. Türkiye'de ciddi anlamda SSCB tekelinde görülen komünistlik Asya'daki gelişmeler sonrasında Çin ve Kuzey Kore gibi devletlerle birlikte de anılmaya başlamıştır. Soğuk Savaş sırasında *kadim düşman Moskof* olarak yansıtılan SSCB, anti-komünist ve milliyetçi-militarist söylemin gelişmesinin temel dayanağı olmuştur. Ancak Kore Savaşı ile birlikte *Kızıl Koreliler* ve *Orta Asya Türkleri'nin kadim düşmanı* Çinliler de komünistlik sıfatına uygun görülmüştür.[908] Böylece komünistlikte SSCB'nin tekeli de kırılmış oluyordu. TBMM'deki görüşmelerde ise Kore Savaşı *kahramanlık, komünizmle mücadele, Türk askerlerinin azim ve kararlılığı, medeniyeti korumak* gibi sıfatlarla yüceltiliyordu. Muhalefetin asker gönderme yetkisinin Mecliste olduğu, Kore'ye anayasaya aykırı bir şekilde asker gönderildiği eleştirisi ise DP tarafından tahrikçilik, bozgunculuk ve komünistlik olarak görülmüştür. Nitekim İsmet İnönü 28 Ağustos 1950'de TBMM'de yaptığı konuşmada herhangi bir meseleyi Mecliste konuşmak istemenin bile vatan hainliği olarak görüldüğünü söylemiştir.[909]

Kore Savaşı esnasında Türk askerinin mücadelesini kutsallaştırmak ve önemli olduğunu vurgulamak için propaganda çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalarda gazete ve dergilerde yayınlanan mektuplar, şiirler ve fotoğraflar kullanılmıştır. Türk askerinin cephede kazandığı zaferler yüceltilirken karşısındaki düşmanın komünist kimliği ön plana çıkarılmıştır. Celal Bora'nın 28 Eylül 1950'de yayınlanan *Kore Marşı* adlı şiirinde Türkçü bir bakış açısıyla aşağıdaki dörtlük geçmektedir:

Eskiden türkümüz "Alo Yemen"di
Bugünde Kore'ye attık kemendi
Türklüğün verdiği şanlı kararı
Moskof'dan gayri, cihan beğendi.[910]

Kore'ye asker gönderilmesi kararının yerinde bir karar olduğu ve bütün dünyanın beğendiği belirtilen dörtlükte, bir tek kadim düşman Moskof'un yani Rusya'nın memnun olmadığı vurgulanmıştır. Burada Moskof kimliği içerisinde hem komünist hem Rus anlamı bütünleştirilerek anti-komünist bir söylem kullanılmıştır. Böylece komünistlik yine düşman kampa yerleştirilmiştir. Muharebe Bölüğü Onbaşısı Ali Sancak'ın *Bayrak* adlı şiirinde de din üzerinden bir algı yaratılmaya çalışılmıştır:

---

903 Öztan, a.g.e., s. 92-95.
904 "Kore'de Kızıllar Bir İlerleme Kaydetmedi", **Milliyet**, (03.09.1950), s.7.
905 "Kore'de Komünist Taarruzu Genişliyor", **Milliyet**, (07.09.1950), s. 5.
906 "Kore'de Komünistlerin Taarruzu Devam Ediyor", **Milliyet**, (09.09.1950), s. 1.
907 "Korede Son Vaziyet", **Milliyet**, (08.09.1950), s. 5.
908 Güven Gürkan Öztan, **Türkiye'de Militarizm**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 24.
909 Mahmutoğlu, a.g.e, s. 444, 447; Özcan, a.g.e., s. 106.
910 T.C. Genelkurmay Başkanlığı, a.g.e., s. 202.

Dinin mukaddestir her şeyi yener.
Olsa da tek Mehmetçik yeter.
Onun imanı düşmanı eder beter.
Kızılın başını, dinlemez ezer.[911]

Şiirde İslam dininin her şeye karşı en güçlü silah olduğu anlatılırken, *kızıl* tabiri ile komünistlerin de iman kuvvetiyle yenilebileceği dile getirilmiştir. Nitekim camilerde şehitler için düzenlenen mevlitlerde Kore Savaşı kutsal bir savaş olarak gösterilip, komünizmle mücadeleye kadar değinilen konuşmalar yapılıyordu. Sadece yazılı basında değil, devletin resmi yayınlarında da benzer örneklere rastlamak mümkündür. Güven Gürkan Öztan'ın aktardığı Genelkurmay'ın çıkardığı *Kore Kahramanlarına* adlı kitapta yer alan ve birçok vurguyu içinde barındıran şiirin bir kısmı şöyledir:

Kuzeyden yürümüş kızıl sürüsü
Bu sürü içinde hain birisi
Buna kızıl derler var mı gerisi?
Vurun kızıllara vurun Mehmedim

Düşünmem burayı vazife orda
Karşınızdaki kızıl göz diker yurda
Yirmi milyon Mehmet hazır burada
Düşmana gözünden vurun Mehmedim.[912]

Şiirde komünistler kızıl sürü benzetmesiyle insan dışı bir varlık olarak betimlenmiş yani hayvanlaştırılmış ve ölmesi için komünist olmasının yeterli olduğu vurgulanmıştır. Komünistlere karşı düşman algısı oluşturulmasına katkı yapan ve daha birçok örneği verilebilecek bu şiirlerde kullanılan tehdit algısı ise üstteki şiirin ikinci kıtasında olduğu gibi komünistlerin vatan topraklarına göz diktiği düşüncesidir. 1946 yılındaki Rusların toprak ve üs taleplerinden sonra bu algı güçlenerek artmış ve nihayet 1953'de Rusların bu taleplerden vazgeçmesinin nedenlerinden biri olmuştur.

Basının kısıtlandığı dönemlerden biri de 6-7 Eylül hadiselerinin yaşandığı süreçtir. Selanik'teki Atatürk'ün doğduğu eve bomba atıldığı haberinin İstanbul Ekspres gazetesinde yayınlanmasıyla birlikte Taksim'de kalabalıklar toplanmış daha sonra olaylar kontrolden çıkmıştı. Sıkıyönetim ilanından sonra Cumhurbaşkanı, Başvekil, Bakanlar vilayette bir basın toplantısı düzenlemiş ve halkı kışkırtıp olayların çıkmasına neden oldukları için gazeteleri suçlamışlardır. 10 Eylül 1955'de Sıkıyönetim Komutanlığınca açıklanan yasaklara göre; halkı heyecanlandıracak haberler Meclis görüşmeleri dahi olsa yazılamayacak, hükümet tenkit edilemeyecek, sıkıyönetim faaliyetleri, NATO devletleri, darlık, kıtlık ve yokluk ile ilgili haberler yapılamayacak, 6 Eylül olaylarını komünistlerden başkasının yaptığı haberleri yazılamayacaktı. Sadece bu son yasak bile komünistler hakkındaki olumsuz önyargıların ve algının ne kadar ileri derecelerde olduğunu göstermektedir. Yine olaylarla ilgili haber, resim yayınlamak ve ikinci baskı yapmakta yasaktı. Daha

---

[911] T.C. Genelkurmay Başkanlığı, a.g.e., s. 203.
[912] Öztan, a.g.e., s. 84, 87-88.

sonra bu yasaklara ek olarak telefonla da bazı yasaklar konulmuştur.[913] Basına karşı başlatılan büyük baskı çerçevesinde gazeteler Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Nurettin Aknoz'un emriyle kapatılabiliyordu. 19 Eylül 1955 tarihli *Çetin Bir İmtihan!* başlıklı yazı nedeniyle Ulus gazetesi süresiz, Ulus gazetesinin aynı yazıyı alıntılayan Hürriyet gazetesi ise 15 gün süreyle yasaklara uymadıkları gerekçesiyle kapatılmıştır. Yine aynı gün *Amerika'nın Bir Tavsiyesi* başlıklı yazı nedeniyle Hergün gazetesi de 15 gün süreyle kapatılmıştı.[914]

6-7 Eylül olaylarının faillerinin komünistler olup olmadığı konusu basında yer bulmuştur. Olayların faillerinin komünistler olduğuna inanan bazı yazarlar, komünistlerin kökünün kazınması gerektiğini, bunun için yapılacak şeylerden birinin de Nazım Hikmet'e af verilmesi için hazırlanan dilekçeyi imzalayan 185 kişiden başlamak olduğunu ifade etmiştir. Ancak Peyami Safa'ya göre olayın faillerinin komünistler olduğu kesin bulunmasına rağmen böyle bir hareket bir hastanın vücudundaki mikrobu öldürmek için hastayı öldürmeye benzediğini söylemiştir. Safa'ya göre dilekçede imzası olanların hepsi komünist değildir. Bu nedenle komünist olanların kökü kazınmalı ancak kalanlar hasta kabul edilip iyileştirilmelidir.[915] Peyami Safa bir diğer yazısında ise 6-7 Eylül olaylarını mürteci ve çapulcuların yaptığını söyleyenlere karşı çıkmış ve bu kadar organize bir hareketin sadece komünist organizasyonu olabileceğini yazmıştır. Safa'ya göre olayın sorumluluğunu başkalarına yıkmak komünizmi perdelemek anlamına geldiği gibi, bunu yapanlar ya komünist ya da komünizme hizmet ettiklerinin farkında olmayan gafillerdir.[916]

Komünistlik konusu DP Dönemi'nde de ihbar ve iftira aracı olarak kullanılmıştır. İsmet İnönü 28 Ağustos 1950'deki konuşmasında ordu mensubundan tapu memuruna kadar herkesin komünistlik ithamıyla iftiraya uğramaktan korktuğunu söylemiştir.[917] İstanbul Üniversitesinde öğretim üyesi olan Prof. Dr. Ali Tanoğlu'nun Ekim 1952'de Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'ye yazdığı mektubu bu duruma örnek teşkil etmektedir. Tanoğlu mektubunda kendisinin komünist ve Rus ajanı olduğuna dair soruşturma açılacağını öğrendiğini, bunun dekanlığı sırasında fakülteden uzaklaştırdığı bir öğrencinin iftirası olduğunu söylemiştir.[918] Tevfik İleri ise bir demecinde Milli Eğitim Teşkilatında sol fikirlere sahip memurlara nasıl davranılacağı sorusunu; bizzat alakadar olduğu ve MEB'de komünist kimseyi bırakmayacağı, okullardaki komünist öğretmenlerin uzaklaştırılacağı şeklinde cevaplamıştır.[919] 1954 yılında İstanbul Üniversitesi Genç Öğretim Üyeleri imzasıyla Adnan Menderes'e gönderilen bir belgede üniversitedeki komünist ve fanatik CHP'li akademisyenler ihbar edilmiştir. Bu kapsamda ihbar edilen CHP'liler Profesör Hamit Ongunsu, Profesör Mazhar Şevket İpşirlioğlu, Profesör Hilmi Ziya Ülken, Profesör Macit Gökberk, Profesör

---

913 Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, s. 194-196; Alpay Kabacalı, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, Gazeteci Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1990, s. 168-170; Onur Öymen, **Bir Propaganda Silahı Olarak Basın**, 298.
914 **Ayın Tarihi**, (20.09.1955), (Erişim Adresi: http://ayintarihi.iletisim.gov.tr/turkce/date/1955-09-6 14.12.2018)
915 Peyami Safa, "Gafletin Öteki Kutbu", **Milliyet**, (17.09.1955), s. 1.
916 Peyami Safa, "Ters Görüşler", **Milliyet**, (20.09.1955), s. 1.
917 Mahmutoğlu, a.g.e., s. 447-448.
918 CCA, 30.1.0.0/90.562.10, (31 Ekim 1952).
919 Metin Toker, **DP'nin Altın Yılları (1950-1954)**, s. 120.

Takiyettin Mengüşoğlu, Öğretim Görevlisi. Sabahattin Eyüpoğlu ve Doçent Süheyla Bayrav'dır. Bunlardan Ülken'in komünistlerin elebaşısı olduğu, Eyüboğlu ve Bayrav'ın da koyu komünist oldukları özellikle vurgulanmıştır. Partili olmayan komünistler ise Avrupa'da Nazım Hikmet ile buluşan Doçent Halet Çambel ve tanınmış komünist olarak nitelenen Doçent Mine Urgan'dı. Yazıda ayrıca Profesör Mümtaz Tarhan ve Profesör Mehmet Kaplan'ın ırkçı oldukları da belirtilmiştir. Gerekirse tüm bu isimler için deliller sunulabileceğini ifade eden mektup sahipleri bir örnek olması açısından da Rus ansiklopedisinin Türkiye'deki komünistlerin elebaşısı gösterdiği Profesör Hilmi Ziya Ülken'i ele almışlardır. Buna göre Ülken 1938-1946 yılları arasında komünizm propagandasına dayanan yayınlar yapmış, öğrencilerine tarihi maddecilikle ilgili mezuniyet tez konuları vermiş ve bu konuları çalışmayanları sınıfta bırakmıştır. Telkinlerle birçok öğrencisini komünizme kazandırdığı iddia edilen Ülken'in 1938 yılında asistanlarına Ziya Gökalp'in milliyetçiliğini yıkıp Marksizm'i kuracaklarını söylediği ileri sürülmüştür. DP iktidara geldiğinde ise Ülken, mecburen tarihi maddeciliğe reddiye bir kitap yazmak zorunda kalmıştır.[920] Görüldüğü üzere tıpkı Amerika'daki McCarthyist dönemde olduğu gibi ihbar mekanizması serbestçe kullanılabilmekteydi. Ancak DTCF olaylarındaki gibi üniversitelerden akademisyenlerin uzaklaştırılması çok kolay bir durum değildi. Akademisyenlerin komünistlikle suçlanması Menderes'e uzak kalmalarına yol açmış ve onları CHP'nin yanına itmiştir. DP'ye göre de üniversite özerkliğinin ortadan kalktığını söyleyen ve büyük kalkınmaya inanmayan akademisyenler ancak komünist olabilirdi.[921] İhbar kültürü hızla gelişirken eleştiri kültürü hızla gerilemiş ve otoriter bir tek parti olarak DP, hâkimiyeti elinde tutmuştur.

DP hükümeti ile üniversiteler arasındaki gerginlik 1953 yılında Üniversiteler Kanunu'nun 46.maddesinde yapılan değişiklikle başlamıştır. Buna göre; mesleğinde devam edemeyecek derecede şeref ve haysiyet kırıcı suç işleyenler, siyasi teşekküllerde fiilen yer alanlar, kanunun izin vermediği beyan ve yayınlarda bulunanlar işten çıkarılabilecekti.[922] Bu kanunu 8 Temmuz 1954'te yürürlüğe giren 6435 sayılı *Bağlı bulundukları teşkilât emrine alınmak suretiyle vazifeden uzaklaştırılacaklar hakkında Kanun*[923] izlemiştir. Böylece üniversitelerde çalışan akademisyenler atama usullerine bakılmaksızın senatonun mütalaası alındıktan sonra Bakanlık emrine çekilebilecekti. Bu kanunla muhalefet üniversitelerin özerkliğinin ortadan kalktığını ve akademisyenlerin sıradan bir memur haline geldiğini savunmuştur. 16 Ocak 1956'da 6435 sayılı kanunun değiştirilmesi için Dâhiliye Komisyonuna verilen teklif, üniversitelerde bazı komünist akademisyenler olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. Üniversite senatoları bu tartışmalardan sonra yayınladıkları tebliğlerle komünistlik iddialarını reddetmiştir. DP hükümeti üniversitelerin tebliğlerine sert çıkarak kendilerini Meclis'in

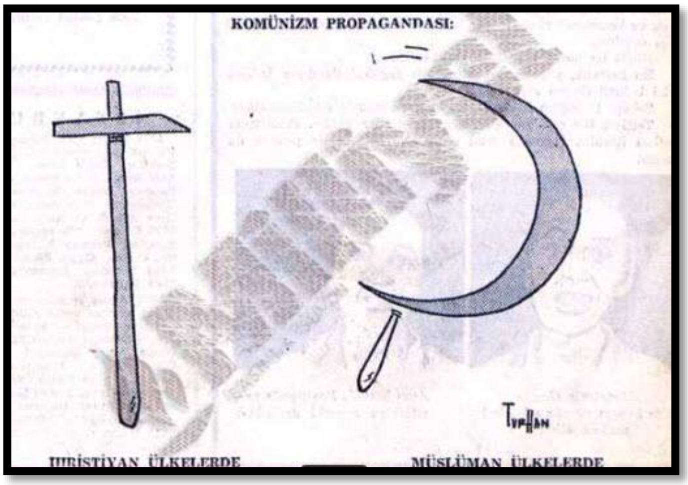
---

[920] CCA, 30.1.0.0/18.106.26, (22 Temmuz 1954).
[921] Metin Toker, **DP Yokuş Aşağı (1954 -1957)**, İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, s. 190-191.
[922] "Üniversiteler Kanununun 46 ncı maddesinin (d) fıkrasının değiştirilmesi hakkında Kanun", **T.C. Resmi Gazete**, 8649, (28.07.1956).
[923] "Bağlı bulundukları teşkilât emrine alınmak suretiyle vazifeden uzaklaştırılacaklar hakkında Kanun", **T. C. Resmi Gazete**, 8749, (08.07.1954).

üzerinde görmemelerini, TBMM'nin bu konuda yetkili tek organ olduğunu vurgulamıştır.[924] Peyami Safa Milliyet gazetesinde bu konuya değinirken üniversitelerdeki bazı profesörlerin komünizme olan eğilimlerini gizlediklerini, Atatürkçülük ve inkılapçılık adı altında öğrencilerine fikirlerini aktardıklarını söylemiştir. Safa'ya göre Zekeriya Sertel ile propaganda broşürü yayınlayan, Nazım Hikmet'e af dilekçesini kapı kapı dolaştıran, Ankara Üniversitesinden komünistliği nedeniyle atılan doçenti İstanbul Üniversitesine aldırmaya çalışan ve Paris'teki komünist faaliyetlere katılan akademisyenler hala çalışmaya devam etmektedir.[925] Bu tartışmalar arasında Edebiyat Fakültesinde komünizm tahrikâtı olduğu iddiaları da ortaya çıkmıştır.[926]

Din konusunda komünistlerin *Allahsız, dinsiz, ateist* gibi kavramlarla suçlanmaları alışılmış bir durumdur. Ancak komünizm propagandası araçlarına bakıldığında da dinin kullanılması ilginçtir. Dinle aralarında mesafe olan, dini en büyük düşmanlarından biri olarak gören, dine ve tek bir yaratıcı olduğu fikrine katılmayan komünistler kendi ideolojilerini yaymak için yine dini kullanmışlardır. Rusya'da devrim gerçekleştikten sonra rejimin sembolleri kızıl zemin üzerinde sarı bir yıldız, orak ve çekiç simgeleriydi. Özellikle orak-çekiç simgeleri proleter ve çiftçi sınıflarını temsil ettiğinden uluslararası bir nitelik kazandı ve dünya çapında korkulan simgeler haline geldi. Komünistler bu simgelerin korkutuculuğunu yumuşatabilmek için dinle ilişki kurmuşlardır. Çekiç Hristiyanlığın sembollerinden haç simgesine, Orak da Müslümanlık sembollerinden hilale benzetilmiştir.

Resim 2: Komünizm Propagandası ve Dini Simgeler

Kaynak: Milliyet, (28.03.1956).

Türkiye'deki komünist faaliyetlere, suçlamalara bakıldığında orak simgesinin hep ön planda olduğu görülmüştür. Orak çiftçileri temsil etmektedir ve Türkiye'de tıpkı diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi

[924] Ali Arslan, "Çok Partili Döneme Geçişten 27 Mayıs'a Türkiye'de Siyaset ve Üniversite", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, 2, 2002, s. 58-61.
[925] Peyami Safa, "Üniversitelerde Komünizm", **Milliyet**, (21.01.1956).
[926] "Edebiyat Fakültesinde Komünizm Tahrikleri mi?", **Milliyet**, (26.01.1956), s. 1.

tarım devletidir ve işçi sınıfı gelişmemiştir. Özellikle Batı'daki ülkeler ve ABD'de ise işçi sınıfı gelişmiş, işçi partileri kurulmuş, hatta İngiltere'de olduğu gibi iktidara dahi gelmiştir. Bu ülkeler aynı zamanda Hristiyan olduğu için proletaryayı temsil eden çekiç simgesinin ön plana çıkıp çıkmadığı farklı bir araştırma konusu olabilir. Ayrıca Müslümanların gitmesine izin verilmediği halde SSCB'den propaganda amaçlı 20 Rus hacısı Mekke'ye gitmiştir.[927] Bu durum da dinin sadece simgelerinin ya da adının değil, kitle halinde bütün Müslümanları etkileyecek şartlarının da propaganda amacıyla kullanıldığını göstermiştir.

Propaganda için kullanılan yöntemlerden birisi de radyo yayınlarıdır. Moskova Radyosu Türk iç siyasetinde birçok tartışmaya yol açmış, bu radyoda yapılan yayınlar gazete haberlerine yansıyarak yayının içeriğine göre komünist olup olmama durumu yaratmıştır. Radyo kimin lehine yayın yapıyorsa o kişiler solcu olmakla ve SSCB ağzından konuşmakla suçlanmıştır. Moskova Radyosu resmi bir nitelikte olduğu için daha rahat hareket etmek adına 15 Mart 1958'de deneme yayınlarına başlayan korsan bir radyo olan *Bizim Radyo* açılmıştır. 1 Nisan 1958'de asıl yayına geçen radyo Doğu Almanya'dan yayın yapıyordu. Kısa sürede radyonun yayınlarını yönetenlerin HTKP mensupları olduğu anlaşılmıştır. Bizim Radyo'nun yayınlarında mevcut düzeni yıkmak, herkesi HTKP çevresinde toplamak, NATO, CENTO gibi paktlar aleyhine yayın yapmak amacıyla propaganda yapılıyordu. Türkiye'de komünizme karşı olan hareketleri gericilik ve irtica olarak değerlendiren radyo yayınlarını Laz İsmail, Nazım Hikmet ve Zeki Baştımar gibi yönetici kadrolarda yer almış Türk komünistleri yönetmiştir.[928]

4.2. Anti-Komünist Grupların Komünizm Algısı

Türkiye'de komünizm tehlikesi olduğunun DP hükümeti tarafından sıklıkla kabul edilmesi ve bu tehlikeyi onaylayıcı yasa değişiklikleri sonrası, komünizm taktikleri ve bu taktiklerle mücadele yolları da giderek daha fazla düşünülmeye başlanmıştır. Öncelikle komünistlerin fikirlerini yayma yolundaki taktikleri belirlenmiştir. Bu kapsamda komünistler; iftira, itham, milli emniyete hücum, sermaye düşmanlığı, Amerikan aleyhtarlığı, toprak reformu talebi, halkı ilerici-gerici diye ayırma, demir perde ülkelerini övme gibi özelliklerden tespit edilebilirdi. Tespit edilen komünistlere engel olacak yollardan bazıları ise; anayasada tadilat yapmak, kanunların değiştirilmesi, ihtisas mahkemelerinin kurulması, demokrasi karşıtlığının suç sayılması, dinsizlik propagandasını cezalandırmak, fakirlerin kalkındırılması, görevde ihmalin cezalandırılması, komünist yayınlara izin verilmemesi gibi tedbirler olarak düşünülmüştür.[929] İkinci Dünya Savaşı ile birlikte başlayan süreçte komünistlere karşı yargı, yürütme ve yasamanın baskısının yanında fikri yolla mücadele de ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda milliyetçi ve muhafazakâr yayınlar artış göstermiş, çeşitli dernekler ve

---

[927] "Rus Hacıları Mekke'ye Kızıl Propaganda İçin Gitti", **Milliyet**, (02.08.1956), s. 3.
[928] Aclan Sayılgan, **Bizim Radyo ve Hoparlörleri**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1969, s. 9-12.
[929] Orhan Özgedik, **Komünizmle Mücadele ve Yolları**, Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği Genel Merkez Yayınları, İzmir, 1965, s. 41-50.

cemiyetler kurulmuş, mitingler, nümayişler ve toplantılar yapılmış, bildiriler, tebliğler ve mektuplar yayınlanmıştır. DP Dönemi'nde Türk Milliyetçiler Derneği, Komünizmle Mücadele Dernekleri ve Büyük Doğu Cemiyetleri kurulmuş, Komünizmle Mücadele dergisi, Büyük Doğu dergisi gibi dergiler anti-komünist ideolojinin bayraktarlığını yapmışlardır.

4.2.1. Milliyetçilerin Komünizm Algısı

Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte anti-komünist mücadele saflarına çeşitli milliyetçi ve muhafazakâr teşkilatlar eklenmiştir. İstanbul ve Ankara'nın yanı sıra Anadolu'nun birçok şehrinde faaliyetlerini arttıran bu teşkilatlar üniversite ve liselere kadar yayılmıştır. Türk Ocaklarının 1949'da yeniden açılmasıyla birlikte milliyetçi kanatta bir hareketlenme olmuş ve milliyetçileri tek cephe altında birleştirmek ve komünizme karşı mücadele etmek için 1950 yılının Nisan ayında Türk Milliyetçiler Federasyonu (MF) kurulmuştur. MF'nin kuruluşunda ilk olarak Türk Kültür Ocağı, Türk Kültür Çalışmaları Derneği ve Türk Gençlik Teşkilatı yer almışken, daha sonra federasyona Türk Kültür Derneği ve Kayseri Kültür Birliği katılmıştır. MF nizamnamesinde kuruluş amaçları; komünizme ve komünist fikirlere kanun dairesinde karşı koymak, komünizmle mücadeleyi benimseyen diğer teşekküllerle işbirliği yapmak, komünistlerin istismar ettiği konuları ele almak olarak benimsenmiştir.[930] MF'nin ilk kurultayında Nisan 1951'de federasyona bağlı dernekler kendilerini feshederek *Türkiye Milliyetçiler Derneği (TMD)* halinde birleşme kararı almışlardır.[931] Derneğin yayın organı Bekir Berk'in sahibi olduğu *Komünizmle Mücadele dergisi* ile daha sonra çıkan *Mefkûre* dergileridir.

MF kuruluşundan bir ay sonra İYTGD'nin Çiçek Palas'ta yaptığı Nazım Hikmet konulu toplantıyı engellemek üzere faaliyete geçmiştir. MF'ye bağlı derneklerden gelenlerin katkısıyla toplantıda arbede yaşanmış, sloganlar atılmış ve toplantının gerçekleşmesine engel olunmuştur. Nazım Hikmet ve hapisteki diğer komünistlerin yararlanacağı bir af kanununa MF, MTTB gibi gençlik teşekkülleri karşı çıkmaktaydı. MF Başkanı Bekir Berk ülkede Nazım Hikmet adının arkasına sığınarak faaliyette bulunan komünistler olduğunu, gazete ve dergilerde serbestçe fikirlerini ilan edebilen bu kişilerin İstanbul'un merkezinde *Yaşasın Komünizm* diye bağırabildiklerini söylemiştir. Berk, af kanunuyla serbest kalacak komünistler sayesinde Türkiye'de komünist faaliyetin artacağı tespitinde bulunmuş ve kanundan komünistlerin faydalanmamasını istemiştir. İYTGD toplantısı ve Nazım Hikmet'e af kampanyasına karşı miting yapmak isteyen MF'nin başvurusu reddedilmiştir. Af kanunun çıkması ve Nazım Hikmet ile Şefik Hüsnü gibi komünistlerin serbest kalmasından sonra MF'ye mensup Türk Kültür Derneği 26 Ağustos 1950'de Ulus'ta bir miting düzenlemiştir. Bu mitinge iktidar ve muhalefette yer alan DP, CHP ve MP temsilci

---

[930] Kılıç a.g.e., s. 88-89.
[931] İlhan Darendelioğlu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, s. 257.

göndermiştir. MF Başkanı Bekir Berk mitingdeki konuşmasında *Komünizme Karşı Birleşelim ve Çarpışalım* sloganını gündeme getirerek, komünistleri himaye edip vatana ihanet edenlerin susturulmasını, Moskof cehenneminde yanan milletlerin bağımsızlığa kavuşturulmasını, uluslararası komünizm teşkilatının yenilmesini istemiştir.[932] Berk'in bütün milliyetçileri tek cephe altında komünizm karşısında toplamak için kullandığı slogan, Komünist Manifesto'da yer alan ve kapitalistlere karşı proletaryayı birleşmeye çağıran *Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!* sloganıyla benzerdir. Her iki sloganda da bireysellikten çok bir cephe savaşı yapılması gerektiği vurgulanmıştır. MF'nin ya da Enternasyonallerin kuruluş mantığı da bu görüşe dayanmaktadır.

MF, 14 Aralık 1950'de *Mehmetçik* adıyla bir etkinlik düzenlemiştir. Bu etkinlikte Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, DP Milletvekili Arif Nihat Asya ve Nurettin Topçu gibi isimler bir konuşma yapmıştır. MF'nin DP Hükümeti'ndeki en önemli destekçisi Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'dir. Gençliğinde Nazım'a ilgi duyduğu ve şiirlerini beğendiği ortaya çıkan İleri, daha sonra milliyetçi cepheyle yakınlaşmıştır. 13 Ağustos 1950'deki bir konuşmasında Hükümet olarak komünizmle mücadele konusunda kararlı olduklarını ve MEB'deki komünistlerin tamamıyla temizlenerek Türk çocuklarının zehirlenmesine izin vermeyeceklerini söylemiştir.[933] Mehmetçik etkinliğindeki konuşmasında ise Anadolu semalarının kızıl karanlığa dönmesine izin verilmeyecek demiştir. Nurettin Topçu komünizmi *maddenin sulha saldırısı* olarak nitelemiş ve aydınların komünizmi savunarak vatana ihanet ettiğini söylemiştir. Topçu'ya göre aydınlar milletin ahlakını, dinini, sanatını öğretmek yerine çiğnemekle uğraşmışlardır.[934] TMD kendisini Türk milletinin mukaddesatının bekçisi, mukadderatının sorumlusu olarak görmüştür.[935] Bu sorumluluk da Derneğin siyasi, kültürel ve içtimai sorunlarla ilgilenmesini sağlamıştır.

TMD'nin bir diğer faaliyeti Nazım'ın affedilmesini için yazılan dilekçeye imza atanları lanetleme toplantısıydı. Ankara Türk Ocağı Konferans Salonunda 28 Temmuz 1951'de yapılan etkinlikte Nazım Hikmet'in affedilmesine dair dilekçeyi imzalayan 185 kişinin ismi okunmuştur.[936] Eylül 1951'deki TMD etkinliğinde konuşan Azerbaycanlı Cabbar Ertürk her milletin geleneksel bir düşmanı olduğunu, Türklerin düşmanının ise komünizmle birleştiği zaman daha güçlü bir düşman olan Moskof olduğunu söylemiştir. Çünkü komünizm Rus ırkçılığına hizmet eden bir Rus ideolojisi haline gelmiştir. 28 Ekim 1951'de Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin *Milliyetçi Gençliğin Beyannamesi* adında bir bildiri bastırdığı ileri sürülmüş ve bu bildiride Türk milletinin temsilcisi bozkurdun, Moskof imgesine yakıştırılan *kızıl köpekler* karşısında muktedir olacağı

---

932 Kılıç, a.g.e., s. 94-97.
933 Kılıç, a.g.e., s. 94-97.
934 Darendelioğlu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, s. 254.
935 "Mukaddes Dava", **Sebilürreşad**, 6/142, 1953, s. 259.
936 Necmettin Sefercioğlu, **Türk Milliyetçiler Derneği ve Kapatılış Davası**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2012, s. 35; Darendelioğlu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, s. 279-282.

vurgulanmıştır.[937] Simgesel karşıtlıkların, yüceltme ve alçaltmaların kullanıldığı bu metin de anti-komünizmin tipik örneklerindendir. TMD hakkındaki ilk tahkikat Hüseyin Nihal Atsız'ın verdiği konferans üzerine başlatılmıştır.[938] 22 Kasım 1952'de Vatan gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman'a Malatya'da yapılan suikast girişiminden sonra TMD de soruşturmaya uğramıştır. Derneğe yapılan suçlama Cemiyetler Kanunu'nun 33.maddesine aykırı şekilde din ve ırk esasları üzerine kurulduğuydu. İlk olarak Ankara şubesi kapatılan derneğin daha sonra diğer şubeleri de kapatıldı ve DP Milletvekili olan yöneticileri partiden ihraç edildi. TMD, mahkeme sonucunda da küçük bir para cezasıyla 4 Nisan 1953'te tamamen kapatılmıştır. [939] TMD'nin kapatılma nedenleri; Başvekil Adnan Menderes'in Gaziantep'te yaptığı konuşmada irticaya ve komünizme çatması, mahkemede görevlendirilen bilirkişinin TMD'yi Allah'ın koyduğu prensiplere dayanan, üyelik için Müslüman olunmasını şart koşan, çeşitli faaliyetlerinde Atatürk düşmanlığı gösteren bir cemiyet olarak kabul etmesidir.[940] Dernek daha sonra 1954'ün Nisan ayında *Milliyetçiler Derneği (MD)* adıyla yeniden kurulmuştur. İlmi toplantılar ve akademik faaliyetlerle komünizmle mücadele etme yolunu izlemişlerdir. Yeni MD'de Anadolucular daha etkin bir rol almıştır.[941] Ancak kapatılma korkusuyla hiç şube açmamışlardır.[942]

Anti-komünist düşünceyi temsil eden bir diğer dernek de *Komünizmle Mücadele Derneği*dir (KMD). Aslında komünizmle mücadele için daha önce bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştı. Ancak 1947 yılındaki CHP kurultayında verilen bu karar 1948 yılında gerçekleşmiştir. Ancak komisyonun faaliyetlerine dair bir bilgi edinilememiştir. KMD'lerin kuruluşlarında etkin düşünce toplum huzurunun bozulduğunun düşünülmesi ve bunun nedenlerinin de içerde komünistlere, dışarda ise SSCB'ye bağlanmasıdır. Bu bağlamda da derneklerin düşman gördüğü imge Moskof imgesi olmuştur. KMD'den Hayrani Ilgar bu noktaya değinerek, Türk'ün can düşmanı olarak Moskof'u göstermiş, bugünkü adının ise komünist Rusya olduğunu ifade etmiştir. Ilgar'a göre Rusya adı sadece bir aracıydı ve asıl düşman komünizmdi. Peyami Safa komünistleri Allah'a inanmayan, milletin değerlerini umursamayan, geçmişin hatırlanmasını istemeyen, özgür dünyayı gerici gören, özeleştiriden yoksun ve Sovyet Rusya sempatizanı kişiler olarak tanımlamıştır. Buna paralel olarak da KMD için sosyalistler satılmış, ajan, yardakçı ve kandırılmış gafil hizmetkârlardır.[943] KMD'lerin ilk şubesi 1950 yılında Zonguldak'ta kurulmuştur. Başvurusu daha önce yapılmasına rağmen Nejdet Sancar ve Ziya Özkaynak'ın gelişiyle kurulmuştur. İlk olarak *Nazım Hikmet Meselesinde A. E. Yalman'a Cevap* adlı bir kitap basmışlar, bu kitabın basımından sonra dikkat çekip maddi olarak da desteklenmeye başlamışlardır. Sinemalarda komünizm aleyhtarı filmler gösteren şube *Komünizme*

---

937 Kılıç, a.g.e., s. 144.
938 "Sağ ve Sol Tahriklere Karşı Yeni Tedbirler Alınacak", **Cumhuriyet**, (10.05.1952), s. 1.
939 Sefercioğlu, a.g.e., s. 63-64; Darendelioğlu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, s. 292, 312.
940 "Milliyetçiler Derneği", **Sebilürreşad**, 6/149, 1953, s. 336-337.
941 Bora ve Ünver, a.g.e., s. 147.
942 Selma Çetinkaya, "Ahmet Emin Yalman Suikastı Ve Etkileri", **Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi**, 2/1, 2016, s. 52.
943 Meşe, a.g.e., s. 33, 37-40.

Karşı Türklük adıyla kısa süreli bir de gazete çıkarmıştır.[944] Daha sonra da yayınlarını sürdüren Dernek *Kızıl Cennet Masalı* gibi anti-Rus ve anti-komünist içerikli kitaplar yayınlamıştır.

KMD'nin ikinci şubesi 7 Aralık 1956'da İstanbul'da kurulmuştur. Derneğin kuruluş amacı milli bünyeyi kuvvetlendirmek ve komünizmle fikir yoluyla mücadele etmekti. Bu amaç doğrultusunda vatana ve Allah'a bağlılığı kökleştirip komünizmden kurtulmak düşüncesi ön plandaydı.[945] İstanbul şubesinin kuruluş bildirisinde Türk milletinin mevcudiyetinin yegâne koşulu olarak komünizmle mücadelede başarılı olmak olduğu belirtilmiştir.[946] İkinci beyannamede ise komünizmin kendisine düşman olarak ilk sırada gördüğü milliyetçiliği tanıtmak, yaymak ve kuvvetlendirmek amacında oldukları ifade edilmiştir. Bu başarılırsa komünizmle mücadele de başarılı olabilecekti. 27 Mayıs 1960 tarihindeki askeri darbeye kadar faaliyetlerini sürdüren KMC daha sonra kapanmıştır.[947] KMD'lerin kuruluş amaçlarının Sovyet tehdidi, Soğuk Savaş ideolojileri ve Orta Asya'dan gelen Türk aydınlar[948] olduğu düşünüldüğünde anti-Sovyet, anti-Rus ve anti-komünist ideolojilerin bu dernekte bir araya geldiği söylenebilir.

DP Dönemi'nde faaliyetlerini sürdüren MTTB ise 1947'den sonra resmi anti-komünist propagandasına dâhil olmuş ve 9 Aralık 1950'de İstanbul'da bir miting düzenlemiştir.[949] Nazım Hikmet'e af çıkarılmasına karşıt bir beyanname yayınlayan MTTB, 1 Mayıs 1953'teki beyannamesinde ise işçi bayramının, komünist bayramı haline geldiğini vurgulamıştır.[950] Gençlik örgütlenmelerinde Tek Parti Dönemi'nde önemli bir rol oynayan MTTB, DP Dönemi'nde bu rolünü ideolojik derneklere kaptırmıştır.

4.2.2. Muhafazakâr Grupların Komünizm Algısı

DP, kuruluşu sırasında sol kesime daha yakın olmakla birlikte iktidara geldikten sonra giderek muhafazakârlaşan bir yapıya bürünmüştür. DP'nin iktidara gelene dek din politikasında pasif kalışının nedeni Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırkanın başına gelenlerle karşılaşma korkusudur. Ayrıca Celal Bayar'ın partiyi kurarken İsmet İnönü'ye irtica konusunda güvence verdiği ve partinin kapatılmaması için de sözünde durduğu ileri sürülmüştür.[951] Nitekim muhafazakâr çevrelerde din derslerine gereken önemi vermeyerek komünizme hizmet etmekle suçlanan CHP karşısında DP bir umut yaratmıştı. Ancak yine aynı çevreler daha fazla özgürlük ve demokrasi

---

[944] Darendelioğlu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, s. 249-251.
[945] Darendelioğlu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, s. 317.
[946] Bora ve Ünver, a.g.e., s. 160.
[947] Darendelioğlu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, s. 320.
[948] Meşe, a.g.e., s. 53-54.
[949] Öztan, a.g.e., s. 83.
[950] Okutan, a.g.e., s. 114.
[951] Toker, **DP'nin Altın Yılları (1950-1954)**, s. 47.

vadeden DP'nin ısrarla din politikasını açıklamayışını eleştiriyordu.[952] DP iktidara geldikten sonra ilk olarak Türkçe ezanın kaldırılması konusu gündeme gelmiş ve DP Hükümetinin kurulduğu dokuzuncu dönemin ilk kanun değişikliği Arapça ezan okunmasına verilen cezanın kaldırılması olmuştur.[953] DP, TCK'nın 141 ve 142.maddelerini değiştirirken yani komünizme karşı cezaların artırıldığı sırada Adnan Menderes, Türkiye'de irtica tehlikesi olmadığını vurgulamıştır. Böylece Tek Parti Dönemi'nde komünizm ve irtica cezaları birlikte düşünülürken, DP Dönemi'nde irtica komünizmden ayrılmış ve önemsizleştirilmiştir.

Anti-komünizmin en etkili argümanlarından biri komünistlerin *tanrı tanımazlık* ve *dinsizlik* ile suçlanmasıydı. Bu nedenle de komünizmin karşısında en etkili silah olarak din görülüyordu. DP Amasya teşkilatının hazırladığı bir broşürde komünizme karşı dinin bir bomba, top ya da silah olduğunu ileri sürmüştür. Bu kapsamda da bildiriyi hazırlayanlar Kore Savaşı'nı meşrulaştırarak Kore yolunu Allah yoluyla bir tutmuş, Kore Savaşı'nı cihat ve gaza olarak tanımlamıştır.[954] Komünizme karşı en büyük kalenin İslamiyet olduğu sloganı muhafazakâr çevrelerde sıklıkla dillendirilmiştir. Bu kapsamda camilerde komünizme karşı vaazlar verilmiş, halka komünizmle mücadele etmeleri çağrısında bulunulmuş, Başbakan Adnan Menderes'in komünizm hakkında söyledikleri aktarılmıştır.[955] Adana mitinginde Fuad Köprülü komünizmin, girdiği her memlekette namus, şeref, aile, hürriyet, mülkiyet ve dini ortadan kaldırmaya çalışan bir ideoloji olduğunu söylemiştir.[956] Köprülü bu düşüncesiyle anti-komünist propagandanın komünizm algısını şekillendirmekte kullandığı motiflerin halka ulaşmasını sağlamıştır.

Dinin en büyük düşmanı olarak görülen komünizm hakkında yabancıların fikirleri de çeşitli dergilerde propaganda amaçlı kullanılmıştır. İngilizceden tercüme edilen bir yazıda hem komünist olup hem Allah'a inanmanın mümkün olmadığı, komünizmin dinin yanında aileyi ve ahlakı da bozduğu belirtilmiştir. Yazıda soru cevap şeklinde komünizm ve din ilişkileri irdelenmiştir. ABD'ye komünizmin geldiği düşünülerek hazırlanmış metne göre insanların ya komünizmi ya kiliseyi tercih edeceği, komünizmin kilise ve bağlı kuruluşlarını ele geçirip İncil'i son kopyasına kadar yok edeceği, evlilik, cenaze ve çocuklara dini öğretme gibi amaçlarla kiliselerin kullanılamayacağı gibi örnekler verilmiştir. Komünistlerin çıkarlarına uyduğunda dine müsamaha gösterebilecekleri de ifade edilmiş ve 1938'de savaş başladığında Stalin'in dini serbest bırakması, Almanların din hürriyetine karşı saldırılarını Moskova Radyosundan halka duyurması örnek gösterilmiştir.[957] Bir Rus gazetesinden

[952] Sabahattin Nal, "Demokrat Parti'nin 1950-1954 Dönemi Din Siyaseti", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 60/3, 2005, s. 143-144.
[953] "Türk Ceza Kanununun 526ncı maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun", **T. C. Resmi Gazete**, 7535, (17.06.1950), s. 1.
[954] Özcan, a.g.e., s. 101.
[955] "Ulucamide Dünkü Konuşma", **Cumhuriyet**, (12.08.1950), s. 3; "Komünizme Karşı En Büyük Kale İslamiyet", **Zafer**, (07.07.1952), s. 1.
[956] "Komünizmin Tarifi", **Sebilürreşad**, 6/142, 1953, s. 262.
[957] "Komünizm Dinin Bir Numaralı Düşmanıdır", **Serdengeçti**, 6/15-16, 1952, s. 12.

alıntılanan yazıda ise dinin bilimsel olmaması ve gerici bir nitelik taşıması nedeniyle komünizme karşı gelemeyeceği, her ne kadar Sovyet anayasası dini serbestlik vaat etse de komünist partisinin din karşısında tarafsız olamayacağı ve dinle mücadele edeceği vurgulanmıştır.[958] Mısır'daki El Ezher Üniversitesi Rektörü İslam'ın komünizmle mücadele etmek için gerekli kuvvete sahip olduğu, İslamiyet'in şahsi mülkiyete karşı olmadığı, fakire her zaman yardım edildiğini söylemiştir. Bu nedenle de İslamiyet ile komünizm arasında hiçbir şekilde anlaşma yapılamayacağını da eklemiştir.[959] Türkiye'de anti-komünizm propagandası yapılırken din konusunda sadece İslamiyet değil diğer dinler de kullanılmıştır. Başvekil Adnan Menderes'in İtalya gezisi sırasında Papa'nın komünizme bakışı gündeme gelmiş, Papa'nın Garp ve Hristiyanlık âlemi gibi komünizm tehlikesinden şikâyetçi olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle komünizme karşı bütün dinlerin bir blok teşkil ederek kuzeyden gelecek tehlikelere karşı birlikte hareket etmeleri gerekmekte, Bolşeviklik ve komünizme karşı her dinin cihat bayrağı açması amaçlanmaktaydı.[960] Böylece dinler arasındaki farklılıklar komünizm karşıtlığı şemsiyesi altında tek bir cephe olabilecekti.

DP Dönemi'nde Büyük Doğu dergisi ve Büyük Doğu Cemiyeti etrafında toplanan muhafazakâr kitle gündemi belirleyen etmenlerden biri olmuştur. Şair Necip Fazıl Kısakürek'in çıkardığı derginin ilk sayısı 1943'te yayınlanmıştır. Büyük Doğu dergisinde İslamiyet'i yücelten, İslam inkılabını savunan görüşler ön plana çıkarılarak Atatürk eleştiriliyor, Birinci Dünya Savaşında Filistin Cephesi'nin Atatürk nedeniyle çöktüğü ve Atatürk'ün şahsi hırsları *hakikat* adı altında neşrediliyordu.[961] CHP ilkelerinin de sözde kalan milliyetçilik hariç komünizme dost olduğu, komünizmle hiçbir zıtlığı bulunmadığı ileri sürülmüştür.[962] Atatürk karşıtı neşriyat gençler arasında tepki toplamış, 2000 üniversiteli Büyük Doğu dergisinin bürosu önünde toplanarak ilgili neşriyatı lanetlemiştir.[963] Aslında kurulduğu günden sonra, Tek Parti Dönemi'nde de Büyük Doğu dergisi devamlı devlet tarafından takip edilmekteydi. İç Yayın Dairesi Müdürü'nün 1944 yılında Başvekâlete yazdığı bir raporda; dini ve İslami bir propaganda yaptığı, sürekli uyarılmasına rağmen din temelli bir oluşum amacı için çabaladığı, bu çabasını zaman zaman Atatürk adı altında gizlemeye çalıştığı ve ahlakın bozukluğundan yakındığı gibi bilgiler verilmiştir.[964] Büyük Doğu dergisi mensupları 1954 seçimlerinde CHP yerine DP'nin kazanması taraftarıydı. Onlara göre CHP kara bir yokluk anlamına gelirken, DP bir umut vaat ediyordu. Ancak DP hükümetleri de Büyük Doğu tarafından eleştiriliyordu ve DP'nin tutulmasının tek nedeni kötüden daha az kötü olmasıydı.[965]

---

958 "Hem Bir Dine Salik, Hem Komünist Olmak Mümkün Müdür?", **Sebilürreşad**, 5/111, 1951, s. 169.
959 "İslamiyet ve Komünizm", **Sebilürreşad**, 5/111, 1951, s. 170.
960 **Adnan Menderes Siyasi Hayatı ve Nutukları**, Sabahattin Parsadan vd. (Haz.), 1955, s 111.
961 Dedektif X Bir, "Hakikat", **Büyük Doğu**, 6/25, 1950, s. 3, 10.
962 Mustafa Müftüoğlu, "Zalimlere Lanet", **Büyük Doğu**, 6/25, 1950, s. 13.
963 "Gençliğin Dün Geceki Protesto Gösterisi", **Cumhuriyet**, (21.03.1951), s. 1.
964 CCA, 30.10.0.0/86.570.4, (18 Şubat 1944).
965 Be. De., "Hadiselerin Muhasebesi - Görüşümüz", **Büyük Doğu**, 2, 1954, s. 10.

Komünizm Necip Fazıl için Marks, Engels ve Lenin'in oluşturduğu üç ayaklı bir sehpaydı ve insanlığın idam sehpasına benziyordu. Komünizmin sosyalizmden en önemli fark komünizmim Allah'ı ve ruhu inkâr etmesi, sosyalizminse bunu kendi haline bırakmasıydı.[966] Büyük Doğu düşüncesinde komünizm, Batı toplumundaki tezatların ve çürümüşlüklerin ortaya çıkmasını sağlarken faydalı bir iş yapmış fakat devamında eskisinden kötü bir kargaşa yaratmıştır. Bütün ruh ve nizam karışıklığını ortaya çıkaran, dini değerleri yıkan ve yerine maddi bir karşılık koyan komünizm, kurtuluş için Batı aydınlarının intiharını temsil etmiştir.[967] Yedi ölüm tehlikesinden biri olan komünizm, bir gün Türkiye'de gerçekleşirse proletaryanın hakkını korumak adına Türk milletinin hakları görmezden gelinecekti. Necip Fazıl komünistlere verilecek cezalar konusunda İslam'da mutlak küfrün cezasında olduğu gibi idam cezası istemiştir. Çünkü komünizm dine karşıydı.[968] Büyük Doğu'ya göre İslam başıboş ve emperyalist sermayeye komünistlerin antikapitalist bakışında olduğu gibi olumsuz bakmaktaydı. Fakat yine Büyük Doğu'ya göre aynı hakikatte buluşmasına rağmen İslam ve komünizm tamamen birbirine zıttı.[969] Dünyanın bir elma gibi ikiye bölünerek sağ ve sol diye ayrıldığını söyleyen Necip Fazıl'a göre sağ cepheye dindarlar, gelenekçiler ve milliyetçiler, sol cepheye ise dinsizler, komünistler ve her türlü yıkıcılar yerleştirilmiştir. Sağ kanat geleneğin ve onun dayanağı olan dinin temsilcisi iken, sol kanat yıkıcılık ve onun dayandığı inkârın temsilcisiydi. Sol görüşlerden hiçbiri din kadar derine işleyememiş, sahip olduğu tek ideoloji olan komünizm ise basit bir politika ve zaafları kullanma taktiği olarak kalmıştır. Necip Fazıl sol düşüncenin kendi doğrularını ileri sürmekten vazgeçerek başkalarının yanlışları üzerine şekillendiğini, bu nedenle de bir antitez işlevi kazandığını söylemiştir. Asıl tez dindir ve din kendi tezini hâkim kılamadıkça sol görüş bir verem mikrobu gibi bütün olumsuzluklardan faydalanıp yayılacaktı.[970] Büyük Doğu'ya göre üçüncü dünya savaşı bu iki cephe arasında çıkacak, komünizm kazanırsa milletler silinip gidecek, kapitalizm kazanırsa da evvela harcanmak sonra da ehliyete ulaşana kadar çabalamak gerekecekti.[971]

DP Dönemi'nde bir diğer konu Said Nursî ve Nurculuk meselesidir. Ahmet Emin Yalman'ın Malatya'da yaralanması hadisesinden sonra açılan soruşturma da Nurcular da sorgulanmıştır. Adnan Menderes demokratik rejimi tehdit eden dört tehlikeden üçünü irtica ile ilişkilendirmiştir. Buna tehlikeler; siyasi irtica, dini irtica, milliyetçi irtica ve komünizmdir.[972] Saldırıya uğrayan Ahmet Emin Yalman ise bütün irtica hareketlerinin temelinde Moskof'un olduğunu, Müslüman ülkelerde dini taassup ve irticanın ayaklandırılması yoluyla ilerlemeci faaliyetlerin engellenip, Müslüman ülkelerle

---

[966] Necip Fazıl Kısakürek, **Çepeçevre Sosyalizm, Komünizm ve İnsanlık**, 14. Baskı, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2015, s. 60, 74.
[967] Necip Fazıl Kısakürek, "Batının Buhranı", **İdeolocya Örgüsü**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2014, s. 49.
[968] Necip Fazıl Kısakürek, "Başyücelik Emirleri – Kanuın", **İdeolocya Örgüsü**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2014, s. 315.
[969]Be. De., "Hadiselerin Muhasebesi - Kenedi", **Büyük Doğu**, 2, 1964, s. 11.
[970] Necip Fazıl Kısakürek, "Cepheler", **İdeolocya Örgüsü**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2014, s. 460.
[971] Necip Fazıl Kısakürek, "Üçüncü Dünya Savaşı ve Türkiye", **Büyük Doğu**, 8, 1954, s. 2.
[972] Demirel, a.g.e., s. 139.

hür milletlerin ayrılmak istendiğini düşünmekteydi.[973] Bir çeşit dini ve siyasi irtica hareketi olarak tanımlanan Nurculuk gündemi uzun süre meşgul etmiş, Said Nursî'nin eserleri tartışma konusu olmuştur. Said Nursî kendi liderliğindeki hareketi anlatırken Türkiye'de komünizm tehlikesine asayişsizliğine vurgu yaparak bu tehlikenin yayılmasına en büyük engelin Nurculuk hareketi olduğunu söylemiştir.[974] Nursî, Risale-i Nur'un 500 bin nüshasının doğu vilayetlerinde asayişin temini ve komünistliği susturmak için etkili olduğunu da ileri sürmüştür.[975] Doğu bölgelerindeki komünistliği kendisine bağlı 60 bin Nursi ile engellemekte olduğunu söyleyen Said Nursi, 30 seneden beri siyasetle ilgilenmediğini de ekleyerek yazdığı Risale-i Nurlarla masonlukla da savaştığını ifade etmiştir.[976]

4.3. Komünizm Destekçileri ve Çizdikleri Komünizm Algısı

DP Dönemi'nde komünistlere karşı uygulanan büyük tutuklamadan sonra Tek Parti Dönemi'ndeki gibi toplu tutuklamalar yaşanmamıştır. Komünistler, faaliyetleri sıkı şekilde takip edildiğinden büyük çapta bir teşkilatlanma ya da basın yayın faaliyetine bazı istisnalar hariç girişememiştir. 1951 tutuklamalarından sonra komünistler ağır bir darbe yemiş ve 1970'lere kadar yurtdışında çalışmak zorunda kalmışlardır.[977] Bu nedenle de HTKP hakkındaki bilgiler ancak 1953 yılında açılan dava belgelerinden çıkarılabilir. Bunun dışında HTKP tarafından kısıtlı sayıda yayınlanan dergi ve gazeteler de olmuştur. Bunlardan bazıları; *Tek Cephe, Nuh'un Gemisi, Barış, Barış Yolu* dergileri gibi direkt HTKP bağlantısıyla çıkan yayınlardır. Bunların dışında sol görüşlü Aziz Nesin'in çıkardığı *Başdan* dergisi ile TSP'nin yayın organlarından Esat Adil'in çıkardığı *Gerçek* isimli gazete vardır. Bu dergi ve gazeteler genellikle 1949-1952 yılları arasında yayınlanmıştır. Nuh'un Gemisi dergisi ilk sayılarında anti-Amerikan, anti-emperyalist ve dini alaya alan siyasi bir mizah dergisi olarak çıkmıştır. İlk sayısı 2 Kasım 1949'da yayınlanan dergide Nuh karakteri gündeme dâhil edilip onunla konuşulmuştur. Marshall yardımları üzerinden eleştirilen Amerikancı politikaya kanıt olarak Time gazetesinde çıkan Türkiye'nin Amerika'nın ileri karakolu olduğu şeklindeki haber gösterilmiştir. Derginin ikinci sayısında Atatürk'ün ölümünden sonra DTCF'deki geriye gidiş, bir irtica olarak gösterilmiştir. Son sayısında ise Nazım Hikmet'e af kampanyası kapsamında İYTGD'nin beyannamesi yayınlanmıştır.[978] Barış dergisinde Marshall yardımları savaş hazırlığı planı olarak görülürken, Nazım Hikmet davası ön plana çıkarılmış, TBC'nin kuruluşu ve faaliyetleri dergide yer bulmuştur.[979] Barış Yolu dergisi ise Kore Savaşı'nı

---

973 Öymen, **Öfkeli Yıllar**, s. 170.
974 Ali Dikici, "Demokrat Parti Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polis Teşkilatı", **Gazi Akademik Bakış**, 3/5, 2009, s. 72.
975 "Said-i Nursî'nin Acayip Mektubu", **Milliyet**, (25.12.1959), s. 5.
976 Toker, **DP Yokuş Aşağı (1954-1957)**, s. 284
977 Y. Doğan Çetinkaya ve M. Görkem Doğan, "TKP'nin Sosyalizmi (1920-1990)", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce – Sol**, 8, İkinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 3196.
978 Yabancı Sermayenin Getireceği Demokrasi", **Nuh'un Gemisi**, 1, 1949, s. 3; "Toplatın Bakalım", **Nuh'un Gemisi**, 1, 1949, s. 3; "Bir İrtica Gösterisi", **Nuh'un Gemisi**, 2, 1949, s. 2; "İYTGD Beyannamesi", **Nuh'un Gemisi**, 31, 1950, s. 2.
979 "Barış Yolu", **Barış**, 1, 1950, s. 1; "Nazım Hikmet Davası Millete Mal Olmuştur", **Barış**, 1, 1950, s. 1; "Türk Barışseverler Cemiyeti'nin Basına Tebliği", **Barış**, 8, 1950, s. 4.

gündeminde tutarak Türk askerinin neden bu savaşta yer aldığını sorgulamıştır. Dergiye göre Türk idarecileri, Sovyet Rusya'nın Türkiye'den toprak istediğine milleti inandırmış, sadece bir rivayet olan bu haber karşısında tek kurtuluşu Amerika'yla birleşmek olarak görmüştür. Bu nedenle de Türkiye ABD'nin sömürgesi olarak bağımsızlığını kaybetmiştir. Bu durumdan kurtuluşun tek yolu ABD boyunduruğundan çıkmak, Türk askerlerini Kore'den geri çekmek ve Sovyetlerle dost olmaktır. Çünkü Dergiye göre Sovyetlerin siyaseti barış siyasetidir ve kurtuluş yolu da ancak barış yolundan geçer.[980] Sonuç olarak bakıldığında bu dönemde çıkan HTKP yayınlarının ortak özelliği Amerikan düşmanı oluşları, barış istemeleri ve Nazım Hikmet'e af kampanyasının yılmaz savunucuları olmalarıdır.

Komünistlerin DP Dönemi'ndeki tek önemli faaliyeti yasal olarak kurup seçime katıldıkları Vatan Partisi deneyimidir. Vatan Partisinden önceki en son parti deneyimi Esat Adil'in 1948'de beraat ettikten sonra 1950'de TSP'yi yeniden kurması ve bu partinin 1952'de tekrar kapatılması hadisesidir. Vatan Partisi 29 Ekim 1954'te HTKP kadrolarında yer alan ve sıklıkla tutuklanmasına rağmen 1951 tutuklamalarından kurtulabilen Hikmet Kıvılcımlı tarafından kurulmuştur. İstanbul dışında İzmir'de örgütlenen parti 1957 yılındaki seçimlere katılmış, bu amaçla da çeşitli yerlerde mitingler yapmıştır.[981] Vatan partisi bürosuna asılan tabela orağa benzetildiği için birçok kişinin ihbarına yol açmıştır. Nitekim Hikmet Kıvılcımlı mitinglerde partisine milletvekili kazandırmak için değil fikirlerini yaymak için konuşmuştur. 15 Ekim 1957'deki mitinginde din yoluyla komünizm propagandası yapmak suçuyla gözaltına alınan Kıvılcımlı tutuklanmış ve partisine karşı da bir operasyon başlatılmıştır. Bu operasyon kapsamında Vatan Partisi yöneticileri ve üyeleri de vardı. Kıvılcımlı tutuklamaları haber yapan yazılı basını değerlendirirken ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in güzel bir boy resminin yanında kendilerinin eşkıya kılıklı fotoğraflarının koyulduğunu söylemiştir. Haberde *Vatan Haini Komünistler* Demirperde gerisinden para almakla suçlanırken Hükümet ABD'den daha fazla yardım almayı amaçlıyordu. Tutuklanan Vatan Partisi mensupları Ağır Ceza Mahkemesinde yargılanarak iki yıl sonra beraat etmiştir.[982] Haberlerde bu derece bahsedilmesinin nedenlerinden biri bu tutuklamalar sırasında NATO Bakanlar Konseyi'nin Türkiye'de toplanacak olmasıydı.[983] Vatan Partisi, isminde sosyalist ya da komünist kelimeleri geçmeyen nadir sol görüşlü partilerden biridir. Bunun nedeni de Türk halkının sosyalizmin komünistler tarafından kullanıldığını fark etmesi ve bu partilere karşı ihtiyatlı davranması, şüpheyle bakmasıdır. Vatan Partisi sol hareketlerin devamlılığını göstermesi açısından önemliydi. Çünkü yasal olarak seçimlere giren ilk komünist partiydi.[984]

980"Biz Kore'de Niçin Çarpışıyoruz?", **Barış Yolu**, 1951, s. 1-2; "Sovyetler Birliği'nin Yeni Barış Gayreti", **Barış Yolu**, 1951, s. 3.
981 Canan Özcan, "Hayatı ve Eserleriyle 'Komple Bir Entelektüel' Olarak Dr. Hikmet Kıvılcımlı", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, 6/2, 2018, s. 196.
982 Cenk Ağcabay, "Ellili Yıllarda Bir Komünist: Dr. Hikmet Kıvılcımlı", **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, Mete Kaan Kaynar (Haz.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 199-201.
983 Sayılgan, **Solun 94 Yılı 1871-1965**, s. 378.
984 Darendelioğlu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, s. 322.

Hikmet Kıvılcımlı Türkiye'deki komünist hareketin lideri Şefik Hüsnü'nün bekleme talimatına rağmen kısa bir bekleyişin ardından Vatan Partisi'ni kurmuş ve hedefini işçinin vatanı yükseltmek için yönetimi eline alması olarak açıklamıştır. Ancak Kıvılcımlı, sadece işçilerin değil, esnafların münevverlerin, köylülerin de halkı oluşturan öğeler olduğunu söylemiştir. Bu kapsamda kurmak istediği yapı olarak da kartal şeklinde bir vatan betimlemiştir. Bu kartalın kanatları işçileri, aklı münevverleri, gövdesi ise köylü ve esnafları temsil etmiştir. Vatan Partisi programında devleti milletten değil milleti devletten üstün tutan bir anlayış, işsizlik ve pahalılıkla mücadele, ağır sanayi hamlesi, ucuz devlet ve bilinçli ticaret için çalışacağını belirtmiştir. Partinin yayın organı *Vatandaş* gazetesinde ağır sanayi eksikliği, grev sendikalar gibi konular işlenmiştir.[985]

Parti kurma çalışmaları dışında yurtdışından yönlendirilen bir faaliyet de *Uluslararası Sanatkârlar ve Yazarlar Kongresi*'dir. 1955'te Moskova'da toplanan bu kongreye katılanlara belli talimatlar verildiği ileri sürülmüştür. Bu talimatlar:

- Memlekette komünist ve sosyalist partilerin kurulması için şartları zorlamak,
- Halkı sınıf ve zümrelere bölmek,
- İşverenle işçi arasında anlaşmazlık çıkarmak,
- Komünist rejim güçleninceye kadar, memlekette komünizm tehlikesi olmadığına dair halkı inandırmak,
- Gizli ya da açık din düşmanlığı yapmak,
- Milli dava ve davranışlara engel olacak yazılar yazmaktı.[986]

Bu talimatlar verilmiş olsa dahi Türkiye'deki baskı ortamında yeterince gerçekleştirilememiştir. Talimatlar verildiği sırada kurulu olan Vatan Partisi kapatılmış, halk sınıf ya da zümrelere bölünememiş, grevler zaten yasadışı sayıldığından işçi ve işveren arasında ciddi sorunlar oluşmamıştır.

4.4. Dünyadaki Komünizm Algısının Türkiye'ye Yansıması

İkinci Dünya Savaşında tarafsız bir politika takip etmeyi başaran Türkiye, savaştan sonra yaşanan gelişmelerle birlikte kendine bir yön belirlemek zorunda kalmıştır. SSCB'nin yayılmacı politikası karşısında iki kutuplu hale gelen dünya sisteminden ABD merkezli olan Batı Bloğunu tercih eden Türkiye, Doğu-Batı gerginliği arasında kendi çıkış yolunu NATO'ya katılmakta bulmuştur. Türkiye'nin bu politikası o kadar hassastır ki 1948'in Mayıs ayında ABD'nin gerginliği azaltmak adına SSCB'ye görüşme teklif etmesi üzerine Hükümet paniğe kapılmış ve ABD siyasetinin değişmeyeceğine dair güvence vermek zorunda kalmıştır. Atatürk Dönemi'nde benimsenmeye başlanan *Yurtta Sulh Cihanda Sulh* görüşü yerini bloklar arası güç mücadelesine

---

[985] Emin Karaca, "Demokrat Parti Döneminde Komünist Hareketin Kuğu Çığlığı: Vatan Partisi", **Sosyalizm Ansiklopedisi**, 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 1962-1963.
[986] **İçimizdeki Düşman**, 1964, s. 53.

bırakmıştır.[987] Bu durum iç politikaya da yansımıştır. Rusların toprak taleplerinden sonra Türkiye'de çok partili döneme geçiş sürecinde açılan sınıf temelli partiler yasaklanmış, bilinen Rus taraftarları tutuklanmıştır. DP Dönemi'nde anti-komünizm kuvvetlenmiş, McCarthy'nin komünizme yol açabilecek her çeşit siyasi ve kültürel faaliyeti soruşturma gayreti örnek alınmıştır. Yazarlar, gazeteciler, siyasetçiler, akademisyenler başta olmak üzere, herhangi bir sol faaliyette bulunan, eşitlik, özgürlük ve enternasyonalizmden bahseden herkes soruşturulmuş ve fişlenmiştir. Çünkü devlet tarafından komünizm ve solculuk eşit görülüyor, komünistlik ihbarlarıyla herkes yargılanabiliyordu.[988] Bu durumun da etkisiyle ABD'nin Ankara Büyükelçisi Türkiye'yi dünyada en çok Rus karşıtı olan ve anti-komünist politikayı en iyi takip eden devlet olarak nitelemiştir.[989] Zaten Türkiye'nin de amacı bunu sağlayarak Amerika'dan daha çok yardım alabilmekti. Amerikan basını Türklerin Moskova radyosunun propagandalarına inanmayıp Amerika'dan gelen yardımı sevdiğini yazmıştır.[990]

DP iktidarının iç ve dış politika argümanı olarak kullandığı yöntem içselleştirme ve dışsallaştırma tekniğiydi. 6-7 Eylül olayları iç politika sorunu olmasına karşın uluslararası bir komünizm kışkırtması olarak lanse edilerek dışsallaştırılmıştır. Bu yöntemle ülkeyi ilgilendiren bir sorun dışardan gelen zararlı cereyanların yıkıcı etkisi gibi gösterilmiştir. Kore Savaşı ise Türkiye'den çok uzak bir coğrafyada ortaya çıkmasına rağmen siyasi menfaatler gereği memleketin iç meselesi gibi anlatılmıştır.[991] Türk halkını ikna edebilmek için sıklıkla komünizm motifi kullanılmış ve özellikle Rus talepleriyle birlikte komünizme artan öfkenin bir dışavurumu olarak Kore Savaşı kullanılmıştır. 5 Mart 1953'te Stalin'in ölümünden sonra SSCB'nin Türkiye politikası değişikliğe uğramıştır. Molotov'un yeniden Hariciye Vekâletine geldiği dönemde Türkiye Büyükelçisi'ne (Faik Hüseyin Hezar olmalıdır) verilen metinde; Türkiye'den istenen toprak taleplerinin Ermenistan ve Gürcistan Sovyet Cumhuriyetleri tarafından yapıldığı ve bu taleplerden vazgeçildiği belirtilmiştir. Boğazlar konusunda SSCB'nin Türkiye'den hiçbir toprak talebinde bulunmadığı da metinde yer almıştır.[992] Amerikan basınına da yansıyan bu gelişme SSCB'nin Ardahan ve Kars gibi toprak taleplerinden vazgeçmek için Montrö'yü gözden geçirmek istediğini, Türkiye'nin Yunanistan ve Yugoslavya ile yakınlaşmasından kuşkulandığını ileri sürmüştür. Başka bir gazete ise SSCB'nin toprak ve üs taleplerinden vazgeçtiğini, seyri sefer antlaşmasının yeniden düzenlenmesi için hazır olduğunu yazmıştır.[993] Türk Elçisine verilen bu belge Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın dahi rivayet olduğuna inandığı Rus taleplerinin[994] gerçekte var olduğunun bir kanıtıdır. Sadece Ruslar bunu kendi

---

[987] Eroğul, a.g.e., s.79.
[988] Funda Şenol Cantek, "Ellili Yıllar Türkiye'sinde Basın", **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, Mete Kaan Kaynar (Haz.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 427.
[989] Meşe, a.g.e., s.58-61.
[990] "Turkey Uses Aid to Build Strength Against Commies", **El Paso Herald Post**, (02.05.1952), p. 24.
[991] Özcan, a.g.e., s. 99.
[992] CCA, 30.1.0.0/61.376.17, (30 Mayıs 1953).
[993] CCA, 30.1.0.0/103.645.5, (29 Haziran 1953). Sözü edilen basın organları New York Times (13.06.1953) ve Yorkshire Post (12.06.1953) gazeteleridir.
[994] Demirel, a.g.e., s. 356.

peyk devletlerinden Gürcistan ve Ermenistan üzerine atmıştır. SSCB'nin bu geri adımı Türkiye üzerindeki tehditleri kalktığı düşüncesini oluşturmamış, komünizm korkusu ve düşmanlığı devam etmiştir.

4.4.1. Kore Savaşı ve NATO'ya Giriş

İkinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra dünyada iki kutuplu bir kamplaşma meydana gelmişti. Sovyetler Birliği Doğu Almanya, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Romanya ve Bulgaristan gibi bölgeleri hâkimiyeti altına alarak büyük bir yayılma göstermişti. Alman işgalinden kurtarılan bu yerlere komünizm ideolojisi yerleşmeye ve komünist yönetimler iş başına geçmeye başlamıştı. Yunanistan'da iç savaş sürmekte, İtalya ve Fransa gibi ülkelerde komünist partiler iktidarı ele geçirmeye çalışmaktaydı. İngiltere'de ise işçi partisi en yüksek oy alan iki partiden biriydi. Sovyet SSCB Türkiye'den Kars ve Ardahan ile Boğazlarda üs talep etmiş, İran üzerindeki emellerini de korumuş, Asya'da komünizm lehine daha büyük gelişmeler yaşanmıştır. Çin iç savaşının 1949'un başlarında milliyetçiler aleyhine sonuçlanacağının belli olduğu sıralarda, Vietnam'daki komünistler Fransız yönetimine karşı savaşmaktaydı. Malezya ve Filipinlerde komünist gerillalar hükümet karşıtı savaşlarını sürdürüyorlardı. Kuzey ve Güney Kore ise BM'nin çabalarına rağmen iki ayrı devlet haline gelmişti. ABD'nin komünizmin genişlemesine karşı aldığı önlem 4 Nisan 1949'da Washington'da imzalanan Kuzey Atlantik Anlaşması üzerinden NATO'nun kurulmasıydı.[995] SSCB'nin de bu kuruluşa karşı 14 Mayıs 1955'te kuracağı Varşova Paktı'nın haberleri daha 1949 yılında Türk basınına yansımaya başlamıştı. Buna göre SSCB'de bir Molotof Planı hazırlanmış ve Çin'e kadar tek para, tek idare ve tek ordunun olduğu bir sistem kurulması düşünülmüştü.[996]

Avrupa ülkeleri ekonomik anlamda çökmüş bir vaziyetteydi. SSCB tehlikesine karşı duran en güçlü devlet ABD idi. ABD kendi çıkarları doğrultusunda Avrupa'da kapitalist sistemin yeniden güçlenmesi için Truman Doktrini ve devamında Marshall Planı gibi ekonomik kalkınmaya yardımcı olacak projeler uygulamaya başladı. Ancak dünyadaki askeri hareketlilik savaş sona ermesine rağmen bitmemişti. Bu nedenle ikiye bölünmüş dünyada kapitalist sistem ABD liderliği altında toplanırken, komünist sistem de 1955 yılında kurulan Varşova Paktı ile birlikte kendi güvenlik kaygılarını gidermeye çalışmıştır. Türkiye de iki kutuplu dünyada Rus tehdidine karşı Batı Bloğunda yer alarak 20-25 Şubat 1952'deki Lizbon Kongresi'nde NATO'ya kabul edilmiştir. Türkiye NATO'ya girebilmek ve Batılı ülkelerin desteğini alabilmek için üç adım atmıştır:

- Çok partili demokrasiye geçiş,
- Ülkedeki komünist tehlikesini ortaya çıkarma,
- Kore Savaşı'na BM'nin talebiyle asker gönderme.

---

[995] Ali L. Karaosmanoğlu, "NATO'nun Dönüşümü", **Uluslararası İlişkiler**, 10/40, 2014, s. 5-6.
[996] "Rusya bir Molotof Planı Hazırlamış", **Zafer**, (04.05.1949), s. 1

Bu adımlardan birincisi önceki bölümde de anlatılmıştı. Türkiye'nin NATO'ya girmek için ilk başvurusu CHP Dönemi'nde yapılmıştır. NATO'ya girebilmek için Türkiye'nin komünizm tehdidi altında olduğu ya da komünizmin yayılmasının önünde bir engel teşkil ettiği fikrinin propagandası sıklıkla yapılıyordu.[997] Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) Ortadoğu ve çevresini Ruslardan koruyan güç olduğu propagandası da Türkiye'nin *hür dünyanın* ayrılmaz parçası olduğu fikriyle birlikte işlenmiştir.[998] Kore Savaşı'na Türk askerlerinin gönderilmesi de hür dünyanın yanında olunduğunun kanıtıydı.

Kore yarımadasındaki ikili yapı BM'nin tüm çabalarına rağmen 1948 yılı içerisinde resmi bir nitelik kazanmıştır. 10 Mayıs 1948'de Güney Kore'de yapılan seçimler sonrasında kabul edilen anayasa ile 17 Temmuz 1948'de Kore Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edilmişti. Buna karşılık Kuzey Kore'de de 9 Eylül 1948'de komünist rejime sahip Kore Halk Cumhuriyeti meydana getirilmiştir. ABD ve taraftarları Kore Cumhuriyetini resmi olarak tanırken, Demirperde ülkeleri de Kuzey Kore'deki Kore Halk Cumhuriyeti'ni tanımıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Hitler'e karşı aynı cephede yer alan ABD ve SSCB işbirliği bozulmuştur. Kore'nin tamamını komünist idare altında toplamak ve dünya devrimi yolunda bazı ülkelerde başarısızlığa uğrayan komünistlere moral kazandırmak gibi nedenlerle Kuzey Kore yönetiminin saldırı fikri SSCB tarafından benimsenmişti.[999] Bu amaçlarla Kuzey Kore yönetimi, Güney Kore'ye saldırı başlamadan önce ya da başladığı sıralarda bir ültimatom vermiştir. Kore'de tek hükümet ve tek ordunun olmasını öngören ültimatom reddedilmiştir.[1000]

BM'nin Kore'deki savaşa karşı harekete geçmesiyle BM ile Türkiye arasında yazışmalar başlamıştır. BM Genel Sekreteri Trygve Lie 1 Temmuz 1950'de Türkiye'ye çektiği telgrafta Türkiye'nin yapacağı yardımın içeriğini sormuştu. Başta muhalefetteki CHP olmak üzere tüm muhalifler Kore'ye yapılacak yardımın sembolik olacağını düşünürken 23 Temmuz 1950 akşamı Hükümet tarafından BM Genel Sekreterine çekilen telgrafta 4500 kişilik bir birliğin BM emrine verilmesi için karar alındığı bildirilmiştir.[1001] Rus basını Türk askerlerinin Kore'ye gitmek istemediğine dair haberler yapmıştır. Bu haberlere göre Kore'ye gitmek istemeyen subay ve askerler komünistlere karşı ağırlaştırılan yeni cezaların hedefindeydi ve bu nedenle de ordudan 70 general 176 kıdemli subay ihraç edilmiştir.[1002] Bulgaristan'ın Türkiye'nin Kore'ye asker gönderme

---

[997] "Türkiye Neden Pakta Alınmadı?", **Zafer**, (31.05.1949), s. 1.
[998] Öztan, a.g.e., s. 81.
[999] T.C. Genelkurmay Başkanlığı, **Kore'de Türk Muharebeleri**, İkinci Baskı, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara, 2015, s. 16, 20.
[1000] Tahsin Yazıcı, **Kore Birinci Türk Tugayında Hatıralarım**, Ülkü Basımevi, 1963, s. 22.
[1001] L. Hilal Akgül, "DP Hükümeti'nin Kore Savaşı'na Asker Gönderme Kararı Karşısında CHP Muhalefeti", **Kore Savaşı – Uzak Savaşın Askerleri**, Mehmet Ali Tuğtan (Der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 102-103.
[1002] Örs, a.g.e., s. 117-118.

kararından sonra 100 bin Bulgar Türkünü sınır dışı etmesi ise protesto olarak görülebilir.[1003] Buna karşılık Türk basınında ise Kore'ye gönüllü olarak gitmek isteyen binlerce vatandaşın haberlerini yapmıştır. Kore'ye gidecek askerlere komünizmi korkunç bir şekilde gösteren propagandalar yapılırken ülkemiz ve dünya için de bir tehdit unsuru olduğu anlatılıyordu. Bu amaçla savaşın ilk günlerinde, cephedeki askerlere *Kızıl Korelilerin* savaş taktikleri ve vahşetleri film gibi çeşitli materyallerle gösterilmiştir. Askerlere Türk ordusunun Kore'ye barış ve huzuru sağlamak için gittiği söylenmiştir.[1004] 1974'deki Kıbrıs harekâtına katılacak askerler de savaşa benzer psikolojik yöntemlerle hazırlanmıştır. Ada'ya barış getirme söylemi ve adadaki Rumların uyguladığı vahşetler askerleri hazır halde tutmak için kullanılmıştır. Nitekim Kıbrıs olaylarında da Kore'dekine benzer şekilde Kıbrıs Rum Kesimi Lideri Makarios komünistlerin desteğini almış ve Kıbrıs'ın bağımsızlığı SSCB tarafından desteklenmiştir.[1005] Kıbrıs'taki seçimleri komünistlerin kazandığına dair haberler yazılı basında yer almış[1006], 1958 Mayıs'ında Lefkoşa'da *Ya Taksim Ya Ölüm* mitinglerinin ilki yapılmıştır. Bu mitinglerde tek seçeneğin taksim olduğu tezi işlenirken *anti-komünizm, kahrolsun komünizm* sloganları da atılmıştır.[1007]

4.4.2. Paktlar ve Komünizm

ABD'nin çevreleme politikası SSCB'yi Avrupa'da Batı Almanya, Avusturya İtalya ve Finlandiya sınırlarında durdurmuştu. Balkanlarda ise komünist blokta olmayan son ülkeler Yunanistan ve Türkiye idi. 1948'den sonra Yugoslavya lideri Josip Broz Tito'nun SSCB lideri Stalin ile arasının bozulmasıyla bu iki Balkan ülkesine Yugoslavya da eklendi. Bu ülkelerden Türkiye ve Yunanistan 1952 yılında NATO'ya katılmıştı. 5 Mart 1953'de Stalin'in ölmesiyle birlikte Yugoslavya daha da rahatladı ve Türkiye'nin çabalarıyla 9 Ağustos 1954'te üç ülke arasında bir Balkan Paktı imzalandı. Böylece çevreleme politikasının Balkanlar tarafı da tamamlandı. Türkiye sahip olduğu coğrafi konum nedeniyle aynı zamanda ABD'nin çevreleme politikasında, SSCB'yi güneyden çevreleyen ülkelerden birisiydi. Bu durum ideolojik olarak komünizmin yayılma alanı karşısında Türkiye'yi bir direnç noktası haline getirmiştir. Bir diğer mücadele alanı olan ülke de İran'dır. Mısır'da çıkan bir gazetede yayınlanan makalede Türkiye'nin İran'da komünist darbe olacağını öngördüğünü, bunun gerçekleşmemesi için gerekli işbirliğini yapabileceğini İngiltere'ye iletmiştir. NATO ülkeleri de Ortadoğu'nun savunması için karar vermiştir.[1008] Bu amaçla ABD

[1003] Nur Bilge Criss, "Soğuk Savaş'ta Uluslararası Siyasetin Kore Savaşı'na Etkisi (1946-1953): Küresel Bir Tarih Denemesi", **Kore Savaşı - Uzak Savaşın Askerleri**, Mehmet Ali Tuğtan (Der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 25.
[1004] Öztan, a.g.e., s 78
[1005] Şevki Kıralp, "Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs: Komünizm ve Anti-Komünizm", http://www.yeniduzen.com/turkiye-yunanistan-kibris-komunizm-ve-anti-komunizm-80900h.htm (12.12.2018).
[1006] "Kıbrıs'ta Komünizm", **Zafer**, (10.05.1949). Kıbrıs'ta 1946 yılındaki seçimleri işbirliğine giden komünistler kazanırken, 1949 yılındaki seçimlerde solun bölünmesi ile sağı temsil edenler kazanmıştır. Yine de Kıbrıs'taki komünist parti olan AKEL'in kazandığı birçok yer vardır.
[1007] Öztan, a.g.e., s. 141.
[1008] CCA, 30.1.0.0/102.639.4, (6 Aralık 1952).

öncülüğünde dünya çapında çeşitli paktlar kurulmuştur. 24 Şubat 1955'te Türkiye ile Irak arasında imzalanan karşılıklı işbirliği antlaşmasına daha sonra Pakistan, İran ve İngiltere'nin katılmasıyla kurulan Bağdat Paktı da bunlardan biridir. Bu paktın esas amaçlarından biri Sovyet tehdidi adı altında komünizmin yayılmasını önlemekti. İngiliz Dışişleri Bakanı Harold Macmillan Bağdat Paktı'nın hayat standardını yükselterek bozguncu hareketler ve komünizm nüfuzuna karşı etkili olacağını söylemiştir.[1009] Bağdat Paktında yer almayan Lübnan ve Ürdün'ün de katılımıyla imzalanan komünizme karşı mücadelede uygulanacak esaslar anlaşması da paktın devamı olarak görülebilir. 1954'ten beri komünizme karşı mücadele için çeşitli yerlerde ikili ya da üçlü sözlü ve şifahi mukaveleler yapılmıştır. Bunların toplu bir şekilde, beş devletin de bulunduğu bir ortamda yazıya dökülmesi kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda 14-16 Ocak 1956 tarihleri arasında Bağdat'ta müzakere edilip imzalanan bu anlaşmaya göre;

- Üye devletleri doğrudan ilgilendirmese de aşağıdaki komünist faaliyetler hakkında ilgili devlete bilgi verilecektir:
  - Legal ve illegal KP teşkilatı, programı ve taktikleri,
  - Sözde barışçı teşekküller, gençlik, öğrenci ve mesleki teşkilatları,
  - Komünistlerin sızdığı işçi teşekkülleri ve sendikaları,
  - KP'lerin gizli neşriyatları, propaganda araçları,
- Üye devletleri doğrudan ilgilendiren aşağıdaki komünist faaliyetler hakkında yapılacak yardımlaşmalar içerisinde aşağıdaki konularda üye ülkeler bilgilendirilecekti:
  - Üye devletlerin diğer devlet topraklarında gerçekleşecek komünist tahrikât, bunu sevk ve idare edenler,
  - Uluslararası komünist teşkilatlarıyla ilişkisi olan üye devlet vatandaşlarının faaliyetleri,
  - Bir üye devletten diğer üye devlet sınırlarına giren ya da girecek olan komünistler,
  - Bir üye devletin legal ya da illegal KP üyesi vatandaşının diğer üye devlete gitmesi.[1010]

Türkiye adına Korgeneral Behçet Türkmen'in imzaladığı bu anlaşma ile Ortadoğu'da komünizme karşı tek cephe oluşturmaya çalışılmıştır. Böylece anti-komünizm politikasının bütün dünyaya yayılma çabalarına Türkiye de dâhil olmuştur.

Dünyadaki iki kutuplu kamplaşmaya karşı çıkan ülkeler arasında *Bağlantısızlar Hareketi* oluşturulmuştu. Bu hareketin başlangıcı da 18-24 Nisan 1955'de Endonezya'nın Bandung şehrinde toplanan konferans olmuştur. Konferansa Afganistan, Çin Halk Cumhuriyeti, Etiyopya, Filipinler, Gana, Irak, İran, Japonya, Kamboçya, Laos, Liberya, Libya, Lübnan, Mısır, Nepal, Sudan, Suriye, Suudi Arabistan, Tayland, Türkiye, Ürdün, (hem Güney hem Kuzey) Vietnam ve Yemen gibi toplam 29 ülke katılmıştır. Türkiye'yi temsilen konuşan Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu komünizme karşı

[1009] "Mac Millan'ın Beyanatı", **Milliyet**, (25.11.1955), s. 5.
[1010] CCA, 30.18.1.2/146.41.8, (7 Haziran 1956).

tarafsız olunamayacağını, bağımsızlığını kazanan devletlerin kendilerini müdafaa etmeleri gerektiğini söylemiştir. Paktların komünizm tehdidine karşı kurulduğunu söyleyen Zorlu, böylece dünyada barışa katkı yapıldığını savunmuştur.[1011] DP hükümeti dışından bir isim olan Atatürk'ün sabık Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya da, 15 Ocak 1954'te, konferanstan daha önceki bir yazısında bu görüşe katılmış ve ABD'nin kendisiyle birlikte Hür Dünya'yı da komünist olmaktan kurtaracak tedbirleri almaya çalıştığı, ancak bunların Bolşevik itiraz ve dirençleriyle karşılaştığını söylemiştir.[1012] Nitekim paktların kurulması sürecinde kendisini ve etkisinde bulundurduğu devletlerin çıkarlarının tehdit edildiğini düşünen SSCB de 1955 yılında Varşova Paktı'nı kurarak yeniden dengeyi sağlamaya çalışacaktır. Ancak bu pakt çok verimli olmamıştır.

4.4.3. Eisenhower Doktrini

ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikası Asya'da Milliyetçi Çin kuvvetlerinin kaybedip Formoza Adasına çekilmesi ve Kuzey Kore'nin Güney'e saldırmasıyla bozulmuş olmasına rağmen, Avrupa'da Truman Doktrini ve Marshall Yardımları sayesinde başarılı olmuştur. Ancak çevreleme politikasının bir diğer ayağı olan Ortadoğu'da durum daha karmaşık bir hal almıştır. Bandung Konferansı ile başlayan bağlantısızlar hareketine dâhil olan Mısır, 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirmek ve Aswan Barajını yapmak istediği için İngiltere, Fransa ve İsrail'in sert tepkisiyle karşılaşmıştı. İsrail'in Mısır'a saldırmasıyla başlayan askeri harekât İngiliz ve Fransız birliklerinin Süveyş Kanalı'nı işgal etmesiyle sürmüş, fakat SSCB'nin nükleer tehdidi üzerine İngiliz ve Fransız birlikleri çekilmişti. Bu askeri harekâtın temel sonuçlarından biri Ortadoğu'da Batılı devletlere karşı duyulan güvenin azalması ve SSCB'ye daha sempatik bakılmasıdır. Özellikle 1953'te Stalin'in ölümünden sonra değişen Rus dış politikası da bunda etkili olmuştur. ABD müttefiklerinin askeri harekâtını desteklememiş, komünizmin Ortadoğu'da yayılma fırsatı bulmasını istememiştir. Yaşanan gelişmelerden sonra Ortadoğu'da yeniden kontrolü sağlamak için Eisenhower Doktrini ortaya atılmıştır. Eisenhower Doktrininin yansımaları henüz Amerikan Kongresine sunulmadan önce Türk basınında yer almaya başlamıştı. 2 Şubat 1956'da davet üzerine Ankara'ya gelen Eisenhower'ın müşaviri Clarence B. Randall'ın vereceği raporda Türkiye'deki komünizm tehlikesine değinerek, bu tehlikeye karşı ekonomik gelişmeye ve istikrara ihtiyacı olduğunu yazması bekleniyordu.[1013] 5 Ocak 1957'de Amerikan Kongresine sunulan ve 7 Mart 1957'de onaylanan doktrine göre; bağımsızlığını korumak için çabalayan Ortadoğu ülkelerine ekonomik yardımda bulunulacak, aynı durumdaki ülkelerden talep gelmesi halinde askeri yardım yapılacak ve yine talep halinde komünizm yönetimi altındaki ülkelerden gelen saldırılarda savunma için ABD silahlı kuvvetleri kullanılabilecektir. Adnan Menderes bu doktrini Bağdat Paktı'nı güçlendirecek azimli bir adım olarak görmüştür.[1014]

1011 Turgay Murat, "Bandung Konferansı ve Türkiye", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 28/2, 2018, s. 72-74.
1012 Cantek, a.g.e., s. 427.
1013 "Randall Çantasında Bazı Mühim Sualler Getiriyor", **Milliyet**, (01.02.1956), s. 1.
1014 M. Bürkan Serbest, **Soğuk Savaş Dönemi'nde (1945-1975) ABD'nin Ortadoğu Politikası Gücün Hukuka Üstünlüğü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, s. 102.

Amerikan dış politikasının SSCB karşısındaki çevreleme stratejisinin en önemli parçalarından birinin Türkiye olduğu, gerek kurulan paktlar gerekse ilan edilen doktrinlerin Türkiye ile bağlantısı ele alındığında ortaya çıkmaktadır. Türkiye de bu durumun farkında olan bir ülke olarak komünizm tehlikesini bu paktlara girmek, söz sahibi olmak ve Amerikan desteğinden mahrum kalmamak için kullanmıştır. Bu durum CHP iktidarının son döneminde olduğu gibi DP hükümetleri döneminde de varlığını korumuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de komünizm algısının şekillenme süreci çeşitli aşamalardan geçmiştir. Rusya merkezli olan komünizm algısı bu ülkeyle olan ilişkilere paralel olarak yedi başlık altında incelenebilir: *Barış, Temkinli Durma, Hafif Suç, Ağır Suç, Fikri Mücadele, Dış Politika Argümanı, Savaş-Düşmanlık-Baskı Aracı*. Birinci aşama belirsizlik ve bilinmezlik sürecinin de bir getirisi olan *barış* dönemidir. Şartların iyileşmesi, kitle iletişim imkanlarının artması gibi değişimlerle giderek azalması beklenen bu bilinmezlik, anlaşılan o ki, daha katı çizgilere bürünmüştür. Bunun nedeni sosyalist ya da komünist hareketlenmenin her görüldüğü yerde ezilmeye çalışılıp mevcut düzenin korunması çabasıdır. Bolşevik İhtilali'nin başarılı olması ve karşı devrimin başarısızlıkla sonuçlanması sonrasında komünizme karşı olan bakış da değişmiştir. Batılı devletler Rusya'da Bolşeviklerin yenilmesi için İç Savaş'a destek olmuş ve bu süreçte Bolşevikler aleyhine ciddi propagandalar yapmışlardır. Bu propagandaların birçoğu Osmanlı basınına da yansımıştır. Kara propaganda türünden olan bu yayınlarda abartılı ifadeler yer almıştır. Etrafı sarılmış durumda bulunan Bolşeviklerden doğru haberler alma zorluğu nedeniyle yabancı ajanslardan alınan bilgiler teyit edilememiştir. Böyle bir ortamda filizlenen Bolşeviklik hakkındaki düşünceler Rus birliklerinin Anadolu'dan çekilmesi ve Bolşeviklerle ortak düşmana sahip olunması nedeniyle ılımlı bir hal almıştır. Bu aşamada Bolşeviklik *barış* anlamına gelmeye başlamıştır. Bolşevik kavramı Rus Devrimi'nin gerçekleşmesinden sonraki birkaç yıl komünizmle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Rusya'da rejimin kesin olarak belirlenmesi ve Bolşeviklerin parti isminin komünist partisi olarak değiştirilmesinden sonra komünizm kavramı giderek daha çok kullanılmıştır.

Komünizm algısının ikinci aşaması *temkinli durma* aşamasında Ankara'da kontrollü müttefiklik, partileşme ve propaganda anlayışı hakim olmuştur. Milli Mücadele Dönemi'nde komünizm algısının oluşumunun üç ayaklı bir nitelik taşıdığı söylenebilir. İstanbul merkezli komünistler, gerçekten Marksizm'i bilen aydın kişilerden oluşan TİÇSF ve Aydınlık gazetesi çevresinde özellikle işçi kesimine yönelik faaliyetler gösteriyordu. Grevlerde etkin rol oynamak ve toplumu komünist düşüncelere dahil edebilmek için çeşitli propaganda araçları kullanılıyordu. Ankara'daki komünistler Yeşil Ordu, HTKP ve THİF gibi örgütler altında faaliyet gösteriyordu. Komünistler, taraftar kazanmak için İslamiyet'le komünistliğin bağdaştığı söylemini kullanıyor, algının olumlu yönde değiştirilmesine uğraşıyordu. Bu sırada Milli Mücadele'ye maddi ve manevi desteklerde bulunan Rusya'ya karşı duyulan minnet duygusuyla, Bolşeviklik karşıtı propaganda karmaşık duygulara neden olmuştur. İstanbul'daki Damat Ferit Hükümeti Milli Mücadele'nin başındaki kadroyu malları ve kadınları paylaşan, dinsiz Bolşeviklerle bir olmakla suçlamıştı. Ancak devletin içtimai düzenini değiştirecek bir kargaşayla uğraşacak vakti olmadığından, Ankara'daki

Bolşevik yanlısı hareketler bastırılmıştır. Nitekim Rusya ile imzalanan Moskova Antlaşmasında her iki devletin de karşı devletin sınırları içerisinde propaganda yapmayacağı karara bağlanmıştı. Böylece Rusya ile oluşan müttefiklik bozulmadan komünist hareketlerin üstesinden gelinebilmiştir. Nitekim komünistlerin tamamen izlenebilmesi ve kontrol altında tutulabilmesi için RTKF kurulmuştur. Böylece ilk kez komünizm devlet desteğiyle olumlu bir şekilde sunulmuştur.

Cumhuriyetin ilanından sonra komünizm algısının girdiği üçüncü aşama *hafif suç* dönemidir. Bu dönemde komünistler devlet tarafından devamlı kontrol altında tutulmuş, sık sık soruşturulup, yargılanmıştır. Komünistliğin illegal bir faaliyet olduğu toplumun geniş kesimlerinde benimsetilmiştir. 1930'lu yıllara kadar sürecek bu dönemde komünistlerin özellikle 1 Mayıs'ta yaptıkları kutlamalar, grev girişimleri, işçi örgütlenmeleri ve basın yayın faaliyetleri takip edilmiştir. 1925'te Aydınlık gazetesi çevresine yapılan operasyonla yasal olarak çalışan komünistler yasadışı bir ortamda çalışmaya zorlanmıştır. Komünist faaliyetler illegal bir mahiyet almıştır. Ancak bu yargılamalar sonucunda genellikle kısa süreli cezalar alan komünistler erkenden beraat etmiş, çoğu zamanda kanun değişiklikleri ve aflardan yararlanmışlardır. Böylece her ne kadar suç teşkil etse de komünist faaliyetlerde bulunmanın cezası caydırıcı bir nitelik kazanmamıştır. Komünizme karşı devletin başat olduğu algı çalışmasında ortaya çıkan bu faaliyetlerin yasadışı olduğu, ancak büyük cezalar gerektirmediğiydi.

Askeri Ceza Kanunlarının komünistlere uygulanmaya başlanmasıyla birlikte komünizm algısının *ağır suç* olarak nitelendiği dördüncü aşamaya girilmiştir. Komünistler çıkartılan kanunlar kapsamında uzun hapis cezaları almaya başlamıştır. 1938 Kara Harp Okulu ve 1940 yılındaki Donanma davalarında Nazım Hikmet 28 yıl ceza almıştır. Bu ceza o zamana kadar bir komüniste verilen en uzun cezadır. Türk milletinin ordusuna olan bağlılığı ve ona atfettiği kutsal değer komünizmin orduya sızmaya çalıştığı haberleriyle birlikte tepkiye yol açmıştır. Ayrıca Atatürk'ün hastalığı ve ölümüyle başlayan iktidar mücadelesinde komünistlerin de bir argüman olarak kullanıldığı fikri detaylı olarak incelenmesi gereken bir hadisedir. Unutulmaması gereken bir diğer nokta da dünyadaki gelişmelerdir. Hitler'in Almanya'nın başına geçmesinden sonra İkinci Dünya Savaşı'na giden sürece denk gelen bu tutuklamalar, Türkiye'de bir milyondan fazla kişinin silah altına alındığı bir dönemde yaşanmıştır. Savaş arifesinde orduya sızacak herhangi bir ideolojiye izin verilmesi mümkün değildi. Bu ortam, komünistlerin en ağır cezalarla karşılaşmasının ana nedenlerinden biri olmuştur. Komünizm algısı iç ve dış politikadaki dinamiklerle şekillendirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Ruslar'ın yayılmacı hareketinin ortaya çıkması ülke içindeki komünistleri zor duruma düşürmüştür. SSCB sınırlarını güvende tutabilmek için HTKP'ye faaliyetlerini durdurma talimatı vermişti. Türkiye'nin Müttefik Devletler ya da Mihver Devletler safında savaşa girip girmeyeceği belli değildi. Bu durumda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Hükümet üyeleri dış politikanın içeriye etkisini bildiklerinden savaşın gidişatı belli olana dek görece bir serbestlik ortamı sağlamıştır. Türkiye'de komünist ve anti-komünist cepheleşmesinin

temelleri bu dönemde atılmıştır. Anti-komünizmin bir ideoloji olarak kendisini net bir şekilde gösterdiği ortamda komünizm aleyhine bir çok basın-yayın organı faaliyete geçmiş, Almanların'da desteğiyle Rus karşıtı ve Turan taraftarı yayınlarda ciddi bir artış ortaya çıkmıştır. Buna karşılık Tan gazetesinin başını çektiği Sovyet yanlısı neşriyat da sayıca artmış ve ülkede karşılıklı bir fikir mücadelesi başlamıştır. Türkiye'de komünizm, istisnalar hariç ilk kez kanunlarla değil karşıt fikirlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Özellikle üniversite gençliğinin komünizme karşı kitlesel bir hal alan tepkisi savaşın bitiminden sonra daha da belirgin hale gelmiştir. *Fikri Mücadele* adını verdiğimiz bu beşinci aşamada komünistler devlete yaptıkları propagandayı faşist olarak gördükleri milliyetçilere karşı çevirmişlerdir. Anti-komünist düşünce, kitlelerin de katılımıyla birlikte bütün ülkede yaygınlaşmıştır. Hükümet ise iki cephe arasındaki mücadeleri bir süre izlemiş, Almanların Ruslara yenilmesiyle önce Irkçılık-Turancılık Davası altında milliyetçilere, sonra da Rus tehdidinin ortaya çıkmasıyla komünistlere operasyon yapmıştır. Böylece devlet yeniden ideoloji manivelasını ele alarak başrole geçmiştir. Bu aşama komünizm ideolojisi Türkiye'de kendi antitezini oluşturmuş ve anti-komünizm giderek kurumsallaşacak bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Komünizme karşı en şiddetli mücadelelerin yaşandığı altıncı evre 1945-1950 arasındaki dönemdir. Bu dönemde komünizm ABD desteğinin sağlanması için *dış politika argümanı* olarak kullanılmıştır. Savaş sonrası dönemde Rus tehdidine karşı yalnız kalmak istemeyen Türkiye, Batılı devletlerin demokrasi anlayışına uygun olarak çok partili bir rejime geçmiş ve onların desteğini alabilmek için ülkede komünizm tehlikesi olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Bu politika Sabahattin Ali-Nihal Atsız Davasıyla başlamış, daha sonra Tan Matbaası'nın basılması, DTCF olayları, Çiçek Palas hadisesi gibi kitlelerin meydanlara döküldüğü olaylar yaşanmıştır. Komünist olarak etiketlenen yayın organları, akademisyenler veya sosyalist eğilimlilere karşı fiili olarak yaşanan saldırılar anti-komünizmin ulaştığı boyutların ciddiliğini göstermiştir. SSCB'nin Türkiye'den toprak ve üs talebinde bulunmasından sonra iyice güçlenen anti-komünizme karşı devlet hiçbir tedbir almamış, aksine bahsi geçen nümayişlere yol açtığı için olaylarda mağdur olan tarafları yargılamıştır. Bu politika ABD nezdinde işe yaramış ve Truman Doktrini ile Marshall yardımlarından Türkiye'nin de yararlanmasını sağlamıştır. Ancak NATO'ya girmek için bunlar yeterli görülmemiştir.

Komünizmin araştırma konusu içerisine giren yedinci ve son dönemi 1950-1960 arasındaki süreçtir. Komünizmin *Savaş-Düşmanlık-Baskı Aracı* olarak kullanıldığı bu dönemde iktidardaki parti değişmiş, ancak anti-komünist politikalar şiddetlenerek devam etmiştir. Çiçek Palas'ta ilk kez solcu ve sağcı gruplar kitle halinde karşı karşıya gelmiş, 1951 de Türkiye tarihinin en büyük komünist tutuklamalarından biri gerçekleştirilmiş, Kore'ye Türk askerinin gönderilmesiyle komünizme karşı fiilen bir savaş başlatılmıştır. DP Hükümeti'nin en büyük anti-komünist icraatı ise TCK'nın 141 ve 142. maddelerini değiştirerek komünistlere idama varan cezalar getirmesidir. DP'nin bu faaliyeti aynı dönemlerde Amerika'da yaşanan komünist avının sorumlusu McCarthy'nin yaptıklarına benzemekteydi. Böylece komünist hareket sindirilmiş, hapiste olmayan üyelerinin çoğu yurtdışına

çıkmış ve toplum nezdinde cazibesini neredeyse tamamen kaybetmiştir. Bu son aşamada, Kore Savaşı'nda komünistlere karşı savaşılması nedeniyle komünizm düşmanlığı ulusal bir mesele haline gelmiştir. O zamana kadar Rusya ile özdeşletirilen komünizm algısında kaymalar olmuş ve Kızıl Kore'nin yanı sıra tarihten bir düşman daha çıkartılarak kadim düşmanlardan Çin de komünizmle bağdaştırılmıştır. İlk kez bir cephede komünistlerle savaşılması, şehit ve gazilerin gelmeye başlamasıyla komünizme karşı olan nefret daha da artmıştır. Bu dönemde komünizm algısına katılan yeni kavramlar ise muhalefet parti toplantılarının, mitinglerinin ve bazı diğer faaliyetlerinin komünistlik olarak görülmesidir. Giderek otoriterleşen DP hükümeti muhalefet partilerinin bazı faaliyetlerini bu bahaneyle yasaklamıştır. Ayrıca 6-7 Eylül olaylarının sorumluluğunu henüz hiçbir soruşturma olmadan komünistlerle bağdaştıran DP hükümeti daha önceki dönemlerde de örnekleri görüldüğü üzere günah keçisi olarak komünistleri seçmiştir. Komünistlerin ise bu dönemdeki en büyük faaliyeti legal bir parti olarak Vatan Partisi'ni kurmak olmuştur. Anti-komünist gruplarsa Milliyetçiler Federasyonu ve Derneği, Komünizmle Mücadele Dernekleri ve yeniden açılan Türk Ocağı gibi sivil toplum kuruluşlarının çatısı altında toplanmıştır.

Bütün aşamalar sırasında komünizm algısının şekillendirilmesinin ayrılmaz parçaları olarak tespit edilen başlıca argümanlar şöyle sıralanabilir:

- Tarihi Arka plan: Rusya ve Çin Düşmanlığı. Osmanlı Devleti Dönemi'nden kalan Rusya düşmanlığının yanına, Kore Savaşıyla birlikte ortaya çıkan Orta Asya Türk topluluklarının kadim düşmanı Çin de eklenmiştir.
- Komünizmin Tanımındaki Çarpıklık: Komünizmin malların ve kadınların paylaşımını istediği, din düşmanı olduğu ve Rusya'dan talimat aldığı inancı insanların değerlerinden vazgeçmesi anlamına geldiğinden hoş karşılanmamıştır.
- Devlet Düşmanlığı: Komünistlerin yargılamalarının çoğunda suçları hükümeti devirip rejimi değiştirmek olarak belirlenmiştir. Bu nedenle çoğu zaman bir numaralı devlet düşmanı olarak komünistler görülmüştür.
- Şüphecilik: Komünistlerin her şartta ve kılıkta olabileceği, bazen dinci kılığında bazense milliyetçi kılığına girip komünizm eleştirisi dahi yapabilecekleri propagandası yürütülmüştür. Bu da herkese şüpheyle yaklaşılmasına neden olmuştur.
- Komünistlik belirtileri: Komünistlerin yakalanması hususunda dikkate alınacak unsurlar, kıyafetlerinin renklerinden okudukları kitaplara kadar şekillenmekle birlikte, en sık kullanılan işaretler orak çekiç simgeleri, fakirlik ve sefalet vurgusu yapmaları, demokrasi ve hürriyet istemeleri, grev yapmaları ve Sovyetleri övmeleridir.

Daha bir çok hususun sayılabileceği bu parçaların meydana gelmesinde devlet; kanun ve yönetmelikleri, kolluk kuvvetlerini, etkisi altındaki basın yayın organlarını, kontrolünde bulundurduğu işçi örgütlerini ve dış politikadaki gelişmeleri kullanırken, milliyetçi-muhafazakar gruplarsa basın-yayın, propaganda, milliyetçi dernek ve cemiyetler ile öğrenci örgütlerini

kullanmışlardır. Bunlara karşılık olarak komünistler, Kominternden aldıkları maddi destekle birlikte legal ya da illegal gazete, dergi, broşür çıkarmışlar, partiler kurmuşlar, grevler düzenlemiş ya da düzenleyenlerin arasına sızmışlar, mahkeme ve hapishane gibi mekanlarda dahil olmak üzere, fabrika, okul, üniversite gibi her mekanda propaganda yapmanın yollarını aramışlardır. Dış politikada ise özellikle SSCB ve ABD arasındaki ilişkiler ve bu ülkelerde yaşanan gelişmeler içerde komünizme olan bakışı etkilemiştir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a. Arşiv Kaynakları

CCA, 30.01.0.0/128.832.3, (05 Eylül 1945).

CCA, 30.1.0.0/101.623.3, (25 Aralık 1945).

CCA, 30.1.0.0/102.632.10, (27 Aralık 1951).

CCA, 30.1.0.0/102.632.10, (27 Aralık.1951).

CCA, 30.1.0.0/102.639.4, (6 Aralık 1952).

CCA, 30.1.0.0/102-634-8, (7 Mayıs 1952).

CCA, 30.1.0.0/103.645.5, (29 Haziran 1953).

CCA, 30.1.0.0/18.106.26, (22 Temmuz 1954).

CCA, 30.1.0.0/61.376.17, (30 Mayıs 1953).

CCA, 30.1.0.0/90.562.10, (31 Ekim 1952).

CCA, 30.10.0.0/101.655.21, (26 Mart 1930).

CCA, 30.10.0.0/143.24.21, (22 Mayıs 1946).

CCA, 30.10.0.0/208.421.19, (1932).

CCA, 30.10.0.0/209.425.19, (7 Aralık 1939).

CCA, 30.10.0.0/209.426.6.5, (23 Aralık 1940).

CCA, 30.10.0.0/209.427.8, (10 Kasım 1944).

CCA, 30.10.0.0/210.428.9, (4 Ocak 1946)

CCA, 30.10.0.0/231.560.12, (20 Temmuz 1939).

CCA, 30.10.0.0/248.675.16, (18 Mayıs 1930).

CCA, 30.10.0.0/54.354.23, 04.05.1337 (1921).

CCA, 30.10.0.0/79.524.18, (4 Haziran 1945).

CCA, 30.10.0.0/84.557.7, (8 Nisan 1938).

CCA, 30.10.0.0/85.558.20, (2 Haziran 1939).

CCA, 30.10.0.0/85.561.8, (8 Nisan 1938).

CCA, 30.10.0.0/85.561.8, (9 Şubat 1944).

CCA, 30.10.0.0/85.562.9, (20 Mart 1945).

CCA, 30.10.0.0/86.570.4, (18 Şubat 1944).

CCA, 30.10.0.0/87.575.7, (25 Ekim 1945).

CCA, 30.10.0.0/87.576.2, (4 Ocak 1947).

CCA, 30.11.1.0/271.19.1, (28 Mart 1951).

CCA, 30.18.1.1/13.12.12, (05 Mart 1925).

CCA, 30.18.1.1/14.34.1, (3 Ağustos 1925).

CCA, 30.18.1.1/15.49.9, (05 Ağustos 1925).

CCA, 30.18.1.1/7.21.13, (19 Haziran 1923).

CCA, 30.18.1.1/7.25.18, (22 Temmuz 1923).

CCA, 30.18.1.1/7.30.11, (01 Eylül 1923).

CCA, 30.18.1.1/9.27.8, 28.05.1334(1918)

CCA, 30.18.1.2/104.16.12, (22 Mart 1945).

CCA, 30.18.1.2/126.56.11, (25 Temmuz 1951).

CCA, 30.18.1.2/131.27.8, (6 Haziran 1953).

CCA, 30.18.1.2/141.101.4, (22 Kasım 1955).

CCA, 30.18.1.2/141.108.3, (16 Aralık 1955).

CCA, 30.18.1.2/146.41.8, (7 Haziran 1956).

CCA, 30.18.1.2/62.20.10, (16 Mart 1936).

CCA, 30.18.1.2/79.82.4, (28 Eylül 1937).

CCA, 30.18.1.2/84.73.9, (7 Ağustos 1938).

CCA, 30.18.1.2/85.105.17, (24 Aralık 1938).

CCA, 30.18.1.2/96.92.12, (1 Kasım 1941)

CCA, 490.01.0.0/4.17.7, (8 Nisan 1938).

CCA, 490.1.0.0/1191.176.2, (7 Mart 1951).

CCA, 490.1.0.0/585.20.1, (Ocak 1931).

CCA, 490.1.0.0/609.111.7, (1936).

CA, Ebis No: 01001007, Fihrist No: 2, (3 Ocak 1921).

CA, Ebis No: 01001180, Fihrist No: 27, (29 Ocak 1921).

CA, Ebis No: 01001188, Fihrist No: 35, (3 Ocak 1921).

CA, Ebis No: 01001606, Fihrist No: 212, (18 Kasım 1920).

CA, Ebis No: 01001626, Fihrist No: 212, (16 Aralık 1920).

CA, Ebis No: 01001626, Fihrist No: 212, (20 Aralık 1920).

CA, Ebis No: 01001626, Fihrist No: 212, (30 Aralık 1920).

CA, Ebis No: 01001635, Fihrist No: 221, (26 Aralık 1920).

CA, Ebis No: 01001635, Fihrist No: 221, (29 Aralık 1920).

CA, Ebis No: 01003105, Fihrist No: 3.

CA, Ebis No: 01003176, Fihrist No: 25, (28.05.1334 / 1918).

CA, Ebis No: 01003275, Fihrist No: 3, (16 Ocak 1921).

CA, Ebis No: 01003275, Fihrist No: 3, (21 Ocak 1921).

CA, Ebis No: 01003275, Fihrist No: 3, (22 Ocak 1921).

CA, Ebis No: 01003275, Fihrist No: 3, (24 Nisan 1921).

CA, Ebis No: 01003275, Fihrist No: 3, (25 Ocak 1921).

CA, Ebis No: 01003275, Fihrist No: 3, (31 Ocak 1921).

CA, Ebis No: 01010937, Fihrist No: 18, (10 Şubat 1929).

CA, Ebis No: 01011147, Fihrist No: 11, (Mart 1932)

CA, Ebis No: 01011149, Fihrist No: 13, (25 Nisan 1932).

CA, Ebis No: 01019811, Fihrist No: 11, (7 Şubat 1933).

CA, Ebis No: 02007761, Fihrist No: 7761, (19 Mayıs 1945).

CA, Ebis No: 02007761, Fihrist No: 7761, (22 Mayıs 1945).

CA, Ebis No: 03001757, Fihrist No: 1557, (19 Ocak 1953).

Central File: Decimal File 867.00, Internal Affairs Of States, Turkey, Political Affairs., January 9, 1945 - December 31, 1946. January 9, 1945 - December 31, 1946. MS Turkey: Records of the U.S. Department of State, 1802-1949: Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey, 1945-1949. National Archives (United States). Archives Unbound, http://tinyurl.galegroup.com/tinyurl/8ScWb2. Accessed 28 Nov. 2018.

History and Public Policy Program Digital Archive, “Record of Meeting at the Kremlin, Moscow, 9 October 1944, at 10 p.m.”, **Public Record Office**, (9 October 1944).

National Archieves and Records Administration (NARA), Report No: 8425, 29 November 1943.

NARA, No: 2810.7, 15 December 1941.

NARA, No: 9916.

İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Belge No: 001501748006.

İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Belge No: 001505393006.

İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Belge No: 001503452006.

İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Belge No: 001505296006.

İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Belge No: 001512574006.

İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Belge No: 001505299006.

İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Belge No: 001505392006.

United State High Comission American Embassy Constantinople, 867.9111/101, (15 July 1925).

TBMM Gizli Zabıt Cerideleri, Devre: 1, İçtima: 1, Cilt: 1, 22.01.1921.

TBMM Gizli Zabıt Cerideleri, Devre: 1, İçtima: 1, Cilt: 1, 24.04.1920.

TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 1 İçtima: 1, Cilt: 1, 22 Ocak 1921.

TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 1, Cilt: 1, 03.07.1920.

TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 1, Cilt: 1, 22.01.1921.

TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 1, Cilt: 1, 22.01.1921.

TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 2, Cilt: 2.

TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 2, Cilt: 2.

TBMM Zabıt Ceridesi**,** Devre: 1, İçtima: 1, Cilt: 4, 28.09.1336 (1920).

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 1, Cilt: 7, 03.01.1921.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 10, Toplantı: 1, Cilt: 7, 12.09.1955.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 10, Toplantı: 2, Cilt: 10, 10.02.1956.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 11, Toplantı 3, Cilt: 13, 18.04.1960.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 11, Toplantı: 2, Cilt: 10, 16.11.1951.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 7, Toplantı: 2, Cilt: 16, 04.06.1945.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 1, Cilt: 3, 04.12.1946.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 1, Cilt: 3, 24.12.1946.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 1, Cilt: 3, 24.12.1946.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 1, Cilt: 4, 29.01.1947.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 1, Cilt: 4, 29.01.1947.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 1, Cilt: 4, 29.01.1947.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 1, Cilt: 4, 29.01.1947.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 1, Cilt: 4, 29.01.1947.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 3, Cilt: 20, 08.06.1949.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 3, Cilt: 20, 08.06.1949.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 3, Cilt: 20, 09.06.1949.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 3, Cilt: 20, 10.06.1949, Türk Ceza Kanununun 141 ve 142 nci maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun tasarısı ve Adalet Komisyonu raporu (1/616).

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 4, Cilt: 25, 20.03.1950.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 8, Toplantı: 4, Cilt: 25, 21.03.1950.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 9, Toplantı: 2, Cilt: 10, 19.11.1951.

TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima: 3, Devre: 1, Cilt: 1, 11.05.1920.

b. Diğer Kaynaklar

"131 Turkish Communists Handed Prison Terms" (07.10.1954), **The Daily Telegram**,1.

"4 Aralık Nümayişi" (8.12.1945), **Cumhuriyet**,3.

"Açlık grevinin 16ıncı Günü – Nazım'ı öldürmek isteyenler Yargılanmalı" (18.05.1950), **Nazım Hikmet**, 3,1.

"Adalet Savaşı Devam Ediyor" (13.06.1950), **Nazım Hikmet**, 7,1-2.

"Af Tasarısı Üzerinde Meclis Görüşmeleri" (03.07.1950), **Zafer**,1.

"Amele Bayramı" (2.05.1923), **Vatan**,3.

"Amerika'da Yardım için Tertibat Alınıyor" (11.05.1947), **Cumhuriyet**,3.

"Anti-Red Molo Storms School, Captures Dean" (27.12.1947), **The Bend Bulletin**,1.

"Aralof Yoldaş" (3.05.1923), **Vatan**, 1.

"Askeri Ceza Kanunu" (1930), **Resmi Gazete**, 1520, (15.06.1930).

"Asya Tehlikesi" (02.02.1920), **Hakimiyet-i Milliye**.

"Bağlı bulundukları teşkilât emrine alınmak suretiyle vazifeden uzaklaştırılacaklar hakkında Kanun" (1954), **T. C. Resmi Gazete**, 8749, (08.07.1954).

“Barış Yolu” (1950), **Barış**, 1, 1.

“Barışseverler Cemiyeti Üyeleri” (21.09.1950), **Zafer**,1.

“Basın Kanunu” (1936), **T.C.Resmi Gazete,** 3337, (23.06.1936), 217-218.

“Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünün bir Tavzihi” (5.12.1945), **Akşam**, 2.

“Başvekâlete bağlı Matbuat umum müdürlüğü teşkiline ve vazifelerine dair kanun” (1940), **T.C.Resmi Gazete,** 4520, (28.05.1940).

“Başvekâlete bağlı Matbuat umum müdürlüğü teşkiline ve vazifelerine dair 3837 sayılı kanuna ek kanun” (1942), **T.C.Resmi Gazete,** 5139, (23.06.1942).

“Bâzı Suç ve Cezaların affı hakkında Kanun” (1950), **T. C. Resmi Gazete**, 7559, (15.07.1950).

“Beşincikol Propagandası” (4.12.1945), **Tanin**, 1.

“Bir Gazete Çıktı” (08.09.1947), **Malumpaşa**, 1.

“Bir İrtica Gösterisi” (1949), **Nuh’un Gemisi**, 2, 2.

“Biz Kore’de Niçin Çarpışıyoruz?” (1951), **Barış Yolu**, 1-2.

“Bizim Yoldaşlar Nihayet Maskelerini Attılar” (4.12.1945), **Cumhuriyet**, 1,3.

“Büyük Hastalık Komünizm Hindiçin’e Yayılıyor” (19.07.1949), **Zafer**, 6.

“Cereyanlar” (9 Ekim 1920), **Hakimiyet-i Milliye**.

“CHP Meclis Grubunda Çirkin Bir Tecavüz” (16.02.1949), **Cumhuriyet**, 1,3.

“CMP Dün Bir Tebliğ Neşretti” (17.08.1955), **Milliyet**, 7.

“Communism Growing in Turkey” (21.05.1933), **Observer**, 12.

“Communism in Turkey” (22.04.1929), **The Waco News Tribune**, 1.

“Communist Sentenced” (21.12.1932), **Lincoln Evening Journal**, 8.

“Cumhuriyet’le Son Posta” (23.10.1937), **Ulus**, 3.

“Demokrat IV. Kongresi Başvekilin Bir Nutku ile Açıldı” (16.10.1955), **Milliyet**, 1,7.

“Edebiyat Fakültesinde Komünizm Tahrikleri mi?” (26.01.1956), **Milliyet**, 1.

“Fevkalade Hal Kaldırıldı” (07.09.1955), **Akşam**, 1.

“Fuad Köprülü’nün Basın Toplantısı” (14.08.1955), **Milliyet**, 1,7.

“Gaziantep’te Komünist Propaganda Yapanlar” (21.06.1949), **Zafer**, 1.

“Gençliğin Dün Geceki Protesto Gösterisi” (21.03.1951), **Cumhuriyet**, 1.

“Genel Başkan Behice Boran’ın Barışseverler Derneğiyle İlgili Konuşması” (1976), **Çark Başak**, 1/14, 3.

"Hamit Şevket İnce Nihal Atsız'ın Avukatlığından İstifa Etti" (08.05.1944),**Ulus**, 3.

"Hem Bir Dine Salik, Hem Komünist Olmak Mümkün Müdür?" (1951), **Sebilürreşad**, 5/111, 169.

"Hıyânet-i Vataniyye Kanunu" (07.02.1921), **T.C.Resmi Gazete,** 1,.

"Hükümet Bu Sabah Mühim Bir Resmi Tebliğ Neşretti" (07.09.1955), **Gece Postası**, 1.

"Hükümet Dün Mecliste Programını Okudu" (30.05.1950), **Cumhuriyet**, 1-2.

"International Whirligig" (23.06.1951), **Ironwood Daily Globe**, 3.

"İki Komünizm" (12 Ekim 1920), **Hakimiyet-i Milliye**.

"İnek ve İdeolojiler" (25.04.1940), **Ulus**, 2.

"İslamiyet ve Komünizm" (1951), **Sebilürreşad**, 5/111, 170.

"İstanbul ve Ankara'da Bazı Komünistler Yakalandı" (03.05.1950), **Zafer**, 1, 6.

"İstanbul'da 43 Kızıl Yakalandı" (12.09.1955), **Zafer**, 1,7.

"İstanbul'da Bir Komünist Nümayişi mi Yapıldı?" (16.05.1950), **Zafer**, 1.

"İstanbul'da İki Tevkif" (09.08.1950), **Zafer**, 1.

"İYTGD Beyannamesi" (1950), **Nuh'un Gemisi**, 31, 2.

"İzmir'de Akisler" (3.12.1945), **Vatan**, 3.

"Kara Sakallı Kızıl Komünist Ajanı" (12.05.1949), **Zafer**, 1,6.

"Kararname No: 14780" (1940), **T.C.Resmi Gazete,** 4677, (04.12.1940).

"Kemal's Defeat" (03.08.1921), **New York Tribune**, , 8.

"Kıbrıs'ta Komünizm" (10.05.1949), **Zafer**, 1.

"Kızıl renkli mecmua'nın programı anlaşılmış oldu: Yalan ve Bozgunculuk" (2.12.1945), **Tasvir**, 1.

"Kızıl yapraklar açarken" (2.12.1945), **Akşam**, 1-2.

"Kızıllar Çin'de 20 Milyon Kişi Öldürmüş" (01.03.1956), **Milliyet**, 3.

"Komutanlığın Tebliği" (17.12.1946), **Ulus**, 1.

"Komünist Propagandası mı?" (14.05.1949), **Zafer**, 2.

"Komünist Şarlatanları" (11.10.1947), **Malumpaşa**, 1.

"Komünist Şebekesinin Merkezi Bulundu" (15.02.1932), **Akşam**, 1.

"Komünistler" (26.04.1932), **Akşam**, 1.

"Komünistler" (28.04.1932), **Akşam**, 1.

"Komünistlere Aforoz", **Zafer**, (15.07.1949).

"Komünistleri Aforoz" (15.07.1949), **Zafer**, 3.

"Komünistlik Köleliktir", **Zafer**, (04.07.1949).

"Komünistlik Propagandası Yapan Kız" (12.05.1950), **Zafer**, 1.

"Komünizm aleyhine dün büyük bir nümayiş yapıldı" (5.12.1945), **Vatan**, 1.

"Komünizm Dinin Bir Numaralı Düşmanıdır" (1952), **Serdengeçti**, 6/15-16, 12.

"Komünizm Maznunları" (16.01.1928), **Vakit**, 5.

"Komünizm Propagandası Yapan Firma" (15.12.1955), **Milliyet**, 2.

"Komünizme Karşı En Büyük Kale İslamiyet" (07.07.1952), **Zafer**, 1.

"Komünizme Karşı" (18.07.1949), **Zafer**, 2.

"Komünizmin Tarifi" (1953), **Sebilürreşad**, 6/142, 262.

"Kore'de Kızıllar Bir İlerleme Kaydetmedi" (03.09.1950), **Milliyet**, 7.

"Kore'de Komünist Taarruzu Genişliyor" (07.09.1950), **Milliyet**, 5.

"Kore'de Komünistlerin Taarruzu Devam Ediyor" (09.09.1950), **Milliyet**, 1.

"Korede Son Vaziyet" (08.09.1950), **Milliyet**, 5.

"Kökü Dışarda Bir Cemiyetin Tahriki" (29.07.1950), **Zafer**, 1, 8.

"Köy Eğitmen Kursları ile Köy Öğretmen Okullarının İdaresine Dair Kanunu" (1939), **T. C. Resmi Gazete**, 4258, (14.07.1939).

"Köy Eğitmenleri Kanunu" (1937), **T. C. Resmi Gazete**, 3639, (24.06.1937).

"Köy Enstitüleri Kanunu" (1940), **T. C. Resmi Gazete**, 4491, (22.04.1940).

"Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu" (1942), **T.C. Resmi Gazete**, 5141, (25.06.1942).

"Lalelide Çiçek Palasta Dünkü Hadise" (16.05.1950), **Cumhuriyet**, 1,4.

"Like Soviet-in Russia" (03.06.1932), **Asbury Park Press**, 7.

"Mac Millan'ın Beyanatı" (25.11.1955), **Milliyet**, 5.

"Mareşal ile İç Bakanı Arasında Tartışma" (31.01.1947), **Cumhuriyet**, 1, 3.

"Matbuat Kanunu" (1931), **T.C.Resmi Gazete,** 1867, (08.08.1931).

"Matbuat kanununun 30 ncu ve 35 nci maddelerini değiştiren kanun" (1940), **T.C.Resmi Gazete,** 4501, (06.05.1940).

"Milletvekillerine Hitap Ediyoruz" (06.06.1950), **Nazım Hikmet**, 6, 1.

"Milli Ordu-Kızıl Ordu" (14 Şubat 1921), **Hakimiyet-i Milliye**.

“Milliyetçiler Derneği” (1953), **Sebilürreşad**, 6/149, 336-337.

“Moskova radyosunun bir gazetemizden yayınladığı makale” (1.12.1945), **Cumhuriyet**, 1.

“Moskovanın Ağzile Konuşan Cemiyet” (29.07.1950), **Cumhuriyet**, 1, 3.

“Mukaddes Dava” (1953), **Sebilürreşad**, 6/142, 259.

“Nazım Hikmet” (15.03.1950), **Yaprak**, s. 1.

“Nazım Öldürülmek İsteniyor” (11.05.1950), **Nazım Hikmet**, 1, s. 1-4.

“Nazım Hikmet’i Kurtarınız” (11.05.1950), **Nazım Hikmet**, 1, s. 1-4.

“Nazım Hikmet Davası Millete Mal Olmuştur” (1950), **Barış**, 1, 1.

“Nazilli’de Bir Casus Yakalandı” (11.05.1949), **Zafer**, 2.

“Okullarda Hala Kızıl Propaganda Yapanlar mı Var?” (02.03.1947), **Cumhuriyet**, 1, 3.

“Ortodoks Kilisesi de Komünizme Harp Açıyor” (17.07.1949), **Cumhuriyet**, 1, 3.

“Ölünceye Kadar Komünizme Karşı Mücadeleye And İçti” (05.07.1949), **Zafer**, 1.

“Örfî idare kanunu” (1940), **T.C.Resmi Gazete,** 4518, (25.05.1940).

“Papa Komünizme Karşı Savaş Açtı” (15.07.1949), **Cumhuriyet**, 1,3.

“Prison For Turkish Communists” (08.10.1954), **The Times**, 6.

“Profesör Milyukov ile Mülakat” (08.12.1918), **Vakit**, 1.

“Randall Çantasında Bazı Mühim Sualler Getiriyor” (01.02.1956), **Milliyet**, 1.

“Rus Bolşevizmi Türk Komünizmi” (16 Ekim 1920), **Hakimiyet-i Milliye**.

“Rus Hacıları Mekke’ye Kızıl Propaganda İçin Gitti” (02.08.1956), **Milliyet**, 3.

“Rusya bir Molotof Planı Hazırlamış” (04.05.1949), **Zafer**, 1.

“Rusya İşleri” (08.12.1918),**Tanin**.

“Rusya’da Tarz-ı İdare” (15.12.1918), **İkdam**.

“Sabahattin Ali Öldürüldü!” (18.01.1949), **Başdan**, 1-4.

“Sağ ve Sol Tahriklere Karşı Yeni Tedbirler Alınacak” (10.05.1952), **Cumhuriyet**, 1.

“Said-i Nursî’nin Acayip Mektubu” (25.12.1959), **Milliyet**, 5.

“Sovyetler Birliği’nin Yeni Barış Gayreti” (1951), **Barış Yolu**, 3.

“Sovyetler Birliğinde Kadınların Acıklı Hali” (09.06.1949), **Zafer**,

“Sovyetlerin Yardıma Karşı Durumları” (09.04.1947), **Cumhuriyet**, 1.

“Şangay Çok Acı Günler Geçiriyor” (03.05.1949), **Zafer**, 1.

"Şehrimizde Bir Komünistin Tevkifi" (1.05.1923), **Vatan**, 1.

"Şehrimizde Keşfedilerek Azası Tamamen Tevkif Olunan Komünist Şubesinin Bütün Esrarını, Tarz-I Faaliyetini Bu Nüshamızda Neşir Ediyoruz" (20.11.1927), **Cumhuriyet**, 1-2.

"T.K.P. Hadiseler, Yalnız Komünistlere Atfedilemez Diyor" (10.09.1955), **Vatan**, 1, 7.

"Tahrikler Karşısında Gençliğin Heyecanı" (6.12.1945), **Tasvir**, 1.

"Takrir-i Sükûn Kanunu" (1925), **T.C.Resmi Gazete,** 87, (04.03.1925).

"Toplatın Bakalım" (1949), **Nuh'un Gemisi**, 1, 3.

"Turkey Against Communism" (15.08.1951), **The Age**, 2.

"Turkey Changes View on Reds" (01.01.1952), **The Age**, 6.

"Turkey Uses Aid to Build Strength Against Commies" (02.05.1952), **El Paso Herald Post**, 24.

"Turks Assured Nations is Ready" (03.06.1940), **The Daily Pantagraph**, 1.

"Türk Barışseverler Cemiyeti Kuruldu" (01.08.1950), **Barış**, 5.

"Türk Barışseverler Cemiyeti'nin Basına Tebliği" (1950), **Barış**, 8, 4.

"Türk Ceza Kanunu" (1926), **T.C.Resmi Gazete,** 320, (13.03.1926).

"Türk Ceza Kanununun 526ncı maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun" (1950), **T. C. Resmi Gazete**, 7535, (17.06.1950).

"Türk Ceza Kanununun bazı maddelerini değiştiren kanun" (1936), **T.C.Resmi Gazete,** 3337, (23.06.1936).

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenlerinin vazife ve salâhiyetleri hakkında Kanun" (1960), **T.C. Resmi Gazete**, 10491, (28.04.1960).

"Türkiye Cumhuriyeti ile Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri İttihadı Hükümetleri arasında sekiz milyon Amerikan dolarlık kredinin tahakkukuna dair protokolün tasdiki hakkında kanun" (1934), **T. C. Resmi Gazete**, 2709, (24.05.1934).

"Türkiye Neden Pakta Alınmadı?" (31.05.1949), **Zafer**, 1.

"Türkiye ve Komünizm" (24.06.1948), **Cumhuriyet**, 3.

"Türkiye'de Komünizm Cereyanı Yoktur" (08.06.1955), **Milliyet**.

"Ulucamide Dünkü Konuşma" (12.08.1950), **Cumhuriyet**, 3.

"Uzak Şark'ta Komünizm" (07.05.1950), **Milliyet**, 3.

"Üçüncü Enternasyonal" (19.02.1924), **Vakit**, 1.

"Üniversite Gençliğinin Tezahüratı" (5.12.1945), **Tanin**, 1.

"Üniversiteler Kanununun 46 ncı maddesinin (d) fıkrasının değiştirilmesi hakkında Kanun" (1956), **T.C. Resmi Gazete**, 8649, (28.07.1956).

"Where Free Thought Ends in Turkey" (18.12.1928), **The Manchester Guardian**, 6.

"Yabancı Sermayenin Getireceği Demokrasi" (1949), **Nuh'un Gemisi**, 1, 3.

"Yakalanan Komünist" (18.02.1924), **Vakit**, 1.

"Yardım Projesi" (09.04.1947), **Cumhuriyet**, 3.

"Yeni Türk Hükümeti Nazım Hikmet'i Kurtarabilecek mi?" (20.06.1950), **Nazım Hikmet**, 8, 2.

"Yüksek Tahsil Gençliği Bugün Büyük Bir Miting Yaptı" (04.12.1945), **İkdam – Gece Postası**, 1.

1929 TKP Davası (2005), Erden Akbulut (Der.), TÜSTAV, İstanbul.

1944-1945 Irkçılık-Turancılık Davası Tefrikası, Murat Yılmaz (Haz.), Umay Kitap, İstanbul, 2016.

1950-1977 Yılları Arası Milletvekili Genel Seçimleri, http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007, (12.02.2019).

1951 TKP (Türkiye Komünist Partisi) Tevfikatı (2000), BDS Yayınları, İstanbul,.

6-7 Eylül Olayları Davası (2007), Emine Gürsoy Naskali (Haz.)**, Kitabevi,** İstanbul,.

Abadan, Nermin (1970), "Kitap Tahlili - Wolfgang Leonhard: Marksizmin Üçe Bölünmesi", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 25/4, 365-372.

Adıvar, Halide Edip (1998), **Türkün Ateşle İmtihanı II**, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul.

Adnan Menderes Siyasi Hayatı ve Nutukları (1955), Sabahattin Parsadan vd. (Haz.).

Adnan Menderes'in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri (1992), 5, Haluk Kılçık (Haz.), Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara,

Ağcabay, Cenk (2015), "Ellili Yıllarda Bir Komünist: Dr. Hikmet Kıvılcımlı", **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, Mete Kaan Kaynar (Haz.), İletişim Yayınları, İstanbul.

Ahmad, Feroz (2017) "Cumhuriyet Türkiye'sinde Sınıf Bilincinin Oluşması, 1923-1940", **Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiyesi'ne İşçiler,** Donald Quataert ve Erik Jan Zürcher (Der.), 4. Baskı *içinde (123-154)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Akal, Emel (2013), **İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Akar, Atilla (2012), **Türkiye Komplolar ve Provokasyonlar Tarihi**, Profil Yayıncılık, İstanbul.

Akbulut, Dursun Ali (2006), **Albayrak Olayı**, Temel Yayınları, İstanbul.

Akbulut Erden ve Tunçay, Mete (2016), **Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul.

__________________________ (2012), **İstanbul Komünist Grubundan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926**, 1, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul.

__________________________ (2013), **İstanbul Komünist Grubundan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926**, 2, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul.

__________________________ (2013), **İstanbul Komünist Grubundan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926**, 3, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul.

Akçura, Yusuf (2016), **Muasır Avrupa'da Siyasi ve İçtimai Fikirler ve Fikri Cereyanlar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Akgül, L. Hilal (2013), "DP Hükümeti'nin Kore Savaşı'na Asker Gönderme Kararı Karşısında CHP Muhalefeti", **Kore Savaşı – Uzak Savaşın Askerleri**, Mehmet Ali Tuğtan (Der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Albayrak, Hüseyin (1994), **Trabzon Basın Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Alçora, Engin (2015), **Türkiye'de Siyasal Parti Propagandası (1946-1960)**, SAV, İstanbul.

Alöç, Kazım (2006), "Bazı Mecmuaların Derhal Kapatılması Tavsiye Ediliyordu", **Kırklı Yıllar-5**, TÜSTAV, İstanbul.

__________ (2006), "Moskova'nın Maşası Olan Şefik Hüsnü Perişan Bir Halde İtiraflarını Yazmaya Başladı", **Kırklı Yıllar-5**, TÜSTAV, İstanbul.

__________ (2006), "Olaylardan sonra Emniyet Müdürlüğünde Nümayişçilere CHP Müfettişi Tiritoğlu Sigara İkram Ediyordu", **Kırklı Yıllar-5**, TÜSTAV, İstanbul.

__________ (2006), "Türkiye Komünist Partisi planları Bulgaristan ve İtalya'da hazırlandı", **Kırklı Yıllar-5**, TÜSTAV, İstanbul.

Alparslan Türkeş ve Dokuz Işık (2015), Oğuzhan Cengiz (Haz.), Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.

Ambou, Juan (2018), **İspanya İç Savaşında Komünistler**, (Çev. Ogün Eraltay), Yazılama Yayınevi, İstanbul.

Aralov, Semyon İvanoviç (2010), **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1923**, (Çev. Hasan Ali Ediz), 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Arar, İsmail (1963), **Atatürk'ün Halkçılık Programı**, Baha Matbaası, İstanbul.

Aras, Tevfik Rüştü (2003), **Atatürk'ün Dış Politikası**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.

Arslan, Ali (2002), "Çok Partili Döneme Geçişten 27 Mayıs'a Türkiye'de Siyaset ve Üniversite", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, 2, 41-83.

Aslan, Betül (2004), "Yeni Belgeler Işığında Karakol Cemiyeti, Uşak Kongesi ve Karakol Cemiyetinin Bolşeviklerle Yaptığı Anlaşma", **Atatürk Dergisi**, 4/1, 29-63.

Aslan, Yavuz (1997), **Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi**, TTK, Ankara.

___________ (2007), **Birinci Doğu Halkları Kurultayı**, Kaynak Yayınları, İstanbul,

Aslan, Zehra (2016), "Türk-Rus İlişkileri Ekseninde Türkiye'de İktidarların 'Sol' Algısı (1923-1960)", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, 51, 171-190.

Atatürk, Kemal (2013), **Nutuk**, Zeynep Korkmaz (Haz.), ATAM yayınları, Ankara.

Atatürk'ün Bütün Eserleri (2002), 9, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Atatürk'ün Bütün Eserleri (2003), 1, Üçüncü Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (2006), ATAM, Ankara.

Atay, Falih Rıfkı (07.05.1944), "Nizam Düşmanlığı Yaptırmayız", **Ulus**, 1-2.

_____________ (09.05.1944), "Irkçılık ve Turancılık", **Ulus**, 1, 3.

_____________ (13.08.1944), "Pazar Konuşması", **Ulus**, 2.

_____________ (13.08.1950), "Moskovacı", **Cumhuriyet**, 2.

_____________ (4.12.1945), "Çirkin bir "taktika", **Ulus**, 1-2.

Atıcı, Erdal (2010), **Anadolu'da Aydınlanma Ateşini Yakanlar-1**, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara.

__________ (2011), **Anadolu'da Aydınlanma Ateşini Yakanlar-2**, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara.

__________ (2012), **Anadolu'da Aydınlanma Ateşini Yakanlar-3**, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara.

Atılgan, Gökhan (2007), **Behice Boran**, Yordam Kitap, İstanbul.

Atsız, Hüseyin Nihal (2015), "Faruk Nafiz'e Bir İhtar", **Makaleler**, Üçüncü Baskı, 3, İrfan Yayınevi, İstanbul.

________________ (2015), "Komünistler", **Makaleler**, Üçüncü Baskı, 3, İrfan Yayınevi, İstanbul.

________________ (2015), "Türkçülük ve Siyaset", **Makaleler**, Üçüncü Baskı, 3, İrfan Yayınevi, İstanbul.

________________ (2015), "Yirminci Asırda Türk Meselesi II Türk Irkı = Türk Milleti", **Makaleler**, Üçüncü Baskı, 3, İrfan Yayınevi, İstanbul.

Avcıoğlu, Doğan (1977), **Türkiye'nin Düzeni**, 1, 11. Basım, Tekin Yayınevi, İstanbul.

______________ (1978), **Milli Kurtuluş Tarihi**, 2, Üçüncü Basım, Tekin Yayınevi, İstanbul.

Aybars, Ergün (1995), **İstiklal Mahkemeleri**, 1-2, İleri Kitabevi, İzmir.

Aydemir, Şevket Süreyya (2011), **İnkılap ve Kadro**, 6. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

______________________ (2011), **İkinci Adam – 3**, Dokuzuncu Özel Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

______________________ (2011), **İkinci Adam – 2**, On Birinci Özel Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Aydınlık Fevkalade Amele Nüshaları (1975), Ali Ergin Güran (Der.), Katkı Yayınları, İstanbul.

Ayın Tarihi (07.09.1955), (Erişim Adresi: http://ayintarihi.iletisim.gov.tr/turkce/date/1955-09-6 14.12.2018)

Ayın Tarihi (20.09.1955), (Erişim Adresi: http://ayintarihi.iletisim.gov.tr/turkce/date/1955-09-6 14.12.2018)

Aysal, Necdet (2005), "Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 35-36, 267-282.

Ayverdi, Samiha (2004), **Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.

Barkey, Karen ve Hagen, Mark Von (2012), **İmparatorluk Sonrası**, Versus Yayınları, İstanbul.

Başaran, Mehmet (1990), **Özgürleşme Eylemi: Köy Enstitüleri**, Çağdaş Yayınları, İstanbul.

Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları (2014), İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz (Haz.), 1, TBMM Basımevi, Ankara.

Başgöz, İlhan (2018), **Gemerek Nire Bloomington Nire**, İkinci Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

Başol, Gülten (2016), **Aydınlanmanın Neferleri**, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Bayur, Yusuf Hikmet (1971), "Mustafa Suphi ve Milli Mücadele'ye El Koymaya Çalışan Başı Dışarda Akımlar", **Belleten**, 35/140, 587-564.

Be. De. (1954), "Hadiselerin Muhasebesi - Görüşümüz", **Büyük Doğu**, 2, 10.

Be. De. (1964), "Hadiselerin Muhasebesi - Kenedi", **Büyük Doğu**, 2, 11.

Belli, Mihri (2006), "Bir Savcı Konuştu Söz Sanığındır", **Kırklı Yıllar-5**, TÜSTAV, İstanbul, 2006.

Benlıoğlu, Faik Şemseddin (1947), **Demokrat Parti'nin İçyüzü ve Hataları**, Anadolu Matbaası, 1947.

Berkes, Niyazi (2014), **Unutulan Yıllar**, Beşinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Bıyıklıoğlu, Tevfik (1959), **Atatürk Anadolu'da (1919-1921)**, TTK, Ankara.

Bilge, A. Suat (1992), **Güç Komşuluk**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Birnbaum, Norman (2002), **İlerleme ve Sonrası**, (Çev. Ali Tartanoğlu), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

Bora, Tanıl (2016), “Türk Sağı: Siyasal Düşünce Tarihi Açısından Bir Çerçeve Denemesi”, **Türk Sağı Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri**, İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan (Der.), İstanbul.

Bora, Tanıl ve Ünvar, Kerem (2015), “Ellili Yıllarda Türkiye’de Siyasi Düşünce Hayatı”, **Türkiye’nin 1950’li Yılları**, Mete Kaan Kaynar (Haz.), İletişim Yayınları, İstanbul.

Boran, Behice ve Cemgil (01.08.1950), Adnan “Türk Barışseverler Cemiyeti’nin BMM Başkanlığına Çektiği Telgraf”, **Barış**, 11.

Boratav, Pertev Naili (1995), “Savunmam”, **Marksizm ve Gelecek**, 5, 135-143.

Bottomore, Tom (2012), “Komünizm”, **Marksist Düşünce Sözlüğü**, (Çev. Levent Köker), İletişim Yayınları, İstanbul.

Bulut, Yücel (2011), “İdeolojinin Tarihçesi”, **Sosyoloji Dergisi**, 3/23, 183-206.

Bülbül, Özlem (2016), “Remzi Oğuz Arık ve Anadolucu Milliyetçilik”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2, 73-94.

Callinicos, Alex (1991), **Troçkizmin Tarihi**, (Çev. Mahmut Kurdoğlu), Z Yayınları, İstanbul.

Cantek, Funda Şenol (2015), “Ellili Yıllar Türkiye’sinde Basın”, **Türkiye’nin 1950’li Yılları**, Mete Kaan Kaynar (Haz.), İletişim Yayınları, İstanbul.

Cantek, Levent (2015), **Markopaşa Bir Mizah ve Muhalefet Efsanesi**, İkinci Baskı, İletişim Yayınları İstanbul.

Carr, Edward Hallett (2004), **Bolşevik Devrimi III**, Metis Yayınları, İstanbul.

Cebesoy, Ali Fuat (1982), **Moskova Hatıraları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

______________ (2010), **Milli Mücadele Hatıraları**, İkinci Baskı, Temel Yayınları, İstanbul.

______________ (2011), **Bilinmeyen Hatıralar**, 3. Baskı, Temel Yayınları, İstanbul.

Cerrahoğlu, A. (1975), **Türkiye’de Sosyalizmin Tarihine Katkı**, May Yayınları, İstanbul.

Cevat Nizami (19.05.1932), “Rusya ve Biz”, **Akşam**, 1-2.

Cevdet, Melih vd. (15.05.1950), “Nazım Hikmet Meselesi”, **Yaprak**, s. 1.

Cihan, Ali Faik (1964), **Sosyalist Türkiye**, Devrimci Yayınlar Kooperatifi, İstanbul.

Claudin, Fernando (1990), **Komintern’den Kominform’a**, 1, (Çev. Yavuz Alogan), Belge Yayınları, İstanbul.

_______________ (1990), **Komintern’den Kominform’a**, 2, (Çev. Yavuz Alogan), Belge Yayınları, İstanbul.

Criss, Nur Bilge (2013), “Soğuk Savaş’ta Uluslararası Siyasetin Kore Savaşı’na Etkisi (1946-1953): Küresel Bir Tarih Denemesi”, **Kore Savaşı - Uzak Savaşın Askerleri**, Mehmet Ali Tuğtan (Der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Çağlar, Derya (2008), **Hayali Komünizm**, Berfin Yayınları, İstanbul.

Çavdar, Tevfik (2004), **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara.

Çeçen, Anıl (1990), **Atatürk’üm Kültür Kurumu Halkevleri**, Gündoğan Yayınları, Ankara.

Çetik, Mete (2008), **Üniversitede Cadı Avı**, Dipnot Yayınları, Ankara.

Çetinkaya, Selma (2016), “Ahmet Emin Yalman Suikastı Ve Etkileri”, **Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi**, 2/1, 42-57.

Çetinkaya, Y. Doğan ve Doğan, M. Görkem (2008), “TKP’nin Sosyalizmi (1920-1990)”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce – Sol**, 8, İkinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Çevik, Zeki (2002), **Milli Mücadele’de “Müdafaa-i Hukuk’tan Halk Fırkası’na” Geçiş (1918-1922)**, Atatürk Araştırma Merkezi (ATAM) Yayınları, Ankara.

Çınar, Metin (2007), **Anadoluculuk Hareketinin Gelişimi ve Anadolucular ile Cumhuriyet Halk Partisi Arasındaki İlişkiler (1943-1950)**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Darendelioğlu, İlhan (1977), **Türkiye’de Milliyetçilik Hareketleri**, Üçüncü Baskı, Toker Yayınları, İstanbul.

________________ (1962), **Türkiye Komünist Hareketleri**, Toprak Dergisi Yayınları, İstanbul.

Daver, Abidin (16.05.1946), “Tam Aksi Tesir Yaratan Bir Propaganda” **Cumhuriyet**, 1,3.

Dedektif X Bir (1950), “Hakikat”, **Büyük Doğu**, 6/25, 3, 10.

Demirel, Tanel (2016), **Türkiye’nin Uzun On Yılı**, İkinci Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Denny, Ludwell (02.06.1947), “Turkish Unity Baffles Soviet Fifth Column”, **The Pittsburgh Press**, 17.

Deringil, Selim (2014), **Denge Oyunu**, Beşinci Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Derviş, Suat (2002), “Niçin Sovyetler Birliği Dostuyum”, **Kırklı Yıllar-1**, TÜSTAV, İstanbul.

Dikici, Ali (2009) “Demokrat Parti Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polis Teşkilatı”, **Gazi Akademik Bakış**, 3/5, 61-94.

Doğrul, Ömer Rıza (1948), “Komünizm İnsanlık İçin En Büyük Felakettir, **Selamet**, 2/45, 2.

Dördüncü, Halil Lütfi (2006), “Vali Kırdar ve Emniyet Müdürü Demir icabını düşündük demişlerdi”, **Kırklı Yıllar-5**, TÜSTAV, İstanbul.

Dr. Şefik Hüsnü Deymer Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları (2010), Erden Akbulut (Der.), Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul.

Duru, Orhan (2007), **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, Beşinci Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007.

Efe, Ahmet (2007), **Çerkez Ethem**, 2. Baskı, Bengi Kitap Yayın, İstanbul.

Emin, Ahmet (27.11.1917), "Yeni Rusya", **Vakit**.

Engels, Friedrich (1995), **Anti-Dühring**, Sol Yayınları, Ankara.

_____________ (1997), **İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu**, (Çev. Yurdakul Fincancı), Sol Yayınları, Ankara.

Erdem, Hamit (2010), **1920 Yılı ve Sol Muhalefet**", Sel Yayıncılık, İstanbul.

Erer, Tekin (1965), **Basında Kavgalar**, Rek-Tur Kitap Servisi, İstanbul.

Ergil, Doğu (1981), **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi**, Turhan Kitabevi, Ankara.

Ergün, Mehmet (2003), **Sahte Markopaşa**, Papirüs Yayınevi, İstanbul.

Erim, Nihat (18.12.1946), "Türk Milletinin Varlığı ile Oynanmaz", **Ulus**, 1-2.

Erişçi, Lütfü (1951), **Türkiye'de İşçi Sınıfının Tarihi**, Kutulmuş Basımevi, İstanbul.

Erkek, Mehmet Salih (2012), **Ethem Nejat**, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Erkip, Orhan (11.10.1947), "Moskova'nın Talimatı" **Malumpaşa**, 1.

Erkman, Faris (2002), "En Büyük Tehlike", **Kırklı Yıllar-1**, TÜSTAV, İstanbul.

Eroğul, Cem (2014), **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Yordam Kitap, İstanbul.

Esen, Selin (2010), "18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu", **Mülkiye Dergisi**, 34/267, 167-192.

Esmer, Ahmet Şükrü (04.04.1937), "Faşistlik, Komünistlik ve Katolik Kilisesi" **Ulus**, 3.

Eyyüpoğlu, İsmail (2017), "Köy Enstitülerinin Kuruluşu ve Pulur Köy Enstitüsü Öğrencilerinden Muammer Genç'in Anıları", A**tatürk Dergisi**, 6/1, 1-21.

Fenik, Mümtaz Faik (17.06.1949), "Yurdumuzdaki Sovyet Ajanları", **Zafer**, 1.

Fındıkoğlu, Z. Fahri (1964), "Ziya Gökalp ve Sosyalizm", **Sosyoloji Konferansları**, 5.

Gabbay, Moris (2013), **Cumhuriyetle Birlikte Büyüdüm**, TÜSTAV Yayınları, İstanbul.

Gaddis, John Lewis (2015), **Soğuk Savaş**, İkinci Baskı, (Çev. Dilek Cenkçiler), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Gazel, Ahmet Ali (2016), **1923 Mürettipler Grevi**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.

Girgin, Atilla (1997), **Türkiye'deki Yerel Basının Gelişmesi**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

Goloğlu, Mahmut (2008), **Erzurum Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

______________ (2010), **Üçüncü Meşrutiyet**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

______________ (2009), **Tek Partili Cumhuriyet**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Gökalp, Ziya (1912),"İki Tehlike", **Yeni Mecmua**", (21.03.1912), 2/36, s. 1.

Göksu, Saime ve Timms, Edward (2001), **Romantik Komünist**, Doğan Kitap, İstanbul.

Görüşler (01.12.1945), 1, 1.

Guénon, René (2009), **Modern Dünyanın Bunalımı**, (Çev. Mahmut Kanık), Verka Yayınları, İstanbul.

Gültekin, Sadık (2017), "Köy Enstitüleri: Anadolu'da bir aydınlanma serüveni", https://www.ntv.com.tr/yazarlar/sadik-gultekin/koy-enstituleri-anadoluda-bir-aydinlanma-seruveni,6Vp4CW8_T0ak8wrOLvUFbw, (18.08.2018).

Gümülcineli İsmail Hakkı Bey, http://bgc.org.tr/ansiklopedi/gumulcineli-ismail-hakki-bey.html, (13.02.2019).

Güner, Deniz (2015), **Sansür ve İktidar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Güneş, İhsan (2009), **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Genişletilmiş 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Gürel, Burak (2016), "Şefik Hüsnü (Değmer): Ekim Devrimi'nden Stalinizme TKP'nin Dönüşümü", Emir Ali Türkmen ve Ümit Özger (Haz.), **Türkiye Solundan Portreler** *içinde* (171-184), Dipnot Yayınları, Ankara.

Gürsoy, Selçuk (2013), **Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Yayınları**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Gürun, Kamuran (2010), **Türk Sovyet İlişkileri (1920-1953),** Ankara, TTK.

Güvenir, O. Murat (1991), **2. Dünya Savaşında Türk Basını**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

Hablemitoğlu, Necip (2006), **Milli Mücadele'de Yeşil Ordu Cemiyeti**, Bir Harf Yayınları, İstanbul.

Hakimiyet-i Milliye, 04.02.1922.

Hands, Gill (2011), **Marks Kilit Fikirler**, Optimist Yayınları, İstanbul.

Harris, George S. (1979), **Türkiye'de Komünizmin Kaynakları**, (Çev. Enis Yedek), Üçüncü Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

Haupt, Georges ve Dumont, Paul (2013), **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketler**, (Çev. Tuğrul Artunkal), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Heyd, Uriel (1980), **Ziya Gökalp Türk Milliyetçiliğinin Temelleri**, (Çev. Cemil Meriç), Sebil Yayınevi, İstanbul.

Hobsbawn, Eric (1996), **Kısa 20.Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, (Çev. Yavuz Alogan), Sarmal Yayınevi ,İstanbul.

http://bgc.org.tr/ansiklopedi/yoldas.html, Erişim Tarihi: 21.03.2018.

Hür, Ayşe (2015) **İnönü ve Bayar'lı Yıllar (1938-1960)**, Profil Yayıncılık, İstanbul.

Hürriyet Partisi Meclis Grubu (1957), **Görüşümüz**, Ankara.

İçimizdeki Düşman, 1964.

İleri, Rasih Nuri (2014), **Atatürk ve Komünizm**, Yedinci Baskı, Scala Yayıncılık, İstanbul.

İnönü, İsmet (2009), **Hatıralar**, Sabahattin Selek (Haz.), 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Kabacalı, Alpay (1990), **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, Gazeteci Cemiyeti Yayını, İstanbul.

_____________ (2007), **Türkiye'de Gençlik Hareketleri**, Üçüncü Baskı, Gürer Yayınları, İstanbul.

Kadir, A. (1967), **1938 Harp Okulu Olayı ve Nazım Hikmet**, İkinci Baskı.

Kandemir, Feridun (1966) **Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası**, Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul.

Karabekir, Kazım (2010), **İstiklal Harbimiz**, 2, Üçüncü Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

______________ (2015) **İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihat ve Terakki Erkanı**, İkinci Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Karabulak, Ozan (2017), **Atsız ve Türkçülüğün Yarım Asrı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Karaca, Emin (1988), "Demokrat Parti Döneminde Komünist Hareketin Kuğu Çiğliği: Vatan Partisi", **Sosyalizm Ansiklopedisi**, 6, İletişim Yayınları İstanbul.

Karaosmanoğlu, Ali L. (2014), "NATO'nun Dönüşümü", **Uluslararası İlişkiler**, 10/40, 3-38.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (1984), **Politikada 45 Yıl**, İkinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Kaynar, Mete Kaan (2015), "Türkiye'nin Ellili Yılları Üzerine Bazı Notlar", **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, Mete Kaan Kaynar (Haz.), İletişim Yayınları, İstanbul.

Kayra, Cahit (2015), **1923-1950 Devletçilik Altın Yıllar**, 1, Üçüncü Baskı, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.

Kennedy, Paul (2001), **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, (Çev. Birtane Karanakçı), Sekizinci Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Kılıç, Murat (2016) **“Allah, Vatan, Soy, Milli Mukaddesat” Türk Milliyetçiler Derneği (1951-1953)**, İletişim Yayınları, İstanbul.

__________ (2017) “Nurettin Topçu’da Komünizm ve Sosyalizm”, **II. Türk İslam Düşüncesi Kongresi Bildiriler Kitabı (26-28 Ekim 2017)**, 431-440.

Kıralp, Şevki (2013), “Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs: Komünizm ve Anti-Komünizm”, http://www.yeniduzen.com/turkiye-yunanistan-kibris-komunizm-ve-anti-komunizm-80900h.htm (12.12.2018).

Kırby, Fay (1962), **Türkiye’de Köy Enstitüleri**, İmece Yayınları, Ankara.

Kırklı Yıllar-2 1944 Davası (2003), Rasih Nuri İleri (Der.), TÜSTAV, İstanbul.

Kısakürek, Necip Fazıl (1954), “Üçüncü Dünya Savaşı ve Türkiye”, **Büyük Doğu**, 8, 2.

__________________ (2014), “Başyücelik Emirleri – Kanuın”, **İdeolocya Örgüsü**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.

__________________ (2014), “Batının Buhranı”, **İdeolocya Örgüsü**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.

___________________ (2014), “Cepheler”, **İdeolocya Örgüsü**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.

___________________ (2015), **Çepeçevre Sosyalizm, Komünizm ve İnsanlık**, 14. Baskı, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.

Kissinger, Henry (2000), **Diplomasi**, (Çev. İbrahim H. Kurt), İkinci Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Kocabaşoğlu, Uygur ve Berge, Metin (2006), **Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Koçak, Cemil (2013), **Rejim Krizi**, 3, İletişim Yayınları, İstanbul.

Koraltan, Refik (2013), **Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilali’ne Demokratlar** , Timaş Yayınları, İstanbul.

Korutürk, Fahri S. (1976), **Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklar Belgeler**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Köse, İsmail (2015), “Yalta ve Postdam Konferansları: Sovyetler Birliği’nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 19, 241-276.

Kravchenko, V. (21.05.1950), “Nazilerle Komünistler Arasında Fark Yoktu”, **Milliyet**.

Lane, D. S. (2012), “Bolşevizm”, **Marksist Düşünce Sözlüğü**, (Çev. Oktay Etiman ve Tansel Güney), İletişim Yayınları, İstanbul.

__________ (2012), “Leninizm”, **Marksist Düşünce Sözlüğü**, (Çev. Uygur Kocabaşoğlu ve Tansel Güney), İletişim Yayınları, İstanbul.

Langdon-Davies, John (1940), **Fifth Column**, Wyman&Sons, London.

Laqueur, Walter Z. (1956), **Communism and Nationalism in the Middle East**, Frederick A. Praeger, New York.

Lenin (2003), **Devlet ve İhtilal**, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara.

_____ (1998), **Din Üzerine**, İnter Yayınları, İstanbul.

_____ (2009), “Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması”, **Seçme Yazılar**, (Çev. Sungur Savran), Yordam Kitap, İstanbul.

Leninizm Nedir? (1990), (Çev. İsmail Yarkın), İnter Yayınları, İstanbul.

Lewis, Bernard (2007), **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, 10.Baskı, TTK, Ankara.

Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, 2, (Çev. Seha L. Meray), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Lui, Wang (2015), **Çin’in Yirminci Yüzyılı**, (Çev. Ümit Şenesen), Yordam Kitap, İstanbul.

Mahmutoğlu, Tansu Barış (2017), **CHP’nin Genel Seçim Çalışmaları ve Propagandaları (1923-1957)**, ATAM, Ankara.

Makal, Mahmut (1979), **Köy Enstitüleri ve Ötesi**, Çağdaş Yayınları, İstanbul.

Mann, Michael (2017), **İktidarın Tarihi**, 3, (Çev. A.Rıza Güngen ve Özgür Balkılıç), Phoenix Yayınevi, Ankara, .

Marks, Karl (1976), “Ücretli Emek ve Sermaye”, **Marks-Engels Seçme Yapıtlar**, 1, Sol Yayınları, İstanbul.

_________ (1977), “Ücret, Fiyat ve Kar”, **Marks-Engels Seçme Yapıtlar**, 2, Sol Yayınları, İstanbul.

_________ (2003), “Gotha Programının Eleştirisi”, **Siyasi Yazılar**, Hil Yayın, İstanbul.

Marks, Karl ve Engels, Friedrich (2012), **Komünist Manifesto**, (Çev. Kemal Ülker), Versus Yayınları, İstanbul.

Marks, Karl ve Engels, Friedrich (2011), **Komünist Manifesto ve Komünizmin** İlkeleri, (Çev. Muzaffer Erdost), Dokuzuncu Baskı, Sol Yayınları, Ankara.

McMahon, Rober J. (2013), **Soğuk Savaş**, (Çev. Sinem Gül), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

Meşe, Ertuğrul (2016), **Komünizmle Mücadele Dernekleri**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Miliband, Ralph (2012) “Stalinizm”, **Marksist Düşünce Sözlüğü**, (Çev. Zehra Aksu), İletişim Yayınları, İstanbul.

Mumcu, Uğur (1994), **40'ların Cadı Kazanı**, Onuncu Basım, Tekin Yayınevi, İstanbul.

Murat, Turgay (2018), "Bandung Konferansı ve Türkiye", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 28/2, 363-379.

Müftüoğlu, Mustafa (1950), "Zalimlere Lanet", **Büyük Doğu**, 6/25, 13.

Nabi, Yaşar (1948), **Nereye Gidiyoruz?**, Varlık Yayınları, Ankara.

Nadi, Nadir (16.07.1949), "Moskovaya Karşı İsa", **Cumhuriyet**, 1, 3.

Nal, Sabahattin (2005), "Demokrat Parti'nin 1950-1954 Dönemi Din Siyaseti", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 60/3, 137-171.

Nazım Hikmet (1931), **Sesini Kaybeden Şehir**, Remzi Kitaphanesi.

____________ (1932), **Gece Gelen Telgraf**, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul.

____________ (1936), **Sovyet Demokrasisi**, Selamet Basımevi.

Nedim, Dr. Vedat (1932), "Müstemleke İktisadiyatından Müstakil İktisadiyatına", **Kadro**, 1, 6-9.

_______________ (1932), "Sınıflaşmamak ve İktisat Siyaseti", **Kadro**, 11, 17-21.

Nesimi, Abidin (2008), **Yılların İçinden**, İkinci Basım, Nöbetçi Yayınevi, İstanbul.

____________ (2009), **Türkiye Komünist Partisi'nde Anılar ve değerlendirmeler 1909-1949**, İkinci Basım, Nöbetçi Yayınevi, İstanbul.

Okutan, M. Çağatay (2004), **Bozkurt'tan Kuran'a Milli Türk Talebe Birliği (1916-1980)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Okyar, Fethi (1980), **Üç Devirde Bir Adam**, Tercüman Yayınları, İstanbul.

Georgeon, François (2006), **Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Öksüz, Hikmet (2006), **Batı Trakya Türkleri**, Karam, Çorum.

Öner, Kenan (1947), **Öner ve Yücel Davası**, Kenan Matbaası, İstanbul.

Örnek, Cangül (2015), **Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı**, Can Yayınları, İstanbul.

Örnek, Nur Cangül (2015), "Cepheden Mektup Bekleyen Ülke: Kore Savaşının Toplumsal Etkileri", **Kore Savaşı – Uzak Savaşın Askerleri**, Mehmet Ali Tuğtan (Der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Örs, Rasim Dirsehan (2014), **Rus Basınında Türkiye ve NATO**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.

Öymen, Altan (2002), **Bir Dönem Bir Çocuk**, Doğan Kitap, İstanbul, 2002.

___________ (2014), **Değişim Yılları**, 11.Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2014.

___________ (2014), **Öfkeli Yıllar**, 11.Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2014.

Özcan, Canan (2018), “Hayatı ve Eserleriyle ‘Komple Bir Entelektüel’ Olarak Dr. Hikmet Kıvılcımlı”, **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, 6/2, 176-202.

Özcan, Gencer (2015), “Ellili Yıllarda ‘Dış’ Politika”, **Türkiye’nin 1950’li Yılları**, Mete Kaan Kaynar (Haz.), İletişim Yayınları, İstanbul.

Özdemir, Emin ve Şendil, A. Fatih (2016), “Soğuk Savaş Dönemi Algı ile Gerçek Arasında Bir İmge Olarak Türk Solu; Demokrat Parti’nin Sol Hareketlere Yaklaşımı”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 12/23, 337-368.

Özgedik, Orhan (1965), **Komünizmle Mücadele ve Yolları**, Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği Genel Merkez Yayınları, İzmir.

Özman, Aylin (2016), “Anti-komünist Fanteziler; Doğa, Toplum, Cinsellik”, **Türk Sağı Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri**, İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan (Der.), İstanbul.

Öztan, Güven Gürkan (2014), **Türkiye’de Militarizm**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Öztürk, Şaban (1972), **Türk Solunun Hapishane Tarihi**, Yar Yayınları, İstanbul.

Pakiş, Ahmet (2012), “Anadolucu Söylemde ‘Öteki’ İmgesi”, **Spectrum: Journal of Global Studies Special Issue**, 4/2, 117-135.

Parla, Taha (1993), **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, İkinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Perinçek, Mehmet (2011), **Atatürk’ün Sovyetlerle Görüşmeleri**, 3. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Poggi, Gianfrancı (1991), **Çağdaş Devletin Gelişimi**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Resimli Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi (1975), 1, Vardiya Yayınları, İstanbul.

Reşat Fuat Baraner (2013), Ersin Tosun (Der.), Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul.

Ribard, Andre (1974), **İnsanlığın Tarihi**, (Çev. Erdoğan Başar ve Şiar Yalçın), May Yayınları, İstanbul.

Sabahattin Ali (2017), **Markopaşa Yazıları ve Ötekiler**, 14.baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Sadak, Necmettin (7.12.1945), “Türk Gençliğinin Heyecanlı Gösterisine Dünya Hayran Kalmıştır olmuştur.”, **Akşam**, 1-2.

Sadi, Kerim (1994), **Türkiye’de Sosyalizmin Tarihine Katkı**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Safa, Peyami (10.06.1955), “Mahudlar, Hükümet ve Münevverler”, **Milliyet**, 1.

___________ (17.09.1955), “Gafletin Öteki Kutbu”, **Milliyet**, 1.

___________ (20.09.1955), “Ters Görüşler”, **Milliyet**, 1.

___________ (2012), **Sosyalizm-Marksizim-Komünizm**, Yedinci Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

_____________ (21.01.1956), “Üniversitelerde Komünizm”, **Milliyet**, 1.

_____________ (28.12.1955) “Düşündürücü Beş Sual”, **Milliyet**, 1.

Sançar, Nejdet (1947), “Komünist Nedir?” **Kür Şad**, 1/3, 3.

____________ (1959), **Türk, Moskof ve Komünist**, Toprak Yayınları, İstanbul.

____________ (1963), **Afşın’a Mektuplar**, Afşın Yayınları, Ankara.

____________ (1966), **Gizli Komünist Belgeleri**, Afşin yayınları, Ankara.

____________ (2010), **Kızıl Cennet Masalı**, Zonguldak Komünizmle Mücadele Derneği Yayınları, Zonguldak.

Sayılgan, Aclan (1968), **Solun 94 Yılı 1871-1965**, Mars Matbaası, Ankara.

____________ (1969), **Korsan Radyolar “Bizim Radyo” ve Türkiye’deki Hoparlörleri”**, Kardeş Matbaası, Ankara.

____________ (2009), **Türkiye’de Sol Hareketler**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.

Sefercioğlu, Necmettin (2012), **Türk Milliyetçiler Derneği ve Kapatılış Davası**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.

Selek, Sebahattin (1987), **Anadolu İhtilali,** 2, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul.

Sencer, Muzaffer (1990), “İnsan Hakları Açısından İngiliz Devrimi”, **Amme İdare Dergisi**, 23/2, 3-21.

Sencer, Oya (1969), **Türkiye’de İşçi Sınıfı Doğuşu ve Yapısı**, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Serbest, M. Bürkan (2003), **Soğuk Savaş Dönemi’nde (1945-1975) ABD’nin Ortadoğu Politikası Gücün Hukuka Üstünlüğü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Serçe, Erkan (1995) "Mitostan Gerçeğe Amelperver Cemiyeti”, **Toplumsal Tarih**, 14/3, 6-11.

Sertel, Sabiha (1978), **Roman Gibi**, Cem Yayınevi, İstanbul.

Sertel, Yıldız (1995), **Annem Sabiha Sertel Kimdi, Neler Yazdı?,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Shaw, William H. (2012), “Tarihsel Materyalizm”, **Marksist Düşünce Sözlüğü**, (Çev. Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul.

Snow, Edgar (2015), **Çin Üzerinde Kızıl Yıldız**, (Çev. Enis Esmer), Yordam Kitap, İstanbul.

Sosyalizm Ansiklopedisi, 6, İletişim Yayınları, İstanbul.

Soydan, Mahmut (5.10.1933), "Başvekilin Makalesi: Fırkamızın Devletçilik Vasfı", **Milliyet**, 1-2.

Soylu, Perihan Ünlü ve Yaktı, Özlem (2012), "Devletçiliğe Yönelmede Bir Köşe Taşı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı", **History Studies**, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 2012, 365-379.

Sönmez, Sevengül (1988), **A'dan Z'ye Sabahattin Ali**, İkinci Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.

Sönmezoğlu, Faruk (2016), **Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul.

SSCB Bilimler Akademisi (1978), **Ekim Devrimi Sonrası Türkiye Tarihi-II**, (Çev. A. Hasanoğlu), Bilim Yayınları, İstanbul.

Stalin (2009), **Diyalektik Materyalizm ve Tarihsel Materyalizm,** (Çev. Zeynep Seyhan), Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara.

_____ (1997), **Leninizmin Sorunları**, İnter Yayınları, İstanbul.

Sülker, Kemal (1967), **Nazım Hikmet'in Gerçek Yaşamı-2**, Yalçın Yayınları, İstanbul.

Şamsutdinov, A. M. (1999), **Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923**, 2.Baskı, (Çev. Ataol Behramoğlu), Doğan Kitap, İstanbul.

Şefik Hüsnü (2017), "Türkiye'de İçtimai Sınıflar", **Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm**, Gökhan Atılgan (Haz.), Yordam Kitap, İstanbul.

__________ (2017), "Türkiye'de İnkılabın Şekli", **Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm**, Gökhan Atılgan (Haz.), Yordam Kitap, İstanbul.

Şenkon, Hakkı (1948), "20 küsür sene süren komünizm umdeleri…", **Sebilürreşad**, 1/17, 264-265.

Şişmanov, Dimitır (1990), **Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi**, Belge Yayınları, İstanbul.

Şnurov, A. (1973) **Türkiye Proletaryası**, Yar Yayınları, İstanbul.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı (2015), **Kore'de Türk Muharebeleri**, İkinci Baskı, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara.

Tanrıöver, Hamdullah Suphi (1947), "Komünizm Afetine Karşı Din", **İslam-Türk Ansiklopedisi Mecmuası**, 2/82, 3-14.

Tansel, Fevziye Abdullah (2013), **Namık Kemal'in Hususi Mektupları II**, TTK, Ankara.

TBMM (2013), **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, 2, İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz (Haz.), TBMM Basımevi, Ankara.

TBMM (2014), **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**, 4, İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz (Haz.), TBMM Basımevi, Ankara.

Tellal, Erel (2009), "SSCB'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası-1**, Baskın Oran (Ed.), 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Tevetoğlu, Fethi (1963), **Faşist Yok Komünist Var**, Üçüncü Baskı, Komünizmle Mücadele Yayınları, Ankara.

______________ (1967), **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler**, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

Tilly, Charles (2016), **Avrupa'da Devrimler (1492-1992)**, (Çev. Özden Arıkan), Alfa Basım Yayım, İstanbul.

TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-1 (2004), (Çev. Yücel Demirel), TÜSTAV, İstanbul.

TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-2 (2004), (Çev. Yücel Demirel), TÜSTAV, İstanbul.

Toker, Metin (1990), **Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950**, Üçüncü Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, .

___________ (1991), **Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

___________ (1991), **DP Yokuş Aşağı (1954 -1957)**, İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara.

___________ (1991), **DP'nin Altın Yılları (1950-1954)**, İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Tonguç, İsmail Hakkı (1976), **Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları**, Engin Tonguç (Haz.), Çağdaş Yayınları, İstanbul.

Topçu, Nurettin (2008), **Bütün Eserleri-3 Ahlak Nizamı**, Beşinci Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul.

Topuz, Hıfzı (1973), **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

__________ (2005), **Tavcan**, İkinci Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Trory, Ernie (2015), **Macaristan 1919 ve 1956 Karşıdevrimin Anatomisi**, (Çev. Özgür Balkılıç), Yazılama Yayınevi, İstanbul.

Tunaya, Tarık Zafer (2009), **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)**, Üçüncü Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

________________ (2009), **Türkiye'de Siyasal Partiler**, 2, İkinci Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Tunçay, Mete (1978), **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)**, Üçüncü Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

____________ (1982), **Eski Sol Üstüne Yeni Bilgiler**, Belge Yayınları, İstanbul.

____________ (1992), **Türkiye'de Sol Akımlar (1925-1936)**, BDS Yayınları, İstanbul.

____________ (2017), **Türkiye Sol Tarihine Notlar**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Turan, Osman (1964), **Türkiye'de Komünizmin Kaynakları**, Şark Matbaası, Ankara.

Türkali, Vedat (2015), **Komünist**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Türkiye Komünist Gençler Birliği Yayınları (1920-1925) (2015), Emel Seyhan Atasoy ve Meral Bayülgen (Der.), Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul.

Türkiye Komünist ve İşçi Hareketi (1979), Aydınlık Yayınları, İstanbul.

Türkkan, Reha Oğuz (1943), **Solcular ve Kızıllar**, Bozkurtçu Yayını, İstanbul.

Türkoğlu, Pakize (1997), **Tonguç ve Enstitüleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Vala Nurettin (10.05.1932), "Bolşevik Rejimine dair bir tefelsüf", **Akşam**, 3.

___________ (17.05.1932), "İnkılaptan sonraki Bolşevik", **Akşam**, 3.

___________ (18.05.1932), "3 üncü Enternasyonal", **Akşam**, 3.

___________ (20.05.1932), "Sovyet Cumhuriyetlerinde kadın ve erkek münasebetleri ve çocuk meselesi", **Akşam**, 3.

___________ (22.05.1932), "Rusya seyahatine dair iki kari mektubu", **Akşam**, 3.

Volovici, Leon (1991), **Nationalist Ideology and Antisemitism**, (Çev. Charles Kormos), Pergamon Press, Oxford.

Vural, Mithat Kadri (2008), "II. Dünya Savaşı Türkiyesi'nde bir muhalefet örneği olarak 'Tan' Gazetesi", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 7/16-17, 381-395.

W. Hook, Steven ve Spanier, John (2016), **Amerikan Dış Politikası**, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Wolikow, Serge (2016), **Komünist Enternasyonal (1919-1943)**, (Çev. Erden Akbulut), Yordam Kitap, İstanbul.

Yakup Kadri (1932), "Ankara. Moskova. Roma.", **Kadro**, 7, 8.

Yalçın, Hüseyin Cahit (3.12.1945), "Kalkın Ey Ehli Vatan", **Tanin**, 1.

Yalman, Ahmet Emin (1970), **Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, IV, Rey Yayınları, İstanbul.

_________________ (1997), **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, II, Pera Turizm ve Ticaret A. Ş., İstanbul.

_________________ (3.12.1945), "Görüşler Mecmuası Hakkında", **Vatan**, 3.

Yanardağ, Mercan (2012), **Kadro Hareketi**, 3. Baskı, Destek Yayınları, İstanbul.

Yangın, İlhami (2009), **Osmanlı'da Sosyalizm**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.

Yaşar Nabi (09.03.1938), "Selamlar ve Renkler", **Ulus**, 2.

Yazıcı, Tahsin (1963), **Kore Birinci Türk Tugayında Hatıralarım**, Ülkü Basımevi, 1963.

Yerasimos, Stefanos (1979), **Türk-Sovyet İlişkileri**, Gözlem Yayınları, İstanbul.

Yetkin, Çetin (2009), **Karşıdevrim 1945-1950**, Yedinci Baskı, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya.

Yılmaz, Mustafa (1998), “Atatürk Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar”, **Meslek Hayatının 25. Yılında Prof. Dr. Abdulhalûk M. Çay Armağanı**, 2, Işık Ofset, Ankara.

Yiner, Abdülnasır (2012), “Köy Enstitüleri Üzerine Bir Deneme”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, 5/4, 307-317.

Yörükan, Yusuf Ziya (1948), “Din Aleyhtarlığı Komünizm Yoludur”, **Sebilürreşad**, 1/6, 89-90.

Yücel, Hasan Ali (2011), **Davam**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Zinovyev Kimdir?, http://hakkindabilgial.com/zinovyev-kimdir/ , (13.02.2019).

Zürcher, Eric Jan (1987), **Milli Mücadelede İttihatçılık**, Bağlam Yayınları, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Engin Çağdaş BULUT, 09.04.1987 tarihinde Trabzon'da doğdu. 1998 Ülkü İlkokulu'nu; 2001 yılında Cumhuriyet İlköğretim Okulu'nu; 2001 yılında Trabzon Lisesi'ni; 2008 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi – Fatih Eğitim Fakültesi, İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü'nü; 2013 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans programını bitirdi. 2013 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Tezli Doktora programına başladı.

BULUT, bekâr olup İngilizce/Rusça bilmektedir.